S. KARALIŪNAS

IŠ LIETUVIŲ KALBOS *i̯o*-KAMIENIŲ VEIKSMAŽODŽIŲ ISTORIJOS

(*uo* šaknies vokalizmo tipas)

Šiame darbe nagrinėjami *uo* šaknies vokalizmo *i̯o*-kamieniai lietuvių kalbos (kartu ir atitinkami latvių kalbos) veiksmažodžiai. Aiškinant šio tipo veiksmažodžių formavimąsi ir raidą, bandoma surasti eventualiai pirmines formas, galėjusias būti pamatu nagrinėjamiesiems veiksmažodžiams atsirasti, ir nustatyti tuos modelius, kuriems veikiant galėjo būti generuojamos *i̯o*-kamienės *uo* vokalizmo veiksmažodinės (bei (*i̯*)*o*-, *ā*-kamienės to paties šaknies vokalizmo vardažodinės) leksemos. Tam reikalui būtina atsižvelgti į nagrinėjamosios leksemos vietą tarp gimininingų leksemų. Todėl čia pateikiama daug įvairaus pobūdžio leksemų su didele semantikos ir šaknies vokalizmų variacija. Bet pasakyti, kurios leksemos istoriškai yra gimininingos, o kurios – ne, ne visada lengva, nes dėl ilgaamžės raidos leksemų turinio planas būna taip išsišakojęs ir atskiri jų turinio segmentai taip vienas nuo kito nutolę, kad susekti jų buvusią tapatybę leidžia tik kruopšti etimologinė analizė. Pradėjus tokiu būdu tyrinėti *i̯o*-kamienius *uo* vokalizmo veiksmažodžius, pasirodė, kad nemažos jų dalies kilmė visai neišaiškinta, o ir esamos etimologijos, pateiktos Ernsto Fraenkelio „Litauisches etymologisches Wörterbuch“, toli gražu ne visos patenkinamos. Dėl tos priežasties čia ir stengiamasi pirmiausia pateikti nagrinėjamųjų veiksmažodžių etimologinę analizę.

Etimologizuojant, be pagrindinių aspektų – semantinės analizės ir leksemos fonologinio bei derivacinio nagrinėjimo, – dar atsižvelgiama ir į leksemos geografinį paplitimą. Mat, analizuojant leksemų raiškos planą, ypač šaknies vokalizmų variaciją, svarbu nustatyti nagrinėjamosios leksemos santykį su fonologinių opozicijų neutralizacijos židiniais. Leksemų geografinis paplitimas čia nurodomas toli gražu nepilnas – tik tiek, kiek reikalinga darbe keliamų problemų sprendimui ir kiek randama duomenų didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“ ir jo kartotekoje. Iš šio žodyno ir jo kartotekos yra išrinkti ir 92 darbe nagrinėjami lietuvių kalbos *uo* vokalizmo *i̯o*-kamieniai veiksmažodžiai, o taip pat imta ir daugelis kitų duomenų.

Kai kurie čia nagrinėjamų klausimų yra formuluojami ir keliami pirmą kartą. Todėl tuo tarpu dar negalima duoti į juos visus išsamaus atsakymo: dėl didelio nagrinėjamųjų reiškinių komplikuotumo ir jų mažo ištyrimo atskiri teiginiai ne visada yra pakankamai pagrindžiami, ir antrojoje darbo dalyje pateikiamos pastabos apie nagrinėjamojo veiksmažodžių tipo formavimąsi ir raidą yra hipotetinės.

i̯o-KAMIENIŲ VEIKSMAŽODŽIŲ *uo* ŠAKNIES VOKALIZMO TIPO LEKSINĖ SUDĖTIS, LEKSEMŲ GEOGRAFINIS PAPLITIMAS IR JŲ ETIMOLOGINĖ ANALIZĖ

Leksiniu atžvilgiu gausus lietuvių kalbos veiksmažodžių *i̯o* kamienas turi nemažą grupę veiksmažodžių su būdingu *uo* šaknies vokalizmu. Tokiu būdu šis tipas yra priešpastatytas kitoms šio kamieno veiksmažodžių grupėms, turinčioms *ie*, *ei*, *au*, *ai*, *ā*, *ē*, *ū*, *ī* etc. šaknies vokalizmus. Be šios morfonologinės charakteristikos, *uo* vokalizmo *i̯o*-kamieniai veiksmažodžiai pasižymi dar tuo, kad šaknies pradžioje jie turi tokius priebalsius arba priebalsių junginius: #(plg. *úosti*, *uošti*, *uožti*) *j-*, *l-*, *l'-*, *r-*, *r'-*, *m-*, *n-*, *n'-*, *k-*, *k'-*, *t-*, *p-*, *d-*, *s-*, *s'-*, *z-*, *š-*, *š'-*, *ž-*, *č'-*, *dž'-*, *kl-*, *pl-*, *pl'-*, *kr-*, *tr-*, *br-*, *dr-*, *dr'-*, *sk-*, *st-*, *št-*, *sl-*, *sl'-*, *šl'-*, *sr-*, *sr'-*, *zr'-* ir *skr-*, *str-*. Šaknies galo priebalsiai paprastai yra *-k-*, *-g-* (34 veiksmažodžiai), *-p-*, *-b-* (27 veiksmažodžiai), *-š-*, *-ž-* (17 veiksmažodžių), *-d-* (6 veiksmažodžiai), *-s-* (3 veiksmažodžiai) ir *-šk-* (1 veiksmažodis). Be to, 4 veiksmažodžių grupė turi formantus *-st-* ir *-št-*. Vadinasi, *uo* vokalizmo *i̯o*-kamienių veiksmažodžių šaknies struktūra yra tokia: *(C)C(C)uo(C)C-* (*C* = priebalsis). Tokią pat šaknies struktūrą turi ir latvių kalbos to tipo veiksmažodžiai (apie nagrinėjamųjų veiksmažodžių turinio planą žr. šio darbo antrojoje dalyje).

Leksemos su šaknies galo *-k-*, *-g-*

druõkti, *driuõkti*, *druõgti*

druõkia, *druõkė*, *druõkti* „lynoti, dulkti" LKŽ II 767 vartojamas pietvakarių aukštaičių tarmėse (Daukšiai, Liudvinavas, Raudondvaris, Rudamina). Šiame tarmių ruože dar vartojami *uo* šaknies vokalizmą turintys *druokénti* „lynoti, dulkti" (Bartninkai, Rudamina, Seinai), *druõkena* „smulkus lietus, purkšlys" (Bartninkai) ir *druoklỹs* „trumpas smulkus lietus, purkšna, dulksna" (Daukšiai, Gudeliai) ib. 766–7. Iš Leipalingio ir Simno jau turime leksemą su šaknies galo *-g-*: *druõgti* (praes. *-ia*) „varvėti, driektis".

Šiame lietuvių kalbos plote sutinkamos ir *o* šaknies vokalizmo leksemos: *drognià* „dargana, dranga" (Leipalingis, Seinai, Šventežeris), *drõgnė* „dargana, dranga; pūga" (Kabeliai, Leipalingis, Rudamina) LKŽ II 741.

ē vokalizmo leksemos vartojamos jau visame lietuvių kalbos plote: *drẽkti* (praes. *-ia*) „lynoti, snigti" LKŽ II 684, *drẽgti* (praes. *-ia*) „drėkinti, šlapinti" Palūšė, *drẽkti* (praes. *-sta*) „darytis drėgnam" ib. 683, *drẽgti* (praes. *-sta*) „t. p." ib. 678, *drėkà* „drėgmė" ib. 680, *drėkùs* „drėgnas", *drėkvà* „drėgmė; lietingas oras, dargana" ib. 684, *drẽgnas*, *drẽgnas* ib. 677, *drėgnùs* „kiek šlapias, padrėkęs" ib. 678. Šios lietuvių kalbos leksemos turi atitikmenų latvių kalboje: *drę̃gs* „Tauwetter, Schlackenwetter" ME I 498, *drę̃gns*, *drę̃gns* „feucht", *drę̃gzns* „feucht, nass" (tur būt, su *-sn-* > *-zn-* po *-g-*), *drę̃zns* „feucht" ib. 498 (su tarp *z* ir *n* iškritusiu *g*) ir su *e* šaknies vokalizmu *dręgns* „feucht" ME I 496, „feucht, wässerig" EH I 332.

Tai, kad jos vartojamos visame lietuvių kalbos plote ir turi atitikmenų latvių kalboje (plg. forma ir reikšme identiškus liet. *drẽgnas*, *drẽgnas*, lat. *drę̃gns*, *drę̃gns*),

leidžia *ē* vokalizmo leksemas laikyti senesnėmis negu *uo* ir *o* vokalizmo leksemos, kurios vartojamos siaurai (pietinėse lietuvių tarmėse) ir neturi atitikmenų latvių kalboje. *ē* vokalizmo leksemų pirmumas matyti ir iš to, kad, pvz., veiksmažodis *drẽkti*, be „lynoti, snigti", turi ir kitų turinio segmentų: *drẽkti* (praes. *-ia*) „taršyti, skleisti", *drẽkti* (praes. *drẽkia*) „gadinti, darkyti, dergti, teršti" LKŽ II 683–4, dėl šių turinio segmentų koegzistencijos plg. lat. *dreĩkis* „schmutziges Wetter, besonders ein Gemisch von Regen und Schnee": liet. *dreĩkti* „draikyti, driokti"; *dérgti* „snigti su lietumi, darganoti; teršti, biauroti; naikinti, gadinti etc."; *draikénti* „pamažu draikyti, kedenti, taršyti; lynoti, snyguriuoti"; *dréngti* (*dreñgti*) „nešiojant plėšti, draskyti, gadinti; brūžinti, trinti etc.", *drénkti* „teršti": *dreñgti* „šlapdraba lyti, snigti, darganoti".

ā/a vokalizmo leksemos yra: *driõkti* (praes. *-ia*) „draskyti, plėšti, laužyti, mindžioti, trypti" LKŽ II 723, *driõkoti* „t. p." ib. 721, *drogóti* „drėksti, braukti" ib. 741, lat. *drãkât* „ausgelassen (unartig) sein", *drãkât* „daudz un prastu ēst" EH I 331, liet. *drãkoti* (praes. *-oja*) „minti, niokoti, gadinti; (refl.) siausti, šėlti" LKŽ II 632, lat. *drakât* „ausgelassen (unartig) sein" EH I 329, *-ties* „toben, tanzen" ME I 489, liet. *drãgoti* (*dragóti*) „be tvarkos ką daryti, gadinti, naikinti, draskyti; (refl.) triukšmauti, jodytis, daužytis" LKŽ II 625, lat. *dragât* (praes. *-āju*), *draguôt* „schmettern, schlagen; zerren, reissen, erschüttern, zerbrechen, verstümmeln, beschädigen" ME I 488, „beunruhigen" EH I 329. Iš germanų kalbų čia galėtų priklausyti got. *dragan* „pridėti, užkrauti", s. vok. aukšt. *tragan* „nešti, gabenti", s. angl. *dragan* (praet. *drōh*) „vilkti, traukti, tempti", plg. rus. дрора́ „(vežimo) pertraukas, perlaidinys, įšautys" (iš **dhragh-*).

Pastarosios *ā/a* vokalizmą turinčios leksemos, plg. *driõkti* (su *-k-* < *-g-* prieš tenues), *drogóti*, *drãkât* (su *-k-* < *-g-*), *dragât* etc., rodos, irgi patvirtina, kad, šiaip ar taip, *drẽgti* (praes. *-ia*) „drėkinti, šlapinti", *drẽkti* (praes. *-ia* ir *drẽkia*) „lynoti, snigti; taršyti, skleisti; gadinti, darkyti, dergti, teršti" yra pirminiai. Opozicijos intranzityvumas – tranzityvumas pirmasis narys reiškiamas ne tik čia paminėtu *drẽkti* (praes. *-ia*) „lynoti, snigti", bet ir *sta*-kamieniais veiksmažodžiais: *drẽkti* (*-sta*), *drẽgti* (*-sta*). Matyt, sememos „gadinti, darkyti, dergti, teršti" intranzityvinė alosema ir bus „lynoti, snigti". Veiksmažodžio **drēg-* „lynoti, snigti *resp.* drėkinti, šlapinti" pamatu galėjo susidaryti vardažodžiai *drę̃gs* „Tauwetter, Schlackenwetter", *drėkà* „drėgmė", *drėkvà* „drėgmė; lietingas oras, dargana", *drėkùs* „drėgnas" (su *-k-* < *-g-*, gautu iš veiksmažodinių formų, kuriose šaknies galo *-g-* atsidūrė prieš tenues) ir veiksmažodiniai būdvardžiai *drẽgnas*, *drẽgnas*, *drę̃gns*, *drę̃gns* bei *dręgns*. Veiksmažodžio **drę̃g-* „lynoti, snigti *resp.* drėkinti, šlapinti" pamatu galėjo būti generuojami ir *uo* šaknies vokalizmą turintys veiksmažodžiai: *druõkti* „lynoti, dulkti", *druokénti* „lynoti, dulkti" (su *-k-* < *-g-* prieš tenues), *druõgti* „varvėti, driektis". Kadangi pastarųjų veiksmažodžių turinio planas leksiškai niekuo nesiskiria nuo **drēg-* šaknies veiksmažodžių turinio plano, *druõkti*, *druõgti*, matyt, reiškia aspektinius santykius: ir iš tikrųjų, jų manifestuojamas reikšmes „lynoti, dulkti; varvėti, driektis" galima suvokti kaip frekventatyvines-duratyvines.

Tačiau, kad *druõkti*, *druõgti* buvo sukurti šaknies **drēg-* pamatu, nėra visai tikras dalykas, nes šios leksemos genetinį ryšį gali turėti ir su *au/u* vokalizmo leksemomis.

driuõkti (praes. *-ia*) „varvėti, driektis; lynoti, dulkti" (Miroslavas, Simnas, Ūdrija) LKŽ II 730 vartojimo plotas ribojasi su *druõkti* paplitimo arealu (Daukšiai, Liudvinavas, Rudamina). Vadinasi, čia galėtų būti tas pats *druõkti*, tik turintis suminkštėjusį *r*. Tačiau *driuõkti* (praes. *-ia*) „smarkiai eiti, bėgti; lakstyti" (Gelvonai, Jūžintai, Kiaukliai, Pabaiskas) LKŽ II 30 ir turinio planu, ir vartojimo arealu suartėja su *driaũkti* (praes. *-ia*) „tęsiantis tekėti seilėms arba kitam skysčiui, driektis; eiti, važiuoti šlapiu keliu" (Kamajai) LKŽ II 694. Nykstamojo laipsnio leksemos galėtų būti: *driūkinėti* „lakioti, skraidžioti" (Vabalninkas), *driūkúoti* „pašokomis eiti, bėgti, liuoksėti, šokinėti, šokuoti; palengva eiti" (Antašava, Karsakiškis, Kupiškis, Salos, Skapiškis), *driūkoti* „prastai ką daryti" (Suvainiškis, Žiobiškis), *driūksėti* (praes. *driūksi*) „pašokomis eiti, bėgti, liuoksėti, šokinėti, šokuoti; tampyti, trūkčioti etc.", *driūgas* (be kirčio) „kas aukštas, sulinkęs, nevikrus" LKŽ II 727–9.

Pastarųjų leksemų turinio segmentai (plg. dar *su-driūksėti* „sutrūkčioti, suvirpėti (visu kūnu)") visai priartėja prie „drebėti, virpėti, šalti" reiškiančių leksemų: liet. *drugỹs* „drebulys, šalčio krėtimas sergant; peteliškė, plaštakė etc." LKŽ II 752, lat. *drudzis* „das Fieber", *drudzi* „geflügelte Motten", *drudzinât* „wiehern (nach Futter)" ME I 502 (iš „sich schütteln"), *drūdzêt* „sastingt, sasalt, erstarren vor Kälte; frierend zittern" ib. 506, *nuo-drūgt* „durchfrieren" ME II 777, *sa-drūgt* „erstarren (vor Kälte)" ME III 614, *drūgtiês* „erschrecken; nachlassen" ME I 337. „Drebėjimas, kratymasis", vėliau ir „nuo šalčio bei iš baimės", gali būti atsiradę iš „trypinėti, liuoksėti, šokinėti, trūkčioti, pašokomis eiti, bėgti", plg., pvz., lat. *drebinât* „zittern machen, zum Zittern bringen, schütteln; zittern; in kleinem Trab laufen"; *tricinât* „erzittern machen, erschüttern": „betreten, abtreten"; serb.-chorv. *drmati* „purtinti, kratyti": s. ind. *drámati* „jis bėga".

Iš santykio tarp liet. *drebėti* „būti apimtam dažno krečiančio judesio (dėl šalčio, baimės ir t. t.), virpėti, tirtėti; bijoti, baimintis etc.": *drẽbti* „snigti (šlapiu sniegu) etc.": *dribti* „kristi (kokiai tirštai masei); smarkiai lietis, tekėti; virsti, griūti, pulti; šlapiai, smarkiai snigti; smukti, leistis žemyn etc." matyti, kad nagrinėjamajai šakniai priklauso ne tik *driaũkti* „tęsiantis tekėti seilėms ar kitam skysčiui etc.", *driuõkti* „varvėti, driektis; lynoti, dulkti", *druõkti* „lynoti, dulkti", *druõgti* „varvėti, driektis", bet ir lat. *drugt* „sich mindern, zusammensinken" ME I 503, liet. *drùgnas*, *drugnus* (be kirčio) „drungnas".

Turinio segmentai „erstarren vor Kälte, frieren, frierend zittern ir kt.", be raiškos plano segmentų *drug-*, *drūg-*, latvių kalboje dar manifestuojami ir raiškos plano segmentų be formanto *-g-*, plg. *drūvêt* „vor Kälte erstarren", *drūvs* „erstarrt vor Kälte" ME I 507, *sa-drūt*, *-tiês* „erschrecken" ME III 614, *druvêtiês* „erschrecken, sich fürchten", *druvas* „der Furcht, Angst, der Schrecken", *druvis* „der Schauder" ME I 505–6. Su šiomis leksemomis toliau siejasi lat. *dravêt* „drohen", *dràvet*[2] „berufen, schelten, bedrohen", *drāva* „die Rüge, Bedrohung" ME I 493–4, liet. *drovà* „nedrąsumas, gėda", *drovėti* (praes. *drõvi*) „nedrįsti, gėdytis" LKŽ II 743 ir, matyt, pr. *druwīt* „glauben", *druwis* „Glaube".

Semantinė raida čia yra ėjusi tokia kryptimi: „tikėti", „nedrįsti, gėdytis"←„bijoti" („barti, grasinti, grūmoti" yra kauzatyvinė alosema: „daryti, kad bijotų")← „drebėti, virpėti (iš baimės, religinio susijaudinimo, šalčio)". O kad pastaroji semema gali būti kilusi iš „trypinėti, liuoksėti, šokinėti, trūkčioti, pašokomis eiti, bėgti", jau buvo kalbėta (žr. aukščiau). Kad turinio segmentai „trypinėti, šokinėti...bėgti" ga-

li būti gimininingi, matyti, pavyzdžiui, iš isl. *hlaupa* „bėgti, bėgioti, lakstyti; šokti, šokinėti“: angl. *leap* „šokti, šokinėti“.

Rekonstravus tokią eventualiai pradinę sememą ir turint galvoje tai, kad ką tik suminėtosios leksemos, randamos visose trijose baltų kalbose, gali būti tikrai archaiškos, baltų šaknį *drav-/drāv*, *druv/drūv-* galima identifikuoti su s. ind. *drávati* „jis bėga; teka“, av. *drāvaya-* „bėgti“ (plg. dar baltiškus upėvardžius *Drēv-erna*, *Drùv-etas*, pr. *Drawe*).

Vadinasi, pirminę šaknį **dreu-* „trypinėti, liuoksėti, šokinėti, trūkčioti, pašokomis eiti, bėgti“ baltų kalbų dirvoje plečiant formantais *-k/g-*, buvo kuriamos naujos leksemos: *driaũkti*, *driūkúoti*, *drūgtiês*, *sa-drūgt*, *drugt*, *drùgnas* ir kt. Tokiu būdu susikūrusi šaknis *driauk/g-*, *driuk/g-* galėjo pasitarnauti pamatu *uo* vokalizmo leksemoms atsirasti.

duõkti, duõgti

duõkia, *duõkė*, *duõkti* „numanyti kokį darbą padaryti“ LKŽ II[1] 612, „suprasti“ LKŽ II[2] 868, *duõgti* (praes. *-ia*) „numanyti“ Išlaužas *uo* šaknies vokalizmas randamas dar ir vardažodžiuose: *duõkas* „kvaiša, pusgalvis“ (Ignalina, Linkmenys, Tauragnai), *duokẽlė* „t. p.“ (K. Naumiestis), *duõgas* „protas, nuovoka; menko proto žmogus“ (Kuktiškės, Linkmenys, Subačius, Vidiškės), *duoga* (be kirčio) „menko proto žmogus“ (Kiaukliai, Panevėžys), *duõgis* (Daugėliškis), *duõgius* „menko proto žmogus“ (Daugėliškis, Vidiškės), žr. LKŽ II[2] 867. Šie vardažodžiai, kaip matyti, koncentruojasi rytų aukštaičių tarmėse (bet plg. *duõgti* ir *duokẽlė*). Todėl, nors metrika ir neduota, greičiausiai panašiai lokalizuotinas ir *duõkti*.

o vokalizmą galėtų turėti artimos reikšmės *dokti* (praes. *-ia*; be kirčio) „suprasti, permanyti“ LKŽ II[2] 605 (apie *savo dokià* „freiwillig“ šaknies vokalizmą žr. žemiau). Tiesa, *dokti* šaknies vokalizmo kokybė nėra aiški, nes jis težinomas iš A. Lalio lietuvių–anglų kalbų žodyno, kur pateiktas be metrikos. Tačiau šaknies vokalizmą esant *o* čia vis dėlto rodytų *doksóti* (praes. *dõkso*) „be reikalo kur būti, vėpsoti, smaksoti“ (Bartninkai, Gižai, Rumšiškės) LKŽ II 605 (dėl turinio segmentų ryšio plg. *dūksóti* „nieko neveikiant būti, zauksoti, riogsoti etc.; dingsėti“) ir, gal būt, lat. *dāgā* (loc. sing.) „zum Nutzen od. Vorteil“ frazėje (dial.) *zyrgam sīns naīt duogā* „...bekommt nicht wohl“ ME I 461, EH I 318 (su augšzemniekų tarmei būdingu *ā > uo*).

Teksto fragmentų *savo dokià* „freiwillig, iš geros valios“ R II 149, M II 196 ir *savo dėkà* „savo valia, neprašomas, savaime“ LKŽ II 386 identiška semantinė-gramatinė struktūra leidžia nagrinėjamajai šakniai skirti ir liet. *dėkà*, *dĕka* „dėkojimas, padėka; malonė“, *dẽkas* „dėkojimas, padėka“ LKŽ II 386–7, juoba kad jų atitikmenį randame ir latvių kalboje, plg. lat. *dę̃ka* „freier Wille; das Naturell, die Charaktereigentümlichkeit“ ME I 46; su lat. *savā dę̃kā* frazėje *dzīvuojas pats savā dę̃kā* plg. liet. *savo dėkà*.

Anksčiau pateiktą *dėkà*, *dĕka*, *dẽkas*, *dę̃ka* etimologiją[1] dabar reikėtų kiek pakoreguoti. Mat, negalima neatsižvelgti į tokius latvių kalbos *ē* vokalizmo vardažodžius kaip *dę̃ka*[2] „das Unglück, Malheur; das Abenteuer“, *dę̃ka* „eine durcheinandergeworfene Menge, ein Wirrwarr von Gegenständen, verwirrte Verhältnisse“, *dę̃kas* „Gerücht, Gerede; unglaubliche Geschichten, Unsinn, Märchen“ ME I 462. Jų

[1] Aut., LKK, XII, 1970, p. 180–1.

turinio segmentai, kaip matyti, yra labai skirtingi, bet jų gimininguma galima suvokti platesniame kontekste.

Iš vokalizmą lat. *ā*, liet. *o* turinčių leksemų paminėtinos: lat. *dāks* „der Possenreisser; ein Alter, der Unsinn erzählt" ME I 446–7, *dàcîtiês*[2] (praes. *-kuôs*) „sich närrisch, sonderbar gebärden, anders als andere tun" EH I 311, *dāk̦uôtiês* „Possen treiben, sich närrisch stellen" ib., liet. *dõkotis* (praes. *-oja-si*) „vargintis, kamuotis" (Pabiržė), *dõkanoti* „draikyti, draskyti" (Želva), *dòknyti* (praes. *-ija*) „varginti", *dõkmoti* „glamžyti, tąsyti, mušti" (Leliūnai, Vajasiškis), žr. LKŽ II 605.

Turinio segmentai, kuriuos turi ką tik suminėtos *ā* vokalizmo leksemos, pasikartoja ir *a* vokalizmo leksemose, plg. lat. *dakâtiês* „unruhig hin und her treten" EH I 303, *dakalêtiês* „streiten, zigeunerisch sprechen" ME II 433, „unartig sein" EH I 303, *dakarêt* „betteln (namentlich von Zigeunern); tanzen wie Zigeuner; tasten, suchen" ME II 433, „Tee oder etwas anderes hörbar (um)rühren" EH I 303, *dakn̦ât* „treten, kneten" ME II 433, liet. *dãkyti* (praes. *-ija*, *-yja*) „draikyti, draskyti", *dakotis* (be kirčio) „vargintis", *dãkalioti* „draikyti, draskyti", *dãkanoti* „draikyti, draskyti; šėlti; tąsyti varginant", *dakãnyti* „draikyti, draskyti; varyti, grūsti", *dãknyti* (praes. *-ija*, *-yja*) „draskyti", *daknúoti* „draikyti, draskyti".

Lietuvių ir latvių kalbų *a*, *ā* ir *ē* vokalizmų leksemų turinio segmentų gimininguma reikia ne tiek įrodyti, kiek paaiškinti, nes jie gana artimi. Su lat. *dę̃kas* turinio planu galima palyginti segmentus „ein Alter, der Unsinn erzählt", toliau „zigeunerisch sprechen" ir „Possen treiben". Pastarasis turinio segmentas, matyt, neatskirtinas nuo „sich närrisch stellen, sich närrisch, sonderbar gebärben, unartig sein, šėlti, dūkti, draskytis", kurie savo ruožtu gali būti kilę iš „plėšyti, draskyti, draikyti". Turinio segmentai „das Unglück, Malheur", kuriuos turi *dèka*[2], suvoktini kaip „vargas, bėda", plg. *neláimė* „bėda, vargas, nedalia", o „varginti, kankinti, kamuoti" dominuoja *ā* ir *a* vokalizmų turinio planuose. *dãkanoti* „tąsyti varginant" ir *pri-dãkanoti* „privarginti dakanojant" rodo, kad „varginti, kankinti, kamuoti", iš vienos pusės, interpretuotini kaip „plėšyti, draskyti, draikyti". Iš kitos pusės, „varginti, kankinti, kamuoti" gali būti kilę ir tiesiog iš „liesti", plg. lat. *dakarêt* „tasten, suchen", o dėl turinio segmentų ryšio plg. liet. *pri-liẽsti* „prispausti, varginti, kamuoti". Segmentais „(um)rühren, draikyti, tąsyti, velti" (plg. lat. *dakarêt* ir liet. *sudãkanoti* „sutąsyti, suvelti etc.") nesunkiai galima paaiškinti ir lat. *dēka* turinio planą. Vadinasi, latvių kalbos *ē* vokalizmo leksemos *dę̃ka*[2], *dę̃ka* ir *dę̃kas* semantiškai palyginti lengvai susiejamos su *ā* ir *a* vokalizmų leksemomis.

Iš eventualiai pirminės sememos „liesti, imti, čiuopti" (plg. lat. *dakarêt* „tasten, suchen") galėjo išriedėti ne tik, kaip minėta, „varginti, kankinti, kamuoti", bet ir, matyt, „draikyti, tąsyti, velti; draskyti, plėšyti, plėšti, rauti" (plačiau žr. s. v. *ruõšti*). Tokiu atveju baltų šaknį **dēg-* (su *-k-* prieš tenues), pripažinus pirminę jos reikšmę „liesti, imti, čiuopti", galima tapatinti su got. *tēkan* „liesti", s. skand. *taka* „imti", toch. B *tek-* „liesti". Iš sememos „imti, liesti, čiuopti" gali būti kilę „atsiminti, prisiminti, susigriebti, susizgribti; manyti, galvoti, suprasti", plg. lat. *ķerêt* „greifen": *apķerêt* „begreifen, verstehen, inne werden", *-tiês* „inne werden, etw. im Geiste erfassen, sich besinnen, begreifen", *atķerêtiês* „inne werden, verfallen, sich erinnern"[1]; lot. *capiō* „imu, griebiu": „apimu protu, suprantu, suvokiu". Dėkingumas, dėko-

[1] Plačiau žr. B. Jēgers, KZ, 80, 1966, p. 42 tt.

jimas ir suvokiami kaip „das in gedenkender Gesinnung sich äußernde Gefühl“[1]. Nagrinėjamojoje šaknyje turinio segmentus „manyti etc.“ turi *dokti, duõkti, duõgti, duõgas* etc., o „dėkojimas, dėkingumas, malonė“ – *dėkà, dĕka, dĕkas, dę̃ka*. Išeitų, kad *uo* vokalizmo leksemos yra kilusios iš šaknį **dēg-* „imti, liesti, čiuopti“ turinčių leksemų. Tačiau, kad tai būtų tikrai buvę, negalime pasakyti. Mat, artimų turinio segmentų randame ir *u* vokalizmo leksemose, plg. *savo dūkù, dūkiù eĩti* „savo galva gyventi“ LKŽ II 803, 805 (plg. *savo dokià*, t. y. *duokià*, „freiwillig, iš geros valios“), *dukščia* (be kirčio) „nuomonė, nuožiūra“ LKŽ II 810, *iš-dugùs* „gudrus, apsukrus, sąmojingas“ LKŽ IV 175, lat. *pa-dūgt* „Zeit haben, vermögen, können“ ME III 20. Be to, *duõkti, duõgti* nereikėtų nagrinėjant atsieti nuo *duõkti* (praes. *-ia*) „lyginti, obliuoti“ (Bartninkai) ir, gal būt, *dúokoti* „mušti“ (Kuktiškės) LKŽ II 868. Nors ir pastebima tendencija abstraktesniems turinio segmentams kilti iš konkretesnių, bet vienu kitu atveju, matyt, galimas ir atvirkščias semantinis procesas – konkretūs segmentai atsiranda iš abstrakčių. Turinio segmentas „lyginti, obliuoti (lentas)“ čia gali būti atsiradęs iš „suprasti, numanyti“, t. y., kaip randame J. Balčikonio redakcijoje, „numanyti kokį darbą padaryti“; plg. lot. *putō* „galvoju, svarstau, apmąstau“: *putō* „apipiaustau, genėju (medžius)“. Antrinis, matyt, yra ir turinio segmentas „mušti“, plg. *dvóktelėti* „kiek dvokti, pūstelėti; dingtelėti; trinktelėti, sušerti“ (apie šių turinio segmentų ryšį žr. žemiau).

Kokie gali būti tolimesni leksemų *duõkti, duõgti, dúokoti* giminaičiai, pasako raiškos plano segmentus *duok-, duog-* turinčios leksemos, semantiniu atžvilgiu betarpiškai susijusios su *va* ir *vo* vokalizmo leksemomis, plg. *duõkas* „kvaiša, pusgalvis“, *duõgas* „protas, nuovoka; menko proto žmogus“ LKŽ II 867: *dvãkas* „oras, kvapas; atsikvėpimas; kvaiša, pusgalvis; apykvailis“ ib. 933–4, *dvõkas* „sunkus, blogas kvapas, smarvė; apykvailis žmogus, žiopla“ ib. 992; *duokinėti* „dvakinėti“, *duoginėti* „dvaklinėti“, *duoginėti* „dvakinėti“ ib. 867 :*dvakinėti* „vaikštinėti (apie dvaką), plavinėti“ ib. 934, *dvokinėti* „eiti be tikslo, lyg apkvaišusiam, žioplinti“ ib. 992; *duoklinėti* „dvaklinėti“, *duoglinėti* „t. p.“ ib. 867 :*dvaklinėti* „dvakinėti“ ib. 934, *dvoklinėti* „eiti be tikslo, lyg apkvaišusiam, žioplinti“ ib. 993. Visų šių leksemų bendrą kilmę rodo ir raiškos bei turinio artimumas, ir geografinis momentas: visos jos vartojamos rytinėse aukštaičių tarmėse. Vadinasi, pamatinėmis leksemomis laikytinos liet. *dvĕktis* (praes. *-iasi*) „kvėptis“ LKŽ II 950, *dvõkti* (praes. *dvõkia, dvãkia*) „smirdėti; gesti, pūti skleidžiant smarvę, smirsti; dvelkti (apie dvasią, kvapą, ugnį); pūsti; svaigti, kvaisti“ ib. 995, lat. *dvaka* „übler Geruch, schlechte Luft“ ME I 536, *dvakuôt* „stinken“ EH I 301, *dvaga* „Russ, Kienruss; Birkenteer“ ME I 536, „Dunst, schlechter Geruch; der Zugwind“ EH I 301, liet. *dũkti* (praes. *-sta*) „eiti dujoms, kvėptis, vadėtis, garuoti; labai pykti, niršti; eiti iš galvos, kvaišti, trakti; šėlti, smarkauti, siausti, išdykauti etc.“ LKŽ II 813, lat. *dūkt* (*dūcu*) „ohne Sorgen sein; sich trüben“ ME I 526, *ap-dūdzis, ap-dudzis* „etwas bewölkt, trübe“ EH I 79, *dukt* „matt, abgemattet sein“ ME I 512, *dugt* „dunstig, trübe, finster, böse werden“, *dugâtiês* „verderben, schimmeln (von Speisen)“ ib. 510 (plg. dar *duga* „schlechter Beigeschmack oder übler Geruch von Speisen etc.“).

Lat. *dugt* „dunstig, trübe werden...“ ir ypač liet. *duokna* (be kirčio) „dujos“, *dúojai* „pūkai“ LKŽ II 868 rodo, kad čia nagrinėjamos *uo, va, vo, ve* ir *ū/u* šaknies vokalizmų leksemos toliau yra vienašaknės su liet. *dujà* „dulksmas, smulkus lietus,

[1] Aut., LKK, XII, 1970, p. 181.

migla, rūkas; dujos; supuvęs, supendėjęs, sudūlėjęs daiktas; bėginėjimas, ruoša; toks šokis etc.“ LKŽ II[1] 799, lat. *dujs* „schmutzig graubraun“ ME I 511, liet. *dùiti* (praes. *dùja*) „trauktis dujomis, migla; netekti nuovokos, kvaišti; šokti (šokį)“, „smarkiai bėgti, dumti“ LKŽ II 799 (inf. *dùiti* pro **dūti* pagal *dùja*, *dùjo*), liet. *džiáuti* „bėgti, greitai eiti“ LKŽ II 1016, lat. *žautiês* „klettern; hoch steigen; tollen, ausgelassen sein; laufen; fallen, stürzen etc.“ ME IV 793 (plg. s. ind. *dhuváti* „krato, krečia, judina“, *dhavate* „bėga, teka“, *dhūyáte* „yra purtomas, krečiamas, jaudinamas“, gr. δύω „ūžiu, siaučiu“, δέω „bėgu“, s. skand. *dýja* „purtyti, kratyti“, alban. *dêj* „apsvaiginu“, lot. *suf-fiō* „rūkau, smilkau“, toch. A *twe*, B *tweye* „dulkės; migla, duja“).

Pirminė šaknis **dheu-/*dhu-* ir jos Schwebeablauto santykį turintis alomorfas **dhu̯e-* baltų kalbų dirvoje buvo plečiama formantais *-k-/-g-*. Lietuvių kalboje kaip tik ir turime, iš vienos pusės, leksemas *daukinėti* „dvakinėti, dvokinėti, dūkinėti“, *dauklà* „vėpla, žioplys, išsižiojėlis“ (denominatyvai *daũklinti* „dvokinti, dausioti, vėplinti“, *daukliòti* „kliedėti, klejoti, svaičioti“), *dauksóti*, *dáuksoti* „dvokinti, dausinti, eiti, dausioti“ LKŽ II 327, iš antros, *dvẽktis*, *dvãkas*, *dvõkti* etc. Kurios leksemos, – *au*, *vė/va/vo* ar *ū/u* šaknies vokalizmo, – betarpiškai pasitarnavo *uo* vokalizmo leksemoms atsirasti, nėra pakankamai aišku. Pakankamai aišku tik tiek, kad *uo* vokalizmo leksemos, vartojamos tik lietuvių kalbos aukštaičių tarmėse ir neturinčios atitikmenų latvių kalboje, yra greičiausiai vėlyvi naujadarai. Nustatant, kurios leksemos galėjo būti pamatas *uo* vokalizmo leksemoms atsirasti, reikia pirmiausia atsižvelgti į tą galimybę, kad fonema *uo* fonetiškai gali atsirasti iš *va* ir *vo* ypač pozicijoje po priebalsio, plg. liet. *ap-uolùs* : *ap-valùs* (: *vélti*), lat. *uôdêtiês* „verschalen“ : *at-vadêtiês* „verschalen“, liet. *uodėtis* „vadėtis, silpnėti, dūkti“ : *vadėtis* „t. p.“ (žr. s. v. *úosti*). Tokiu būdu gali būti atsiradusios ir kai kurios čia nagrinėjamos *uo* vokalizmo leksemos, pvz., *duõkas* (: *dvãkas*, *dvõkas*), *duokinėti* (: *dvakinėti*), *duoklinėti* (: *dvaklinėti*). Bet toks *uo* vokalizmo leksemų kilmės aiškinimas netinka *duõgas*, *duoginėti* (**dvag-* neturime paliudyto!) ir juo labiau *duõkti*, *duõgti* (plg. jų turinio planą). Alomorfo *dauk-* leksemos irgi negalėjo generuoti *uo* vokalizmo leksemų, nes jos pačios, siaurai vartojamos ir be atitikmenų latvių kalboje, veikiausiai yra vėlyvų laikų padaras. Vadinasi, belieka pripažinti, kad *uo* vokalizmo leksemų generatyvinis pamatas, matyt, buvo *u/ū* vokalizmo leksemos, plg. *duõkti*, *duõgti*, *duõgas* : *savo dūkù*, *dūkiù*, *iš-dugùs*, lat. *pa-dūgt*, liet. *dũkti*, lat. *dūkt*.

Ne visai aiškus yra ir tas kelias, kuriuo turinio segmentai „numanyti kokį darbą padaryti, suprasti“, „vermögen, können“, „gudrus, apsukrus“, „nuomonė“ atsirado iš *u/ū* vokalizmo leksemų manifestuojamų turinio segmentų, plg. liet. *dũkti*, *dvõkti*, lat. *dugt*, *dugâtiês*, *dvaga*. Tokie segmentai kaip „šėlti, smarkauti, siausti, išdykauti, siautėti; ūžti, lakstytis; zylioti; smarkiai bėgti, lėkti“ išreiškia galėjimo, galingumo, energijos idėją, plg. dar lat. *duka* „Kraft, Energie, Unternehmungslust“ EH I 340, kuris savo turiniu gražiai įsijungia į kontekstą ir, vadinasi, vargu ar gali būti skolinys iš slavų kalbų (dėl semantikos plg. liet. *dvasià* „kvėpavimas, atsikvėpimas; iškvepiamas ir įkvepiamas oras; jėga; vidinis psichinis žmogaus pasaulis, jo sąmonė, protavimas etc.“: *dvasėti* „kvėptis, vadėtis“, *dvẽsti* (praes. *dvẽsia*) „gaišti, stipti, kristi (apie gyvulį); kvėpti etc.“, „netekti smarkumo, vadėtis“), *dukãtîgs* „dick, kräftig gebaut“ EH I 340, *duksns* „korpulent“ ME I 512, liet. *duksas* (be kirčio) „kūningas“, *dùksnas*, *duksnùs* „storas, apystoris, aptukęs“, *dùkslas* „erdvus, palaidas, platus (apie drabužį, apavą)“, *dukslùs*, *dùksvas* „erdvus, palaidas, pla-

tus (apie drabužį, apavą); storas, apystoris, aptukęs" LKŽ II 807–810, *dugsus* (be kirčio) LKŽ II 798, *daugsus* (be kirčio) „daugus, gausus, apstus" ib. 325, *daugùs* „kuris didelio kiekio, gausus, apstus, dažnas" ib. 326, lat. *dukam* „ganz, vollständig" EH I 340, *dudz* „daudz" ib. 339, *daũdz, daũdzi* „viel" ME I 443, „sehr" EH I 309, *daũg* „t. p." ME I 310, liet. *daũg, daũgi, daũgia* „dideliu kiekiu, apsčiai, nemaža, gausu" LKŽ II 310, 314 (dėl semantikos plg. liet. *mãg-ulas* „daugus" : *magėti* „rūpėti; norėtis", s. sl. *mogą* „galiu", got. *mag* „galiu"; lot. *omnis* „kiekvienas, bet kuris; visoks; visas, ištisas" (iš **op-nis*) : *ops, opis* „jėga, galia", *opulens, -entis* „stiprus, galingas, įtakingas"). Taigi iš turinio segmentų „galėti, pajėgti, įstengti, vermögen, können", „galia, jėga, galėjimas" ir galėjo išriedėti „nuomonė, nuožiūra", „gudrus, apsukrus", „suprasti, numanyti; numanyti kokį darbą padaryti", o iš jų – ir „lyginti, obliuoti, dėti lentas".

Ryšium su tuo reikia pažymėti ir tai, kad „suprasti, numanyti" ir *u/ū* bei *vē/vo* vokalizmų leksemų manifestuojami segmentai gali turėti ir kitokio pobūdžio ryšį: tos leksemos lietuvių ir latvių kalbose turi segmentus „gesti, pūti; verderben, schimmeln (von Speisen)", kurie kažkokiu būdu, – reikia pripažinti, kad tų turinio segmentų ryšio ekstralingvistinė pusė lieka gana neaiški (bet plg. s. v. *gúosti*), – yra susiję su „suprasti, suvokti, numanyti", plg. *gèsti* „irti, trikti; prastėti, pūti", „nuvokti, nutuokti, suprasti, nujausti; sužinoti"; *nu-taũkti* „suprasti, suvokti": *tùkti* „tarpti, augti; šusti, pelėti, plėkti; gesti, pūti etc.".

Vadinasi, semantiniu atžvilgiu liet. *duõkti, duõgti* ir to paties šaknies vokalizmo vardažodžius *duõkas, duõgas* su vienodu pamatu galima kildinti tiek iš *ē* vokalizmo, tiek ir iš *u/ū resp. vē/vā/va* vokalizmų leksemų. Katrai galimybei atiduotina pirmenybė, leidžia nuspręsti sisteminis požiūris.

juõktis

juõkiasi, juõkėsi, juõktis (dial. ir *juokia, juokė, juokti*, plg. dar *juokiu* Os Gr 72) „tam tikrais veido judesiais reikšti linksmumą, džiaugsmą, pasipiktinimą...; juokauti, juokus krėsti, nerimtai, juokaujant ką daryti; tyčiotis kuo; ką juokų objektu versti, niekinti" LKŽ IV 420 vartojamas visose lietuvių kalbos tarmėse. Tą patį šaknies vokalizmą turi ir *o* kamieno vardažodžiai: liet. *juõkas* „pasitenkinimo, džiaugsmo, linksmumo ir pan. reiškimas, tam tikrais nutrūkstamais garsais iškvepiant orą; juokimasis; juokavimas, žaidimas, sąmojis; juokingas, nerimtas dalykas, labai lengvas darbas; išdaiga; pajuokimas, patyčia, pašiepimas; džiaugsmas" LKŽ IV 414–5, lat. *juõks* „der Scherz, Spass, Possen" ME II 126.

Reikia pasakyti, kad *juõkas, juõks* kilmė neišaiškinta, nes esamos dvi hipotezės, – skolinimasis iš vok. žem. *jõk* „pokštas, juokas" ir netgi iš vokiečių studentų kalbos, plg. *Jux* (iš *Jokus*), arba giminystė su lot. *jocus* „juokai, išdaiga; žaidimas, pramoga; juokinga daina"[1], – yra silpnai pagrįstos. Turint galvoje nykstamojo laipsnio formas, plg. liet. *su-jùkti* „susijuokti", lat. *jũks* „juokas" (žr. žemiau) ir tą faktą, kad *juõkas, juõks* vartojami visose lietuvių ir latvių tarmėse, apie skolinimą iš vokiečių tarmių, juoba iš vokiečių studentų žargono, negali būti ir kalbos. Antroji hipotezė, nors ji ir atrodo patikimesnė, nepaaiškina liet. *juõkas*, lat. *juõks* ir lot. *jocus* šaknies vokalizmo skirtumo: kokie morfologiniai faktoriai sąlygojo ilgojo

[1] Lit. žr. E. Fraenkel, LEW, p. 197; J. Endzelīns, ME, II, p. 126.

balsio *ō* atsiradimą (vietoj trumpojo *o*) *o* kamieno vardažodyje? Tiesa, šį trūkumą būtų galima pašalinti, nagrinėjamajai šakniai priskyrus kito laipsnio šaknies vokalizmą turinčias leksemas, pvz., *jĕkoti* „barti, gėdinti, išjuokti" (Balninkai, Lyduokiai, Žemaitkiemis) LKŽ IV 338. Tačiau pastarasis žodis, vartojamas visai siaurai, be atitikmenų latvių kalboje, gali būti perdirbinys kokio nors senesnio veiksmažodžio, atitinkančio žem. *ekiúoti* „varginti", *ekĕti* „akėčiomis dirbti, purenti, lyginti dirvą; barti, plūsti, niekinti " LKŽ II 1114, plg. dar *nu-ekĕti* „išvarginti" ib. Vadinasi, modelio *ē*→*ō* konstatacijai šiuo atveju trūksta duomenų. Turinčios „juokas" reikšmę leksemos su *a* šaknies vokalizmu baltų kalbose taip pat nepaliudytos. Taigi, aiškinant ilgojo šaknies balsio atsiradimą, modelio *o*→*ō* irgi leisti esant negalima.

Istoriniams-derivaciniams *juõkas*, *juõks* ryšiams išaiškinti svarbus tas faktas, kad lietuvių ir latvių kalbose egzistuoja gana gausios nykstamąjį šaknies vokalizmą turinčios leksemos: liet. *su-jùkti* „susijuokti" LKŽ IV 376 (plg. *susi-juõkti*), *jùkinti* „daryti, kad kitas juoktųs" ib. 375 (plg. *juõkinti*), *jukdýti* „daryti, kad juoktųs" ib. 374 (plg. *pa-juõkdyti*), *jukdinti* (be kirčio) „daryti, kad juoktųs" ib. 374 (plg. *juõkdinti*), *jukùs* „kuris dažnai juokiasi" ib. 377 (plg. *juokùs*), *juknùs* „mėgstantis juoktis" ib. 375 (plg. *juoknùs*), lat. *jũkuôt* „juokuoties (?)", *jũks* „juoks" EH I 569.

Remiantis semantiniais santykiais tarp vok. *Scherz* „juokas, juokavimas": vid. vok. aukšt. *scherz* „malonumas, pasilinksminimas, žaidimas": vid. vok. aukšt. *scharz*, *schurz* „šokimas; šuolis"; šved. *skratta* „juoktis": šved. dial. *skrata* „skardenti; skambėti, aidėti", dan. *skrade* „dardėti, dundėti; tarškėti; smarkiai belsti"; lot. *lūdo* „žaisti, lošti; šokti; žaisti, juokauti, linksmintis; daryti ką nors juokais, žaidžiant; juoktis, tyčiotis", galima manyti, kad čia priklauso ir tokios nykstamojo laipsnio vokalizmą turinčios leksemos kaip antai: lat. *jũkuôt* „laut jubilieren" ME II 122, *jūka* „der Lärm; lautes Jubilieren, der Wirrwarr, Mischmasch, die Menge" ME II 121, *jûksts*[2] „das Jubeln, Jauchzen; der Lärm" ib. 122, *jûkste*[2] „der Trubel, Lärm, Skandal" ib. 122 (: *jûkstêtiês*[2] „jubilieren, lärmen, tollen; auffahren, erschrecken" ib.), *jũkla* EH I 569, *jũkle*, *jũkls* ME II 121, *jukle* „der Wirrwarr, Mischmasch, das Chaos" ME II 116, *juki* „der Wirrwarr, die Verwirrung, Unordnung" EH I 566, *jukls*, *jūkls* „verwirrt, chaotisch" ME II 116, *jukuris* „eine bunte Reihe; ein alberner, konfuser Tanz" ib. 117 (: *jukurêt* „durcheinandermischen, eine bunte Reihe machen", „albern, herumspringen" ib. 117[1]).

Šaknis **juk-*/**jūk-* galėtų remtis ir onomatopėjine baze, plg. *jukuôt*, *jukinât* „ein Kind mit dem „juk" aufheitern; tollen, lärmen" ME II 116–7 (: *juk* „Interj. zur Erheiterung kleiner Kinder" ib. 115), *jukšuôt* „kokettierend springen" ib. 116 (: *jukš! jūkš* „Interjektion, von kokettierendem Springen gebraucht" ib. 116). Tačiau, antra vertus, neišleistinas iš akių ir aiškus šios šaknies leksemų semantinis ryšys su lat. *jukt* „auseinanderstieben, in Unordnung geraten, verwirrt, vermischt werden" ME II 116, *jàukt* „mischen, mengen, wühlen, verwirren, verwischen etc." ib. 98, liet. *jùkti* „mišti, krikti" LKŽ IV 376, *jaũkti* (ir *jáukti*) „versti, kimšti be tvarkos; jausti; dėti kartu, maišyti, jungti" ib. 302, kurie savo ruožtu gali būti su formantu *-k-* pasidaryti iš šaknies, slypinčios veiksmažodžiuose lat. *jàut* (praet. *jàvu*, *javu*)

---

[1] Specifinė reikšmė ir visas artimos reikšmės leksemų kontekstas neleidžia šio veiksmažodžio laikyti pasiskolintu iš vok. žem. *juckern* „iš malonumo triukšmingai lakstyti etc.", kaip mano J. Sehwers, Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluß im Lettischen, Leipzig, 1936, p. 44.

„mischen, (Teig) einrühren“ ME II 104, liet. *jáuti* (ir *jaũti*, praet. *jóvė*, *jõvė*) „rausti, versti, maišyti, netvarką daryti, jaukti jovalą“ LKŽ IV 322.

Grįžtant prie liet. *juõktis*, *juõkas*, lat. *juõks* etimologijos, reikia pažymėti, kad jų genetinis ryšys su „das Jubeln, Jauchzen, der Lärm; der Wirrwarr, Mischmasch“ reiškiančiomis leksemomis yra palyginti nesunkiai įrodomas pačių lietuvių ir latvių kalbų duomenimis. Pirmiausia, abi reikšmių grupės manifestuojamos vieno raiškos plano segmento, plg. *jũkuôt* „juokuoties (?)“, „laut jubilierien“. Toliau, kaip jau buvo pabrėžta, „juoktis, juokas“ reikšmę turinčių leksemų tarpe nemaža yra tokių, kurių šaknies vokalizmas priklauso *u* eilei (žr. aukščiau). Pagaliau svarbiausias faktas, kuris nepalieka abejonių dėl *juõktis*, *juõkas*, *juõks* kilmės, yra tas, kad lat. *jàuktiês*, be „sich mischen; sich vermischen, fleischlich sich vermischen; wühlen, schnüffeln, stöbern“, reiškia ir „scherzen, tändeln“, plg. *kad māte jaukdamās par nuomirušu izliekas* ME II 98.

Vadinasi, tiek *juõktis*, tiek ir *juõkas*, *juõks* greičiausiai ir priklauso šakniai **juk-* /**jouk-* „mišti, jauktis *resp.* maišyti, jaukti etc.“.

Liet. *juõktis*, kaip minėta, yra *i̯o*-kamienis, o latvių kalba čia turi *juocîtiês* „scherzen, spassen, Possen treiben“ EH I 570, kuris, atrodo, yra kauzatyvas, plg. liet. *juõkinti* „daryti, kad juoktųsi“. Kauzatyvu galima laikyti ir liet. dial. *juokti* (praes. *-ia*). Kiti kauzatyvumui reikšti vartojami veiksmažodžiai, plg. *jùkinti*, *jukdýti*, *pa-juõkdyti* bei *jùkdinti*, *juõkdinti*, yra vėlyvi naujadarai.

-juõgti

Liet. *su-juõgia*, *-juogė*, *-juõgti* „susiorientuoti, suvokti“ (Gargždai) LKŽ IV 414 latvių kalboje atliepia kauzatyvas *juodzinât* „wecken“ ME II 125, plg. dar *juodzinât augšā* „kund tun“.

ā vokalizmą turi: *jõkti* (praes. *-ia*) „jausti; nuvokti“ (Dusetos) LKŽ IV 355, (Adutiškis) Būga RR I 444 (Adutiškyje *o* > *uo*), *jokėtis* (praes. *-ėjasi*) „gaivintis, gyti, gautis, peikti“ ib. 354, plg. dar *atsi-jokėti* „atsigauti, atsipeikėti; atgauti sąmonę; susiprasti, susigriebti, atsiminti“ (Dusetos, Kupiškis, Obeliai, Papilys, Svėdasai).

Būdamos palyginti gausios, *ē* šaknies vokalizmą turinčios leksemos daro pirmumo įspūdį, plg. *nu-jẽkti* (praes. *-ia*) „šiek tiek mokėti, išmanyti, suprasti, nuvokti; nujausti“ (Dusetos, Tauragnai) LKŽ IV 339, *atsi-jẽkėti* (praes. *-ėja*) „atsipeikėti, atsijakėti, atsijokėti“ (Daugailiai) ib. 338, turinčias *-k-* < *-g-* prieš tenues. Leksemos su šaknies galo *-g-* tarmėse vartojamos daug plačiau: *jėgà* „gyvos būtybės fizinė ar psichinė galia ką veikti; nuovoka, supratimas, nuojėga; protas, išmanymas“ (Biržai, Ilguva, Joniškis, Kupiškis, Panemunis, Pilviškiai, Salamiestis), *jėgùs* (acc. sing. *jẽgų*) „prantus, sumanus, gabus, vikrus“ (Kavarskas, Lazdijai, Žiobiškis), *jėgnas* (be kirčio) „stiprus, jėgus“ (Pilviškiai), žr. LKŽ IV 331–4. Veiksmažodis *jẽgti* (praes. *-ia*) „turėti jėgų, įstengti, galėti“ LKŽ IV 333 vartojamas rytų aukštaičių (Bagaslaviškis, Biržai, Dusetos, Kupiškis, Salakas, Sudeikiai, Traupis, Želva), pietų aukštaičių (Alytus, Jurbarkas, Pilviškiai, Simnas, Vadžgirys) ir su jomis besiribojančiose pietų žemaičių tarmėse (Eržvilkas, Raseiniai, Tauragė). Kad *jẽgti* seniau buvo vartojamas plačiau ir žemaičiuose, rodo tai, jog jis A. Juškos buvo užrašytas iš Alsėdžių (žr. LKŽ IV 334 s.v. *pra-jẽgti*). Spėjimą, kad *ē* šaknies vokalizmą ir šaknies galo *-g-* turinčios leksemos yra pirminės leksemų su šaknies vokalizmu *uo*, *o* atžvilgiu,

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS LKI

patvirtina jų tikslūs atitikmenys latvių kalboje: *jẽgt* (praes. *-dzu*) „verstehen, begreifen", *-tiês* „vernünftig sein; sich bemühen" ME II 112, „sich mühen, plagen" EH I 563, *jẽgât* „verstehen", *jẽguôt* „beachten, aufpassen" ME II 112, *at-jẽdzinât* „zur Besinnung bringen" ME I 162, *jẽga* „das Vermögen, physische Kraft; Vernunft, Verstand, Verständnis; die Besinnung; die Ahnung" ME II 111, *jẽga* „ein Verständiger" ib. 111.

Pradedant A. Bezzenbergeriu (BB II 190), liet. *jėgà*, lat. *jẽga* vieningai lyginami su gr. ἥβη (doriečių ἥβᾱ ir ἅβᾱ) „jaunystė; jaunystės jėga, gyvumas; amžius; jaunimas", kuriems J. Pokorny (IEW 503) atstato ide. prolytę **i̯ēgʷā* „Kraft, Jugendkraft". Šitoks lyginimas visai galimas, kadangi lyginamieji žodžiai semantiškai gana artimi ir, be to, liet. *jėgà*, lat. *jẽga* turinio ir raiškos planų identiškumas garantuoja jų gilią senovę.

Neneigiant eventualaus etimologinio baltų *jėgà*, *jẽga* ir gr. ἥβη ryšio, vis dėlto reikia pažymėti, kad latvių kalboje greta *jẽgt* „verstehen, begreifen", *-tiês* „vernunftig sein; sich bemühen; sich mühen, plagen" turime ir *jẽgtiês* „zanken" bei *jẽguotne* „der Zank" ME II 112. Kas yra semema „zanken", matyti iš lat. *citas jẽdzās* („uzplijās" [sich (mit Bitten und Drohungen) drängen auf]), *lai braucuot līdz* EH I 563 s. v. *jẽgt*. Todėl čia toliau gali priklausyti *jẽgluôt* „etwas lassig betreiben, unachtsam und ohne Erfolg etwas tun; müssig gehen" ME II 112, o taip pat ir *jẽgas* „Zänkereien, Zerwürfnis" EH I 562, *jẽga*, *jẽgums* „die Menge, Masse" ME II 109, „Verwirrung, Wirrwarr, Chaos" EH I 562. Lietuvių kalboje šios šaknies galėtų būti *jõgoti*, *jógoti* „maišyti, versti, jaugti" LKŽ IV 352, *su-jokoti* (be kirčio) „sujaukti" ib. 354. Su vokalizmu *a* galėtų būti lat. *jagalêtiês*, *jaglîtiês* „tollen, sich albern, gebärden" ME II 95, *nùo-jakuôtiês* „zur Genüge, zum Überdruss albern, tollen, spielen" ME II 791, *jakarêt* „durcheinanderwühlen, vermischen, in Unordnung bringen" ME II 95, *jakalêtiês* „sich herumtreiben" EH I 557, liet. *iš-jãkaroti* „išmaišyti, išvaikščioti" LKŽ IV 290.

Iš kitų ide. kalbų čia gali priklausyti s. vok. aukšt. *jagōn* „varyti, vytis, gainioti, vaikyti; medžioti; skubėti", s. ind. *yahú-*, *yahvá-* „nenurimstantis, puolantis, skubantis", *yakṣati* „jis veržiasi, skuba, stengiasi, siekia" (ide. **i̯agh-* „nachjagen, begehren" Pokorny IEW 502). Todėl čia suminėtos baltų kalbų leksemos, tame tarpe ir *jẽgti* „turėti jėgų, įstengti, galėti", *jẽgt* „verstehen, begreifen", *-tiês* „sich mühen, plagen", greičiau gali būti etimologiškai artimesnės šioms germanų ir senovės indų kalbų leksemoms, negu gr. ἥβη (ar šis graikų žodis negalėtų irgi galų gale remtis ide. **i̯agh-*?). Iš eventualiai pirminės reikšmės „stengtis, veržtis, lėkti, skubėti; varyti, gainioti; dūkti, siausti, šėlti; versti, jausti, maišyti" galėjo išriedėti ir visi kiti *jeg-*, *jag-*, *jẽg-* leksemų turinio segmentai, tame tarpe ir „suprasti, suvokti". Pastarieji segmentai bus atsiradę per tarpinius segmentus „įstengti, galėti, pajėgti" (apie jų ryšį žr. s. v. *duõkti*), plg. *jẽgti* „turėti jėgų, įstengti, galėti": *at-jẽgti* „nuvokti, suprasti", *pra-jẽgti* „suprasti, išmanyti, nuvokti". Dėl turinio segmentų „stengtis, veržtis, lėkti, skubėti; varyti, ginti, gainioti; dūkti, siausti, šėlti; versti, jaukti, maišyti" ir „suprasti, suvokti, numanyti" istorinio ryšio dar galima palyginti liet. *mìnti* (praes. *mìna*, *mẽna*) „trypti, mindyti; kojomis ar kokiu įrankiu minkyti, maišyti (molį, durpes); eiti imtynių, imtis, ristis, grumtis, kovoti etc.": *miñti* (praes. *mẽna*, *mìna*) „turėti

galvoje, atmintyje, nepamiršti; minėti; stengtis prisiminti; galvoti, tarti, manyti; suprasti, išmanyti etc."[1].

Šių baltų, germanų ir ypač senovės indų kalbų leksemų semantinis panašumas yra toks didelis, kad jų bendros kilmės tikimybė yra tikrai nemaža. Tokiu būdu patvirtinamas ir vien iš baltų kalbų duomenų jaučiamas alomorfo **jeg-/*jēg-* pirmumas. Galima spėti, kad jo pamatu lietuvių kalboje buvo generuotos *jog-*, *jok-* leksemos. Segmentai „gautis, peikėtis, gyti; atgauti sąmonę etc.", kuriuos manifestuoja *jok-/jog-* leksemos, galėjo kilti iš „(imti) įstengti, galėti". Pirminiu alomorfu **jeg-/*jēg-* gali remtis ir *juog-* leksemos: antai lat. *juodzinât* „wecken" (t. y. „zur Besinnung bringen", plg. *at-jēdzinât* „zur Besinnung bringen" ME I 162) lengvai galima suvokti kaip *jēgt* kauzatyvą.

Tačiau reikia nurodyti ir galimą *juog-* leksemų ryšį su *u* eilės vokalizmo leksemomis. Sememą „suvokti, orientuotis" galima interpretuoti arba kaip „dėti kartu, jungti", plg. gr. συνίημι „sudėti; suprasti, suvokti", arba kaip „prasti, junkti", plg., pvz., *pràsti* „gusti, junkti; suvokti, pagauti prasmę"; *pasi-kliáuti* „įprasti, įjunkti": *kliáuti* „suprasti"; lat. *mēdzêt* „pflegen, gewohnt sein; mögen, können", *mêgt* „vermögen, taugen". Todėl liet. *-juõgti* galėtų būti vienašaknė leksema su *jaũkti, jaũgti* (praes. *-ia*) „dėti kartu, maišyti, jungti etc.", *jáugti* „rišti prie jungo", *apsi-jaũkti* „apsiprasti", lat. *jaûcêt* „gewöhnen etc.", o lat. *juodzinât* „wecken" (t. y. „zur Besinnung bringen") — su *jūdzinât* „(ein junges Pferd) ans An- und Ausspannen gewöhnen". Liet. *-juõgti* ir *jaũgti, jáugti* siejimą lengvina tai, kad šios leksemos vartojamos žemaičių tarmėje.

Leksemos *jaũkti, jaũgti, jáugti, jaûcêt, jūdzinât* yra liet. *jáuti* „rausti, versti, maišyti, netvarką daryti, jaukti jovalą", lat. *jàut* „mischen, (Teig) einrühren" (žr. s. v. *juõktis* ir *júosti*) vediniai.

kluõkti

kluõkia, kluõkė, kluõkti „prašyti, melsti, kaulyti" LKŽ VI 175 vartojamas žemaičių tarmėse (Alsėdžiai, Darbėnai, Mosėdis, Salantai, Veiviržėnai). Kad *kluõkti* toliau siejasi su *u* eilės šaknies vokalizmo leksemomis, aiškiai rodo A. Juškos užrašytas teksto fragmentas: *Aš klūkiù* (*kluokù*) *riešutų* LKŽ VI 166 s. v. 1 *klūkti*. Tokiu atveju šiai šakniai priklauso *klūkti* (praes. *-ia, -a*) „prašyti, melsti" LKŽ VI 166 ir *kliūkti* (praes. *-ia*) „rėkti, šaukti; maldauti, prašyti" ib. 123 (dėl reikšmės dar plg. *pasi-kliūkti* „paišdykauti"). Jų siejimą remia ir geografinis momentas: *klūkti* vartojamas prie pat *kluõkti* ploto (Skuodas, Upyna, Užventis, Viduklė), o *kliūkti*, nors ir toliau, bet irgi vakarinėje lietuvių kalbos arealo dalyje (Griškabūdis, Plokščiai, Žvirgždaičiai).

Raiškos plano atžvilgiu veiksmažodžiui *kluõkti* visai artimas yra *kluokšnis* (be kirčio) „klukšnis, gurkšnis" LKŽ VI 175.

Tolesnius derivacinius nagrinėjamųjų leksemų ryšius išaiškinti padeda tai, kad semema „gerti (su garsu)" pasirodo greta sememos „maldauti, prašyti" visais trimis atvejais, plg.:

kluõkti	„maldauti, prašyti"	:	*kluokšnis* „gurkšnis";
klūkti	—„—	:	*klùkti* „gerti klukšniais";
kliūkti	—„—	:	*kliùkti* „gerti su garsu".

[1] Argumentaciją žr. B. Jēgers, Baltische Etymologien, In honorem Endzelini, Chicago, 1960, p. 64 tt. („denken, meinen" per „bemerken, spüren" iš „einer Spur nachfolgen (nachtreten)").

Tokia sememų koegzistencija identiškuose raiškos plano segmentuose negali būti atsitiktinė. Kadangi, pavyzdžiui, *kliùkti* „gerti su garsu“ dar reiškia ir „čiurlenti“ (žr. LKŽ VI 123) ir, be to, greta *klũkti* „prašyti, melsti“ turime ir *klũkti* (praes. *-ia*) „eiti, klampoti“ frazėje *Nežinau kelio, klūkiu pakeliu* LKŽ VI 166, tai šios leksemos galėtų būti vienos kilmės su *kluknóti* „klukšniais lakti, klukšnoti, klukčioti“, *klukšnóti* „t. p.“, *klùkštoti* „klukšniais gerti, klukšnoti“, *klùksnis, klùkšnis* „gurkšnis“ LKŽ VI 165–6 bei *kliukėti* „kliuksėti plakantis; su garsu bėgti, tekėti; su garsu, kunkuliuojant virti; daug kalbėti, plepėti“ LKŽ VI 122, *kliùkyti* (praes. *-ija*) „teliūskuoti“, *kliùkinti* „daryti, kad kliukėtų, mėginti, ar kliuka; teliūsknoti; kliuksint pilti, leisti; gerti kliuksint; smarkiai lyti; virti, marminti; važiuoti per skystą purvą“ ib. 120.

Šaknis *kluk-/kliuk-* gali būti antrinės kilmės: ji galėjo atsirasti onomatopėjiškai, plg. interjekcijas *klùkt* „gurkšt; čiukš“, *kliùkt, kliũkt* „trumpam, staigiam kliuktelėjimui reikšti“ LKŽ VI 123, arba su priesaga *-k-* susiformuoti iš šaknies, slypinčios lat. *kļaût* „gierig trinken“ ME II 239.

Sememą „melsti, prašyti, kaulyti“ šiuo atveju galima suvokti kaip „kūkčiojant, verkšlenant, kliuksint prašyti“, plg. dar *kaũkti* „rėkti klaikiu balsu, staugti; kaukimu šaukti, vilioti; verkti, raudoti; duoti kaukiamą garsą; ūžti, trinksėti...; (refl.) prašytis“; *klebénti* „klabenti, bildenti; raginti, prašyti etc.“; *klabénti* „bildenti, klabinti; belsti; kalbinti, raginti, neduoti ramybės etc.“; *zirzti* „birbti, bimbti (apie vabzdžius); verkšlenti, būti nepatenkintam, bartis, įkyriai prašyti“; *zỹzti* „zirzti; verkšlenti, nepatenkintam būti, įkyriai prašyti“.

Vadinasi, sememai „melsti, prašyti, kaulyti“ manifestuoti šiuo atveju vartojamos trys *i̯o*-kamienės formos: *kluõkti* su *uo* šaknies vokalizmu ir *klũkti, kliũkti* su *ū* šaknies vokalizmu. Jų leksinė reikšmė, atrodo, yra ta pati. Dabar negalima pasakyti, juoba kad ir nagrinėjamosios leksemos yra onomatopėjinės kilmės, kokie kitokie turinio plano santykiai jomis galėjo būti reiškiami. Vis dėlto čia pravartu prisiminti, kad semema „melsti, prašyti, kaulyti“ yra reiškiama *-ii̯o-* (plg. *kaũlyti* „prisispyrus, nuolat ko prašyti“, *kaũzyti* „įkyriai prašyti, kaulyti“) ir *-ā-* kamienų (plg. *prašýti*) formomis.

Ryšium su tuo pažymėtina, kad nagrinėjamoji šaknis taip pat turi *ii̯o*-kamienę formą, tačiau su kitu turinio planu: *kliúokyti* (praes. *-ija*) „lesti, kapoti“ (Gelvonai) LKŽ VI 127. Kad ši leksema priklauso nagrinėjamajai šakniai, matyti iš santykio tarp tą patį elementą *kliuok-* turinčio *kliuoksėti* (praes. *kliúoksi*) „kalti, plakti, trinti“ LKŽ VI 127 ir *kliuksėti* (praes. *kliùksi*) „plakantis duoti garsą (apie skysčius); teliūskuotis; klepsėti, klepčioti etc.“; plg. *kliùkyti* (praes. *-ija*) „teliūskuoti“ (Karsakiškis) ib. 121.

kiúokti

kiúokia, kiúokė, kiúokti „godžiai valgyti“ LKŽ V 917 A. Juškos ir F. Sragio užrašytas iš Alsėdžių. To paties A. Juškos užfiksuota ir nykstamojo laipsnio šaknies vokalizmo leksema *kiùkti* (praes. *-ia*) „daug, godžiai valgyti“ LKŽ V 914. Tačiau reikia pasakyti, kad pastarojo veiksmažodžio šaknies vokalizmas, kartu ir pats jo buvimas, nėra visai aiškus. Mat, jo vartojimo vieta nepažymėta. Be to, jis vartojamas tuose pačiuose kontekstuose kaip ir *kiúokti*, plg. *Ans kiùkia*, t. y. *valgo skaniai* ir *Ans kiúokia*, t. y. *valgo skaniai*; *Kiukte sukiukiame daug duonos* ir *Kiúokte sukiúo-*

kiame (*suėdame*) *daug duonos*. Kontekstai rodo, kad tai gali būti vienas ir tas pats veiksmažodis, kurio antrąjį variantą A. Juška galėjo užrašyti dūnininkų tarmėse (garso *u* kiekybė A. Juškos ne visada aiškiai pažymima). Juoba kad nerandame ir tokios pat ar artimos reikšmės leksemų, turinčių raiškos segmentą *kiuk-*. Kaip ten bebūtų, aišku tiek, kad *kiúokti* šaknies vokalizmas priklauso *u* eilei.

Etimologizuojant *kiúokti*, ypač svarbu nurodyti priežastis, dėl kurių šioje leksemoje atsirado palatalinis *k-* (prieš *uo*!).

Lietuvių kalba turi keliolika leksemų su palataliniu *k-* prieš šaknies diftongą *au*: *kiáukas* „mažas šuniukas arba žemas vyras (paniekinamai)“, *kiáukė* „(niek.) galva; prasta pypkė; ištižusi, apsileidusi moteris; sudžiūvusi moteris“, *kiáukė* „kekė“, *kiáuklas* „kiautas, kevalas“, *kiauklà* (acc. sing. *kiaũklą*) „žiopla, vėpla“, *kiaukšlỹs* (su *aũ*) „nestiprus žmogus“, *kiáukšnė* „minkšta kopūsto galva; koks mažas daiktas ar mažas žmogus; maža moteris“, *kiaukšrẽ* (su *aũ*) „minkšta kopūsto galva“, *kiáukštė*, *kiaukštis* (be kirčio) „lukštas“, *kiáukolas* „kiaukutas; kaukolė“, *kiaukolė* (be kirčio) „kaukolė“, *kiaukarà* (su *aũ*) „kalnelis, kalva, kaubrys, kalno viršūnė“, *kiaukarė* (be kirčio) „kalno viršūnė“, *kiaukerẽ* (su *aũ*) „ketera; iškili vaga“, *kiaũkuras* „kalno viršūnė“, *kiaukurẽ* (su *aũ*) „t. p.“, *kiáukutas* „kevalas, lukštas, kiautas“, *kiáukutis* „žiauberė, žiauna (duonos)“, žr. LKŽ V 685–7. Šiai leksemų grupei būdinga pirmiausia tai, kad, kaip jau minėta, jų šaknis turi vokalizmą *au* su prieš einančiu palataliniu priebalsiu. Antra, šių leksemų vartojimo plotas yra aukštaičių tarmės. Trečia, jos turi specifinį turinio planą, kuris, nors ir labai platus, yra vienijamas tam tikros bendros idėjos.

Čia suminėtos *kiauk-* šaknies leksemos manifestuoja tris turinio segmentų grupes: 1) „mažas, žemas koks žmogus, gyvulys ar daiktas; ištižusi, apsileidusi, sudžiūvusi moteris; nestiprus žmogus; žiopla, vėpla“; 2) „galva (niekinamai); minkšta kopūsto galva; kekė; kiautas, kevalas, lukštas, kiaukutas; kaukolė“ ir 3) „kalnelis, kalva, kauburys; kalno viršūnė; ketera; žiauberė, žiauna (duonos)“. Bendrąją, visas tris turinio segmentų grupes vienijančią idėją galima nusakyti kaip „gaubti, lenkti, riesti *resp.* gaubtis, lenktis, riestis kylant ar didėjant *resp.* traukiantis ar mažėjant ar pan.“. Toliau galima manyti, kad visi čia suminėti vardažodžiai yra atsiradę kažkokio veiksmažodžio pamatu, plg., pvz., *kiaũb-uras* „kauburys“: *kiaũb-ti* „gursti, nykti“; *stieg-arà* „padaiga, spaiglys, paukščio plunksnos kotas“: *stíeg-ti* „dengti stogą“; *laĩd-aras* „užtvaras prie tvartų gyvuliams suvaryti; diendaržis“: *láisti*. Vadinasi, ir greta *kiauk-arà*, *kiauk-erẽ*, *kiaũk-uras* visai galėjo egzistuoti veiksmažodis *kiauk-* su ilguoju diftongu *au* (dėl šaknies ilgumo plg. *kiáukas*, *kiáukė* ir kt.) ir su reikšme „gaubti, lenkti, riesti *resp.* gaubtis, lenktis, riestis kylant ar didėjant *resp.* traukiantis ar mažėjant ar pan.“. Be to, sprendžiant iš šaknyje turinčių *aũ kiaukarà*, *kiaukerẽ*, *kiaukurẽ*, galima manyti buvus ir alomorfą *kiauk-* su trumpuoju diftongu (plg. dar *kaũkti*, *kùkti*, žr. žemiau).

Tokį spėjimą galima paremti rodančių panašius semantinius santykius, kaip aukščiau minėtieji, alomorfo *kauk-* leksemų analogija: *kaũkas* „persenęs, sudžiūvęs, susivėlusiais plaukais žmogus; senoviškas prietaringas žmogus; neužauga, mažas žmogus etc.“, „auglys, votis“, „žvejų įrankis – medinis kablys ar lankas, su kuriuo atsuka po ledu netiesiai einančią kartį etc.“, „klumpė“, *káukė* „veido uždanga, vaizduojanti tam tikrą veido išraišką, paukštį ar žvėrį (vaidinant, žaidžiant) etc.“, „piestelė lašiniams grūsti; toks medinis kaušas ar dubenėlis“, *kaũkė*, *káukė* „klumpė“,

kaũkis „tam tikra pypkė ilgu kandikliu“, „klumpė“, *káukolas, káukolė, káukolis, kaukuolas* (be kirčio) „numirėlio galvos kiaušas; gyvulio galvos kiaušas, makaulė“, *kaukólas* „grumstas, grumtas“, *káukolis, kaukolỹs, kaukuolỹs* „sudžiūvęs ar kietai sušalęs grumstas ar šiaip ko gabalas; sniego gniūžtė“, *kaukuolas* (be kirčio) „sušalęs ar kietai sudžiūvęs žemės grumstas“, *kaukarà, kaukura, kaukūra* (be kirčių) „kalnelis, kalva, kauburys; kalno viršūnė; niekam tikęs žmogus“, *kaukãrė* „kalnelis, kalva, kauburys“, *kaukõrė* „grynas, plikas kalnas“, *kaukurẽ, kaukūrẽ* „kalno viršūnė, aukštuma“, *kaũkaras* „kalnelis, kalva, kauburys; kalno viršūnė; žemės pakilimas, kupstas, kapčius; kakta, pakaušis“ (plg. dar *kaukar-ìkas* „pakaušis“, *kaũk-dėlis* „viršugalvis, pakaušis“), *kaũkoras* „kalnelis, kalva, kaubrys“, *kaũkuras* „kalnelis, kalva; kalno viršūnė“ ir kt., žr. LKŽ V 420–429. Kad šių gausių leksemų turinio plano pamatas veikiausiai yra „išsilenkti, išsiriesti, išsikelti, išsigaubti ir pan.“, matyti iš *kaũkas* „medinis kablys ar lankas“ ir „auglys, votis“. Pabrėžtina, kad greta šių vardažodžių turime ir veiksmažodį su tuo pačiu šaknies vokalizmu: *kaũktis* (praes. *-iasi*) „rinktis, spiestis“, *ap-kaũkti* „apgožti, apželti“, *nu-kaũkti* „apgožti, nustelbti“, *už-kaũkti* „užželti, užgožti“. Reikšme „rinktis, spiestis“ jis vartojamas pietų vakarų tarmėse (Būdvietis, Darbėnai, Jurbarkas, Plateliai, Skirsnemunė, Švėkšna, Varniai, Vilkaviškis), o reikšme „gožti“ – šiaurinėse aukštaičių tarmėse (Joniškėlis, Kairiai, Karsakiškis, Pasvalys, Sidabravas, Šeduva, Šiauliai, Vabalninkas, Vaškai). Sememą „gožti“ čia galima suvokti kaip „gaubti, dengti, supti“. Kad sememų „rinkti, spiesti, telkti“ ir „gožti“ < „gaubti, dengti, supti“ jungiamoji grandis yra „gaubti, lenkti, riesti“, aiškiai matyti iš *gaũbti* „supti, dengti, kloti; gobti; lenkti, riesti; telkti, kaupti, rinkti, imti“ (žr. s. v. *guõbti*). Be to, semema „gaubti(s), lenkti(s), riesti(s)“ čia veikiausiai yra pirminė.

Vadinasi, seniau buvus veiksmažodžius *kiáuk-* ir *kiaũk-* „gaubti, lenkti, riesti *resp.* gaubtis, lenktis, riestis kylant ar didėjant *resp.* traukiantis ar mažėjant“ rodo tiek *kiauk-*, tiek ir *kauk-* alomorfų vardažodžiai bei veiksmažodis *kaũkti(s)* „rinktis, spiestis; gožti“. Tokio veiksmažodžio ir tokios jo reikšmės rekonstrukciją patvirtina nykstamojo laipsnio leksemos, plg. *kùkti* (praes. *kuñka*) „linkti, svirti, klupti, kumpti“ LKŽ VI 808 (dėl semantikos plg. *pa-kùkti* „palinkti, pasikūprinti“, *su-kùkti* „susilenkti, susikūprinti“), ir jų atitikmenys latvių kalboje, plg. lat. *kukt* „krumm werden, einen Katzenbuckel machen, hocken“ ME II 302. Latvių kalba, atrodo, taip pat turi leksemą su palataliniu šaknies pradžios priebalsiu, plg. lat. *ķaukêt* „schlingend essen“ (žr. žemiau).

Vadinasi, esama duomenų, leidžiančių manyti, kad liet. *kiúokti* „godžiai valgyti“ susiformavo, matyt, veiksmažodinės šaknies *kiáuk-* „gaubti(s), lenkti(s), riesti(s)...“ pamatu. Kad iš sememos „gaubti(s), lenkti(s), riesti(s)“ galėjo atsirasti „godžiai valgyti“, rodo *riẽsti* „lenkti; lanką daryti; vynioti į veleną metmenis ar audeklą“, kuris reiškia „valgyti“ tokiuose kontekstuose: *Jau tu ir surietei visą duonos gabalą* Kurtuvėnai, *Visą pusbakanį duonos surietė* Lioliai.

Įdomu pažymėti, kad artimo turinio ir raiškos plano leksemas turi ir latvių kalba: *ķuoķêt* „viel in den Mund stopfend essen (von Kindern)“, *ķuoķît* (*-īju*) „schlingend essen“ EH I 709. Su liet. žem. *kiúokti* šios latvių kalbos leksemos negali istoriškai nieko bendra turėti jau vien dėl to, kad latvių leksemos vartojamos centrinėse latvių tarmėse (Jaunpiebalga, Vestiena). Tačiau tipologinis jų lyginimas yra

prasmingas ir gali ką pasakyti apie liet. *kiúokti* istoriją: pavyzdžiui, svarbus gali būti tas faktas, kad viena minėtųjų latvių kalbos leksemų yra *iją*-kamienė. Kaip liet. *kiúokti*, taip ir latvių *ķuoķêt*, *ķuoķît* šaknies vokalizmas *uo*, atrodo, yra *u* eilės, nes su jais siejasi *ķauķêt* „schlingend essen" (Bērzaune, Lubeja) ME II 357. Kadangi *ķauķêt* dar reiškia ir „viel rauchen" (Trikāta), tai čia priklauso ir *ķaûķis* „wer viel raucht", *ķauķis* „die Kröte; ein wohlgenährtes Kind etc." ME II 357, „der Frosch; ein Vielfrass" EH I 691, *ķaûķītis* „eine kleine Pfeife (zum Rauchen)" ME II 357, *ķaûķe*[2] „eine Tabakpfeife" EH I 691. Nykstamojo pailginto laipsnio šaknies vokalizmą turi *ķūķêt* „durch schlechten Tabak einen unausstehlichen Qualm verbreiten, rauchen", *ķûķis*[2] „eine einfache Pfeife" ME II 393.

Lat. *ķuõķis* „das Gekroll, Gekräusel, die Verstrickung, Verwickelung im Garn, im Gewebe, die Nappe, die Falte, der Klumpen" ME II 394, *ķuocis* „ohne Teig gebackenes, glitschiges Brot; eine dicke, ungeschickt abgeschnittene Brotschnitte" EH I 709, kurių *ķuoķ-*, *ķuoc-* galima identifikuoti su *ķuoķ-êt*, *ķuoķ-ît*, ir *ķaũcis* „ein dünnflüssiges Gemenge; ein ziemlich dickes Schweinefutter (pejorativ)" EH I 691, *ķūķis* „ein Roggenhäufchen (statiņš); ein Bündelchen" ME II 393, „ein Häufchen von Flachsbündeln" EH I 708, *ķūķi* „Getreidehaufen" ME I 393, *ķukurs* „ein Büschel, Bündel; eine Erhöhung, ein Aufwurf, Gipfel; das Gekroll, Gekräusel, die Verstrickung, Verwicklung im Garn, im Gewebe etc." ME II 391 turinio planas leidžia spėti, kad bendroji, vadinasi, gal būt, ir pirminė, reikšmė buvo susijusi su iškilimu, išsilenkimu ar išlinkimu, (susi)rietimu, kreivumu, sustorėjimu ir pan. Kaip lietuvių kalboje, taip, atrodo, ir čia šiai idėjai artimą turinio planą turi lat. *sa-ķukt* „sich krümmen, bücken, ducken, zusammenkauern" ME III 664, *sa-kukt* „t.p." ib. 657, *kukt* „krumm werden, einen Katzenbuckel machen, hocken" ME II 302, kurie turi atitikmenis lietuvių kalboje (žr. aukščiau). Pažymėtina dar, kad segmentą „essen, schlingen" turi ir šaknies *kuk-* vediniai (su veliariniu šaknies pradžios priebalsiu): *ķauķêt* „essen, schlingen", *ķauķis* „ein Vielfrass" EH I 593.

liuõkti, liuõgti

liuõkia, liuõkė, liuõkti „slinkti, lipti (į medį)" Daugai, „klimpti, grimzti, smukti" Tauragnai (plg. *Inliuokė po ledu ir prapuolė*) ir *liuõgia, liuõgė, liuõgti* „smarkiai bėgti" LKŽ VII 618, „tekėti, bėgti (apie kraują)" Liškiava, *įsi-liuõgti* „įkopti, įlipti" Marcinkonys vartojami, kaip matyti, pietrytinėse aukštaičių tarmėse. Šių veiksmažodžių turinio segmentai gana įvairūs, bet jie gali būti vienos kokios nors sememos variantai: dėl turinio segmentų „slinkti, lipti (į medį)" ir „klimpti, grimzti, smukti" ryšio plg. lat. *žautiês* „klettern, hoch steigen...; fallen, stürzen etc.", *kópti* „lipti (aukštyn, žemyn...)"; dėl „slinkti, sliuogti, lipti, kopti" ir „tekėti, bėgti" giminiškumo plg. *tekëti* „bėgti (vandeniui); eiti aukštyn, kopti", *sliaũkti* „žeme slinkti, šliaužti...; pamažu eiti, tekėti".

Atitinkami vardažodžiai galėtų būti: *liuokas* (be kirčio) „šuolis, liuoktelėjimas" (Palėvenė) LKŽ VII 618, *liuõkas* „duobė, duburys (pievoje)" Labanoras, *liúoga* „nerimtas, priekabus žmogus" (Skuodas) LKŽ VII 618, *luokas* (be kirčio) „pelkė, liūnas" (Varniai), *luoknas* (be kirčio) „vandens užliejama vieta" (Tauragnai, Tirkšliai), *lúognas* „vandens užliejama vieta, vadaksnis" (Tirkšliai), žr. LKŽ VII 690–691; dėl turinio segmentų „duburys, vandens užliejama vieta, pelkė, liūnas"

ir „šliaužti, lipti; kristi, klimpti, grimzti, smukti“ gimininingumo plg. *sliúoga* „palietas klanas“: *sliuõgti* „slysti, šliaužti (žeme, medžiu), lipti“; *sliūgýnas* „liūnas, pelkė“: *nu-sliūgti* „mažėti, nuslūgti“, *nu-sliũkti* „nusmukti“; *slūgỹnas* „sumpfige Stelle auf Wiesen“: *slūgti* „mažėti, kristi (apie vandenį) etc.“; *lénkė* „šlapia, klampi vieta, pieva; bala; įlinkimas, įdubimas etc.“: *liñkti* „svirti žemyn, lenktis, dubti, linguoti, suptis, siūbuoti etc.“.

Šiai šakniai galėtų priklausyti ir tokios *o* šaknies vokalizmą turinčios leksemos kaip antai: *liõkoti* „purvinti, tepti“ (Varduva), *lióka* (Plungė), *liõkė* (Alsėdžiai), *liókna* (Rietavas) „bala, purvas, klampynė“, *liogẽ* „per javus ar pievą išbristas takas, brydė; palieto ar nuvarvėjusio skysčio ruožas“ (Antašava, Švėkšna, Vabalninkas) LKŽ VII 555.

Kadangi *uo* ir *o* vokalizmų leksemos turi ir turinio segmentus „bėgti, tekėti“, „purvinti, tepti“ (dėl jų ryšio plg. *liūtas* „liūtingas, lietingas“, *liūtis* „ilgas ir gausus lietus; lietingas laikas“: *liūtinas* „purvinas, nešvarus“) ir, be to, jų vartojimo plotas ribojasi su žemiau pateikiamųjų, todėl jas galima sieti su *au* vokalizmo leksemomis: *liaũkti* (praes. *-ia*) „gausiai tekėti, bėgti, žliaugti; daug gerti, valgyti, rūkyti“, *liaukà* (su *aũ*) ir *liáuka* (Karsakiškis, Panevėžys) „glandula; banga, vilnis; srovė; koks suplaktas daiktas, pliurė; lava; vėtant susidaręs javų ruožas, lankas“, *liaũkos* „kiaulių liga – kaklo liaukų uždegimas“, *liaukóti* „vemti; laistyti kuo nešvariu; verkšlenti, žliumbti; sirgti, negaluoti“, *liaugóti* „vemti, laistyti kuo nešvariu“ LKŽ VII 391–393.

uo vokalizmo leksemos koncentruojasi daugiausia aukštaičių tarmėse (bet *liúoga* žinomas iš Skuodo), o *au* vokalizmo leksemos plačiai vartojamos tiek aukštaičių, tiek ir žemaičių tarmėse. Pastarosios, be to, turi atitikmenis latvių kalboje: *làuka*[2] „etwas Durchnässtes, Weiches; eine Krankheit, Anschwellung der Mandeln bei Schweinen“ ME II 531, „ein Nimmersatt“ EH I 769 (plg. liet. *liaũkti* „daug gerti, valgyti...“).

Vadinasi, galima spėti, kad *au* vokalizmo leksemos, sprendžiant iš geografijos ir latvių kalbos atitikmenų, būdamos senesnės, buvo pamatas, ant kurio galėjo susiformuoti *uo* ir *o* vokalizmų leksemos.

Nykstamojo laipsnio leksemos galėtų būti: *liùkti* (praes. *liuñka*) „žemyn linkti, lėpti“, *liūksóti*, *liuksóti* „būti išsiliejus, tvanksoti; būti išsitiesusiam, drybsoti“, *liùgti* (praes. *liuñga*) „mažėti, bliukšti“, *liùginti* „judinti, krutinti, klibinti; liumpinti, liunginti“, „virinti, kliukinti“, *liugėti* (praes. *liùga*) „liumpsėti, liūliuoti“, *liūgùs* „pelkėtas, šlapias, mulvinas“, *liũgas*, *liũgnas* „nedidelė bala, klanas, valka; purvynas, mulvė; liūnas, klampynė; iš upės išsiliejęs ir likęs lankoje vanduo“ LKŽ VII 602–605 (dėl turinio segmentų „vandens užliejama vieta, pelkė, liūnas, bala“ ir „žemyn linkti, klimpti, smukti“ ryšio žr. aukščiau).

Liet. *liuõkti*, *liuõgti* istorijai nušviesti gali padėti jų lyginimas su atitinkamais latvių kalbos veiksmažodžiais, nors jų semantinė raida ir yra ėjusi kita kryptimi. Liet. *liuõkti*, *liuõgti* raiškos plano atžvilgiu artimi yra lat. *ļuôcītiês*[2] „(sch)wanken, taumeln, grīļuoties“, *ļuôdzît* „zum Wackeln, Wanken bringen“, *-tiês* „wackeln, wanken, schwanken; sich recken, sich krümmen“, *ļuôdzêt*[2] „schwanken, nachgeben (beim Auftreten)“, *ļuôgâtiês* „wackeln, wanken“ ME II 546, EH I 775. Kaip ir minėtieji lietuvių kalbos veiksmažodžiai, jie šaknies pradžioje turi palatalinį priebalsį ir vokalizmą *uo*, kuris, atrodo, irgi yra *u* eilės.

Kadangi turinio planas yra gana artimas, čia galima skirti ir tokias nykstamojo laipsnio leksemas: *ǀukt* (praes. *ǀùku*) „schlaff herabhängen", *ǀukât* „hin- und herbewegend zum Wanken, Wackeln bringen", *ǀukâtiês* „wackeln, nicht fest sitzen, wanken", *ǀudzêt* „schwanken, nachgeben (beim Auftreten)", *ǀudzinât* „hin- und herbewegen", *ǀuks* „schlaff, herabhängend", *ǀuka* „eine schlaffe Stelle; ein schlaffer Mensch, Schwächling", *ǀukas* „etwas schlaff Herabhängendes, z.B. herabhängende Ohren von Tieren", *ǀudzans* „schwankend (beim Auftreten, von Boden)", *ǀuga* „eine geleartige Masse" ME II 542, EH I 773–774, *ǀûkâtiês* „hin und her schwanken" ME II 545.

Vokalizmą *au* po palatalinio priebalsio turi *ǀauks* (be kirčio) „schlaff, herabhängend" (plg. *ǀaukas ausis*), *ǀaugans* „schlaff" ME II 531–2 ir *ǀàuka*[2] „etwas Durchnässtes, Weiches etc." (žr. aukščiau).

Lietuvių ir latvių kalbų nykstamojo laipsnio vokalizmo leksemos ir raiškos, ir turinio planu yra žymiai artimesnės, plg. liet. *liùkti* (praes. *liuñka*) „žemyn linkti, lėpti" ir lat. *lukt* (praes. *ǀùku*) „schlaff herabhängen", liet. *liugĕti* (praes. *liùga*) „liumpsėti, liūliuoti" ir lat. *ǀudzêt* (praes. III a. *ǀudz*) „schwanken, nachgeben (beim Auftreten)". Tai rodo, kad šie vediniai, taigi ir jų raiškos bei turinio planai, gali būti gana seni. Pati šaknis *liuk/g-* (*ǀuk/g-*) gali būti su formantais *-k/-g-* susidariusi iš senesnės šaknies, randamos lat. *ǀùt*[2] (praet. *ǀuvu*) „zusammenknicken, saǀumt", *at-ǀūt* „sich seitwärts zurückbiegen" EH I 155 (plg. *tai atǀuva ausis*), *nùo-ǀūt* „schlaff herabhängen" ME II 815, *ǀuvêt* „schaukeln, wackeln, watscheln (vor Fett), geleartig sich bewegen" ME II 545, *ǀuvît* „essen, schlürfen" EH I 775, *ǀuvenêt* „schaukeln, sich bewegen (von moorigen, mit Grass bewachsenen Stellen)", *ǀuvenis* „eine moorige, sich bewegende Stelle", *ǀuvęns* „weich, schlaff; sumpfig, moorig" ME II 545, *ǀūvs* „ǀūns" EH I 775 (plg. liet. *liũvis* „liovimasis, paliova, pertrauka, perstojis" LKŽ VII 631) ir *a* vokalizmą turinčiose *ǀavêt* „wackeln (vor Fett)", *ǀavans* „sich bewegend, moorig", *ǀava* „eine moorige, sich bewegende Stelle, ein halbzuwachsener See" ME II 533 ir kt.

Šiai pirminei šakniai galų gale priklauso ir liet. *liáuti* (praet. *lióvė*) „nustoti, nutraukti, baigti, mesti ką darius; baigtis, praeiti, rimti etc.", lat. *ǀaũt* (praet. *ǀãvu*) „erlauben, gestatten, zulassen, einräumen"[1]. Nagrinėjamoji šaknis **leu-* pasirodo ir alomorfu **lau-/*lāu-*; plg. liet. *lav-ónas* „paliovusio gyventi žmogaus kūnas", *lav-ãšas*, *lav-ìšas* „ištižėlis, apsileidėlis, nerangus žmogus", lat. *lãvis* „eisenhaltiges, gelbes Sumpfwasser", *lâvs* „ein schräges Ufer" (plg. liet. *lovỹs* „...upės vaga, loma; latakas, kanalas, griovys etc."). Todėl natūralu, kad alomorfą su veliariniu šaknies pradžios priebalsiu randame ir išvestinėje šaknyje: plg. lat. *lukt* (praes. *lùku*) „schlaff herabhängen" ME II 511, „sich senken, herunterfallen" EH I 760, liet. *lũgti* (praes. *-sta*) „slinkti, šliaužti", *lugùs* „suglebęs, minkštas, nestiprus" LKŽ VII 673. Su pastarosiomis ǀeksemomis genetiškai galima sieti alomorfų *luok-* ir *luog-* leksemas.

-múogti

iš-múogia, *-múogė*, *-múogti* „išeiti patyka, susigėdus" užrašytas iš Mielagėnų, plg. kontekstą: *Susgrėbė ubagas tarbų ir išmuogė*. Šis veiksmažodis galėtų sietis su čia pat vartojamu *mugóti* „eiti, bristi, klampoti (blogu keliu, per sniegą)" LKŽ VIII 384. Šio šaknies balsių kaitos laipsnio veiksmažodžiai turi atitikmenis latvių kalboje, plg. jau minėtą liet. *mugóti* ir lat. *mugât* (praes. *-ãju*) „wimmeln machen, verwühlen,

[1] Apie juos toliau žr. E. Fraenkel, LEW, p. 362.

verwirren" ME II 661; liet. *mugėti* (praes. *mùga*) „drebėti, virpėti; judėti, nenustygti vietoje" LKŽ VIII 382 ir lat. *mudzêt* (praes. *-u*) „sich regen, kribbeln, wimmeln" ME II 660; liet. *mùginti* „judinti, krutinti į šalis; (refl.) krutėti, rangytis; (refl. spraustis į priekį, darytis vietos judinant pečius, alkūnes; raginti, varyti, judinti (arklius), kad bėgtų etc." LKŽ VIII 382 ir lat. *mudzinât* „wimmeln machen, verwühlen, verwirren, verknoten", *-tiês* „sich verwickeln; wimmeln; eine kleine, heikle Arbeit tun, trödeln, nuscheln" ME II 660; liet. *mùgyti* (praes. *-ija*) „kimšti" LKŽ VIII 383 ir lat. *nùo-mudzît*, *nùo-mugît* „abquälen, abmurksen, umbringen" ME II 822; plg. dar *mùgti* (praes. *muñga*) „bėgti į būrį, burtis etc." LKŽ VIII 384, o dėl *-múogti* reikšmės – tam tikra prasme *su-mùgzti* „suniurti", plg. *Ans sumùrgęs*, t. y. *liūdnas* (A. Juška) LKŽ VIII 386. Vadinasi, nykstamojo laipsnio šaknis *mug-*[1] yra visai pakankamas pagrindas leksemai *-múogti* atsirasti.

niuokti

niuokia, *niuokė*, *niuokti* (be kirčio) „raginti (gyvulius) šaukiant nū, niū" LKŽ VIII 827 (iš P. Cvirkos raštų), atrodo, yra onomatopėjinės kilmės, plg. interjekciją *niuõ* (raginti arkliui) Joniškis. Tos pat šaknies yra ir *niuoksėti* (praes. *niúoksi*) „baksnoti (kumščiu, alkūne, snukiu...); raginti arklį" LKŽ VIII 831 (iš P. Cvirkos raštų). Šaknies pradžios veliarinį priebalsį turi *nuoksėti* (praes. *núoksi*) „varyti arklį sakant nuo" (Sudeikiai, Tauragnai) LKŽ VIII 933 bei *núokoti* (praes. *-oja*) „sakyti nuo (varant arklį)" (Valkininkai) ib. 933. Pastarieji taip pat yra atsiradę iš interjekcijos *nuõ* (raginant arklį) LKŽ VIII 903, plg. *Sarčiuk*, *nuõ*! Kairiai.

Interjekcijų *niū*, *nū* ir *nū* (raginant arklį) Geistarai pamatu veikiausiai susidarė ir tokie veiksmažodžiai kaip *niūkti* (praes. *-ia*) „ingzti, mykti; dusliai gausti, ūžti, ošti; šaukti, rėkti; kalbėti, šnekėti; raginti (gyvulius) šaukiant nū, niū; raginti ką daryti; barti, uiti; sunkiai nešti ar vežti; sunkiai dirbti, triūsti; nesmarkiai skaudėti, mausti" LKŽ VIII 827 (žemaičių ir aukštaičių tarmėse) ir *nūkti* (praes. *-ia*) „dusliai šniokšti, ūžti; šaukti, rėkti, bartis" LKŽ VIII 890 (P. Ruigio, K. Milkaus, F. Nesselmanno bei F. Kuršaičio žodynuose). Šaknies galo priebalsis *-k-* galėjo būti gautas iš tokių artimos reikšmės *i̯o*-kamienių veiksmažodžių kaip *būkti* „bliauti, baubti" LKŽ I 1146, *kliūkti* „rėkti, šaukti; maldauti, prašyti" LKŽ VI 123, *kriūkti* „rėkti (apie kiaules); stenėti, dejuoti; kriokti; labai kosėti, krenkšti; sunkiai dirbti; verkti" LKŽ VI 648, *mūkti* „bliauti tęsiamu balsu, mykti (apie galvijus)" LKŽ VIII 399, *ūkti* „gausti, aidėti; šaukti" DLKŽ 887 ir kt.

Vadinasi, *niuokti*, *núokoti*, *niūkti* bei *nūkti* skirtingi šaknies vokalizmo laipsniai kilo iš atitinkamų onomatopėjinių žodelių (interjekcijų), kurių vokalizmas, priklausydamas nuo garsažodinės prigimties, pasireiškia laisva variacija. Todėl čia negalima konstatuoti jokios gramatiškai apibrėžtos balsių kaitos, ir į kiekvieną čia paminėtą leksemą galima žiūrėti kaip į atskirai funkcionuojantį kalbos sistemos elementą.

núogti

núogia, *núogė*, *núogti* „skriausti, skurdinti, plėšti; vogti" LKŽ VIII 927 vartojamas rytų aukštaičių tarmėse (Dusetos, Ėriškiai, Kuktiškės, Linkuva, Pagiriai,

[1] Toliau apie *mug-* žr. E. Fraenkel, LEW, p. 468; V. Pisani, StB, 10, 1969, p. 59 (kuris sieja su lot. *mūgio*).

Palėvenė, Pasvalys, Pociūnėliai, Ramygala, Sudeikiai, Svėdasai, Tauragnai, Upytė, Utena, Varėna). Priešdėlinių formų manifestuojami turinio segmentai, plg. *nu-núogti* „nuplikinti, nunuoginti; nuskurdinti, nuskriausti; apvogti", rodo šio veiksmažodžio semantinį ryšį su *núogas* „be drabužių, neaprengtas; niekuo neapaugęs, plikas (apie lauką, žemę, medžius ir kt. daiktus); niekuo neapdengtas, nepridengtas etc." LKŽ VIII 922. Vadinasi, *núogti* galėtų būti denominatyvas, nes jis tevartojamas dalyje aukštaičių tarmių, o *núogas* yra pažįstamas visoms lietuvių tarmėms ir turi tikslius atitikmenis kitose giminingose kalbose, plg. lat. *nuôgs* „nackend, arm" ME II 788, s. sl. *nagъ* „nuogas"[1]. Semantinis suminėtųjų „nuogas" reiškiančių leksemų ryšys yra toks akivaizdus, kad dėl šios tradicinės etimologijos nekyla jokių abejonių. Bet, kaip žinoma, tikslūs kitų ide. kalbų atitikmenys nepašalina galimybės leksemą išetimologizuoti pačios kalbos sistemos priemonėmis, juoba kad šaknies vokalizmo atžvilgiu su baltų leksemomis harmonizuoja tik slavų kalbų žodžiai.

Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tokias pietų ir rytų aukštaičių tarmėse vartojamas *o* vokalizmo leksemas kaip *nõglas* „staigus, netikėtas (ppr. apie mirtį); smarkus, greitas, stropus", *noglùs* „staigus, netikėtas (ppr. apie mirtį); smarkus, greitas, stropus; nuobodus, įkyrus", plg. dar *noglà*, *nógla* „galas, nelabasis" LKŽ VIII 848. Vietoj jų žemaičių tarmės turi priesagos *-n-* vedinius: *nõgnas* „staigus, netikėtas (ppr. apie mirtį); smarkus, greitas, stropus; didelis, smarkus", *nognùs* „didelis, smarkus", *nognà* „galas, nelabasis" LKŽ VIII 848, plg. jų vedinius *nognėtis* „smarkiai ko imtis", *nõgnyti* „raginti, spausti". *nõglas*, *noglùs* ir *nõgnas*, *nognùs* veikiausiai yra kokio nors veiksmažodžio vediniai, plg. liet. *ãklas* : *àkti*, *dãglas*, *dẽglas* : *dègti* etc., *bálnas* : *bálti*, lat. *melns* : *melt* etc. Tas veiksmažodis ar veiksmažodžiai galėtų būti *pa-nógti* (praes. *-sta*) „panorti, įsigeisti, pasinogėti" LKŽ VIII 848, *nogėtis* (praes. *nõgisi*) „norėtis, geistis" ib. 847, vartojami pietų aukštaičių tarmėse. Turinio segmentas „norėti, geisti" čia veikiausiai yra atsiradęs iš senesnio „griebti, plėšti, čiupti ir pan.", kurį ir turi *núogti* „plėšti; vogti etc."; dėl semantikos plg. lat. *gribêt* „wollen, verlangen, wünschen" : *griẽpsta* „der Appetit, die Begierde" : *greĩbt* „greifen, fassen". Tokiu būdu veiksmažodžiai *núogti* ir *-nógti*, *nogėtis* semantiškai gali turėti kažką bendra. Taigi vardažodžiai *nõglas*, *noglùs*, *nõgnas*, *nognùs*, reiškiantys „smarkus, greitas, stropus; didelis, smarkus; staigus, netikėtas", su priesagomis *-l-*, *-n-* bus atsiradę iš veiksmažodinės šaknies **nõg-* „griebti, plėšti, čiupti ir pan.", atstovaujamos *núogti*, *-nógti*, *nogėtis*; dėl jų reikšmių santykių dar plg. lot. *rapidus* „veržlus, smarkus, skubus" : *rapiõ* „griebiu, čiumpu, imu; nuplėšiu, perplėšiu".

Su *núogti* „skriausti, skurdinti, plėšti; vogti", *pa-nógti* „panorti, įsigeisti", *nogėtis* „norėtis, geistis" (iš „griebti, čiupti, plėšti") galėtų sietis ir šaknies pradžios palatalinį priebalsį turintys *niógti* (praes. *-ia*) „greitai eiti, bėgti; sunkiai nešti, tempti; smogti, suduoti", *niõkti* (praes. *-ia*) „sunkiai nešti, tempti", „jaukti, griozti", *niókoti* „siaubti, naikinti; varginti, kamuoti" LKŽ VIII 805–7.

Tolesnis nagrinėjamųjų leksemų kilmės aiškinimas susiduria su dideliais sunkumais. Aiškinant alomorfų *nuog-*, *nog-*, *niog(k)-* susiformavimą, galima dar pasiremti tokiomis leksemomis, kaip *nõglai* „gyvulio galva ir kojos, kogalviai", *nõglas* „rankena (kardo)", *nogna* (be kirčio) „rankena (kardo)" LKŽ VIII 847–8 (plg. čia galintį priklausyti ir pr. *nognan* „Leder"[2]). Kadangi šios leksemos ir vardažodžiai

[1] Toliau žr. E. Fraenkel, LEW, p. 511–2.
[2] Kitaip J. Endzelīns, FBR, XIV, 1934, p. 20.

nõglas, *nõgnas* raiškos planu yra identiški, galima spėti, kad ir pačios leksemos yra vienu pamatu susiformavę paralelūs vediniai. Kaip jau pažymėta E. Fraenkelio (LEW 506), *õglai* „gyvulio galva ir kojos“, *nõglas*, *nogna* „rankena (kardo)“ etimologiškai yra susiję su *nãgas* „raginė antauga žmogaus, gyvulio ar paukščio piršto gale; naga, kanopa; pirštai, rankenos etc.“: turinio planai gana artimi, o šaknies vokalizmų *a* : *ā* (ar *o* : *ō*) kaita visai reguliari. Analogiškai su *nãgas* sietini ir *nõglas*, *nõgnas* etc. „smarkus, greitas, stropus; didelis, smarkus; staigus, netikėtas“. Šią prielaidą galima paremti dar tuo, kad turinio planu jiems visai artimi yra *nãgais*, *nãgam* „greitai, sparčiai, kaip mat, godžiai“ LKŽ VIII 497, kurie raiškos planu siejasi su *nãgas*. Vardažodžiai *nagùs* „gabus rankų darbams; šykštus“, *nagnùs* „gabus rankų darbams“, *nagrùs* „t. p.“ LKŽ VIII 504–6 betarpiškai yra susiję su *nãgas* (dėl semantikos plg. *nagìngas* „turintis aštrius ar didelius nagus; gabus rankų darbams; linkęs vogti, graibštus“) ar netgi gali būti jo vediniai, o liet. *nagnùs* atitikmuo latvių kalboje turi tokią reikšmę, kokią lietuvių kalboje – *nõglas*, *nõgnas*, plg. lat. *nagns* „feurig, brünstig, eifrig, energisch“ ME II 687. Jo neabejotiną etimologinį ryšį su lat. *nags* „der Nagel am Finger, an der Zehe; die Kralle, Klaue; der Finger, die Hand, der Fuss“, *nagas* „beide Hände, Hände und Füsse“ ME II 686–7 rodo lat. *nagns puika* „uz blēņām nadzīgs...“ EH II 2. Be to, greitumą, skubumą, smarkumą, stropumą reiškia ir latvių kalbos vardažodžio *nags* vediniai: *naguôt* „rasch gehen, eilen“, *-tiês* „sich bemühen, ringen; eilig arbeiten; in der Arbeit wetteifern“ ME II 688, „plēsties, bārties; mit den Fingern hantieren“ EH II 2.

Kaip matyti, semema „smarkus, greitas, stropus; didelis, smarkus; feurig, brünstig, eifrig, energisch“ gali būti kilusi tiesiog iš *nãgas*, *nags* turinio segmentų. Tokiu atveju leksemų *nõglas*, *nõgnas* šaknis *nog-* būtų taip pat susidariusi senesnio alomorfo **nog-* pamatu. Tačiau tai nėra tikra. Priesagos *-l-*, *-n-* veikiau rodytų, kad tos leksemos, kaip jau minėta, yra vediniai veiksmažodinės šaknies **nōg-* „griebti, plėšti, čiupti“, randamos *núogti*, *-nógti*, *nogėtis* (žr. aukščiau). Atitinkamai ir lat. *nagns* taip pat gal yra kokios vardažodinės šaknies vedinys, plg. *skal̃nas* : *skelėti*, *trãknas* : *trẽkti*. Be to, ir patys *nãgas*, *nags* irgi gali būti su vokalizmu *a* kilę iš vokalizmo *e* veiksmažodinės šaknies, juoba kad vokalizmo *e* leksemos paliudytos lietuvių ir latvių kalbose: lat. *nęgs* = *nags* ME II 714, *nęgęns* „handfest, gewandt, fleissig, energisch, flink etc.“ EH II 12, *nęguôt* „zanken, hart aneinander sein, lärmen; mit dem grössten Eifer arbeiten, sich anstrengen“ ME II 714. Tiesa, šios leksemos, sprendžiant pagal Miülenbacho – Endzelīno „Latvių kalbos žodyną“, gyvojoje kalboje tevartojamos tik vienur kitur ir, vadinasi, gali būti vėlyvi naujadarai, tačiau *e* vokalizmą vietoj dėsningojo *a* jos, reikia manyti, galėjo įgyti, veikiamos vokalizmo *e* leksemų (greičiausiai veiksmažodinių). Lietuvių kalboje *e* vokalizmo paplitimas irgi labai ribotas: *nẽgažioti*, *negažoti* (be kirčio) „naršyti, čiupinėti“, *nẽgaža*, *nẽgažis* „kas menkas, mažas, nevykęs“ LKŽ VIII 617 greta *nãgažioti* „naršyti, čiupinėti; vainoti, prikaišioti“ (dėl jo semantinio ryšio su *nãgas* plg. *nagúoti* „liesti pirštais, čiupinėti etc.“), *nãgaža*, *nãgažas*, *nãgažis* „kas menkas, mažas, nevykęs“ LKŽ VIII 500. Ir vokalizmo *e*, ir *a* leksemos vartojamos žemaičių tarmėje. Taigi *e* vokalizmo atsiradimas šioje šaknyje yra visai neaiškus: jis gali būti ir vėlai atsiradęs greta *a* vokalizmo.

Tačiau, nors ir trūksta duomenų įrodyti buvus *e* vokalizmo leksemų ir nors liet. *nãgas*, lat. *nags* bei pr. *nage* „koja“ (plg. dar pr. *nagutis* „vinis; nagas“, *nagotis* „geležinis puodas“, *nagis* „titnagas“) ir turi atitikmenų kitose ide. kalbose (plg. s. sl.

noga „koja“, *nogъtь* „nagai“; su priesaga *-l-* s. vok. aukšt. *nagal* „nagas“), šie lietuvių, latvių ir prūsų vardažodžiai, atrodo, gali būti laikomi išvestiniais, plg. *brãdas*: *brẽda*; *lãkas* : *lẽkia*; *bãras* : *bẽria* etc. Todėl atkreiptinas dėmesys į savotiškas jų reikšmes, plg. liet. *nãgas* „noragas“, *tìt-nagas* „labai kietas akmuo, kuris būdavo vartojamas ugniai skelti“ (plg. pr. *nagis* „t. p.“), lat. *stīpas nagi* „die Kerbe an einem Reifen“, *nęgs* „die Kerbe“. Kadangi pastaroji leksema turi *e*, gal nebūtų perdaug drąsu teigti, kad čia nagrinėjamosios grupės leksemų pirminė šaknis buvo **neg-* „drėksti, su nagais plėšti“, plg. lat. *negât* „eine Arbeit verrichten, bei der man mit den Händen etwas reissen muss (z. B. jäten, Flachs raufen, Kartoffeln abnehmen)“ EH II 113. Nepaisant to, kad rekonstruotosios baltų šaknies atitikmenys kitose ide. kalbose neaiškūs, plg., gal būt, vid. air. *ness* „žaizda“ (iš ** negh-s-* „kas pradrėksta“), vis dėlto esama pakankamo pamato postuluoti eventualiai pirminę baltų šaknį **neg-* „drėksti, su nagais plėšti“ ir iš jos kildinti ne tik *a* vokalizmo leksemas liet. *nãgas*, lat. *nags*, pr. *nage*, *nagis*, bet ir *o* vokalizmo leksemas *nõglai*, *nõglas*, *nogna*, *nõglas*, *noglùs*, *nõgnas*, *nognùs*, *pa-nógti*, *nogẽtis*, o gal būt, ir *núogti*, *núogas*, *nuôgs*.

Antra vertus, kaip dauguma čia nagrinėjamų *uo* vokalizmo leksemų, taip ir *núogti* bei *núogas*, *nuôgs* gali būti gimininingos su *u* eilės šaknies vokalizmo leksemomis, nors šiuo atveju tai parodyti yra be galo sunku.

Prieš pradedant analizuoti *u* eilės vokalizmo leksemas, galima dar nurodyti, kad latvių kalbos tarmėse žinoma leksema *nugs* EH II 28: iš konteksto *tis ir gan nugs saimnieks, ka nevar samaksāt par vienu pudeli degvīna* matyti, kad jos reikšmė yra gana artima *nuogs* reikšmei (plg. dar *nuks* (??) „arm“ EH II 116). Ši leksema randama augšzemniekų tarmėse (Varakļāni), bet manyti, kad *nugs* yra dialektinė *nuôgs* forma su būdinga augšzemniekų dialektui *uo* monoftongizacija, neleidžia tas, kad *nugs* šaknies vokalizmas yra aiškiai trumpas. Vadinasi, *nugs* veikiausiai reprezentuoja visai atskirą šaknį.

u/*ū* vokalizmo leksemos latvių kalboje yra: *nuguôt* „meklēt, lūgt, gādāt, lai būtu“ EH II 28, *nudze* „eine (lebendige) Menge“ ME II 753, *nuka*, *nuks* (ir *ņuka*, *ņuks*) „ein grosses, keilformiges Stück Brot; die Falte; die zum Stossen geballte Faust, der mit der Faust ausgeführte Hieb; der Stock etc.“, *nukucis* „ein Stück; die Faust, Feige“ ME II 753, *sa-nukât* „mit Fausthieben verprügeln“, *sa-nūcît* „samīcīt (mālus, maizi)“ ME III 694.

Lietuvių kalboje terandame vieną tos rūšies leksemą: *nùginti* „raginti, skatinti, žadinti“ LKŽ VIII 886. Lietuvių kalboje plačiau atstovaujamos leksemos su šaknies pradžios palataliniu priebalsiu: *niùgti* (praes. *niuñga*) „gurti, tižti“ LKŽ VIII 819, *niùkti* (praes. *niuñka*) „silpti, geibti; krikti, mišti“, „nerimti, judėti, bruzdėti“ ib. 826, *niùginti* „judinti, krutinti; raginti (ppr. baksnojant); kelti, žadinti (ppr. judinant); judinantis kasytis; (refl.) kamuotis, tampytis“ ib. 819, *niùkinti* „kumščioti, stumdyti, baksnoti; raginti; žadinti, kelti etc.“, *niùkyti* (praes. *-ija*) „mušti, bakyti; raginti“ ib. 821–2, *niùgis* „pagalys; niuksas, smūgis; kultuvas linams kulti etc.“, *niùgė* „pagalys; pirštas be nago“ ib. 818–9, *niùkas* „smūgis kumščiu, niuksas“, „žiupsnis; gabalas“ ib. 820 (plg. lat. *nukucis* „ein Stück“), *niũkis* „smūgis; niukas“ ib. 822 ir kt. Latvių kalba čia turi: *ņugât* „quetschen, drücken; Rippenstösse (mit der Faust) geben“, *ņukât* „quetschen, knautschen, knüllen; tüchtig essen, einhauen“ ME II 905, *-tiês* „dauzīties; pa miegam gruozīties (kustēties, spārdīties); mīcīties“ EH II 116, *ņudzêt* „kriechen; kribbeln, wimmeln“, *ņudzît* „knautschen, knüllen“, *ņudzinât* „ci-

ļāt, jaukt", *ņuga* „das Gewühl, Gedränge, Gewimmel, der Wirrwarr", „ein Rippenstoss (mit der Faust)", *ņudze* „eine (lebendige) Menge", *ņukucis* „ein grosseres, rundliches Stück (Brot od. Käse) ME II 904–5, *ņudzums* „daudz ļaužu kuopā; sasviesti žagari", *ņuguoņa* „lielāks pulks luoti jautru un truokšņainu elementu" EH II 115.

au vokalizmo leksemos yra: liet. *niaũkti*, *niáukti* (praes. *-ia*) „jaukti, versti, velti, taršyti" LKŽ VIII 765, *niaũkoti* „tąsyti, lamdyti, kamuoti", *niáukės* „išsijotų, išvalytų javų dulkės" ib. 763, lat. *ņaûguôt* „sich drängen" ME II 896, *sa-ņaûdzît* „zerdrücken, zerquetschen, durchkneten (z.B. Brot, Teig, Quark, einen Menschen)" ME III 694, *ņauga* „drūzma", *ņaũka* „das Tollen, Albern, der Lärm, der Trubel" ME II 896.

Šiai šakniai toliau galėtų priklausyti ir tokios be formantų *-k-/-g-* leksemos: liet. *nõvyti*, *nóvyti* (praes. *-ija*) „naikinti, žudyti, galabyti; kamuoti, kankinti; niokoti", *nõvinti* „naikinti, žudyti, galabyti" LKŽ VIII 877, lat. *nâvît* „töten, vernichten", *-tiês* (praes. *-īju ôs*, *-uôs*) „sich mühen, sich abplagen, sich anstrengen; sich töten" ME II 704, *nãvît* „prasīt" EH II 9, liet. *nõvaloti* „erzinti (žaizdą, ligą)" LKŽ VIII 876 (plg. *nõvala* „nežinoma, neaiški liga, naiva"), lat. *nâvêt* „töten, morden" ME II 704, *nõvė* „novijimas, žudymas; nežinoma, neaiški liga, naiva; priespauda, slėga", *nõvis* „mirtis, galas" LKŽ VIII 877, lat. *nâve* „der Tod" ME II 703, *nâvs* „der Tod" EH II 9, liet. *niáuti* (praet. *niovė*) „(refl.) bartis, vaidytis, rietis; muštis, imtis, piautis", „vogti, džiauti" LKŽ VIII 767. Ši šaknis paliudyta ir prūsų kalboje, plg. pr. *nowis* „rump (kūnas)" (plg. liet. *nóvalas* „sunykėlis, nusibaigėlis" LKŽ VIII 876).

Dabar negalima pasakyti, kuris šaknies **nāu-* turinio segmentas buvo pirminis. Ide. šakniai **nāu-/*nəu-* J. Pokorny (IEW 756) atstatė reikšmę „bis zur Erschöpfung abquälen; ermattet zusammensinken". Vis dėlto savo konkretumu atkreipia dėmesį segmentas „vogti, džiauti" (plg. nagrinėjamajai šakniai priklausantį s. isl. *núa* „trinti", irgi turintį konkrečią reikšmę[1]), nors šiaip baltų kalbų šaknies *nāu-/niāu-* leksemose vyrauja „naikinti, žudyti, galabyti; kamuoti, kankinti", „mirtis; lavonas" (dėl jų ryšio plg. lat. *beñdêt* „quälen" : *nuobeñdêt* „töten"; s. vok. aukšt. *quellan* „kankinti, kamuoti": s. angl. *cwellan* „žudyti"). Segmentai „kamuoti, kankinti" glaudžiai yra susiję su „spausti, trėkšti, minkyti, lamdyti, tąsyti, taršyti, velti, jaukti, versti", kuriuos turi alomorfų *niaug-/niauk-* ir *niug-/niuk-* leksemos. Iš pastarųjų gali būti kilę ir „cilāt, jaukt; nerimti, judėti, bruzdėti, kribbeln, wimmeln; das Gewühl, Gedränge, Gewimmel, das Wirrwarr; eine (lebendige) Menge; daudz ļaužu kuopā; lielāks pulks ļuoti jautru un truokšņainu elementu". Turinio segmentų „spausti, trėkšti, minkyti... velti, jaukti, versti" intranzityviniai variantai gali būti „gurti, tižti; silpti; geibti; krikti, mišti" (plg. *niùgti*, *niùkti*).

Antra vertus, segmentai „kamuoti, kankinti; naikinti, žudyti, galabyti" gali būti gimininginė ir su „mušti, kumščiuoti, stumdyti, baksnoti" (plg. *niùkinti*, *niùkyti*, *ņugât*), plg. lat. *beñdêt* „schlagen" : „quälen; töten". Segmentus „muštis, imtis, piautis" kaip tik ir turi *niáuti*. Nors ir trūksta duomenų segmentus „vogti, džiauti; plėšti, drėksti; trinti" (plg. liet. *niáuti*, s. isl. *núa*) laikyti pirminiais, bet kad jie, kaip kontekstualiniai, gali būti gana seni, rodytų tas, kad, iš vienos pusės, jie betarpiškai siejasi su „muštis, imtis, piautis; bartis, vaidytis, rietis" (plg. *drẽksti* „kuo nors aštriu kabinant ar braukiant daryti paviršiuje rėžius; jėga imti, traukti, plėšti; smogti, mušti

[1] Kitus atitikmenis ide. kalbose žr. R. Trautmann, BSW, p. 201–2; E. Fraenkel, LEW, p. 509.

etc.“ : *draskýti* „plėšyti; kankinti, varginti; (refl.) išdykauti, peštis; (refl.) bartis, rietis etc.“; *plêst* „reissen, raufen“: *plêstiês* „sich raufen, sich prügeln“; *raût* „reissen, ziehen“ : *raûtiês* „zanken, streifen“), iš antros – su „meklėt, lūgt, gādāt, lai būtu; prasīt“ (plg. *nuguôt*, *nãvît*), t. y. „norėti gauti“, plg. liet. *geidáuti* „geisti, trokšti; prašyti; reikalauti“.

Su pastaraisiais turinio segmentais, ypač su „vogti, džiauti; plėšti, drėksti; trinti“, ir gali būti susiję *núogti*, *núogas*, *nuôgs* turinio planai: *núogti* turinio segmentai „skriausti, skurdinti, plėšti; vogti“ yra gana artimi „kamuoti, kankinti; naikinti, galabyti, žudyti“ ir „vogti, džiauti; plėšti...“; semema „nuogas“ suvokiama kaip „nuplėštas, nudrėkstas, nutrintas“ ir kitais atvejais bei kitose ide. kalbose, plg. *grýnas* „be priemaišų, švarus; nuogas, plikas etc.“: *griẽti* (praet. *griẽjo*, *grìnė*, *griẽnė*) „imti, griebti, čiupti, plėšti; žvejoti; semti nuo paviršiaus etc. “; s. sl. *golъ* „nuogas“: liet. *gáldyti* „trinti, zulinti“; s. vok. aukšt. *bar* „nuogas“ (plg. liet. *bãsas*): s. ind. *bábhasti* „sutrupintas, sukramtytas“; s. air. *lomm*, kornų *llwm* „nuogas“: vid. air. *lommraim* „plėšti, lupti; nuvilkti, nuoginti; atimti, grobti“.

Leksemų *núogti*, *núogas*, *nuôgs* tiesioginis susiformavimo pamatas, matyt, buvo alomorfo *nug-* leksemos, kurių yra trys: liet. *nùginti* „raginti, skatinti, žadinti“, lat. *nuguôt* „meklėt, lūgt, gādāt, lai būtu“, *nudze* „eine (lebendige) Menge“. Kaip latvių kalboje greta nykstamojo vokalizmo leksemų *sa-ņucît* „zerdrücken, zerknüllen“, *saņukât* „verknüllen, unordentlich zusammenlegen“ atsirado *uo* vokalizmo leksema *sa-ņuõ-cît* „zusammenbiegen, -falten“ ME III 696, taip, reikia manyti, ir *nùginti*, *nuguôt*, *nudze* pamatu buvo generuotos *núogti*, *núogas*, *nuôgs* leksemos. Šis teiginys implikuoja tai, kad iš *nug-* leksemų turinio segmentų turėjo atsirasti ir *nuog-* leksemų turinio planai. Turinio segmentai „meklėt, lūgt, gādāt, lai būtu“, kaip jau minėta, savo kilme gali būti susiję su „vogti, džiauti, plėšti, drėksti; trinti“ ir, svarbiausia, semantinis santykis tarp *núogas*, *nuôgs* ir *nùginti*, *nuguôt* primena santykį tarp lat. *kaîls* „kahl, nackt“ ir liet. *kaĩlyti* „neduoti ramybės, prašyti, kaulyti“ (kad pastarasis gali būti *káilis* vedinys, čia visai nesvarbu).

Sprendžiant iš *niùginti* „judinti, krutinti; raginti (ppr. baksnojant) etc.“: *niùgis* „pagalys etc.“, *niùgė* „pagalys; pirštas be nago“ (plg. *ãkstinti* „raginti, skatinti; žadinti“: *ãkstinas* „smaili lazdelė rambiems gyvuliams varyti etc.“, *akstìs* „smailus pagaliukas, kartelė etc.“), seniau šalia *nùginti* „raginti, skatinti, žadinti“ galėjo egzistuoti ir **nugas*, **nugis* ar pan., reikšme „pagalys, lazdelė...“. Pastarieji vardažodžiai ir galėjo būti leksemų *núogas*, *nuôgs* variantai, plg. s. sl. *golъ* „nuogas“: slovėn. *gol* „nugenėtas jauno medžio kamienas“, ček. *hůl* „virbas, rykštė“, rus. голья „šaka“.

Turinio segmentai „pagalys“ (iš *„nugenėtas, be šakų, plikas medžio kamienas“ ar *„nukapota, be lapų medžio šaka“) ir „pirštas be nago“, „kumštis“, „ko nors (apvalus) gabalas“, kuriuos turėjo **nugas*, **nugis* ir pan. ir tebeturi *niùgis*, *niùgė*, *niùkas*, lat. *nuka*, *nuks*, *nukucis*, *ņudzums*, *ņuguoņa* ir kt., gali būti susiję su tokių leksemų turinio segmentais: *novẽs kaulas* „navikaulis“ LKŽ VIII 877, *navì-kaulis* „kietas auglys kurioje nors organizmo vietoje“, *nav-ìkas* „kietas auglys kurioje nors organizmo vietoje; gumbas ant medžio, antauga“ ib. 594, *naujì-kaulis* „navikaulis“ ib. 588[1] (dėl ryšio su šaknimi **nāu-*/**nau-* plg. *nõvė* „nežinoma, neaiški liga,

[1] Dėl šio žodžio kitaip E. Fraenkel, LEW, p. 488.

naiva"), lat. *naũjums* „die Menge, Masse" ME II 697 (plg. *nâvîgs* „todlich; ungemein, gewaltig, heftig, eifrig, stark" ME II 704).

Su turinio segmentais „pirštas be nago", „kumštis", „ko nors (apvalus) gabalas", „gumbas ant medžio, antauga" gali būti gimininginė ir tie turinio segmentai, kuriuos turi *nùgara* „liemens dalis nuo sprando iki kryžkaulio; drabužio dalis, dengianti nugarą; užpakalinė ar viršutinė daikto dalis; susiūtasis knygos kraštas; peilio geležtės priešingoji ašmenų pusė" LKŽ VIII 884; semantiniu atžvilgiu plg. liet. *stùburas* „nugaros kaulas": „kelmas" Rokiškis, Varėna, „toks stulpas troboje" Salakas, Švenčionys, Utena, *stùbas* „medžio kamienas" Kruonis, lat. *stuburs* „ein (hoher) Baumstumpf; ein Pfosten etc.", lat. *stubs* „celms" : lat. *sa-stubt* „sich verdrehen; sagriezties"; lot. *spīna* „stuburas, nugarkaulis", *spīna sacra* „(poet.) nugara": lot. *spīna* „dyglys, spyglys; žuvies ašaka", lat. *spīna* „eine lange, dünne, geschmeidige Gerte", *spina* „eine Gerte, Rute"; s. vok. aukšt. *rucki* (vok. *Rücken* „nugara; (kalno) viršūnė; (peilio) briauna"), vid. angl. *rigge*, s. angl. *hrycg* „nugara; briauna, kraštas; (kalno) viršūnė, ketera", s. skand. *hryggr* „nugara": s. skand. *hrūga* „krūva (sukrautų daiktų)": s. ind. *kruñcati* „jis lenkiasi". C. D. Buckas pažymi: „Some [nugaros pavadinimai] come from notions like „bent", „projecting part", „ridge", „hind-part", etc. In several cases „back" rests on an extension from „backbone, spine", „shoulder", „rump", „anus", „loins""[1]. Kaip kitos ide. kalbos, taip ir baltų kalbos anksčiau galėjo turėti priešpastatytas leksemas, reiškiančias, iš vienos pusės, horizontalią gyvulio nugarą su gūbriu, o iš antros, žmogaus, kaip užpakalinę kūno dalį. Dabar jau nebeįmanoma pasakyti, kokia buvo *nùgara* senoji reikšmė (bet plg. lybių *nugār* „gyvulio nugara"), bet kad ši leksema yra vienašaknė su *nug-* leksemomis ir, be to, matyt, remiasi **nāu-*/ /**nau-*, rodytų *nav-ìkas* „kietas auglys kurioje nors organizmo vietoje; gumbas ant medžio, antauga".

Liet. *nùgara* kilmės aiškinimas liktų nepilnas, palikus nuošalyje latviškąjį atitikmenį, kuris šaknies pradžioje turi *m-*, plg. lat. *mugura* „der Rücken" ME II 661. Apie kokius nors asimiliacinius – disimiliacinius ar analoginius pakitimus čia vargu ar galima kalbėti[2], nes ir *n-* leksema, ir *m-* leksema vienodai yra senos, plg. baltiškos kilmės skolinius lybių *nugār* „gyvulio nugara", suomių *nukero* „stuburgalis", mardvių *mukoro* „pasturgalis". Vadinasi, vieni prabaltų dialektai turėjo *nugara*, o kiti – *mugara*. Šituo remiantis, toliau galima spėti, kad tai – paralelūs, bet besiremiantys etimologiškai skirtingomis šaknimis vediniai: vienuose prabaltų dialektuose „nugarai" žymėti leksema galėjo būti su priesagomis *-era-*, *-ur-* (plg. *nugùrkaulis*) pasidaryta iš *nug-* (toliau iš **nāu-*/**nau-*), o kituose su tomis pačiomis priesagomis ji galėjo būti susikurta iš šaknies, slypinčios lat. *muga* „... die Verknotung, das Gewimmel" EH I 829, *mugât*, *mudzinât* „wimmeln machen, verwühlen, verwirren, verknoten" ME II 660–1, liet. *mùgti* (praes. *muñga*) „bėgti į būrį, burtis" LKŽ VIII 384. Šių leksemų turinio segmentai (plg. „die Verknotung"!) sudarė tą pamatą, iš kurio nesunkiai ir galėjo išriedėti segmentai „nugara; pasturgalis etc.".

Vadinasi, šaknies **nāu-*/**nau-* alomorfą *nug-* sudaro tokios leksemos: *nùginti*, *nuguôt*, *nudze*, *nùg-ara*. Jos rodo, jog alomorfas *nug-* yra pakankamai senas, kad iš jo būtų galima kildinti *uo* vokalizmo leksemas *núogti*, *núogas*, *nuôgs*.

---

[1] Carl D. Buck, A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages, Chicago, 1949, p. 211.

[2] Plg. J. Endzelīns, FBR, XI, 1931, p. 208.

pluõkti

pluõkia, pluõkė, pluõkti „sunkiai eiti, keliauti“ užrašytas iš Gudelių ir Rudaminos. Linkuvoje jis žinomas reikšme „linus brukti“.

Turinio segmentus „sunkiai eiti, keliauti“↔„linus brukti“ turi ir veiksmažodis *plàkti* (praes. *plãka*) „mušti, pliekti; ploti, tinti; tuksėti, pulsuoti (apie širdį, pulsą) etc.“: *nu-plàkti* „sunkiai nueiti, nukeliauti“ Alytus, Strūnaitis, *atsi-plàkti* „atvykti, atkeliauti“ Kretinga, Lioliai, Upyna; *plàkti* „linus valyti nuo spalių, plūkti“ Endriejavas, Jurbarkas, Kvėdarna, Luokė, Skaudvilė, Tauragė, Tytuvėnai. Tačiau tokius pat turinio segmentus rodo aukštaičių tarmėse vartojamas veiksmažodis *plũkti* (praes. *-ia*) „mušti, grįsti molio aslą, krosnį ir kt.; linus valyti nuo spalių, brukti; kaupti, apkasioti; smarkiai mušti, duoti į kailį; sunkiai dirbti, vargti; toli sunkiai eiti, važiuoti“. Segmento „toli sunkiai eiti, važiuoti“ vartojimo plotas yra Dusetos, Joniškis, Pajstrys, Pasvalys, Radviliškis, Rageliai, Raguva, Subačius, Svėdasai, Šakyna, Utena, Užpaliai, Vajasiškis. Maždaug tame pačiame plote (Joniškis, Linkuva, Naujamiestis, Panevėžys, Pušalotas, Rozalimas, Suvainiškis, Šakyna, Ukmergė) vartojamas ir turinio segmentas „linus valyti nuo spalių, brukti“. *pluõkti* „linus brukti“ Linkuva kaip tik ir įeina į šį plotą. Vadinasi, atsižvelgiant į tai, kad *pluõkti* ir *plũkti* turi identiškus turinio planus ir vartojami viename ir tame pačiame plote, galima manyti, kad *pluõkti* Linkuvos apylinkėse yra pakeitęs *plũkti*.

Kiek sunkiau pasakyti, pagal kokį modelį atsirado *pluõkti* „sunkiai eiti, keliauti“ pietų aukštaičių tarmėse. Mat, iš rytų ir vakarų prie jo šliejasi *plàkti* „sunkiai eiti, keliauti“ (Alytus), „vykti, keliauti“ (Upyna). Todėl tarsi atrodo, kad *pluõkti* yra susidaręs iš veiksmažodžio *plàkti*. Tačiau *plàkti*, reikšme „linus valyti nuo spalių, plūkti“, būdingas žemaičių ir prie jų prisišliejančių vakarų aukštaičių tarmėms. Semema „linus valyti nuo spalių, brukti“, kaip jau minėta, aukštaičių tarmėse manifestuojama veiksmažodžio *plũkti*. Aukštaičių tarmėse kaip tik ir vartojamas *pluõkti*. Vadinasi, patikimiau *pluõkti* „sunkiai eiti, keliauti“ taip pat sieti su *plũkti* „toli sunkiai eiti, važiuoti; linus valyti nuo spalių, brukti etc.“.

Taigi *pluõkti* „sunkiai eiti, keliauti; linus brukti“ bus atsiradęs iš *plũkti* „toli sunkiai eiti, važiuoti; linus valyti nuo spalių, brukti etc.“. *plũkti* toliau etimologiškai gali siėtis su *plū́ti* (praes. *plū́na, plũva*) „tekėti, plūsti“ Daugėliškis, Subačius, lat. *plūtiês* „sich (vergeblich) bemühen“ ME III 363, liet. *pláuti* „skalauti; mazgoti; keliauti, vykti, trankytis“ (apie jų semantinius santykius žr. s. v. *plúošti*).

I *ruõkti*

ruõkia, ruõkė, ruõkti „coire cum femina“ kartu su *ruokà* „kas ruokia“ užrašytas P. Būtėno iš Grūžių. Čia dar žinomi *o* vokalizmą turintys *rõkė, ròkė* „uodega, subinė, šikna, užsiraukimas“. Kadangi kitose tarmėse šiam reikalui vartojama leksema su *au* vokalizmu, plg. *raũkti* „coire cum femina“ Gaurė, Joniškis, Skirsnemunė, Tirkšliai, veiksmažodis *ruõkti* yra vienos šaknies su *raũkti* (praes. *-ia*) „daryti raukšles; traukti, mažinti skylę; leisti akis ką mezgant; prastai siūti ar megzti etc.“, *rùkti* (praes. *ruñka*) „darytis raukšlėtam, trauktis, raukšlėtis“. Kad *ruõkti* yra antrinis, rodytų tai, jog *raũkti* vartojamas visame lietuvių kalbos plote (plačiau apie *raũkti* žr. žemiau).

II *ruõkti*

ruõkia, ruõkė, ruõkti (ir *rúokti*) „lynoti, krapnoti" vartojamas šiaurinėse aukštaičių tarmėse (Joniškis, Juodeikiai, Gruzdžiai, Skaisgirys, Šiauliai). *ruoknóti* „su rūku, migla lynoti", kuris veikiausiai yra vardažodžio *ruokna* vedinys (plg. iš Vydūno žodynėlio žinomą *rokna* „Regenluft", kurio *o* čia atspindi senesnį *uo*), vartojamas jau ir žemaičių bei vakarinėse aukštaičių tarmėse (Bartninkai, Joniškis, Kvėdarna, Pajūris, Rietavas, Užpelkiai). Tą patį vokalizmą turi vardažodžiai *ruokė* (be kirčio) „smulkus lietus su migla" Vilkaviškis ir veikiausiai S. Chilinskio biblijos vertimo *rokas* „rūkas, migla" Bg II 340, kur grafema *o* gali žymėti diftongą *uo*.

Vokalizmas *o* gali būti paliudytas tokiose leksemose: *rókti* (praes. *-ia*) „lynoti" Skaisgirys, *rõkti* (praes. *-ia*) „nieseln (vom Sprühregen)" NdŽ III 569.

Šios šaknyje turinčios *uo*, *o* leksemos, kaip jau pažymėta K. Būgos (RR II 340, 547) ir E. Fraenkelio (LEW 742), toliau siejasi su *ū* ir *au* vokalizmų leksemomis, plg. *rũkti* (praes. *-ia*) „su rūku lynoti" Švenčionys, *rūkti* (be kirčio) „smulkiai lyti" Ėriškiai, *rũkas* „vandens garų prisisunkęs oras; migla", *raũktis* (praes. *-iasi*) „niauktis, ūktis" Kuršėnai, Surviliškis. Pastarosios leksemos, būdamos raiškos planu identiškos ir turėdamos gana artimą turinio planą, yra vienašaknės su tokiomis leksemomis, kaip *rũkti* (praes. *-sta*) „eiti dūmams; dulkėti; dūmuose būti (apie mėsą, žuvis); smulkiai lyti, dulkti" (plg. lat. *rũkt* „kūpēt" EH II 388), *raũkti* (praes. *-ia*) „daryti raukšles; traukti, mažinti skylę; leisti akis ką mezgant; prastai siūti ar megzti; traukti dangų debesimis" (plg. lat. *raukt*, *raûkt*[2], *-cu* „enger machen, zusammenziehen" ME III 587, *raûkt*, *-cu* „rauchen" EH II 357), *ŗùkti* (praes. *ruñka*) „darytis raukšlėtam, trauktis, raukšlėtis" (plg. lat. *rukt*, *rùkt*, *ŗukt* (praes. *rùku*) „einschrumpfen, faltig werden, sich zusammenziehen, kleiner (enger, kürzer) werden" ME III 588). Pastarųjų leksemų pakankamas senumas garantuojamas tuo, kad jos, pvz., liet. *raũkti*, vartojamos aukštaičių ir žemaičių tarmėse ir turi tikslius atitikmenis latvių kalboje.

Šaknis **reuk-/*ruk-* „traukti(s), raukti(s), rukti" turi šaknies formantą *-k-* ir yra paraleli šakniai **rēug-/*rūg-* (žr. žemiau)[1], plg. lat. *raûkt*[2] (*-cu*), *raûgt* „einsäuern" EH II 357; *rûgt* „säuern, aufgehen, gären; aufstossen; aufsteigen (vom Rauch), rauchen" ME III 567. Semema „rūgti, säuern, gären" gali būti atsiradusi iš „traukti(s), raukti(s)"[2].

rúogti

rúogia, rúogė, rúogti „smulkiai, su migla lyti, dulksnoti, migloti" vartojamas žemaičių tarmėse: Luokė, Mažeikiai, Tryškiai, Varniai, Viekšniai. Pietinėse aukštaičių tarmėse (Kabeliai, Leipalingis, Liškiava, Punskas, Seinai) jis turi kitą intonacitą ir skirtingą reikšmę: *ruõgti* (praes. *-ia*) „gausiai lašėti, tekėti, sravėti; smarkiai jekant plauti (Kabeliai)". Tverečiuje žinomas *rúogėti* (praes. *rúogi*) „būriu kur nors eiti", Vosiūnuose (prie Dysnos) – *iš-ruogėti* (praes. *-ėja*) „išeiti, išgriūti iš pirkios". Be *rúogti*, žemaičių tarmės dar turi *ruognóti*, *riuognóti* „niaukstytis, migloti, lynoti" (Akmenė, Barstyčiai, Mažeikiai), kuris yra *rúogna* „lietingas oras" Barstyčiai vedinys.

[1] Plačiau žr. B. Jēgers, KZ, 80, 1966, p. 142–3; E. Fraenkel, LEW, p. 706–7.
[2] Aut., Baltistica, V(2), 1969, p. 195.

Sememų „būriu kur nors eiti“ ir „gausiai lašėti, tekėti, sravėti“ ryšys gana aiškus, plg. *vanduo srūva* ir *žmonės srūva*, *vanduo bėga* ir *vaikas bėga*, o sememos „gausiai lašėti, tekėti, sravėti“ ir „smulkiai, su migla lyti, dulksnoti“ gana artimos. Reikšmė nuo, atrodo, senesnės „smulkiai, su migla lynoti, dulksnoti“ ligi „būriu kur nors eiti; eiti, griūti (būriu) iš pirkios“ kito rytų kryptimi.

Konstatuojama senesnė reikšmė „smulkiai, su migla lyti, dulksnoti“ ir jai artimi turinio segmentai, randami *u* eilės vokalizmo leksemose, paneigia tradicinį nagrinėjamųjų leksemų (kartu su *rõkti*, *rõkė* etc.) siejimą su lot. *rigō* „vedu vandenį; drėkinu, laistau; girdau“ (su *i* iš *e*), got. *rign* „lietus“, s. isl. *regn*, s. angl., s. vok. aukšt. *regan* „lietus“[1].

Vietoj žem. *rúogti* „smulkiai, su migla lyti, dulksnoti, migloti“ aukštaičių tarmės (Armoniškės, Daugėliškis, Debeikiai, Dusetos, Joniškis, Kapsukas, Kupiškis, Linkuva, Liškiava, Pajstrys, Ramygala, Rudamina, Salamiestis, Sidabravas, Tauragnai, Vadokliai, Vaškai) turi *ráugtis* (su *ap-*, *už-*; praes. *-iasi*) „trauktis debesimis, niauktis“. Čia žinomas ir *apsi-riáugti* (praes. *-ia*) „apsitraukti debesimis“ Baisogala, Daukšiai, Paliepiai, Simnas, Surviliškis, Šiaulėnai. Kad *rúogti* priklauso *au*/*ū* vokalizmą turinčiai šakniai, matyti toliau iš alomorfo *rūg-* leksemų: *rū́gti* (praes. *-sta*) „niauktis, darytis blogam orui; būti apsiniaukus“ (Alksnėnai, Daugailiai, Vajasiškis), *į-rūgėti* (praes. *-ėja*) „įmirkti“ (Ėriškiai, Klovainiai, Kupiškis, Šėta, Vadokliai), *rū̃glyti* „dulksnoti, migloti“ (Varniai; tai *rū́gla* „susiraukėlis“ Užventis denominatyvas), *rūgà* „lietingas, biaurus oras“ (Geistarai, Ilguva). Alomorfo *rūg-* pirmumą *rúogti* atžvilgiu patvirtina atitikmenys latvių kalboje: *rūgsme* „Nebel im Winter“, *rûgsnis* „regnerisches Wetter, wenn es stark bewölkt ist und ununterbrochen fein regnet“ ME III 567 negalima atskirti nuo lat. *rûgt* „säuern, aufgehen, gären; aufstossen etc.“ ib., kuriam atliepia liet. *rū́gti* „darytis rūgščiam“. Tai rodo, kad *ráugtis*, *-riáugti*, *rū́gti* yra vienos šaknies su rūgimą, riaugėjimą ir kt. reiškiančiomis leksemomis, plg.:

ráugtis „trauktis debesimis, niauktis“: *atsi-ráugti* „atsirūgti“, *ráugėti* (praes. *-i*, *-ėja*) „atsirūgti“;

apsi-riáugti „apsitraukti debesimis“: *riáugti* „vemiant žiaukčioti; atsirūgti“, *riáugėti* (praes. *-ia*, *-i*, *-ėja*) „nuolat atsirūgti“;

rū́gti „niauktis, darytis blogam orui; būti apsiniaukus“: *rū́gti* „darytis rūgščiam“.

Šitoks semantinis paralelizmas negali būti atsitiktinis, ir jį, atrodo, tegalima interpretuoti vienaip: sememos „niauktis“ ir „rūgti“ yra giminingos, ir pirmoji, galimas daiktas, yra kilusi iš antrosios, plg. *surūgus diena* „apsiniaukus, lietinga...“ Keturvalakiai.

Vadinasi, kad *rúogti* ir *ráugti*, *rū́gti* yra vienašaknės leksemos, palyginti nesunkiai galima įrodyti. Kad vokalizmas *uo* čia priklauso *u* eilei, matyti ir iš J. Brodovskio žodyne randamo *rogis* „geronnene Milch, Glumse“ Būga RR II 357.

Reikia pažymėti dar tai, kad tarp skirtingo vokalizmo leksemų *rúogti*, *ráugti*, *rū́gti* esama ir skirtingos prasmės: sememą „niauktis, trauktis debesimis“ manifestuoja *ráugti*, *rū́gti*, o sememą „smulkiai su migla lyti, dulksnoti“ ir, atrodo, iš jos kilusius segmentus „gausiai lašėti, tekėti, sravėti“ bei „būriu eiti“ – *rúogti*.

[1] J. Pokorny, IEW, p. 857.

sliuõkia, sliuõkė, sliuõkti „čiuožti, lipti (į medį)“ vartojamas pietinėse vakarų aukštaičių tarmėse (Bartninkai, Jurbarkas, Plokščiai, Skirsnemunė, Veliuona, Vilkaviškis). Į pietus ir į rytus nuo jų ir kitur aukštaičių tarmėse (Alvitas, Azierkai, Daukšiai, Joniškis, Jurbarkas, Kupiškis, Leipalingis, Lekėčiai, Linkuva, Prienai, Sintautai, Stakiai, Suvalkai) žinomas *sliuõgti* (ir *sliúogti* J I 532; praes. *-ia*) „slysti, šliaužti (žeme, medžiu), lipti“. Su *uo* šaknies vokalizmu po palatalinio priebalsio dar yra *sliúokinti* „slinkti, eiti iš lėto“ Prienai, *sliuoksóti* (praes. *sliuõkso*) „gulėti, tinginiauti“ Skirsnemunė, *sliúokas* „nesusijuosęs, palaidas“ Daugėliškis, Mielagėnai, Paringys, „aptakus, riebus (apie galvijus)“ Linkmenys, Tverečius, *sliúoga* „palietas klanas“ Skirsnemunė.

Į *sliuõkti, sliuõgti* arealą įeina ir leksemų su veliariniu *l sluõkti* (praes. *-ia*) „šliaužti (žeme, medžiu)“ Kabeliai, *sluõgti* (praes. *-ia*) „šliaužti (žeme, medžiu), lipti, kopti; (su *nu-*) pavogti (Geistariškiai); slėgti (Valkininkai)“ Alovė, Gegužinė, Kučiūnai, Lazdijai, Leipalingis, Liškiava, Miroslavas, Pelesa, Prienai, Punskas, Seinai, Simnas, Valkininkai, Veisiejai, Žilinai vartojimo plotas.

Leksemų *sliuõkti, sliuõgti* ir *sluõkti, sluõgti* diachroniniai santykiai yra labai neaiškūs. Šių leksemų turinio planas yra toks artimas ir jų vartojimo plotai yra taip persipynę, kad *sliuõkti, sliuõgti* laikyti atskiromis nuo *sluõkti, sluõgti* leksemomis neturime nė mažiausio pamato. Tiesa, *sluõgti* turinio plane išsiskiria segmentas „slėgti“, kuriuo ta leksema žinoma iš Valkininkų ir kuris ją artina prie žem. *sluogúoti, sluogóti* „dėti sluogus; slėgti, spausti“, vardažodžių *slúogas, sluogà* „sunkumas kam prislėgti“ vedinių. Tačiau pastarieji vardažodžiai, kiek žinoma, pietinėse aukštaičių tarmėse nevartojami, ir, vadinasi, *sluõgti* „slėgti“ vargu ar gali būti denominatyvas. Segmentas „slėgti“ veikiausiai yra sememos „šliaužti (žeme)“ kontekstualinis variantas: „daryti, kad šliaužtų, slinktų, slūgtų“, plg. *slūgìnti, slūgdýti* „daryti, kad slūgtų“: *slūgẽtis* „susislėgti“ (žr. žemiau).

sluõgti „slėgti“ semantiškai yra tolygus veiksmažodžiui *slẽgti* (praes. *slẽgia, slẽgia*) „apdėti svoriu, spausti, sloginti“. Bet vargu ar gali jis būti pastarojo pamatu susiformavęs, nors *uo* vokalizmo vardažodžiai, plg. *slúogas, sluõgas* „sunkumas kam prislėgti“, kaip manoma, ir yra *slẽgti* vediniai. Liet. *sluõgti* tipologiškai galima lyginti su lat. *sluôdzît* (praes. *-gu*) „beschweren, niederpressen (wie Flachs in der Weiche); prügeln, abbläuen; zurücklegen (gehend)“ ME III 643. Tiek *sluôdzît*, tiek ir atitinkamus vardažodžius, plg. *sluôgs* „was zum Beschweren, Niederdrücken gebraucht wird; nasses, noch grünes Holz etc.“ ir kt., manoma esant *slêgt* vedinius. Bet šia aksioma galima ir suabejoti, turint prieš akis *slêgt* (praes. *-dzu*) „schliessen; zumachen, schliessen; zusammenschliessen“ ME III 928 turinio planą (liet. *už-slẽgti* „užrakinti, uždaryti“ Gargždai, Kretingalė gali būti semantinis skolinys iš latvių kalbos), kuris, kaip matyti, segmento „slėgti, spausti“ visiškai neturi. Žinoma, tai nėra lemiamas argumentas, nes *slêgt* tarp kitų galėjo turėti ir pasigendamus turinio segmentus, plg. lat. *slags* „schwer von Gewicht, lastend“ EH II 519. Čia vėl pravartu atkreipti dėmesį į tai, kad lat. *sluôdzît* „beschweren, niederpressen etc.“ (iš „daryti, kad slėgtųsi, slūgtų“) ir liet. *slūgìnti, slūgdýti* „daryti, kad slūgtų“ (greta *slūgẽtis* „susislėgti“, *slũgti* „mažėti, kristi (apie vandenį)“) semantinis ir morfologinis panašumas yra toks didelis, kad peršasi mintis apie kilmės bendrumą, juoba kad ir pačioje latvių kalbo-

je randame leksemų, turinčių *u* eilės šaknies vokalizmą ir gimininguos turinio segmentus, plg. *sluga* „die Last, Qual, Plage", *slugât* „dienen, sich sklaven", *-tiês* „sich im Dienste abquälen" ME III 941 (dėl liet. *slaugýti* „prižiūrėti ligonį, patarnauti", *pa-slaugùs* „linkęs patarnauti, padėti" jie negalėtų būti skoliniai iš slavų kalbų). Lat. *sluôdzît* ir liet. *slūgìnti*, *slūgdýti* yra kauzatyvai, todėl ir jų semantinis skirtumas nuo *slūgti* yra visai suprantamas: segmentas „slėgti, spausti" (t. y. „daryti, kad slėgtųsi, slūgtų") yra tranzityvinis-kauzatyvinis, o segmentas „slūgti, mažėti, kristi" – intranzityvinis, taigi jie yra vienos ir tos pačios sememos variantai (alosemos).

Turint šias aplinkybes galvoje, galima kelti klausimą, ar vardažodžiai *slúogas*, *sluõgas* „sunkumas kam prislėgti", *sluôgs* „was zum Beschweren, Niederdrücken gebraucht wird etc." irgi negalėjo būti generuoti *u* eilės šaknies vokalizmo formų pamatu. Juk *o-*, *a*-kamieniai vardažodžiai su šaknies vokalizmu *uo* paprastai vartojami paraleliai su to paties vokalizmo *i̯o-*, *ii̯o-* arba *ā*-kamieniais veiksmažodžiais. Be to, kalbami vardažodžiai gali reikšti slūgimo (slinkimo, kritimo, čiuožimo žemyn) rezultatą (ar priežastį).

Prieš pereinant prie *u* eilės vokalizmo leksemų aprašymo, dar reikia nurodyti *sluõgti* ryšį su *o* vokalizmo leksemomis, juoba kad *sluõgti* įeina į jų vartojimo plotą: *slógti* (praes. *-ia*) „slėgti, spausti", *at-slógti* (praes. *-sta*) „nustoti vargintis, kamuotis", *slogýti* (praes. *slõgo*) „daryti, kad slėgtų" ir kt.

Nagrinėjamosios leksemos, pirmiausia, žinoma, *sliuõkti*, *sliuõgti*, *sliúogti*, kaip dar K. Būga (RR II 358) konstatavo, siejasi su *u* eilės vokalizmo leksemomis: *sliaũkti* (praes. *-ia*) „žeme slinkti, šliaužti; versti žemyn šliaužiant (pvz., šieną); šluoti paviršiumi, braukiant nuo grūdų varpagalius; pamažu eiti, tekėti" Gudeliai, Kuktiškės, Ramygala, Skirsnemunė, Slavikai, Sudeikiai, Veliuona, *sliaũgti* (praes. *-ia*) „slinkti, šliaužti, lipti" Joniškis, Vilkaviškis. Čia reikia pažymėti, kad *sliaũkti* savo segmentą „šluoti paviršiumi braukiant nuo grūdų varpagalius" galėjo gauti iš rimažodžio *šliaũkti* „paviršium šluoti, braukti; gerti; lyti, pliaupti; mušti, perti". Kitos alomorfo *sliauk/g-* leksemos galėtų būti *sliaugstýtis* (praes. *sliaũgstosi*) „gulinėti" Kairiai, *pa-sliáukas* „leisgyvis, bejėgis, paslikas" Joniškis, Kairiai, Kražiai, Kruopiai, Kuršėnai, Linkuva, Raudėnai, Šakyna, Šiauliai, Žagarė, Žeimelis, *sliáuka* „išdykusi mer gaitė" Dusetos. Kaip iš geografijos matyti, alomorfo *sliauk/g-* leksemos vartojamos plačiau, negu alomorfo *sliuok/g-* leksemos – pirmosios pereina ir į rytinį žemaičių tarmės plotą. Jų pirmumą alomorfo *sliuok/g-* leksemų atžvilgiu patvirtina atitikmenys latvių kalboje. Liet. *sliaũkti* čia atliepia lat. *šļaukt* (be kirčio) „gleiten machen, lassen; die Füsse schleppend gehen; hinunter glitschen, rutschen", *-tiês* „gleiten; fallen" ME IV 67, plg. dar *šļaũkât* „schleppen, gleitend ziehen" ME IV 66, *šļauguôt* (be kirčio) „lösen, los, schlaff machen" ib. 65. Su liet. *pa-sliáukas* galima palyginti lat. *šļaũkans* „schlotterig, schludrig" ME IV 66, *šļaugs* (be kirčio), *šļaũgans* „los, locker, schlaff; schlotterig; glatt, schlüpfrig etc." ib. 65.

Nykstamąjį šaknies vokalizmo laipsnį po palatalinio priebalsio turi: *nu-sliũkti* (praet. *-sliũko*) „nusmukti" Palūšė, *nu-sliũgti* (praes. *-sta*) „sumažėti, nuslūgti" Kuktiškės, Zarasai, *sliùkinti* „eiti pamažu kojas velkant; tyliai eiti, sėlinti" Karsakiškis, Siesikai, *sliũkinti* „vaikštinėti, slankioti, slampinėti; pamažu eiti, vilktis, slinkti, sėlinti" Gelgaudiškis, Gižai, Igliauka, Kapsukas, Karsakiškis, Ky-

bartai, Kupiškis, Raseiniai, Rumšiškės, Sintautai, Skirsnemunė, Tauragė, *sliũginti* „šliaužti“ Griškabūdis, *sliũginti* „pasalomis artintis, sėlinti“ Gelgaudiškis, Kamajai, Rokiškis, *sliūkinėti* „vaikštinėti, slampinėti; sėlinti, tykoti; slapstytis“ Gelgaudiškis, Jurbarkas, Kapsukas, Lekėčiai, Ramygala, Skirsnemunė, Skriaudžiai, Šunskai, *sliūginėti* „šliaužinėti“ Karveliai, *sliūksóti* (praes. *sliūkso*) „drybsoti, tįsoti; kaboti, palaidai, gražiai gulėti (apie drabužius)“ Dusetos, Gelgaudiškis, Jurbarkas, Ramygala, Vilkija, Žilinai. Latvių kalba atitinkamai turi: *šļukt* (*šļùku*, *šļuku*) „gleiten, rutschen; langsam fallen ME IV 74, *šļùkt* (*šļùcu*) „gleiten, rutschen“ ib. 79, *šļukât* „schleppend gehen; wiederholt hin und zurück gleiten“ ib. 74, *šļugât* „(auf dem Eise) glitschen“ ib. 74, *šļūkât* „glitschen, gleiten, rutschen“ ib. 78.

Vadinasi, ne tik alomorfo *sliauk/g-*, bet ir alomorfo *sliuk/g-* leksemos gali būti pirminės alomorfo *sliuok/g-* leksemų atžvilgiu, – taip bent rodytų raiškos ir turinio planu identiškos latvių kalbos leksemos. Atitinkamai vokalizmo *uo* (po palatalinio šaknies pradžios priebalsio) leksemos galėjo kilti iš vokalizmo *au* ar *u* (po palatalinio šaknies pradžios priebalsio) leksemų.

Svarbu dar pažymėti, kad reguliarus šaknies *sliauk/g-* nykstamojo laipsnio alomorfas yra *sluk/g-*, kurį ir turime paliudytą tokiose leksemose: *slū́gti* (praes. *-sta*) „mažėti, kristi (apie vandenį); trauktis, bliūkšti (apie sutinimą); mažėti, praeiti“, *at-slūgìnti* „daryti, kad atslūgtų“ Vainutas, *slūgdýti* „daryti, kad slūgtų“ Dusetos, *susi-slūgėti* „susislėgti“ Surviliškis, *slūgsóti* (praes. *slũgo*) „telkšoti, būti vandenyje; gulėti, tįsoti“ Dusetos, Siesikai, Skaisgirys, Žilinai. Pastarosios leksemos vartojamos ne tik žemaičių, bet ir aukštaičių tarmėse. Todėl galima iškelti mintį, kad pietinėse aukštaičių tarmėse vartojami *sluõkti* „šliaužti (žeme, medžiu)“, *sluõgti* „šliaužti (žeme medžiu), lipti, kopti“ ir susiformavo būtent alomorfo *slūg-* pamatu: *sluõgti* „slėgti“ Valkininkai ir *susi-slūgėti* „susislėgti“ Surviliškis semantinis artimumas negalėtų būti atsitiktinis.

Šaknis *sliauk/g-* / *sluk/g-* savo ruožtu gali būti antrinės kilmės: su šaknies formantais *-k-*, *-g-* ji gali būti susiformavusi iš pirminės šaknies, slypinčios *sláuti* (*sláuja*, *slóvė*) „slėptis“ Būdvietis; plg. dar *sliaunas*, *-us* (be kirčio) „plonas kaip seilė, liaunas“ Tauragnai. Tai patvirtina tokios A. Juškos žodyne randamos leksemos kaip *slaugiu* „slepiu“, *slaugiuosi* „slepiuosi“, *slaugùs* „slapus“ (Būga RR II 358, 578, 609).

Baigiant dar galima pažymėti, kad pati šaknis **slau-* (**sleu-*) „slėptis; šliaužti, slinkti; slūgti ir pan.“ yra išplėsta dar senesnė šaknis **sel-*, randama *selėti* (praes. *sẽla*) „schleichen, kriechen“ R I 129, M II 237, 352, 415, N 461, *selénti* „sėlomis eiti“ Vištytis, *selìnti* „sėlinti“, *sẽlinti* „tykant artintis“, *sálti* „tekėti“ (plg. kitų ide. kalbų atitikmenis: gr. ἅλλομαι „šoku, šokinėju“, lot. *saliō* „šoku, šokinėju; tryšku, teku“).

sruõgti

Šį veiksmažodį turime paliudytą iš atskirų tarmių ir atskiromis reikšmėmis: *sruõgia*, *sruõgė*, *sruõgti* „vyti siūlus“ Kiaunoriai, *at-struõgti* (praes. *-ia*) „atskirti kanapių pluošto sruogą“ Liškiava, *sruõgtis* (praes. *-iasi*) „šakotis (apie medį), t. y. eiti sruogomis“ Būkla (prie Trakų).

Atskirai reikia pažymėti jo fiksaciją su tekėjimo, plūdimo reikšme: *sruogti* „tvinti, plūsti“: ...*įdūrė... akis, krauju pasruogusias* LzP III 468, plg. dar *nusi-sruogúoti* „nubėgti, nutekėti, susigerti, pradžiūti“ Jurbarkas. Ta reikšme vartojamas ir vardažodis, plg. *srúoga* „upelis“ Girdiškė.

Sugretinus su atitinkamais vardažodžiais, plg. *sruõgti* „vyti siūlus“ (iš „daryti sruogas“): *srúoga* „siūlų posmas“; *-struõgti* „skirti kanapių pluošto sruogą“: *strúoga* „suvytų, susuktų vilnų, plaukų, gijų ir kt. pluoštas“; *sruogti* „tvinti, plūsti“: *srúoga* „upelis“, matyti, kad šie veiksmažodžiai gali būti atitinkamų vardažodžių vediniai. Vėlyvą jų atsiradimą rodytų tai, kad jie vartojami atskirose tarmėse, neturi atitikmenų latvių kalboje, tuo tarpu vardažodis *srúoga* (*sriúoga*, *strúoga*, *striúoga*) „iš ritės išvyti, išlenkti siūlai, tų siūlų posmas, linų ar vilnų pluoštas, kuokštėmis susivėlusios vilnos etc.“ vartojamas ir aukštaičių, ir žemaičių tarmėse. Latvių kalboje jam galėtų atliepti *strùoga*[2] „ein schmaler Zwischenraum zwischen zwei Gebäuden od. zwischen zwei Wäldern“ ME III 1098. Artimas reikšmes randame ir lietuvių kalboje, plg. *striúoga* „tarpas nuo vieno adatos dūrio ligi kito“ Prienai, „tarpais užeinantis lietus, lietaus bangos“ Tirkšliai, *sriúoga* „tarpais einantis lietus“ Barstyčiai, Mažeikiai, Skuodas, „ein Sonnenstrahl, wie er durch Wolken brechend in der dunstvollen Luft erscheint“ K II 212. Semema „tarpas tarp ko nors, tarpas lietaus...“, reikia manyti, yra antrinė, atsiradusi iš sememos „išvyti, išlenkti siūlai, tų siūlų posmas“. Jos santykis su semema „upelis“, kurią turi *srúoga* Girdiškėse, yra neaiškus, plg. upėvardį *Srúog-upis* UEV 154 (žr. žemiau).

Analogiškus turinio segmentus turi ir leksemos, kuriose šaknies vokalizmas yra žymimas grafema *o* : *stróga* „sruoga“ Gudžiūnai, *sróga* „eilė, tarpas, baras“ Kuršėnai.

Leksemų *sruõgti(s)*, *-struõgti*, *srúoga*, *sriúoga*, *strúoga*, *striúoga*, lat. *strùoga*[2] kilmė neišaiškinta[1]. Tuo pačiu neišaiškinta ir šaknies vokalizmo *uo* kilmė, t. y. kokiai balsių kaitos eilei jis priklauso.

Ryšium su tuo pirmiausia galima atsižvelgti ir į vokalizmo *u*/*ū* leksemas: *srugà*, *ós*, *snaigala*, *lôs* „Flocken vom Schnee“ R II 143, M II 189[2] (dėl reikšmės plg. *sriúoga* „eine Flocke von Schnee, Wolle etc.“ K 401), *srúga* „punktas, štropa“ JD 1484, eil. 10 (paties A. Juškos paaiškinta), *sriūga* (*sriūgà*) „sruoga“ Raseiniai, Skirsnemunė, Šiluva, Viduklė, *strūga* J 189 s.v. *baltinys*, *strūgà* Eržvilkas, *strūga* (be kirčio) „sruoga“ Skaudvilė. Tiesa, kai kurios šių formų galėtų būti atsiradusios dėl žemaičių dūnininkų įtakos, todėl jų vokalizmas gali būti *uo*. Tačiau vokalizmo *ū* buvimas nagrinėjamojoje šaknyje nekelia abejonių, nes jį turi latvių kalba: *strũga* „ein Strick, eine Schnur“ EH II 591, *strũgaîns* „streifig (von Leinwand gesagt, die aus ungleichem, hellerem und dunklerem Flachs gewebt worden ist)“ ib., *strūga* „ein Wasserstrahl, ein Lichtstrahl“ ME III 1097, *strūgla*, *strũgle* „der Strahl, Wasserstrahl“, *strũkla* „eine Wasserader, eine besondere Schicht (Ader, Metallader) in der Erde, z. B. Granitschicht; der Strahl, Wasserstrahl; ein Eiszapfen (am Dach); ein Lichtstrahl, z. B. Lichtsäulen des Nordlichts; ein Wolkenstreif; ein Haufen zusammengeworfener Wurzeln in der Erde; (*gulbju strūkla*) „ein Zug Schwäne etc.“ ME III 1097, EH II 591, *strūgala* „ein Eiszapfen“ ME III 1097.

Šios latvių kalbos nykstamojo laipsnio leksemos manifestuoja dvi turinio segmentų grupes: 1) „ein Strick, eine Schnur; ein Zug Schwäne; ein Wolkenstreif; ein

---

[1] „Unerklärt“, – E. Fraenkel, LEW, p. 928. – Visai nepagrįstas I. Duridanovo lat. *strùoga*[2] kildinimas iš **stranga* ir liet. *strúoga* laikymas skoliniu iš latvių kalbos, žr. I. Duridanov, Thrakisch-Dakische Studien, Sofia, 1969, p. 95.

[2] Plg. F. Nesselmanno pastabą: *Srugà, ôs*, bei R. und M. im DL für *sruoga*; *sruoga, ôs* „eine Flocke von Schnee, Wolle, Haaren“ N 497.

Eiszapfen" ir 2) „ein Strahl; ein Lichtstrahl; ein Wasserstrahl, eine Wasserader; eine besondere Schicht in der Erde". Dėl to, kad turinčios šiuos turinio segmentus nykstamojo laipsnio leksemos ir *uo* vokalizmo leksemos priklauso vienai ir tai pačiai šakniai, negali būti jokios abejonės, nes analogiškus turinio segmentus turi ir *uo* vokalizmo leksemos lietuvių kalboje, plg. lat. *strũga* „ein Strick, eine Schnur", *strũkla* „ein Haufen zusammengeworfener Wurzel in der Erde etc." ir liet. *srúoga* (*sriúoga* etc.) „iš ritės išvyti, išlenkti siūlai, tų siūlų posmas, linų ar vilnų pluoštas, kuokštėmis susivėlusios avių vilnos etc."; lat. *strūga* „ein Wasserstrahl; ein Lichtstrahl" ir liet. *sriúoga* „ein Sonnenstrahl, wie er durch Wolken brechend in der dunstvollen Luft erscheint"; lat. *strũkla* „eine besondere Schicht (Ader, Metallader) in der Erde etc." ir liet. *žvyriaus, smėlio sriúoga* Varduva.

Tarp minėtųjų dviejų turinio segmentų grupių, kurias manifestuoja ir nykstamojo laipsnio vokalizmo, ir *uo* vokalizmo leksemos, nėra, atrodo, žiojėjančio skirtumo, plg. (*lietaus*) *sriúoga* Skuodas ir *žvyriaus, smėlio sriúoga* Varduva, nes asociacijos keliu tas pats žodis pavartojamas gana skirtingiems ir nutolusiems objektams vadinti. Tačiau, antra vertus, tas skirtumas vis dėlto yra didelis: pirmosios segmentų grupės pamatas yra vijimo, pynimo, siejimo idėja (plg. liet. *srúoga* ir lat. *strũga, strũkla* turinio planus!), o antrosios grupės turinio segmentai asocijuojasi su tekėjimu, sruvenimu, pvz., su lat. *strūgla, strũgle* galima lyginti liet. *srūglỹs* „čiurkšlė" J 278, 303. Todėl neatsitiktinai, matyt, latvių kalboje dar randame tokias leksemas kaip *strũga* „eine Struse, eine grosse, flacke Barke auf der Düna" (raiškos planu identiška *strūga* „ein Wasserstrahl etc."!), *strùgât*[2] „(ein Floss) abfertigen, stromabwärts fahren lassen" ME III 1097, *strūkt* „fliessen" EH II 591, *strukt* „triefen; strotzen", *struga* „ein Sumpf, eine Pfütze" ME III 1093. Lietuvių kalboje jos jau ištisai susijusios su tekėjimu, šlapumu ir pan., plg. *srùgti* (praes. *sruñga*) „vos neverkti" Liškiava, *srū́gti* (praes. *-sta*) „šlapti (apie žąsiukus)" Švėkšna, *sriùgti* „srūti": *akys krauju pasriugo* LzP I 311, *sriuksėti* (be kirčio) „sroventi" Dovilai, *nu-sriū́gti* (praet. *-sriū́go*) „nusitepti srutose (apie kiaules)" Saugos, *nu-strū́gęs* „ganz klamm vor Nässe, ganz verregnet, durchfroren; zerlumpt" GGA 1885, 941.

Tiek šios gaūsios lietuvių ir latvių kalbų nykstamojo laipsnio leksemos, tiek ir *a* vokalizmo leksemos lat. *straũga* „eine niedrige Stelle, wo man einsinkt" ME III 1081, liet. *sriaũg-upis* „pati mažoji upelio pradžia" Darbėnai su formantu *-g-* (*-k-*) yra susidariusios iš šaknies **sreu-/*sru-*, turimos liet. *srū́ti* (praes. *srũva*) „srove tekėti", *sravėti* (praes. *srãvi*) „sroventi, tekėti", lat. *nùo-stravêt* „herabfliessen, abfliessen" (plg. kitų ide. kalbų duomenis: s. ind. *srávati* „teka", gr. ῥέω „teku" etc.)[1]. Pati baltų šaknis **sr-eu-/*sr-u-*, projektuojama ir į ide. kalbinę bendrystę (**sreu-* „fließen" Pokorny IEW 1003), yra išplėsta dar senesnė šaknis ide. **ser-* „strömen; sich rasch und heftig bewegen" (Pokorny IEW 909), kurios kontinuantai yra s. ind. *sísarti, sárati* „teka, lekia, dumia", liet. *ap-sirti* (be kirčio; praet. *-siro*) „apsiausti, apsupti" Būga RR II 305 (M. Daukšos Postilėje), lat. *sirt* (*siru, sīru*) „kriegerische Streif- und Raubzüge machen; verheeren; Jagd machen; umherschwärmen etc." ME III 847, liet. *sarióti* „bėgioti" Barstyčiai, „plėšti" Lazdijai, liet. upėvardžiai *Serẽ, Ser-en-ẽlė, Sér-m-as, Sìr-ija, Sarià, Sar-áitis, Sãr-akas* UEV 142–5.

[1] Tokią mintį kėlė dar A. Leskienas, žr. A. Leskien, Die Bildung der Nomina im Litauischen, p. 523.

Vadinasi, apibendrinant galima pasakyti, kad senos, susiformavusios iš dar senesnės *seĩ- ir reiškusios tekėjimą šaknies *sreu-/ *sru- pamatu (dėl jos darybos plg. hidronimus *Seĩ-v-as*, *Ser-v-ēlis*) buvo su formantu *-g-* (*-k-*) kuriamos naujos leksemos: liet. *srùgti* etc., lat. *strūkt*, *strùgât*[2] etc., liet. *sriaũg-upis*, lat. *straũga*, o taip pat ir *strūga* „ein Wasserstrahl etc." ir kitos, turinčios antrajai grupei priklausančius turinio segmentus (žr. aukščiau). Jau baltų kalbų dirvoje susiformavusios šaknies *sreug-/*srug- „tekėti" pamatu lengvai galėjo atsirasti ir *uo* vokalizmo leksemos: pvz., *srúoga* „upelis", *Srúog-upis*, Šventosios kairysis intakas (plg. *sriaũg-upis* „pati mažoji upelio pradžia"), jei jie nėra metaforiškas *srúoga* „iš ritės išvyti, išlenkti siūlai etc." pavartojimas, ir *sruogti* „tvinti, plūsti", jei jis nėra vardažodžio *srúoga* „upelis" vedinys.

Taigi pirminė šaknies *sreug-/*srug- reikšmė buvo „tekėti". Kyla klausimas, ar galėjo iš jos atsirasti tokie turinio segmentai, kaip „sruoga", „virvė" ir kt., t. y. tie, kuriuos mes priskyrėme pirmajai grupei (žr. aukščiau). Lietuvių ir latvių kalbų medžiaga leidžia į šį klausimą teigiamai atsakyti. Veiksmažodžiai *bĕgti*, *tekĕti* yra vartojami ir kalbant apie gijas, audeklą: *į-bĕgti* „sudaryti tam tikrą kiekį (apie siūlus, audimą)" LKŽ I[2] 727: *Mano bovelninio siūlo įbėgo 24 posmai* Smilgiai; *tekĕti* „užtekti, išeiti, tilpti (metant audeklą)" Anykščiai, Dusetos, Papilys, Pasvalys, Sudeikiai, Tauragnai: *Kažin keliuos posmuos įtekės?* Dusetos, *Kiek gijų įteka tavo skietan?* Papilys; lat. *tecêt* „sich abwickeln": (*meitiņas*) *audekliņu nemācēja, tas tecēja čuokurā* ME IV 153; *Kad rēna dzija, tad daudz netek, tad iznāk maz puosmu* EH II 672. Todėl, matyt, neatsitiktinai tarmėse randame leksemų, kurios, nors jų turinio planas ir siejasi su vijimo, sukimo, pynimo idėja, raiškos planu yra identiškos šakniai *sreu-/*sru-, plg. tokias aukštaičių tarmėse vartojamas leksemas kaip antai: *srùstė* „susukti siūlai; medeliai, ant kurių užmaunamos nytys; virvelė, skala, kuri laiko gijas" Grūžiai, Joniškėlis, Naujamiestis, Šeduva, Taujėnai, Vadaktai, *srustis* (be kirčio) „pinas (skieto rėmų lazdelė, apipinta siūlais)" A. Juška, *srū́stis* (*srūstìs*) „storas siūlas, kuris sukabina sieto dantis; sunarstymas, supynimas nytyse" Krinčinas, Kuktiškės, Kupiškis, Onuškis, Pabiržė, Palėvenė, Pasvalys, Salamiestis, Šašuoliai, Tauragnai, Vabalninkas, Vaškai, *sriūstis* (be kirčio) „per nytis išveriamas siūlas" Jūžintai, Traupis, *strustìs* „skieto lazdelės" Alytus, Daugai, Griškabūdis, Gruzdžiai, Kalvarija, Keturvalakiai, Lyda, Miroslavas, Ūdrija, Veiveriai etc., *striùstìs* „skieto medeliai, pertvarėlės" Liškiava, Vilkaviškis. Jų turinio planas gana aiškus: nuo, atrodo, pirminio segmento „susukti siūlai; virvelė" einama prie „skieto lazdelė, apipinta siūlais", „lazdelė, pagaliukas, skala (nytims suverti, laikyti)". Šaknies pradžios priebalsių grupės *sru-*, *sriu-*, *stru-*, *striu-* dėsningai fonetiškai reprezentuoja pirminę šaknį *sru-, raiškos planu identišką *sru- „tekėti". Iš jos su formantu *-st-* ir buvo pasidarytos ką tik suminėtos leksemos.

Vadinasi, šaknies *sreu-/*sru- „tekėti, sroventi" pamatu buvo sukurtos leksemos *srúoga* (*sriúoga*, *strúoga*, *striúoga*) „iš ritės išvyti, išlenkti siūlai, tų siūlų posmas; linų ar vilnų pluoštas; kuokštėmis susivėlusios avių vilnos etc.". Kadangi alomorfas *sreu- vėliau figūravo kaip *sriau-* (plg. *sriaũg-upis*), todėl greta *srúoga* dar turime alomorfą ir su minkštuoju šaknies pradžios sonantiniu priebalsiu: *sriúoga*, *striúoga*.

stúogia, stúogė, stúogti „stelbti, gožti, užstoti" vartojimo plotas yra Baisogala, Rozalimas, Šeduva. Iš vardažodžių *uo* vokalizmą turi: *stúogė* „kaugė" Gelvonai, *stuogỹs* (acc. sing. *stuõgį*) „(agrasto) spyglys" Kazlų Rūda, *stúogis* „nudžiūvusios gėlės šaka" Skirsnemunė, *stuõgis* „tokia žolė" Alksnėnai. Sememas „kaugė", „spyglys" ir „nudžiūvusi šaka" galima suvokti kaip „kas atsikišę, išlindę" ir lyginti su leksemos *iš-stùgęs* „atsikišęs, pasidavęs, išlindęs" Adutiškis, Gervėčiai turinio planu.

Kadangi semema „stelbti, gožti, užstoti" siejasi su „skverbtis, veržtis", plg. *smel̃kti* „stelbti, gožėti, spelgti; (refl.) skverbtis, veržtis, lįsti", liet. *stúogti* galima sieti su *stáugtis* (praes. *-iasi*) „kur nors ankštai lįsti" Rudamina, „kraustytis, trenktis" Bartninkai, „trenktis, vilktis kur" Punskas.

Nykstamojo laipsnio leksemos yra: *stùgti* (praes. *stuñga*) „stingti, stirti, kietėti" Skaudvilė, Tauragė, Teneniai, Upyna, Vabalninkas, *stū́gti* (*-sta*) „stingti" Strūnaitis, Tverečius, „steif in die Höhe stehen, wie ein Ohr" R I 143, M I 260, „in die Höhe stehen, z. B. von den Ohren eines Hasen" K 409, *stùgintis* „ilsėtis, stiprintis" A. Juška, *pa-stùgęs* „sustingęs" Tverečius, *stùginas* „sustingęs, sušalęs, nelankstus, nejudrus, pavargęs" Daugėliškis, Paringys. Iš čia aiškėja, kodėl randame ir tokias šios šaknies leksemas kaip *stùg-uras* „stuobris" Kvėdarna, *stug-urỹs* „t. p." Kalnalis, Kretinga, Plungė, Tverai, turinio planu artimas leksemoms *stúogė, stúogis*.

Alomorfo *stug-* pirmumą patvirtina ne tik tai, kad jo leksemos vartojamos aukštaičių ir žemaičių tarmėse, bet ir atitikmenys latvių kalboje: *stuǵêt* „stampfend, steif, langsam vorwärts kommen", *stuǵît* „steif, hinkend gehen", *studzinât* „drohend schwingen, fuchteln; bakstīt schütteln; samudināt, saskubināt; (ein Kind) auf den Armen wiegend wiederholt in die Hohe bewegen; etwas lange in der Hand halten(?) etc.", *stugurêt* „rütteln, schütteln", *stuǵis* „ein kleiner Knürpel; ein Baumstumpf; ein Messerstumpf; eine Stütze, womit man ein ans Ufer gezogenes Boot aufstützt; ein Roggenhaufen (auf dem Felde) etc." ME III 1100–1101.

Šaknis *stug-*[1] galėtų būti ir baltų kalbų naujadaras: su formantu *-g-* ji galėtų būti susidariusi iš pirminės šaknies, randamos liet. *nu-stáuti* (*-áuja, -ãvo*) „liūdėti ko" Nočia, *stavóti* „ištverti, iškęsti, pajėgti" Barstyčiai, Ylakiai, Kretinga, Plateliai, Priekulė, Šatės, Šilalė, Varniai, *stovėti* (praes. *stóvi, stáuna*), lat. *stãvêt*.

Jeigu *stúogti* tikrai būtų vienos šaknies su *stug-* leksemomis, sememą „stelbti, gožti, užstoti" būtų galima interpretuoti kaip „daryti sustingusį, sustirusį, kietą *resp.* atsikišusį, pasidavusį, išlindusį".

Tačiau liet. *kalėti* „smelkti, stelbti, gožti (ppr. apie augalus)" : *kálti* ir *nu-del̃bti* „nustelbti" (plg. *Avižos žirnius nudel̃bs* LKŽ II 391) : *del̃bti* „mušti, smogti" rodo, kad semema „stelbti, gožti, užstoti" gali būti ir kitaip suvokta. Tokiu atveju reikėtų atsižvelgti ir į veiksmažodį *stẽgti* (praes. *stẽgia* ir *stẽgia* Merkinė) „dengti (stogą)" Gaidžiai (Prūsų Lietuvoje, netoli Ragainės), Merkinė, *stėkti* (praes. *stėkia;* be kirčio) „durti, smeigti" Salantai. Šio veiksmažodžio egzistavimas K. Būgos (RR II 602 ir *passim*) ir kitų juo sekusių tyrinėtojų (pvz., E. Fraenkelio LEW, 904) buvo energingai neigiamas. Mat, jis tebuvo žinomas iš prūsų lietuvių žodynų (P. Ruigio,

[1] Apie jos galimus giminaičius kitose ide. kalbose žr. E. Fraenkel, LEW, p. 928; J. Pokorny, IEW, p. 1033.

K. Milkaus, F. Nesselmanno, F. Kuršaičio ir kt.), kuriuose, atspindint prūsų lietuvių tarmių realią situaciją, fonemos *ie* ir *ė* neskiriamos[1]. Nauja, iš gyvosios kalbos turima medžiaga dabar šią nuomonę leidžia pakoreguoti. Tiesa, reikia pažymėti, kad ne visi aukščiau pateikti tarmių faktai yra vienodai patikimi: Gaidžiai (netoli Ragainės) priklauso prūsų lietuvių plotui, kuriame, kaip minėta, opozicija *ie* : *ė* neretai neutralizuojama; turimas iš Salantų faktas gali būti donininkų patarmės iradiacijos padarinys (tas pat pasakytina, rodos, ir apie *stẽgis* „dyglė (tokia žuvis)" Grobštai, Rietavas, Saugos, Veiviržėnai, dėl semantikos plg. *dyglẽ* „tokia žuvis" : *díegti* „gelti, durti"). Tačiau, kad *stẽgti* „dengti (stogą)" yra gyvosios kalbos faktas, rodytų pirmiausia fiksacija iš Merkinės, kur opozicija *ie*: *ė*, rodos, išlaikoma, juoba kad čia esamojo laiko forma, plg. *stẽgia*, turi *i̯o* kamienui labai dažną prezenso vokalizmą *e*, plg. *lẽkia* : *lẽkė*, *trẽkia* : *trẽkė*, *drẽbia* : *drẽbė* etc. Be to, randame ir daugiau *e* vokalizmą turinčių leksemų: *stẽgaras* „žolės ar medžio stiebas; plunksnos kotas" Girdiškė, *stẽgeras* „spaiglis (plunksnos); kotas (žolės)" Viduklė, *stẽgeris* „t. p." Upyna, dėl semantikos plg. *pa-dáiga*, *pa-daĩgslis* „paukščio plunksnos kotas": *díegti* „gelti, durti". Kad čia *a* šaknies vokalizmas, plg. *stãgaras*, gali būti priderintas prie priesagos *-eras*, ne tiek svarbu, nes ir *a* vokalizmo leksemos, plg. dar *stãgas* „guba, kupeta" Daugailiai, Daugėliškis, Dusetos, Sudeikiai, Tauragnai, Utena, Užpaliai tegalėjo atsirasti alomorfo *steg-* pamatu (plg. *stẽgia*). Pagaliau šaknį *stẽg-* randame latvių kalboje: *stẽdzêt* „keimen" (dėl semantikos plg. liet. *dýgti* : *díegti*), *stę̃ga* „eine lange Stange, ein langer Stock, eine Pike, ein Spiess, eine grosse Rute" ME III 1063 (dėl semantikos plg. liet. *stãgaras* „nudžiūvęs žolės, medžio stiebas"). Vokalizmą *ē* galų gale randame ir prūsų kalboje: *steege* „schewer (pastogė, daržinė)" Elb. 235.

Dėsningi *stẽgti*, *stẽdzêt* vediniai galėtų būti liet. *stógas* „das Dach; dangtis (Salamiestis)", lat. *stâgs*[2] „das Dach" ir pr. *stogis* „Dach" Elb. 204, tokie veiksmažodžiai kaip *stogiù* „tego" Dauk žod. 39, *stõgti* (praes. *-ia*) „dengti stogą šiaudais" Gegužinė (plg. *už-stogúoti* „uždėti stogą" Garliava).

Baltų šaknis **steg-/*stēg-*, **stōg-* remiasi ide. šaknimi **(s)teg-* „decken"[2].

Pirminė šaknies **steg-/*stēg-* reikšmė baltų kalbose, matyt, buvo „durti, smeigti" (plg. *stėkti* „durti, smeigti" Salantai, lat. *stẽdzêt* „keimen" < *„durti, smeigti"), iš kurios vėliau galėjo išriedėti „dengti stogą šiaudais", plg. *stíegti* „skleisti ir subadyti (sulyginti) šiaudus, dengiant šiaudinį stogą" (Jaunius); *díegti* „gelti, durti" : *díegti* „stiegti (dengti)" LKŽ II 503. Vadinasi, jeigu *stúogti* būtų buvęs generuotas veiksmažodžio šaknies **steg-/*stēg-* „durti, smeigti, badyti" pamatu, sememą „stelbti, gožti, užstoti" reikėtų, gal būt, interpretuoti kaip „daryti smailą, įsmigusį". Tačiau, kaip matyti, tokia sememos interpretacija mažai patikima, todėl pirmenybė vis dėlto teiktina *stúogti* siejimui su šaknimi *staug-/stug-*.

I *suõkti*, *-siuõkti*

suõkia, *suõkė*, *suõkti* „versti, spausti, įkalbinėti, raginti, liepti" turi du vartojimo židinius: vienas – aukštaičių (Alksnėnai, Švenčionėliai, Žilinai, Vadokliai) ir antras – žemaičių tarmėse (Barstyčiuose ir Daukanto, Juzumų, Valančiaus bei Že-

[1] Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, Vilnius, 1966, p. 86 (su lit.).

[2] Kitų ide. kalbų atliepinius žr. E. Fraenkel, LEW, p. 911; R. Trautmann, BSW, p. 288; J. Pokorny, IEW, p. 1013–4.

maitės raštuose). Iš pietinių vakarų aukštaičių tarmių (Kalvarija, Kvietiškis) žinomas *nu-suõkti* „išeiti kur", o K. Būga (Aistiški studijai, p. 98, 105) yra užfiksavęs *súokti* „sukti".

Vienašaknis su *suõkti* (*súokti*) galėtų būti *-siuõkti* (praes. *-ia*): *į-siuõkti* „įveikti" Ilguva (Šakių raj.), *nu-siuõkti* „sugebėti, numanyti" Skirsnemunė.

Pamatinis veiksmažodis, iš kurio galėjo susiformuoti *suõkti* (*súokti*) ir *-siuõkti*, matyt, yra *sùkti* (praes. *sùka*) „aplinkiniu judesiu ką nors daryti, skrieti; kreipti, krypti į kurią nors pusę, pasukimą daryti, gręžti; daryti, vynioti; mušti (sviestą); gelti, skaudėti; daryti suktybes, apgaudinėti etc." (plg. dar lat. *sukt* „drehen, kehren", rus. ску, скать „sukti, vyti, vynioti" iš **sŏk-*).

Kad iš *sùkti* turinio segmentų gali atsirasti segmentai „versti, liepti", rodytų toks teksto fragmentas kaip *Prisukom ir jį porą stikliukų išgerti* Barstyčiai, kur *pri-sùkti* reiškia „priversti". Tai, gal būt, patvirtintų ir A. Juškos žodyno duomenys: *pri-sũkti* (*pri-suokti*) „priversti, įvartinti" J I 658, jeigu čia *-sũkti* nėra dialektinė forma (su *ū* iš *uo*). Turinio segmentą „išeiti kur", kurį turi *nu-suõkti*, galima suvokti kaip „nusisukti" ir jį lyginti su *sùktis* „eiti, vykti, mestis" DLKŽ 781.

Turinio segmentus „įveikti, pajėgti; sugebėti, numanyti" taip pat, rodos, galima kildinti iš *sùkti* turinio plano. Iš dalies tai rodytų, pvz., liet. *sukrùs* „vikrus, apsukrus etc.", lat. *sukrs* „energisch; schnell etc.", *sukls* „schnell, fix, flink", liet. *ap-sukrùs* „vikrus, greitas, sumanus". Pastarojo veiksmažodžio *sùkti* vedinio turinio plane pasirodo segmentas („sumanus"!), kokį turi ir veiksmažodis *-siuõkti*. Dėl segmentų „(i)veikti, galėti" ir „vikrus, greitas, energingas" ryšio plg. liet. *veĩkti*, *viẽkas* „galia" : *vikrùs* (apie „galėti, pajėgti" ir „sugebėti, numanyti; suprasti, suvokti" ryšį dar žr. s. v. *duõkti*).

Identifikuojant *-siuõkti* ir *sùkti*, svarbu konstatuoti, kad palatalinį šaknies pradžios priebalsį turi ir šaknies *suk-* leksemos, plg. *išsi-siū́kioti* „išsisukti" Rudamina, *siūkis* (be kirčio) „kirtis, smūgis" Grūšlaukis, Šatės, „pradalgė" Dusetos.

suõkti „versti, spausti, įkalbinėti, raginti, liepti" tokiu atveju būtų kauzatyvas su pirmine reikšme „daryti, kad suktųsi".

II *suõkti*

suõkia, *suõkė*, *suõkti* „giedoti, čiulbėti; ūkti, ūksėti (apie pelėdą, apuoką); šaukti, rėkti; niūniuoti, nutęsiamai dainuoti ar kalbėti" vartojamas aukštaičių tarmėse (Alytus, Grūžiai, Kairiai, Lazdijai, Merkinė, Tauragė, Varėna, Veliuona, Vilkyškiai, Žagarė, Žeimelis, Žilinai). Šis veiksmažodis savo turinio planu kiek primena veiksmažodį I *suõkti*[1]. Aukštaičių tarmėse susikerta abiejų *suõkti* vartojimo plotai, pvz., iš Žilinų turime užfiksuotus ir I *suõkti*, ir II *suõkti*. Taigi geografija lyg ir neduoda pamato šias leksemas etimologiškai atskirti. Tačiau ta aplinkybė, kad, turimais duomenimis, semema „versti, spausti, liepti" nepasirodo greta sememos „giedoti, čiulbėti; šaukti, rėkti etc." (plg. *kaũkti*, *klỹkti*, *rẽkti*, *staũgti*, *šaũkti* turinio planus), rodo, kad čia veikiausiai turime etimologiškai skirtingus veiksmažodžius, juoba kad I *suõkti* semantinis ryšys su *sùkti* yra gana akivaizdus, o tai padaryti II *suõkti* atveju vargu ar galima.

---

[1] K. Būga (RR I 383, II 358–9) jų etimologiškai neskyrė.

uo vokalizmą turi ir vardažodžiai: *súokas* (priegaidė neaiški) „juodalksnio žievės triūba" Molėtai, *suoka* (be kirčio) „ištarimas, tarmė" (Daukanto raštuose) Būga RR II 358.

Kad *suõkti* „giedoti, čiulbėti; ūkti, ūksėti; šaukti, rėkti; niūniuoti etc." toliau etimologiškai siejasi su *au/u* vokalizmo leksemomis, aiškiai matyti iš jų turinio plano, plg. *saũkti* (praes. *-ia*) „tęsti kalbant ar dainuojant; rėkti; giedoti" Grūžiai, Jieznas, Smilgiai, Šeduva, Traupis, *saukúoti* „dejuoti" Šeduva, *saugti* (praes. *saugiu*) „tönen, schallen, klingen" N 456, *saugias* (be kirčio) „jie dainuoja" K. Būgos ranka rašytas lapelis LKŽ kartotekoje, *saugiù* „tęsiamai dainuoju" Būga RR II 610, *siauksėti* (praes. *siáuksi*) „verkšlenti" Daugėliškis.

Nykstamojo laipsnio vokalizmą turi *sugti* „raudoti; šaukti, staugti" C I 922, *sugti* (praes. *sugiu*) „heulen, winseln (von Hunden)" N 476, K 411. Šio laipsnio leksemas jau randame ir latvių kalboje: *sũdzêt* „klagen (namentlich beim Gericht)", *-tiês* „einander verklagen; sich beklagen, Beschwerde führen" ME III 1130. Su šia latvių kalbos leksema šaknies vokalizmu harmonizuoja rus. dial. сыга́ть „šnypšti kaip gyvatei". Alomorfas *svag-*, plg. liet. *svagėti* (praes. *svagiù*) „tönen" N 507, K 416, lat. *svadzêt* „rasseln, klappern (wie ein losgegangenes Eisen am Wagen)" ME III 1140, jau turi atliepinių germanų kalbose, plg. s. skand. *svagla* „čiurlenti; pliuškenti", s. angl. *swōgan* „skambėti", got. *ga-swōgjan* „dūsauti"[1].

štúokti

štúokia, štúokė, štúokti „suprasti, išmanyti, nutuokti" vartojamas rytų aukštaičių tarmėse (Linkuva, Pabiržė). Čia vartojamą randame ir vardažodį *štúokas* „kas nesusivokia, nesusigaudo; kvailokas, nuštakęs žmogus" Biržai, Linkuva, Pušalotas, Šimonys, Vabalninkas, Vaškai.

a vokalizmą turi *štàkti* (praes. *štañka*) „akti, spangti" Biržai, Kupiškis, Linkuva, Pandėlys, Pasvalys, Salamiestis, Suvainiškis, Skapiškis, Vabalninkas.

Iš šių tarmių žinomas ir *au* vokalizmo vardažodis *štaũkas* „kvailys, kvaiša" Pampėnai, Pasvalys.

Leksemoms *štúokti, štúokas, štàkti, štaũkas* būdingas šaknies pradžios priebalsių junginys *št-* ir pilnų šaknies vokalizmo eilių neturėjimas. Šios ypatybės leidžia nagrinėjamąsias leksemas įtarti esant heterogeninės kilmės. Ir iš tikrųjų, visos jos turi atitinkamas leksemas be šaknies pradžios *š-*:

štúokti : *túokti* „numanyti, suprasti, nujausti";
štúokas : *tuõkas* „numanymas";
štàkti : *ap-tàkti* (praes. *-tañka*) „apglušti, apkvaišti, išdūkti" (Želva);
štaũkas : *nu-taũkti* (praes. *-ia*) „suprasti, suvokti" Gelvonai.

Šitoks paralelizmas, matyt, rodo, kad *št-* leksemos yra kilusios iš *t-* leksemų, pridėjus prie šaknies pradžios „mobilųjį" *š*. Šią prielaidą paremtų geografinis momentas: ir *št-*, ir *t-* leksemos vartojamos rytų aukštaičių tarmėse. Tarp jų šaknies pradžios priebalsių *št-* : *t-* veikiausiai yra toks pat santykis, kaip ir tarp *štìkti* (praes. *štiñka*) „spėti (mįslę); rasti pėdas" Gargždai, Kalnalis, Kartena, Kretinga, Salantai : *tìkti* „pasidaryti, atsitikti"; *štìlti* (praes. *štỹla*) „tilti, rimti" Baisogala, Pilviškiai, Skirsnemunė, Veiveriai: *tìlti*; *škuõras* „bokštas" Nočia : *kuõras*.

[1] Lit. žr. E. Fraenkel, LEW, p. 942, 946–7.

Nu-taũkti „suprasti, suvokti“ toliau priklauso šakniai, kurią turi *taũkti* (praes. *-sta, -ia*) „taisytis, gautis, peikėtis; riebiai, trąšiai augti etc.“, *táukas* „riebalas“ (žr. s. v. *tuõkti*). *štaũkas* „kvailys, kvaiša“ ir *nutaũkti* turinio skirtumas aiškintinas reikšmės moduliacija priešdėlinėse formose, plg. *atsi-tũkti* (praes. *-sta*) „atsipeikėti“ Rimšė.

Veiksmažodžio *ap-tàkti* „apglušti, apkvaišti, išdūkti“ atsiradimas nėra aiškus: *-takti* galėtų būti abstrahuotas iš kompozito *at-àkti* „vėl pradėti matyti; susiprasti negerai padarius, klydus“ (>*a-tàkti*), dėl *ap-tàkti* semantinio ryšio su *àkti* plg. *ap-jàkti* „apkvaišti, apsvaigti, pamesti protą, nustoti sąmonės“, atsiradusį iš **api-akti* dėl neteisingo morfemų skaidymo.

Dėl *túokti* „numanyti, suprasti, nujausti“, iš kurio kilo *štúokti*, žr. s. v. *tuõkti*.

-šuokti, -žuõkti

pasi-šuokia, -šuokė, -šuokti (be kirčio) „pasivaryti ploną rakštį ar žuvies kauliuką“ žinomas iš Tauragnų. Paminėtinas dar ir *įsi-žuõkti* (praes. *-ia*) „įsidurti (su adata)“ Būdvietis, kurio šaknies pradžios skardusis priebalsis galėjo atsirasti dėl analogijos su dažna šaknies galo skardžiųjų ir dusliųjų priebalsių kaita, plg. dar *šliuogti*: *žliuõgti* (žr. s. v.). *-šuokti* ir *-žuõkti* toliau gali sietis su *šókti* (praes. *-a*) „daryti šuolį; šokuoti; mestis, pulti; ritmingai judėti ppr. muzikos taktu“; semantiniu atžvilgiu plg. *Įšóka ãšaka į gérklę* J I s. v. *į-šókti*.

Kad *šókti* vokalizmas *o* yra senas, rodo ne tik atitikmuo lat. kalboje, plg. *sâkt* (*-ku, -cu*) „anfangen, beginnen“ ME III 801 (semantiškai plg. liet. *šoko vytis* „pradėjo...“), bet ir *šakùs* „lengvai, gerai šokantis“ bei *šankìnti* „vesti šokti; šokdinti“.

Antra vertus, ne mažiau senas galėtų būti ir vokalizmas *uo*, be *-šuokti*, dar randamas aukštaičių tarmėse vartojamose leksemose: *šúokoti* „bėgti pasišokinėjant“ Pampėnai, *šúokčioti* „bėgti šokinėjant, striksėti“ Leipalingis, Liškiava, Seirijai, Tverečius, *šuokus* (be kirčio) „greit einantis“ Salakas, *šúokis* „šūkis, šuolis“ Dusetos, *pa-šúokomis* „šuoliais, pašokant“ Daugailiai, Dusetos, Joniškėlis. Žemaičių ir su jomis besiribojančiose vakarų aukštaičių tarmėse koncentruojasi leksemos su vokalizmu *ū*, plg. *šūkúoti* „šokuoti“ Karklėnai, *pasi-šūkėti* (praes. *-ėja*) „kiek pašokti“ Laukuva, Salantai, Šilalė, Užventis, *šūkis* „šuolis“ Pakapė, Šilalė, Žarėnai ir kt.

Raiškos segmentas *šūk-* pasirodo manifestuojant ir visai kitą semantinį lauką, plg. *šūkauti* „smarkiai šaukti, rėkti“, kuris vartojamas ir aukštaičių, ir žemaičių tarmėse. Turinio segmentui „šaukti, rėkti“ manifestuoti vartojamas ir *šuok-*, plg. *šúokoti* „šūkauti“ Būga, Aistiški studijai, 188. Esant tokiai padėčiai (bendri raiškos plano segmentai!), galima bandyti paieškoti ir sememų „šokti; šokinėti“ bei „šaukti; šūkauti“ istorinio ryšio.

Jau iš anksto galima laukti, kad sememos „šaukti; šūkauti“ alosema yra „dainuoti“. Ir iš tikrųjų, toks segmentas kaip tik ir randamas *šaũkti* turinio plane, plg. *šaũkti* (praes. *-ia*) „rėkti, klykti; garsiai kalbėti, dainuoti; kviesti, skelbti, prašyti; vadinti; leisti (apie kortas); reikalauti, norėti“. Antra vertus, segmentas „dainuoti“ neatskirtinas ir nuo sememos „šokti“, plg. *diêt* „hüpfen, tanzen; singen“. Sememos „šokti; šokinėti“ gimininingumas su segmentais „rėkti, šaukti, garsiai kalbėti“ matyti iš liet. *plę̃šti* (praes. *-ia*) „linksmintis, šokti, džiūgauti, triumfuoti; daug kalbėti, plepėti, piktžodžiauti, plūsti, vaidytis“. Semema „šokti“ įeina į grupę gimininingų segmentų „žaisti, juokauti, pokštauti, linksmintis; juoktis, tyčiotis, apgaudinėti“, plg.

liet. *šúolis* „šūksnis, pašokimas“: *šẽlas* „šėlimas, siūtis“, *šẽlti* „siausti, dūkti“; lat. *jukuris* „ein alberner, konfuser Tanz etc.“ : *jūka* „der Lärm; lautes Jubilieren; der Wirrwarr, Mischmasch etc.“, *jūkuôt* „laut jubilieren“; lot. *lūdō* „žaidžiu, šoku; juokauju, linksminuosi; juokiuosi, tyčiojuosi etc.“. Analogiškus segmentus randame ir *šuk-/šauk-* šaknyje, plg. *šáuka* „išdaiga, pokštas“ Kupiškis, *šaukà* „barimas“ Raseiniai.

Taigi tarp sememų „šokti, šokinėti“ ir „šaukti, rėkti; šūkauti“, diachroniškai žiūrint, nėra žiojėjančios prarajos. Kadangi jas manifestuojantys raiškos plano segmentai yra identiški, todėl galima manyti, kad leksemos *-šuokti, šúokoti, šúokčioti, šuokùs, šúokis, pa-šúokomis, šūkúoti, pasi-šūkėti, šūkis* ir kt., reiškiančios „bėgti šokinėjant; šuolis etc.“, ir leksemos *šaũkti* (plg. dar lat. *sàukt, -cu* „rufen; nennen; laut singen, vor(an)singen etc.“ ME III 771–2, „(aus)sprechen“ EH II 459), *šùkti* (praes. *šuñka*) „imti šaukti“ yra vienos kilmės. Šaknis *šau-k-/šu-k-* (plg. sakų *sūch-* „šaukti, vadinti“ (iš **sauč-ya-*)[1], s. ind. *śúkaḥ* „papūga“, s. sl. *sova* „pelėda“, arm. *sag* „žąsis“ iš **k̂au̯ā*) gali būti paraleli šakniai, randamai liet. *kaũkti* „rėkti klaikiu balsu, staugti etc.“, *kiaũkti* „plonai loti; kiauksėti“, *kũkti* „kaukti, rėkti“, *kùkti* „surikti“.

Čia reikia nurodyti, kad *šókti, sâkt* ryšys su ką tik nagrinėtąja šaknimi nėra aiškus: jie galėtų sudaryti atskirą šaknį, plg. *šakùs* „lengvai, gerai šokantis“ Baisogala, Kairiai, Merkinė, Salakas, Smilgiai, Subačius, Svėdasai, Šeduva, Šimonys, Vabalninkas ir s. raštų *afch fchakiu* „šaukiu“ (žr. Bz B 329)[2].

tuõkti

tuõkia, tuõkė, tuõkti (ir *túokti* Dusetos, Joniškėlis, Siesikai, Šašuoliai, Utena, Užpaliai) „numanyti, suprasti, nujausti“, vartojamas daugiausia su priešdėliu *nu-*, paplitęs aukštaičių tarmėse (Bagaslaviškis, Bartninkai, Čedasai, Daugėliškis, Dysna, Joniškis, Kuktiškės, Kupiškis, Lyduokiai, Linkmenys, Papilys, Pasvalys, Rokiškis, Salakas, Salamiestis, Skapiškis, Sudeikiai, Suvainiškis, Svėdasai, Švenčionys, Tauragnai, Tverečius, Vabalninkas, Vajasiškis, Žagarė). To paties vokalizmo vardažodžiai yra *tuõkas* „protas, nusimanymas“ Kupiškis, *tuok-ìmas* „nusimanymas“ Dusetos, *núo-tuoka* „nuovoka“ Daugėliškis, Duokiškis, Dusetos, Grūžiai, Joniškėlis, Kupiškis, Siesikai, Skapiškis, Vabalninkas, *nuo-tuokùs* „supratingas“ Duokiškis, Dusetos.

Rytų aukštaičių tarmėse leksema *tuõkti* turi ir kitų turinio segmentų: „sutikti, sugyventi, draugauti“ Lioliai, Raguva, Utena (šiuo pamatu veikiausiai yra atsiradęs ir jau „Aušroje“ vartotas bendrinės kalbos *tuõkti* „santuoką daryti“, kuris tarmėse tokia reikšme nežinomas) bei „kalbėtis“, plg. *pasi-tuõkti* „pasikalbėti“ Vosiūnai (prie Švenčionių). Turinio segmento „pasikalbėti“ ryšys su eventualia semema „numanyti, suprasti, nujausti“ yra gana aiškus, plg. *tókti*, „prasimanyti ką, nušnekėti, niekus taukšti“. Kiek sunkiau tokį ryšį konstatuoti turinio segmentams „sutikti, sugyventi, draugauti“, nors ir čia galima nurodyti tokią paralelę: *kliáuti* „... draugauti, bendrauti; norėti, suprasti“. Ryšium su tuo pažymėtina, kad šiuo atveju nebūtina kelti ir spręsti klausimą, ar turinio segmentai „sutikti, sugyventi, draugauti“ yra kilę iš segmentų „numanyti, suprasti, nujausti“ ar atvirkščiai, nes ir viena, ir antra segmentų grupė gali būti atsiradusi lygia greta iš kažkokios senesnės sememos (žr. žemiau).

[1] R. Schmitt, Die Sprache, XVII, 1971, p. 54.

[2] Galimus atitikmenis kitose ide. kalbose žr. E. Fraenkel, LEW, p. 1021–2.

Prieš nurodant tokią senesnę sememą, dar reikia sustoti prie *o* vokalizmo leksemų, reiškiančių taip pat analogiškus semantinius santykius kaip ir *uo* vokalizmo leksemos, plg., iš vienos pusės, *tõkti* Šilalė, *tókti* Nemakščiai (praes. *-ia*) „prasimanyti ką, nušnekėti, niekus taukšti", *tóktis* (praes. *-iasi*) „gautis, taisytis (po ligos, apalpimo)" Rietavas, *ati-tókti* (praes. *-ia, -sta*) „atsigauti, atsipeikėti" Bartninkai, Butrimonys, Daugailiai, Dusetos, Lazdijai, Plokščiai, Prienai, Punia, *atsi-tokėti* (praes. *-tõki, -ėja*) „atsiminti; atsigauti, atsipeikėti" Aukštdvarys, Nemunaitis, Rodūnia, Rumšiškės, Žasliai; iš antros pusės, *tõkti* (praes. *-ia, -sta*) „sutikti, draugauti, myluotis" A. Juška, *su-tõkti* (praes. *-ia*) „sutikti, draugauti" Jurbarkas, Laukuva, *su-tókti* (praes. *-sta*) „sutikti, mylėtis" Pušalotas, Užventis.

Tolimesni *uo* ir *o* vokalizmų leksemų etimologiniai ryšiai yra dviprasmiški. E. Fraenkelis (LEW 514, 1141) *tuõkti, tõkti* etc. susiejo su *tekėti* (praes. *tẽka*) „bėgti vandeniui, skysčiui, sruventi; eiti aukštyn, kopti, kilti; eiti už vyro", lat. *tecêt* (praes. *teku*) „fliessen (von Flüssigkeiten); leck sein; schwären; (in kleinem Trab) laufen", remdamasis tuo, kad analogiškus turinio segmentus manifestuoja priešdėlėtosios pastarojo veiksmažodžio formos, plg. liet. *atsi-tekėti* (praes. *-teka*) „atgyti, atsitokti, atsipeikėti, atgauti sąmonę; atslūgti, mažiau beskaudėti (Joniškis)" Akmenė, Girdiškė, Joniškis, Judrėnai, Kiaukliai, Kuršėnai, Leliūnai, Linkmenys, Linkuva, Mažeikiai, Molėtai, Raudėnai, Salantai, Skuodas, Šatės, Švėkšna, Traupis, Vajasiškis, Veiviržėnai, Viekšniai, lat. *at-tecêt* „aufhören, sich bessern" ME I 204. Tokia etimologinė interpretacija atrodo visai pagrįsta, juoba kad *o* vokalizmo leksemose randame ir su tekėjimu, atidrėkimu susijusių turinio segmentų, plg. *ati-tókti* (praes. *-ia*) „atidrėgti" Kuktiškės, *ati-tókti* (praes. *-sta*) „atplūsti, atidrėkti" Kirdeikiai, Linkmenys, Mosėdis, Rimšė, Vajasiškis ir, be to, turinio segmentų „tekėti" ir „atsiminti, atsigauti, atsipeikėti" koegzistencija pasirodo ir kitur, plg. lat. *sapt* „nuokrist, nuozūt (von Flüssigkeiten)" : „muost, atjēgties etc.".

Tačiau, etimologiškai tvarkant *tuõkti*, atsižvelgtina ir į tai, kad artimi turinio segmentai manifestuojami ir *u* eilės vokalizmo leksemomis, plg. *nu-taũkti* (praes. *-ia*) „suprasti, suvokti" Gelvonai (plg. *Jis nieko nenutaũkia*). Pastarasis toliau gali sietis su *taũkti* (praes. *-ia*) „tukinti" Ėriškiai, „gerai augti; gerai būti, sektis" Pagirys, „taisytis, gautis" Pociūnėliai, *taũkti* (praes. *-sta*) „tarpti, riebiai, trąšiai augti" Kapsukas, A. Panemunė, Skirsnemunė, Vadokliai ir toliau su vardažodžiais *táukas* „riebalai", lat. *tàuks* „fett, feist", pr. *taukis* „Schmalz" (be formanto *-k-* plg. s. rus. *tyti* (praes. *tyju*) „tukti, riebėti").

Nykstamojo laipsnio leksemos yra: liet. *tùkti* (praes. *tuñka*) „tarpti, vešėti, eiti riebyn; kaisti, šusti, drėgti, plėkti, pelėti, gesti, pūti, dvokti; darytis nešvariam, skresti" Daugėliškis, Dusetos, Kairiai, Kuršėnai, Laukuva, Palomenė, Raseiniai, Skaudvilė, Skirsnemunė, Utena, Viekšniai, lat. *tukt* (praes. *tùku, tūkstu*) „fettwerden, schwellen" ME IV 258[1]; dėl sememų „riebus; riebėti, tarpti, augti" ir „darytis nešvariam, skresti etc." ryšio plg. liet. *trẽknas* „vešlus, riebus" J I 314: *trẽkti* (praes. *trẽkia*) „teršti, tepti". Čia taip pat randame sememą „peikėtis", plg. *atsi-tũkti* (*-sta*) „atsipeikėti" Rimšė. Semantinė raida čia galėjo būti tokia: „tarpti, vešėti, augti, eiti riebyn" →„taisytis, gautis"→„peikėtis, gauti sąmonę"→„(imti) suprasti, numanyti".

Nuspręsti, katrai galimybei teiktina pirmenybė, leidžia tik sisteminis požiūris, *uo* ir *o* vokalizmų distribucijos ir kilmės išaiškinimas.

[1] Toliau žr. E. Fraenkel, LEW, p. 1136.

zuõgti

zuõgia, zuõgė, zuõgti „vogti“ Joniškis (plg. *Bernas nùzuogė pusmaišį obuolių*) dėl jo *z-* ir dėl vartojimo Latvijos pasienyje galima įtarti esant skolinį iš latvių kalbos, plg. lat. *zagt* (praes. *zuogu*, praet. *zagu*) „stehlen“. Esamojo laiko formos *zuogu* (su vokalizmu *uo* < *an*, plg. liet. *žàgti* (praes. *žañga*) „vogti“) pamatu tokiu atveju lietuvių kalboje būtų buvusi sukurta visa paradigma. Dėl sememos „vogti“ tranzityvumo (plg. *Apvogė kaimyną*) naujai kuriamas veiksmažodis buvo įskirtas į *ją* kamieną. Tačiau tai nėra vienintelis galimas šio veiksmažodžio kilmės aiškinimas.

Rytų aukštaičių tarmėse (Daugailiai, Salakas, Užpaliai) reikšme „vogti“ yra vartojamas *zaũkti* (praes. *-ia*; su *nu-*, *iš-*). Kad semema „vogti“ čia yra susijusi su vilkimo, tempimo, gabenimo (paslapčia) idėja, matyti iš *nu-zaũkti* „vogčiom ką nors išnešti“ Dūkštas. Tokiu atveju *zaũkti* „vogti“ toliau siejasi su *zaũkti* (praes. *-ia*) „sunkiai nešti, vilkti, tempti; gabenti, vežti; malti girnomis (Salamiestis)“ Daugėliškis, Dūkštas, Kirdeikiai, Linkmenys, Mielagėnai, Paringys, Salakas, Švenčionys, Vidiškės. Sememos „sunkiai nešti, vilkti, tempti; malti girnomis“ ir „zyzti, inkšti, verkšlenti“ gali būti gimininingos (plg., pvz., *brózyti* „sunkiai nešti“ : *brózdyti* „brazdėti, belsti, tarškenti“; *nu-kaũkti* „pavogti, nušvilpti; nunešti etc.“ : *kaũkti* „rėkti klaikiu balsu, staugti; verkti, raudoti; ūžti, trinksėti“; *niũkti* „ingzti, mykti; dusliai gausti, ūžti, ošti; šaukti, rėkti; sunkiai nešti ar vežti, vilkti; sunkiai dirbti, triūsti etc.“; *nu-švilpti* „pavogti, nudžiauti“ : *švilpti* „pfeifen, summen, zischen“), todėl su minėtomis leksemomis vienašaknės gali būti *zaũgti* (praes. *-ia*) „verkti, žliumbti, balsu verkti, kaukti“ Joniškėlis, Kapsukas, Molėtai, Panemunis, Tauragnai, *zaũkti* (praes. *-ia*) „verkti, rėkti, žliumbti, dejuoti, balsu verkti, prašyti, zyzti“ Alizava, Antazavė, Bagaslaviškis, Biržai, Daujėnai, Dusetos, Karsakiškis, Pandėlys, Pasvalys, Skirsnemunė, Suvainiškis, Vabalninkas. Aukštaičių tarmėse vartojamos ir nykstamojo laipsnio leksemos: *pa-zùkti* (praes. *-zuñka*) „pradėti balsu verkti“ Subačius, *zũkti* (praes. *-ia*) „ūžti (apie girnas); malti; trinti“ Dusetos, Lyduokiai, Rozalimas, Šiauliai, Valkininkai, Varėna, „verkti, žliumbti, ūkti lyg verkiant; švilpti; prašyti; sekti pasaką; žviegti (apie kiaules)“ Dieveniškės, Kalesninkai, Kupiškis, Mielagėnai, Užpaliai, Valkininkai, Varėna; plg. dar *zvagėti* (praes. *zvãga*) „barškėti, tarškėti“.

Veiksmažodžiai *zaũkti, zaũgti, -zùkti, zũkti* ir *saũkti, saugti, sugti* (žr. s. v. II *suõkti*) yra paralelios onomatopėjinės kilmės (plg. *zū-zū* „interj. malimo garsą pamėgdžioti“) leksemos, vartojamos aukštaičių tarmėse[1]. Kaip greta *saũkti* etc.buvo sukurtas *suõkti*, taip, matyt, ir greta *zaũgti* etc. buvo pasidarytas *zuõgti* „vogti“. Paralelizmas su *suõkti* : *saũkti* ir tai, kad ir *zuõgti*, ir *zaug-/zug-* alomorfų leksemos vartojamos aukštaičių tarmėse, leidžia pirmenybę atiduoti pastarajam *zuõgti* kilmės aiškinimui.

žliuõgti, šliuogti

žliuõgia, žliuõgė, žliuõgti turi dvi fiksacijas: „bėgti, srūti (apie kraują)“ Pabaiskas ir „(su *pri-*) pribėgti, prišliaužti“ Žilinai. Šaknies pradžios *š-*, kilusį iš *ž-* pagal ir šaknies pradžiai apibendrintą dažną šaknies galo skardžiojo ir dusliojo priebalsių kaitą, turi *šliuogti* (praes. *-ia*; be kirčio) „slinkti, sėlinti“ Rokiškis, Ateities spinduliai,

[1] Apie *zaũkti* žr. E. Fraenkel, LEW, p. 1277, 1280–1.

1939, Nr. 8, p. 232. Iš vardažodžių su *uo* vokalizmu čia galima skirti *šliuõgė* „(javų) kūlimas“ Raudėnai, dėl semantikos plg. *žliõgti* „byrėti (apie grūdus)“. Artimos reikšmės yra *žliõgti* (praes. *-ia*) „smarkiai lyti, bėgti, tekėti; myžti; pilti, lieti; byrėti (apie grūdus); smarkiai eiti (Molėtai)“ Kirdeikiai, Kuktiškės, Lyduokiai, Linkmenys, Molėtai, Salakas, Sudeikiai, Tauragnai, Traupis, Utena ir *šliógti* (praes. *-ia*) „šlyti, slysti“ Janapolė, „trenkti, smogti, duoti“ Užventis. Latvių kalboje jiems atliepia lat. *žļāgt* (praes. *-dzu*) „stürzen, giessen; spritzen; sich ergiessend schallen, stürzen, sich ergiessen; stark regnen; (stark) harnen“ ME IV 816, „strauji liet“ EH II 820.

Visai artimas turinio planas šias leksemas leidžia toliau sieti su *u* eilės vokalizmo leksemomis. Vokalizmą *au* turi visame lietuvių kalbos plote vartojamas *žliaũgti* (praes. *-ia*) „be perstojo lyti, pilti; smarkiai tekėti, bliaukti; smarkiai verkti, ašaras lieti; godžiai ėsti, ryti, žlembti“ ir daugiausia aukštaičių tarmėse žinomas *žliaũkti* (praes. *-ia*) „t.p.“. Pastarąjį latvių kalboje atitinka *ap-žļàukt* „teilweise umstürzen“ EH I 129. Nykstamojo laipsnio vokalizmą po minkšto priebalsio turi *žliùgti* (praes. *žliuñga*) „šlapti, mirkti, vandeniu paeiti“, kuris paplitęs aukštaičių ir žemaičių tarmėse. Su pailgintu nykstamuoju laipsniu yra: *žliũgti* (praes. *-ia*) „su ašaromis, balsu verkti“ Alsėdžiai, Mosėdis, Palanga, Salantai, Skuodas, *žliũgti* (praes. *-sta*) „tvinti, apsemti, vandeniu paeiti“ Bagaslaviškis, Užpaliai, *pri-žliũgti* (praet. *-žliũgo*) „labai primušti“ Kuktiškiai. Latvių kalboje čia turime: *žļugt* (praes. *žļūg*) „tauen; zergehen, zu Brei werden“ ME IV 819, *ìe-žļukt* „einstürzen, einsinken; iemukt“ EH I 557, *žļûgt*[2] „tauen“, *žļūgât* „beim Gehen die Füsse ziehen, schlürfen; zeitwärts gleiten“ ME IV 820.

Randame paliudytą vokalizmą *au* ir po veliarinio priebalsio: *žlaũgti* (praes. *-ia*) „merkti“ J I s.v. *į-žlaũgti*, *žlaũkti* (praes. *-ia*) „jaukti, maišyti“ Vaškai. Šį vokalizmą latvių kalboje turi vardažodžiai : *zlaugzna* (be kirčio) „Aufwasser; ein starker Regenguss, der die Saat ausspült und die Erde hart schlägt“, *zlaukts* (be kirčio) „ein trogartiger Seihbottich“ ME IV 745 – 6, atitinkantis liet. *žlaũgtas* (ir *žliaũgtas*) „alui daryti kubilas; koks nors šlapias, įmirkęs daiktas, (dgs.) alaus ar degtinės darymo tirščiai“.

Nykstamojo laipsnio vokalizmą po veliarinio priebalsio randame: *žlùgti* (praes. *žluñga*) „su šarmu skalbti; mirkti, šlapti; mušti, lupti; žūti, dingti, niekais nueiti“ (aukštaičių ir žemaičių tarmės); *žlùgti* (praes. *-ia*) „skalbti, velėti, merkti“ Deltuva, Molėtai, Salamiestis, Vabalninkas; *žlùgas* „šarmas“ Pandėlys, „kas perlytas, šlapias“ Mielagėnai; lat. *zlūgi* (acc. sing.) „eine Art Unkraut“ ME IV 747 (plg. liet. *žliũgẽ* „toks augalas“).

Leksemų *žliaũgti*, *žliùgti*, *žlùgti* ir kt. etimologija nežinoma. Galima spėti, kad šaknis *žliaug-/žliug-/žlug-* yra antrinės kilmės: *-g-* ir *-eu-*, *-u-* čia greičiausiai yra formantai, o pati šaknis yra **žl-*←**žel-*, randama liet. *želėti* (praes. *-ėja*) „valgyti, sriaubti; kramtyti vilgant seilėmis; seilėti“, lat. *zelêt* „nur mit dem Gaumen, wie kleiner Kinder kauen, sabbeln; lecken; saugen; prügeln etc.“, *žęlva* „Spülicht; das Wasser, womit Milchgefässe gespült worden sind“. Pastaroji leksema gali reprezentuoti šaknies variantą **žel-u-*, o jos variantas **žl-eu-*, kaip minėta, gali slypėti čia nagrinėjamosiose leksemose.

Leksemos su šaknies galo *-d-*

gúosti

gúodžia, gúodė, gúosti „raminti, maldyti; užjausti, gailėti, vaduoti; skųsti, saugoti, kad neužgautų" LKŽ III 739–740 vartojamas žemaičių ir prie jų prisišliejančiose aukštaičių tarmėse (Alsėdžiai, Joniškis, Kairiai, Karklėnai, Kurtuvėnai, Notėnai, Palanga, Skirsnemunė, Stakiai, Upyna, Užventis, Veiviržėnai, Žalpiai). *iją*-kamienis veiksmažodis *guodytis* (praes. *-ijasi*) „skųstis, guostis, dejuoti" LKŽ III 737 žinomas iš F. Nesselmanno ir F. Kuršaičio žodynų. Jam atliepia lat. *gùodît* (praes. *-īju, -u*) „ehren; pflegen, zärtlich behandeln, schmücken; nennen, für etwas ansehen, für etwas ausgeben" ME I 689, „sorgfältig und ordentlich (eine längere Arbeit) verrichten, besorgen, ausführen; bewirten" EH I 423, *-tiês* „sich bessern, sich anständig machen" ME I 689; plg. dar lat. *gùodinât* „ehren, Ehre erweisen; verehren; für etwas ansehen, für etwas ausgeben, nennen" ME I 689.

uo vokalizmą turi tokie vardažodžiai: *gúoda* „garbė, pagarba; užuojauta", *gúodus* „guodžiantis, užjaučiantis; gailus, graudus", *guõdas* „protas, išmanymas, atagoda" (Daujėnai, Kupiškis, Salamiestis, Suvainiškis, Vabalninkas) LKŽ III 737. Liet. *guõdas* atliepia lat. *gùods* „die Ehre, der Ruhm, Anstand, Tüchtigkeit, das Ehrgefühl, der gute Name; die Ehre, das Ansehen, der Rang; das Fest, die Festlichkeit, der Schmaus" ME I 690.

Šios *uo* vokalizmo leksemos, kaip matyti, manifestuoja dvi turinio segmentų grupes: 1) „raminti, maldyti, guosti, užjausti, gailėti, saugoti, pflegen, zärtlich behandeln, besorgen, bewirten, schmücken, ehren", „garbė, pagarba, die Ehre, der Ruhm, Anstand etc." ir 2) „protas, išmanymas" (liet. *guõdas*).

Panašius turinio segmentus turi ir *o* vokalizmo leksemos: *at-gõsti* (praes. *-sta*) „atprasti, atgusti; (refl.) atsigauti, kvapą atgauti; (refl.) atsiminti, susivokti, susiprasti", *susi-gõsti* „susivokti, susivaikyti, susiprasti" LKŽ III 486, *godýtis* (praes. *gõdosi*) „galvoti, manyti norint ką prisiminti; atsigauti, atsipeikėti", *at-godýti* „atgauti, atitaisyti; (refl.) atsigauti, atsipeikėti", *gõdinti* „gerbti, godoti; guosti", kurios vartojamos aukštaičių, daugiausia rytiečių, tarmėse. Pastarajam latvių kalboje atliepia *gãdinât* „besorgen" ME I 615. Vardažodžiai *godà* (acc. sing. *gõdą*) „garbė, pagarba, šlovė; pokylis, puota, vaišės; mintis, svajonė; kalba" ir *gõdas* „garbė, pagarba, šlovė" LKŽ III 472–3 vartojami žemaičių ir vakarų dzūkų tarmėse, o latvių kalboje juos atitinka *gãda* „die Sorge; das Besorgte, der Vorrat" ME I 615 , „die Fürsorge, Vorsorge Gottes" EH I 388 ir *gàds*[2] „das Besorgte, der Vorrat" ME I 615, „die Fürsorge, Verpflegung" EH I 389, plg. dar *man nav gàda*[2] „ich erinnere mich nicht" ib. Skirtingus turinio segmentus turi *gosti* (praes. *-džia*; be kirčio) „trokšti, siekti; godėtis" (Upyna) LKŽ III 486, *godóti* „gabenti; traukti" (Jurbarkas, Klaipėda), „(refl.) įsigyti" (Suvainiškis) LKŽ III 475–6, *godà* „godumas", *gõdas* „didelis noras, godumas; godus žmogus; gobšas, godišius" ib. 472, lat. *gãds* „Verschlagsamkeit" ME I 615 (plg. *ēdienam nav nekāda gāda*).

Panašius ar netgi labai artimus turinio segmentus turi ir *e*/*ē* vokalizmų leksemos, plg. liet. *gèsti* (praes. *geñda*) „nuvokti, nutuokti, suprasti, nujausti; sužinoti etc." LKŽ III 277. Be to, *gèsti* reiškia ir „irti, trikti; prastėti; pūti; ištvirkti, pasileisti, išdykti; alpti, leipti nuo juoko, skausmo, pykčio, išgąsčio ar ligos; smarkauti, šėlti, sujusti, pamišti, sukvailėti".

Pastarųjų turinio segmentų pirmumą rodytų lat. *dzędrs* „böse, zornig; streng, barsch, unfreundlich; bös oder der alles pünktlich und fix haben will“ ME I 539, EH I 352 (dėl semantikos plg. liet. *sugedęs žmogus*) ir, be to, tai, kad šakniai *ged-* priklauso, gal būt, ir liet. *gẽsti* (praes. *-džia*, *-sta*) „(paprastai refl.) gėdintis, drovėtis, nedrįsti“ LKŽ III 280, *gẽda* (ir *gėdà*) „negarbė, sarmata; išviršiniai lyties organai“ LKŽ III 193, dėl turinio segmentų ryšio plg. lat. *kàuns* „die Scham, Schande, Schmach“, vok. aukšt. *hōnida* „gėda, negarbė“ (iš čia pranc. *honte* „gėda“) : got. *hauns* „žemas; nusižeminęs, nužemintas“, gr. καυνός „blogas; kietas, sausas“; vok. *Schmach* „gėda“ : s. vok. aukšt. *smāhī* „mažumas; žemumas, niekšiškumas“, s. vok. aukšt. *smāhi* „mažas, žemas, niekingas“; got. *aiwiski* „gėda, negarbė“, s. angl. *āewisc* „nemalonė, skriauda, įžeidimas“ : vid. vok. aukšt. *eisch* „biaurus, šlykštus“; lot. *lābēs* „smukimas; kritimas, griuvimas; sugedimas, nelaimė, blogybė; pražūtis; dėmė; gėda“ :*lābor* „slystu, rituosi žemyn, krintu; smunku“; bret. *mez* „gėda“ : kornų *methu* „nusilpti, netekti jėgų, žūti; pasigesti“. Kad šaknis **ged-*/**gēd-* ir jos turinio planas „irti, trikti; pastebėti; pūti“ gali būti prabaltiškas reiškinys, galima spręsti iš pr. *gīdan* (acc. sing.) „Schande“ ir lat. *dzèdêt* „hart, altbacken werden [apie duoną]“.

Veiksmažodis *gèsti*, kaip jau minėta, be spėjamų pirminių turinio segmentų „irti, trikti; prastėti, pūti“, turi ir „alpti, leipti nuo juoko, skausmo, pykčio, išgąsčio ar ligos“, „nuvokti, nutuokti, suprasti, nujausti; sužinoti“ ir kt. (žr. LKŽ III 276). Kad iš „irti, trikti; prastėti, pūti“, matyt, per tarpinius segmentus „gautis, peikėtis“, „prasti, gusti“ ar pan. gali atsirasti „nuvokti, nutuokti, suprasti, nujausti; sužinoti“ rodytų, pvz., *nu-taũkti* „suprasti, suvokti“ : *taũkti* „tarpti, vešėti, gerai, trąšiai augti; taisytis, gautis“, *tùkti* „tarpti, augti; šusti, pelėti, plėkti; gesti, pūti etc.“; *ap-mùsti* „netekti sąmonės, apsvaigti“, lat. *mustît* „verstehen; begreifen“, *mudêt* „sich regen, wimmeln“, *muduôtiês* „sich zu etwas erwecken, nach etwas streben“: *mudêt* „schimmeln, verderben, schlecht werden etc.“. Pažymėtina, kad analogiškas turinio segmentų grupes randame šaknies *god-* leksemose, plg.: „prasti, gusti; gautis, peikėtis; galvoti, manyti; atsiminti, susivokti, susiprasti“. Iš spėjamų pirminių turinio segmentų „irti, trikti, prastėti, pūti“ atsirado, matyt, ir tie segmentai, kuriuos turi *pasi-gèsti* „pajusti ko trūkstant, susigriebti ko nesant; prireikti, pasiilgti“, *gedáuti* „klausti, ieškoti, teirautis pasigedus kokio daikto; ilgėtis; norėti, geidauti“, *gãdotis* „rūpintis, ieškoti; susirasti, įsigyti“, lat. *gẹ̃da* „das Verlangen, die Begierde“ ME I 697. Su šia šaknies *ged-* turinio segmentų grupe gražiai derinasi tokie šaknies *gād-* segmentai kaip „gauti, įsigyti; gabenti, traukti; besorgen, das Besorgte, der Vorrat; gerbti“, „trokšti, siekti, norėti; didelis noras, godumas“. Vadinasi, šaknies *gād-* leksemas galima laikyti kilusiomis iš šaknies *ged-*.

Remiantis šaknimi *ged-* ir jos spėjama pirmine reikšme „irti, trikti, prastėti, pūti“, kiek sunkiau paaiškinti šaknies *guod-* turinio segmentus, ypač latvių kalbos „reinigen, fegen, ernten“. Segmentus „guosti, maldyti, raminti“ tokiu atveju reikėtų suvokti kaip „daryti, kad irtų, triktų, prastėtų, pūtų“, o tai vargu ar būtų teisinga. Todėl, matyt, šaknies *guod-* leksemų kilmei reikia ieškoti kito aiškinimo.

K. Būga (RR II 340, 352) *gúosti* yra susiejęs su *gaũsti* (praes. *-džia*) „skambėti; ūžti; ošti; staugti, kaukti etc.“, *gũdurti* „dejuoti, bėdoti, guostis, liūdėti, sielvartauti; raudoti“, *gũdus* „liūdnas, skaudus, graudus, gailus; nykus, niūrus; baugus, baisus, klaikus“. Šią įdomią K. Būgos hipotezę, t. y. kad *gúosti* vokalizmas priklauso *u* bal-

sių kaitos eilei, tarsi remia tokios leksemos kaip *gū́da* „užjauta“ (plg. *gúoda* „užjauta“), *gūda* (be kirčio) „goda“ (plg. *godà* „mintis, svajonė“) LKŽ III 692, *gū̃džioti* „raminti, maldyti“ LKŽ III 738 (plg. *guõdžioti* „raminti, maldyti; (refl.) skųstis, guostis, dejuoti, paguodos ieškoti“). Tačiau bėda ta, kad leksemos *gū́da*, *gū̃džioti*, randamos A. Juškos žodyno rankraštyje, nelokalizuotos, todėl nežinome, ar *ū* vokalizmas čia yra tikras, ar jis yra dialektinis *uo* vokalizmo perdirbinys.

Liet. *gaũsti* (praes. *-džia*) „bimbti (apie varpus), zvimbti; skambėti; ūžti; ošti; staugti, kaukti; vaitoti, dejuoti; verkti, apraudoti (mirusius)“ LKŽ III 174, lat. *gaũst* (praes. *-žu*) „jammern, klagen“ ME I 613 kartu su nykstamojo laipsnio leksemomis liet. *gudėti* (be kirčio) „budėti prie mirusio“ LKŽ III 693, *gū̃duriuoti* „dejuoti, bėdoti, guostis, liūdėti, sielvartauti; raudoti; verkiant, dejuojant eiti; gūrinti“ LKŽ III 700, lat. *gudât* „jammern, singen“ ir kt. remiasi ide. šaknimi **gou̯ə-/*gū-* „rufen, schreien“ Pokorny IEW 403, kuriai be šaknies formanto *-d-* priklauso ir liet. *gauti* (praes. *gauja*) „heulen von Wolfen“ N 245 (iš Qu), *gãv-elėti* „rėkti, baubti“ LKŽ III 187, lat. *gav-ilêt* „jodeln, jauchzen“ ME I 614[1]. Remiantis šia K. Būgos hipoteze, atrodo, galima patenkinamai paaiškinti *gúosti* ir *guodytis* reikšmių kilmę: „raminti, tildyti, daryti, kad tylėtų, neberėktų, nebeverktų, nebedejuotų ir pan.“.

Tokie turinio segmentai kaip „reinigen, fegen, ernten etc.“, kuriuos turi latvių kalba, plg. lat. *ap-guodît* „ehren, pflegen, ringsumher Ordnung schaffen, reinigen, fegen“ ME I 89, *iz-guodît* „ausreinigen“ EH I 451, *-tiês* „sich bürsten“ ME I 742, *ìe-guodît* „ernten, nach der Ernte einführen“ ME II 21, *sa-guodît(iês)* „tüchtig bewirten; weglegen, wegräumen, zusammenraffen, einheimsen; viel rühmen“ ME III 634, veikiausiai yra antriniai, nes jie daugiausia būna priešdėlinėse formose: jie nesunkiai galėjo išriedėti iš „gailėti, vaduoti, saugoti, pflegen, zärtlich behandeln“, plg. liet. *gerbti* „slaugyti, prižiūrėti“: „tvarkyti; ruošti, švarinti, valyti; taisyti, puošti, vilkti; branginti, vertinti, girti, šlovinti, garbinti“.

múostis

múodžiasi, *múodėsi*, *múostis* (daugiausia su *atsi-*) „susizgribti; atsipeikėti, atsigauti“ LKŽ VIII 359, 410 vartojamas žemaičių donininkų tarmėje (Dovilai, Kintai, Klaipėda, Priekulė). Iš prūsų lietuvių tarmių užrašytas *múodytis* (praes. *-džiasi*) „muostis“ LKŽ VIII 408.

Sememos „atsigauti, atsipeikėti“ ir „įmanyti, sugebėti, mokėti“ gali būti giminingos (žr. žemiau), todėl čia dar reikėtų atsižvelgti ir į *o* vokalizmo, plg. *modúoti* „mėginti, bandyti“, *mõdžioti* „kiek dirbti“ LKŽ VIII 309 („kiek dirbti“ < „pamėginti“), bei *a* vokalizmo leksemas, plg. *madúoti* „gebėti, mokėti; bandyti“, *su-madúoti* „sudėti, sutaikyti; sutarti, sutikti“, *madóti* „gebėti, mokėti“, *madótis* „tikti, patikti“ LKŽ VII 726–7. Pastarosios vartojamos aukštaičių ir žemaičių tarmėse. Čia šliejasi (dėl semantikos plg. *mėgìnti* : *mėgti*) ir aukštaičių tarmėse vartojamos *ė* vokalizmo leksemos: *mėdis* „noras, patraukimas, pamėgimas; viltis“ LKŽ VII 989, *mėdžià* „noras, patraukimas, pamėgimas; nujautimas“ ib. 994, *mėdžiõj* „malonu, miela“ ib. 996, *mėstė*, *mėste*, *mėstė* „norisi, rūpi“ LKŽ VIII 48 (iš **mėd-(s)t-*).

Suminėtų *uo*, *o*, *a* ir *ė* vokalizmų leksemų turinio segmentų skirtumas nėra toks didelis, kad jų nebūtų galima kildinti iš vieno šaltinio ir *uo*, *o* vokalizmus laikyti pri-

[1] Žr. R. Trautmann, BSW, p. 80–81; J. Endzelīns, ME, I, p. 614; E. Fraenkel, LEW, p. 140–141; J. Pokorny, IEW, p. 403.

klausančiais *e/ē* eilei. Tačiau latvių kalbos faktai leidžia ir kitokią interpretaciją (žr. žemiau). Todėl *modúoti*, *mõdžioti*, *madúoti*, *madóti*, *mėdis*, *mėdžià* greičiausiai priklauso skirtingai šakniai, randamai s. sl. *sъ-měją*, *sъ-měti* „(iš)drįsti", kuriai gali atstovauti ir formantą **-dh-* turintys germanų kalbų žodžiai: got. *mōþs* „drąsa; pyktis, rūstumas", s. angl. *mōd*, s. vok. aukšt. *muot* „suvokimo galia, mintis, protas; noras, troškimas" (germ. **mōd-*; dėl darybos plg. liet. *spėti*, s. sl. *spěti* „tarpti" ir s. vok. aukšt. *spuot* „pasisekimas, greitumas").

Liet. *múostis* latvių kalboje atliepia *muôst* (praes. *-stu*, *-žu*) „erwachen; merken, hören, aufpassen, verstehen" ME II 683, o liet. *múodytis* – lat. *muôdît* (praes. *-du*) „wecken, erwecken, ermuntern" ib. 682.

Kadangi artimo turinio plano *ā* ir *ē* vokalizmo leksemų (lat. *sa-mādât*(?) „verstehen, imstande sein" ME III 682, kaip matyti, yra neaiškus) latvių kalboje nerandame paliudytų, todėl minėtąsias latvių kalbos leksemas, plg. dar *muôžs* „geweckt, regsam, lebhaft, munter, fix, wacker, empfänglich, scharf" ME II 684, *muôdrs* „gut funktionierend, munter, lebhaft" ib. 682, galima sieti su *u* eilės vokalizmo leksemomis kaip antai: *mûdît* (praes. *-du*) „skubināt; stecken, werfen" ME II 677, „muocīt, stīvēt" EH I 838, *-tiês* „sich strecken, sich ziehen, sich schleppen, sich mit Mühe begeben, sich quälen" ME II 677, *mudit* (praes. *-u*, *-īju*) „anspornen, antreiben, anpurren, ermuntern", *-tiês* „sich beeilen, sich eilig begeben, streben, emsig sein; nach etwas verlangen" ME II 659, *mudêt* (praes. *-u*) „sich regen, wimmeln" ib. 658, *muduôtiês* „sich zu etwas erwecken, nach etwas streben" ib. 660. *uo* vokalizmo leksemų semantinis ryšys su *u* vokalizmo leksemomis matyti iš tapatybių *ìe-muostît* „ieradināt, iemācīt", *-tiês* „eine Arbeit anfangen, ohne sie zu beenden" EH I 532 = *ìe-mustît* „ieradināt, iemācīt" EH I 531, *mustit* „verstehen, begreifen" EH II 672 ir *muôdrs* = *mudrs* „hurtig, fix, schnell, munter, lebhaft" ME II 659.

Semantinė raida čia gana suprantama: „stecken" → „skubināt, anspornen, antreiben, ermuntern" (plg. *mudît*, *mûdît*) → „wecken, erwecken, ermuntern" (plg. *muôdît*) → erwachen; merken, hören, aufpassen, verstehen" (plg. *muôst*). Semantinis ir derivacinis leksemų *muôst*, *muôdît*, *muôdrs*, *muôžs* (< **muodjas*) ryšys su šaknimi *mud-* yra taip pakankamai aiškus, kad jis leidžia atsisakyti tradicinio šių leksemų kildinimo iš **mand-*[1].

Grįžtant prie lietuvių kalbos *uo* vokalizmo leksemų, reikia pasakyti, kad, nors jos ir vartojamos vakarinėse latvių kalbos įtaką patyrusiose lietuvių, pirmiausia žemaičių, tarmėse, vargu ar galima jas įtarti esant skolintomis iš latvių kalbos, nes lietuvių kalboje randame gana plačiai vartojamas *u*(*ū*) vokalizmo leksemas, jų susidarymo pagrindą, plg. prūsų lietuvių ir žemaičių tarmių *ap-mùsti* (praes. *muñda*) „netekti sąmonės, apsvaigti" LKŽ VIII 443, *į-mudóti* „įmanyti" ib. 379, *mudúoti* „mėginti, bandyti, maduoti", *į-mudúoti* „sugebėti" ib. 381 ir aukštaičių tarmių *mùdras*, *mũdras* „šaunus, guvus, žvalus; prašmatnus, puošnus; išmintingas, įžvalgus" ib. 379, *mudrùs*, *mūdrùs* „šaunus, guvus, žvalus; prašmatnus, puošnus" ib. 380. Nuo „daryti, kad judėtų, būtų guvus, žvalus", plg. dar *muduliúoti* „kraipytis, juokus daryti", *mùduruoti* „mosuoti, judinti", *mudùlis* „linksmas, judrus, gyvas, juokus mėgstantis žmogus" LKŽ VIII 381, čia, kaip ir latvių kalboje, einama prie „daryti, kad

[1] K. Būga, RR, I, p. 587–8; J. Endzelīns, ME, I, p. 683; E. Fraenkel, LEW, p. 405; B. Jēgers, KZ, 80, 1966, p. 138–9.

atsigautų, atsipeikėtų, gautų sąmonę" (plg. *múostis*, *múodytis*, *-mùsti*) ir „įmanyti, sugebėti; mėginti, bandyti" (plg. *-mudóti*, *-mudúoti*).

Etimologinėje literatūroje[1] baltų šaknis *mud-* šiaip paprastai siejama su s. ind. *módate* „jis džiaugiasi, džiūgauja", *múd-* „džiaugsmas", *mudrá-* „linksmas, džiaugsmingas". Tačiau šios senosios indų kalbos leksemos toliau yra gimininingos su drėgnumą reiškiančiomis leksemomis, plg. gr. μυδάω „esu drėgnas, šlapias", o čia nagrinėjamoji baltų šaknis tokių turinio segmentų, kaip matėme, neturi. Tiesa, šiam sugretinimui gal ir būtų galima pritarti, remiantis lat. *mudêt* „schimmeln, verderben, schlecht werden, einen schlechten Geschmak annehmen (von Speisen), übel werden" ME II 658, – J. Endzelīns (ME II 658) kaip tik tai ir daro, – tačiau, jei lat. *mudêt* turinio planas ir remiasi „drėgti, plėkti, musyti", tai jis veikiau, pritariant J. Pokorny (IEW 741), vestinas iš lat. *maût* „untertauchen, schwimmen", *mūt(iês)* „schwimmen" (dėl formanto *-d-* plg. *maudât*, *maudêt* „schwimmen; schwemmen"). Šiaip *mudêt* „schimmeln...", matyt, remiasi ta pačia prolyte kaip ir *mudêt* „sich regen, wimmeln", *mudît* „anspornen, antreiben..." (žr. žemiau).

muod-, *mūd-*, *mud-* leksemose, kaip minėta, dominuoja turinio segmentas „skubināt, anspornen, antreiben, ermuntern", egzistuojantis greta „stecken, kišti, mauti", todėl neturėtų būti perdėm prasimanytas teiginys, kad lietuvių ir latvių kalbų šaknis *mud-* su formantu *-d-* susiformavo iš pirminės šaknies, slypinčios liet. *máuti* (praet. *móvė*) „verti, smeigti ant ko; durti, smeigti; skubiai eiti, bėgti, važiuoti; mušti, skelti, duoti, kirsti, smogti kam nors etc.", lat. *maût* „an-, aufziehen; zäumen", liet. *mùiti* (pro **mûti*; praes. *mùja*) „judėti, kraipytis", lat. *mûtiês* ME II 680, *mùitiês* „mit der Arbeit nicht vom Flecke kommen, sich abplagen, ohne Erfolg sich abmühen; hinderlich, im Wege, unter den Füssen sein, sich einmischen; sich mit Mühe durchschlagen etc." (plg. s. ind. *mávate* „jis riša", lot. *moveō* „(iš)judinu; išstumiu, išvarau; sukeliu, pradedu etc."). Įrodinėjant šį sugretinimą semantiškai, reikia pažymėti, kad, pavyzdžiui, *muduliúoti* „kraipytis, juokus daryti" yra visai artimas *mùiti* „judėti, kraipytis", o liet. *ap-mùsti* (praes. *-muñda*) „netekti sąmonės, apsvaigti" – lat. *maut* (be kirčio) „betäubt werden" ME II 570, kuris neatskirtinas nuo *maût* „an-, aufziehen", dėl semantikos plg. liet. *máuti* „mušti, skelti, duoti, kirsti, smogti..." ir *pri-treñkti* „apstulbinti, nustebinti". Kadangi liet. *máuti* reiškia ir „mušti, skelti, duoti, kirsti, smogti", o tai leidžia spėti tokį turinio plano segmentą buvus ir latvių kalboje, iš *máuti*, *maût* galima kildinti ir lat. *mudêt* „schimmeln, verderben, schlecht werden, einen schlechten Geschmack annehmen (von Speisen), übel werden", plg. liet. *treñkti* „mušti, duoti; turėti kvapą, atsiduoti etc.".

Remiantis liet. *gélti* „geluonį leisti, kąsti; kirsti; žeisti", „labai skaudėti, sopėti", galima spėti, kad šaknies *mau-* vedinys su vokalizmu *a* ir formantu *-d-* yra *maũsti* (praes. *-džia*) „nesmarkiai, bet ištisai, nenustojant skaudėti, skauduliuoti, svembti; ilgėtis, liūdėti, geisti ko nors; neduoti ramybės, kvaršinti, ilgai prašyti; nerimti, neturėti ramybės" LKŽ VII 943[2].

---

[1] Žr. E. Fraenkel, LEW, p. 467 (su lit.); M. Mayrhofer, EWAI, II, p. 693.

[2] Kitaip K. Būga, RR, II, p. 298; R. Trautmann, BSW, p. 171–2; E. Fraenkel, LEW, p. 420.

skrúodžia, skrúodė, skrúosti „skaudėti, sopėti; verti“ turi dvi fiksacijas: *Man pilvų skrúodžia* Valkininkai; *Regis, praskruostum mėlynę, ar juodoj bedugnėj pasinertum* I. Šeinius, Bangos siaučia, 1914, p. 92.

Jau iš pačių šių leksemų turinio planų (plg. *pra-skruostum* „pravertum“ ir *skrúost* „skradžiai“) matyti, kad semema „skaudėti, sopėti“ čia gali remtis senesne „verti, durti, smeigti, mauti, skrosti“, plg. *gélti* „geluonį leisti, kąsti; kirsti, žeisti; labai skaudėti, sopėti“; *rĕžti* „kuo aštriu dalyti į dalis, piauti, skersti etc.“, „labai skaudėti“; *maũsti* (praes. *-džia*) „nesmarkiai, bet ištisai, nenustojant skaudėti etc.“: *máuti* „verti, smeigti ant ko; durti, smeigti etc.“ (žr. aukščiau) ir tam tikra prasme angl. *hurt* „sukelti skausmą; sužeisti, sumušti; įžeisti, užgauti; skaudėti“: vid. angl. *hurten, hirten* „mušti, suduoti; kalti“.

Kaip galima spręsti iš liet. *skrãdas* „plyšys; išpiova medyje; tarpas tarp dviejų ar daugiau daiktų“: „veido žandas“; *žándas* „der Kinnbacken“, lat. *zuôds* „das Kinn, die scharfe Kante, Ecke eines Steines, eines Klotzes; die Ecke an der Schneide einer Axt“, *zuodi* „die Kinnlade“; s. skand. *skegg* „barzda; krūtinė; (arklio piršys“ : *skagi* „iškyšulys, siauras pusiasalis“, semema „verti, durti, smeigti, mauti, skrosti“ (plg. *skruostà* (su *uõ*) „skrosta žuvis“ Paringys, jei čia *uo* ne iš *o*) gali remtis turinio planai ir vardažodžių *skrúoslas* (nom. pl. *-aĩ*) „blakstiena“, *skrúostas* (nom. pl. *skrúostai, skruostaĩ*) „antakis; žandas; užpakalio pusrutuliai“, vartojamų visame lietuvių kalbos plote, dėl darybos plg. *spąslas, spąstas* < **spand-*: *spęsti* (praes. *spéndžia*).

Kas galėtų būti sememą „verti, durti, smeigti, mauti, skrosti“ turėjusios leksemos? Iš vienos pusės, *uo* vokalizmo leksemoms turinio planu labai artimas yra visame lietuvių kalbos plote vartojamas veiksmažodis *skrósti* (ir *skriósti* Bagotoji, Liškiava, Pilviškiai, Prienai, Rimšė, Šakiai, Veiveriai; praes. *-džia*) „vidurius imti, darinėti; skelti išilgai; piauti, rėžti; daryti grioveli, įskrodą, skaptuoti; sulenkta žąsies plunksna ar vytele nubraukti nuo žarnos gleives (Pociūnėliai); labai skaudėti, diegti (Stulgiai); skriausti (Veliuona)“, plg. dar *skróstis* „klimpti, rėžtis“, *skródyti* (praes. *skródo*) „(caus.) skrosti“ Kupiškis, Lazūnai, Veliuona. Greta jų aukštaičių tarmėse egzistuoja *a* vokalizmo leksemos: *skrãdas* „plyšys; išpiova medyje; tarpas tarp dviejų ar daugiau daiktų; veido žandas“, *skradžià* „šlapias kelias, klampynė, pelkė, praraja“, *skrãdžiai* „kiaurai“ (plg. *skródžiais* „kiaurai“ Dusetos).

Nors *skrósti* ir turi ieškomąją reikšmę, tačiau, kad *uo* vokalizmo leksemos būtų buvusios sukurtos *skrósti* pamatu, nėra aišku, nes paties *skrósti* vokalizmo kilmė reikalauja paaiškinimo.

Nedaug čia padeda ir latvių kalbos duomenys. Lat. *skruõstît* (praes. *-u*) „einkerben, einknicken, zerknicken; mit einem Meissel durchhauen“, *skruodîtiês* (praes. *-uôs*) „izrādīties apģērbā un izturēšanās“, *acu skruõste* „der Knochen unter den Augenbrauen“ ME III 900 siejasi su *skrę̃dât* „platzen; dröhnen, knattern“, *skrę̃da* „eine Schramme, Hautritze“ ME III 891, *skrę̀dumi*[2] „Schorf auf rissiger Haut, besonders auf viel in der Nässe gewesenen Füssen“ EH II 509.

Ir liet. *skrósti*, ir lat. *skrę̃dât*, ir kitos čia suminėtos leksemos, kaip jau konstatuota E. Fraenkelio (LEW 819), toliau remiasi liet. *skeřsti* (praes. *-džia*) „piauti kiaulę; pusiauskarda malti; plėšti lukštą“, *skiřsti* (*-sta, -do*) „skilti, plyšti; skresti,

juosti", lat. *šķ̄ęrst* „spalten, voneinanderhauen; aufschneiden (bes. geschlachtete Tiere); teilen", *-tiês* „sich ritzen, aufschlitzen, schneiden, stecken".

Prieš darant išvadą, kad *uo* ir *o* vokalizmų leksemos buvo sukurtos alomorfo *skred-* (plg. lat. *skrēdât*) pamatu, reikia atsižvelgti ir į tai, kad liet. *skrúosti* „skaudėti, sopėti" vienodai pagrįstai galima sieti ir su *skrùsti* (praes. *skruñda*) „skaudėti (Dusetos); liūsti (Čiobiškis); be liepsnos degti, svilti", *skrudĕti* (praes. *skrùda*) „skaudėti, mausti (Molėtai); pamažu degti, gruzdėti", *su-skrūsti* (praes. *-sta*) „suskausti" Šeduva, *skriūdĕti* (praes. *skriūdi*) „rūpėti, turėti širdgėlą" Mielagėnai, Švenčionėliai, Tverečius, o lat. *skruõste* „der Knochen unter den Augenbrauen" — su *skrausts* „ein harter Lehmhügel, ein steinichter Hügel, eine steinichte Stelle im Acker etc." ME III 889 (dėl semantinio ryšio žr. aukščiau).

uo vokalizmo leksemų siejimą su alomorfu *skrud-* ir jo pirminės reikšmės „plyšti, skilti; trūkinėti, sproginėti" (plg. *skiřsti*, kuriuo *skrud-* gali remtis) rekonstravimą apsunkina ta aplinkybė, kad čia pasirodo turinio segmentai „be liepsnos degti, svilti" ir kad latvių kalba neturi paliudyto alomorfo *skrud-* (K. Mühlenbacho — J. Endzelīno žodyno duomenimis). Iš visa ko sprendžiant, atrodo, kad turinio segmentai „be liepsnos degti, svilti", „šalti" (plg. *pa-skriũsti* „pašalti", Zarasai) čia yra antriniai, atsiradę iš „sproginėti, spraginėti (degant)", plg. liet. *spràgti* „degti, kepti, spirgėti; spragėti (degant)", *spragĕti* „plyšti, trūkti, skilti etc.".

Greta alomorfo *skrud-* „plyšti, skilti, sproginėti, trūkinėti ar pan." randame ir alomorfus *skriaud-*, *skraud-*: *skriaũsti* (praes. *-džia* ir *skriáudžia* (Luokė) Būga RR I 110) „daryti kam skriaudą", žemaičių tarmių *skraũsti* (praes. *-džia*) „t. p.", *skriaudà*, žem. *skraudà* „daroma kam žala, nuoskauda"; dėl jų turinio segmentų ryšio su semema „skaudėti" plg. *skaũsti* „skriausti": *skaudĕti* „sopėti, gelti", o dėl „skaudėti, sopėti" kilmės iš „verti, durti, smeigti, mauti, skrosti" žr. aukščiau. Čia reikia pažymėti, kad segmentas „plyšti, skilti; sproginėti, trūkinėti" gali būti sememos „verti, durti, smeigti, mauti, skrosti" alosema (plg. *skeřsti* : *skiřsti*).

Nors latvių kalboje, kaip minėta, ir neturime paliudyto nykstamojo laipsnio alomorfo, jį galėjus būti rodytų, be minėto *skrausts*, dar *skràustêt*[2] „rasseln, knirschen" ME III 888, *nùo-skraustît* „die nach dem Dreschen nachgebliebenen Ähren, Hacheln überdreschen" ME II 849, *skràustinât*[2] „knirschen (machen); vom Laut, der beim Knabbern, Beissen eines harten Gegenstandes entsteht; krächzen" ME III 889.

Vadinasi, kilmės atžvilgiu lietuvių ir latvių kalbų *uo* vokalizmo leksemas *skrúosti*, *skruostà*, *skrúoslas*, *skrúostas*, *skruõstît*, *skruodîtiês*, *skruõste* vienodu pamatu galima sieti ir su alomorfu **skrēd-*, ir su alomorfu **skrud-*.

skúosti

skúodžia, *skúodė*, *skúosti* „skubiai eiti, bėgti" vartojamas žemaičių (Skuodas) ir aukštaičių tarmėse (Daugėliškis, Dusetos, Joniškis, Jūžintai, Lazdijai, Linkuva, Mielagėnai, Miroslavas, Molėtai ir kt.). Vokalizmą *uo* dar turi *skúodyti* (praes. *-ija*) „eiti, skubėti, bėgti" Joniškis ir, gal būt, čia priklausantis *skuodytis* (be kirčio) „gėdytis" Simnas.

Kadangi, didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno" kartotekos duomenimis, *ā* ir *ē* vokalizmo leksemų nėra paliudytų, vokalizmą *uo* neabejotinai galima skirti į *u* eilę. Kad *skúosti* šaknies vokalizmas priklauso *u* eilei, matyti iš *skáusti* (praes. *-džia*) „sku-

biai eiti, bėgti" Gervėčiai. Kitos artimo turinio plano *au* ir *u* vokalizmo leksemos yra: liet. *skaudùs* (su *aũ*) „greitas; staigus, smarkus, žiaurus, piktas", „kuris skauda; kuris daro skausmą", lat. *skaũds* „scharf, kalt" (plg. liet. *skaudùs vėjas* „grosser Wind" R II 345, M II 462 = lat. *skauds vējš* ME III 876), liet. *skudrùs* „greitas, vikrus, apsukrus; aštrus", *skaũdras*, *skaudrùs* „greitas, staigus, smarkus; aštrus", lat. *skaudrs* (be kirčio) „scharf; schmerzhaft, unangenehm".

Kaip matyti, turinio segmentai „greitas, staigus, smarkus, aštrus" ir „skaudus" čia koegzistuoja, todėl nagrinėjamajai šakniai veikiausiai priklauso ir *skùsti* (praes. *skuñda*) „imti skaudėti" (su *pa-* ir *su-*), *skùdinti* „skaudinti", *skaũsti* (praes. *-džia*) „skriausti", lat. *skàust* „neiden, missgönnen, anfeinden, durch Neid schädigen", liet. *skaudėti* (praes. *skaũda*) „sopėti, gelti", lat. *skàudêt*[2] (praes. *skàudu*) „missgünstig sein".

Įdomu pažymėti, kad lat. *pìe-skuõdêt* „pietaupīt" EH III 291, 909 turi semantinį ryšį su liet. *skaudėti*, plg. liet. *skū́sti* (praes. *skùndžia*) „rodyti skaudėjimą, dejuoti; taupyti, tausoti etc.", o liet. *skuodytis* „gėdytis" – su lat. *skàust* „neiden...", plg. norv. dial. *nīd* „gėda, apmaudas, nepasitenkinimas, pyktis" ir dan. *nid* „pavydas, nelinkėjimas". Nėra abejonės, kad su formantu *-d-*, – kartu su formantą *-g-* turinčiais liet. *skaugėti* (praes. *skaũgi*, *skaũgia*, *-ėja*) „pavydėti", *skaũgė* „pavydas", lat. *skàugis* „der Neider, der Missgünstiger, der Feind etc.", – *skuodytis*, *skàust* yra išvesti iš šaknies, kurią turi lat. *skaut* „neiden, durch Neid schädigen" ME III 877. Semema „pavydėti", nors šiaip ir rodo ryšį su „žiūrėti, matyti" (t. y. „piktai, nemaloniai, nepalankiai, pikta linkint žiūrėti"), plg. liet. *pa-vydėti* : *veizdėti*; s. sl. *za-viděti*: *viděti*; lot. *in-vidia* „pavydas", *in-videō* „kreivai, nepalankiai žiūriu; pavydžiu, žiūriu su pavydu", gali būti susijusi ir su jėgos, veržlumo, pykčio, žiaurumo ar net kovos idėja, plg. got. *aljan* „pavydas": s. skand. *eljan* „jėga, veiklumas; ištvermingumas", s. angl. *ellen* „jėga, tvirtumas; drąsa"; vok. *Eifer-sucht* „pavyduliavimas": *Eifer* „stropumas, uolumas; pasikarščiavimas, įnirtimas", s. angl. *āfor* „smarkus, aistringas; baisus, šiurpus"; s. frizų *nīth* „neapykanta, pavydas": s. angl. *nīð* „ginčas, vaidas, nesantaika; užpuolimas, kova; neapykanta, blogumas, apmaudas, nepasitenkinimas". Iš čia aiškėja, kodėl nagrinėjamojoje šaknyje greta turinio segmentų „gėdytis", „pavydėti" mes randame ir „skubiai eiti, bėgti", „greitas, staigus, smarkus; žiaurus, piktas; aštrus". Remiantis čia konstatuotais semantiniais santykiais, galima spėti lat. II *skaut* „neiden, durch Neid schädigen", III *skaût*[2] (praes. *skauju*) „schlagen" ME III 877, liet. *skáutis* (*skáunas*, *skóvės*) „muštis" Azierkai, Druskininkai, Kabeliai, Lazdijai, Lazūnai, Nočia, Perloja ir lat. I *skaût* (praes. *skauju*, *skaunu*, praet. *skāvu*, *skavu*) „umarmen, fest (her)umlegen", *-tiês* „einander umarmen; sich fest an od. um jem. od. etwas schliessen, drücken" ME III 877 esant vienašaknius. Iš šių leksemų turinio plano „muštis; spausti, apkabinti", matyt, kilo ir kiti turinio segmentai, tame tarpe ir „skaudėti" (plg. *skùsti*, *skùdinti*, *skaudėti*; plg. angl. *hurt* „sukelti skausmą; sužeisti, sumušti; įžeisti, užgauti; skaudėti" : vid. angl. *hurten*, *hirten* „mušti, suduoti, kalti") bei „skubiai eiti, bėgti", plg. *káuti* „eiti, vykti" : „mušti, dobti; kovoti". Sememos „gėdytis; gėda" atsiradimas veikiausiai irgi taip pat interpretuotinas, plg. *kūvėti* (praes. *kūvi*) „gėdytis, drovėtis; (refl.) saugotis, vengti etc.", *kūvis* „gėda" : *káuti* (praet. *kóvė*, *kãvo*) „mušti, dobti; kovoti; (refl.) bartis; kalti (kalvėje)"; lat. *kàuns* „die Scham, Schande, Schmach" : *kaût* „schlagen, hauen etc.".

Šaknis *skau-*, ypač jos alomorfas *sku/skū-*, savo turinio plane galėjo turėti ir kitų segmentų. Sememos „mušti" intranzityvinė (medialinė) alosema gali būti „trintis, skustis". Todėl, gal būt, neatsitiktinai greta lat. *skaût* „schlagen; umarmen, fest (her)umlegen; sich fest an od. um jem. schliessen" randame *skuit* (praes. *skuju*) „schaben, scheren, reinigen" ME III 902, *skũt* (praet. *skuvu*) „rasieren" ib. 908. Kad *skaût*, *skáutis* ir *skuit* (pro **skūt* pagal praes. *skuju*), *skũt*, atrodo, priklauso vienai ir tai pačiai šakniai, rodytų ir tai, jog *skaût*, *skáutis* turinio plane esančius segmentus kartais turi ir *skùsti*, t. y. veiksmažodis, kurio turinio planas tolygus *skuit*, *skũt* turinio planui, plg. *skaût* „schlagen", *skáutis* „muštis" ir *skùsti* „(pvz., lazda) mušti" Tverečius, Vosiūnai, Žvirgždaičiai; *skaût* „umarmen, fest (her)umlegen..." ir *skùstis* „glamžytis bernui su merga" Švenčionys. Alomorfo *sku-/skū-* pamatu, plg. *skùsti* : *skùtas* „skiautė, audeklo gabalėlis", galėjo su formantu *-d-* būti sukurtos ir tokios leksemos kaip lat. *skudêt* „schwach jucken, prickeln (vom Schweiss und Schmutz)" ME III 901, *skudêt* „dürr werden; die Haare abwerfen; bleich, blass, fahl werden; verbrühen, abfallen, abgehen" EH II 514, liet. *skùdas* „skarmalas", *skudraĩ* „gabalai", *skùduras* „suplyšęs drabužis ar jo gabalas; skarmalas". Jeigu *uo* vokalizmo leksemos būtų susiformavusios alomorfo *sku-d-* pamatu, semantinė raida būtų buvusi tokia: „skusti, trinti, gręsti, drėksti"→„skubiai eiti, bėgti" (*skúosti*, *skúodyti*), plg. liet. *skùsti* „piauti plaukus palei odą; paviršių, žievę grandyti, lupti": „greitai eiti, bėgti"; *dréngti* „nešiojant plėšti, draskyti, gadinti; brūžinti, trinti": „smarkiai eiti, bėgti etc."; lat. *drīzs* „geschwind, flink, schnell etc.": liet. *drỹžti* „plyšti, trintis, dėvėtis, nešiotis; plėšti, drengti".

súostis

súodžiasi, *súodėsi*, *súostis* „teptis, juodintis" žinomas iš Linkuvos. Kitur randame vartojamus *a-*, *sta-*, *ā-* ir *iją*-kamienius veiksmažodžius: *súosti* (praes. *súoda*) „rinktis suodžiams" Vabalninkas, *suõsti* (praes. *-sta*) „juosti, rūkti, suodžiais trauktis" Alksnėnai, Geistarai, *súodyti* (praes. *-o*) „suodinti" Dysna, *súodyti* (praes. *-ija*) „žymėti suodžiais" Kietaviškės.

Šie veiksmažodžiai veikiausiai yra denominatyvai, plg. taip pat aukštaičių tarmėse vartojamus *súodžiai*, *súodys*, *súodžios* „Russ", nes jų turinio planu visai lengva paaiškinti minėtųjų veiksmažodžių turinio segmentus.

Be segmento „Russ", raiškos plano segmentas *suod-* žymi ir kitus turinio segmentus, plg. *súodas* „geroji žemė" Grūžiai. Turinio segmentų ratas išsiplečia latvių kalbos atitikmenyse, plg. *suods* „der Russ", *suoda zeme* „Schwarzerde" EH II 610, *suôdu*[2] *zeme* „Schwarzerde, Humus", *suôdēji*, *suôdāji* „Tabaksöl in der Pfeife; Russ; Ohrenschmalz", *suôdrẽji*, *suôdrāji*, *suôdṛi*, *suodni* „der Russ, Tabaksöl" ME III 1135—6, EH II 610.

Visos šios latvių kalbų vardažodinės leksemos pagal *opinio communis*, pripažįstant pirminę reikšmę „Angesetztes", kildinamos iš liet. *sẽsti* (praes. *sẽda*), lat. *sêst* (praet. *sę̂du*) „sich setzen"[1]. Tokiai etimologijai vargu ar galima daug ką prikišti: semantinis pasikeitimas „sėsti"→„kas nusėdę"→„suodžiai" yra netgi trivialus, plg. angl. *soot*, s. angl. *sōt* „suodžiai": s. angl. *sittan* „sėsti"; jų etimologinę vienybę rodytų

[1] K. Būga, RR, II, p. 342, 366; J. Endzelīns, ME, III, p. 1136; R. Trautmann, BSW, p. 273; E. Fraenkel, Die baltischen Sprachen, p. 76; LEW, p. 942; J. Pokorny, IEW, p. 886.

frazė *súodys sĕda*. Ją pagaliau, atrodo, remia lat. *suôdrs* „suols" EH II 610, kuris turi tą patį raiškos segmentą kaip „suodžius" žyminčios leksemos ir semantiškai gražiai siejasi su *sêst*. Bet, bandant šia hipoteze paaiškinti didesnį leksemų ratą, sunkumai prasideda nuo to paprasčiausio fakto, kad vietoj aukštaičių tarmių *súodžiai*, *súodys*, *súodžios* žemaičių tarmės visur turi *sũdys* „suodžiai". Sakykime, kad semema „suodžiai", kaip jau pažymėta, tikrai kilo iš „sėsti", bet kas tokiu atveju verčia aukšt. *súodžiai* etc., žem. *sũdys* sieti būtinai su *sĕsti*, kodėl šių leksemų negalime jungti su žemaičių tarmėse plačiai vartojamu kauzatyvu *svadìnti* „sodinti" (t. y. „daryti, kad sėstų"), kurio nekauzatyvinė alosema, vadinasi, yra „sėsti"? Tiesa, žem. *svadìnti* giminaičiai neaiškūs, tuo pačiu neaiški ir jo kilmė, nes esamoji F. Spechto hipotezė, kuria rėmėsi ir vėlesni tyrinėtojai[1], kad „es (*svadinù* – S. K.) lässt sich nur auf *suodinù* zurückführen, wo das alte *uo* noch nicht ausgeglichen ist"[2], yra aiškiai nepatenkinama, nors fonetinis pakitimas *uo* > *va*, atrodo, ir galimas (plg. *guõlis* : *gvalis* DP 41, SD 136, *vanduõ* : *vandvà* Joniškis): žemaičių tarmių fonemos *ū*, *ou* ir *ō* nebūtinai turėjo atsirasti per *uo* laipsnį, jos galėjo išsivystyti ir tiesiog iš *ō*[3]. Kad žem. *svadìnti* gali turėti savarankišką šaknį, randamą ir leksemoje *sũdys*, rodo geografinis momentas: abi leksemos vartojamos viename ir tame pačiame areale. Šaknies vokalizmų atžvilgiu čia turėtume tokį santykį, kokį randame, pvz., tarp *tūrĕti*, *turĕti* ir *tvérti* „čiupti, griebti".

Reikia pasakyti, kad tokį žem. *sũdys*, taigi ir aukšt. *súodžiai*, aiškinimo kelią yra nubrėžęs dar K. Būga (RR II 366, 551–2), pažymėdamas, kad „Žemaičių *svadinu* „sodinu" rodo buvus šaknį greta *sed-* (lot. *sedere* „sitzen"), *sēd-* (*sėdžiu*, sl. *sĕsti*, lot. *sēdare* „beruhigen") ir *sved-*. Iš *sved-* turime *svadinu*, o iš gretiminės šaknies *seud-* – žemaičių *sūdis*". Tik gaila, kad K. Būga šios savo hipotezės tvirčiau nepagrindė, pateikdamas daugiau baltų kalbų faktų.

Pateikiant tuos faktus ir iškeliant vokalizmo *u*/*ū* leksemų pirmumą, pirmiausia galima nurodyti, kad latvių kalbos segmentas „Tabaksöl in der Pfeife" leidžia čia skirti ir liet. *sudra* (be kirčio) „gluosnio ar tuopos kelme po lietaus susidaręs rudas rūgštokas skystis" Tauragnai, dėl formanto *-r-* plg. lat. *suôdṛi*, *suôdrẽji*. Vokalizmas *ū* galėtų būti paliudytas ir latvių kalboje: *sūdu zeme* „gedüngtes Land" ME III 1130, s. v. *sũds*, būdamas gramatine ir semantine struktūra tapatingas *suôdu*[2] *zeme* „Schwarzerde, Humus", su *sũds* „Mist, Dünger, Exkremente, Dreck", liet. *šũdas* „der Scheiss" gali nieko bendra neturėti, plg. dar liet. *súodas* „geroji žemė". Prasidėjus kalbai apie tręšiamą dirvą ir gerą žemę, būtina paminėti liet. *sũdinti* „tręšti dirvą" Skirsnemunė, *sũdyti* (praes. *-o*) „barstyti, tręšti" Plungė, kuriems latvių kalboje galėtų atliepti *sũdît*, *sũduôt* „düngen", jei pastarieji nėra pasidaryti iš *sũds* „Mist, Dünger etc.". Kad liet. *sũdyti* (praes. *-do*, *-džia*) „daryti sūrų" seniau turėjo platesnį planą ir reiškė „dažyti, vilgyti druska, cukrumi ir pan.", matyti, pvz., iš *Uogos su cukrum susūdytos* Plungė ir *Užsūdė su miltukais* Plungė. Liet. *sũdinti* ir *sũdyti* etimologinį ryšį su *sũdys* rodo *sũdinti* „suodžiais tepti" Kuršėnai. Gervėčiuose vartojamas *sũdryti* (praes. *-o*)

[1] E. Fraenkel, Die baltischen Sprachen, p. 76; LEW, p. 855; J. Kazlauskas, Lietuvių kalbos istorinė gramatika, p. 114 (: „žemaičių tarmėje pasitaikantis *svadìnti*, be abejo, atsiradęs iš *suodinti*...“); S. Karaliūnas, LKK, X, p. 63.

[2] F. Specht, Litauische Mundarten gesammelt von A. Baranowski, II, Leipzig, 1922, p. 464.

[3] J. Kazlauskas, Dėl baltų **ei* ir **ō* raidos lietuvių žemaičių tarmėse, Baltistica, V(1), 1969, p. 29 tt.

„sūdyti“ turi formos ryšį su *sū́dras*, *sūdrùs* „vešlus, riebus, pilnas; storas (apie siūlus, audeklą)“.

Čia pateikti faktai yra pakankamas pamatas daryti išvadai, kad *sū́dinti*, *sū́dyti* senesnė reikšmė buvo „suberti, supilti, sudėti su druska, cukrumi, suodimis ir pan.“ *resp.* „daryti tirštą, riebų, sodrų, prisisunkusį, prisigėrusį ir pan.“. Tai kauzatyvinė reikšmė. Jos nekauzatyvinis-intranzityvinis variantas yra „tirštėti, tenėti, trauktis, krešėti, krekėti“, kitaip sakant, „išsiskirti, iškristi, nusėsti“ plg. *Dulkės nusėda ant grindų* DLKŽ 712, *...kad vaškas geriaus nusistotų ir visa nevaškybė ant dugno nusisėstų* S. Daukantas, Bitių kningelė, 1848, p. 106. Toks galėtų būti vienas sememų „sėsti“ ↔ „sodinti“ ir „suberti, supilti, sudėti su druska, cukrumi, suodimis ir pan.“ ↔ „daryti tirštą, riebų, sodrų, prisisunkusį, prisigėrusį ir pan.“ kilmės ryšys.

Kadangi sememos „sėsti“ alosema gali būti „trauktis“, plg. liet. *Audeklas beveliamas daug sėda* Vilkaviškis, rus. Суровыя ткани садятся „... съеживаются“ Даль IV 128, todėl nagrinėjamajai šakniai galima skirti liet. *svedėti* (praes. *sveda*; be kirčio) „trauktis, rauktis (apie veidą)“ Dusetos, *sveda* (be kirčio) „dedervinė“ Dusetos, gal būt, lat. *svẹ̀dra*[2] „der Streifen; das Geäder in Steinen“, *svẹ̄dras* „Maser im Holz“, *svèdrêtiês*[2] „streifig werden; sich aufklären (vom Himmel)“ ME III 1152, *iz-svẹ̀druôt*[2] „(malend oder sonst irgendwie) mit Streifen versehen“ ME I 809.

Pastarosioms lietuvių ir latvių kalbų leksemoms semantiškai artima yra *ãt-soda* „patinimas aplink skaudulį“ LKŽ I 431, dėl jos turinio segmento ryšio su „tirštėti, tenėti, trauktis, krešėti, krekėti“ plg. *tìnti* : *tenẽti*. Be to, *ãt-soda* dar turi segmentus „upės apsemtas plotas per potvynį; pakalnė“, kurie pasikartoja ir kitose leksemose, plg. *at-svoda* (be kirčio) „potvynio užlieta vieta“, *ãt-svada* „potvynio užlieta vieta; gulsčia vieta kalno šlaite“ LKŽ I 437–8. Jų turinio segmentus galima suvokti kaip „vieta, kur vanduo ar kas kitas nusėda“. Antra vertus, pastarųjų leksemų turinio planas yra susijęs ir su tekėjimu, bėgimu. Tai visai natūralu, plg., pvz., *Troškupis sėst* (įteka, įbėga) *į Lydsūdės prūdą* Šatės, lenk. *sadzić* „sodinti, diegti etc.; bėgti, greitai eiti, lėkti, dumti dideliais šuoliais; šokti, šokinėti“, ukr. сади́ти (praes. саджу́) „sodinti ką į kėdę, augalą; greitai bėgti; plaukti, plūsti (didele mase), garmėti“. Ypač išraiškingas yra ukrainiečių kalbos veiksmažodžo turinio planas: sukoncentruoti čia yra turinio segmentai, iš vienos pusės, „sodinti“ ir, iš antros, „plaukti, plūsti (didele mase)“, t. y. „plaukti, plūsti esant sutirštėjusiam, sodriam, sutenėjusiam ir pan.“. Toks galėtų būti kitas sememų „sodinti“ ir „daryti tirštą, riebų, sodrų, prisisunkusį ir pan.“ kilmės ryšys. Semema „daryti tirštą, riebų, sodrų, prisisunkusį, prisigėrusį ir pan.“ ↔ „tirštėti, tenėti, trauktis, krešėti, krekėti“ tokiu būdu, iš vienos pusės, gali būti susijusi su „sodinti“ ↔ „sėsti“, o iš antros, – su „bėgti, tekėti; bėgioti, lakstyti“, plg., pvz., isl. *hlaupa* „bėgti, bėgioti, lakstyti; šokti, šokinėti; krekėti, krešėti, stingti“. Kad turinio segmentai „bėgti etc.“ ir „krekėti, krešėti, stingti“ koegzistuoja viename raiškos segmente, gana suprantama, plg. liet. *Pienas subėgo* (sukrekėjo) LKŽ I 730.

Kadangi segmentai „krekėti, krešėti, stingti“ yra antriniai, nagrinėjamajai šakniai galima skirti ir liet. *svadungėti* (praes. *svaduñgi*, *-ėja*) „klajoti“ Pakruojis, Žeimelis bei lat. *sùdît*[2] „gehen, eilen“ ME III 1130, *sudît* „eilig, sorgfältig, schnüffelnd suchen (von Hunden und geringschätzig auch von Menschen); kräftig, fröhlich, rasch gehen“ ib. 1114. Čia galėtų priklausyti ir hidronimai *Sū̃d-upis*, *Sūd-uonià*, *Sud-otà*, *Svẽd-asas*, *Svẽd-ubẽ*, *Svẽd-upis* UEV 157–8 bei istorinių šaltinių toponimas lot. *Sudowia*, vok. *Zudua* (plg. liet. *sūda* (be kirčio) „klampynė raiste, kiauruma“

Tauragnai, *sūduva* (be kirčio) „klampynė raiste, akis, garmena“ Tauragnai), o taip pat ir antroponimai *Sū́dantas* (iš part. praes. act. **sūdant-* „skubantis, bėgantis, tekantis“), *Sũdavas*, *Sūdeĩkis*, *Sudeĩkis*, *Sū́dikas*, *Sùdikas* etc.

Su liet. *svadìnti* bent tipologiniu atžvilgiu galima lyginti s. indų kalbos kauzatyvus *resp.* intensyvus *svadáyati*, *svādáyati* „daryti skanų, malonų; mėginti, ragauti (valgį)“, lot. *svādeō* „patariu; siūlau“ (iš *„darau, kad kam kas patiktų“), o liet. *sū́dinti*, *sū́dyti* – su s. ind. *sūdáyati* „tinkamai įrengia, įtaiso, gerai padaro, paruošia“. Šių s. indų ir lotynų kalbų kauzatyvų turinio planas galėjo susiformuoti dviem keliais: per sememą „saldus; malonus, skanus“, plg. s. ind. *svādúḥ*, gr. ἡδύς, lot. *svāvis* „malonus, mielas“ (<**su̯ādu̯is*) [plg. šakniai **su̯ed-*/**sŭd-* priklausantį liet. *saudùs* „süss“ N 454, „saldus“ (Pušalotas) Būga RR II 146] arba per sememą „džiaugtis“, plg. s. ind. (vedų) *svādate* „jis [džiaugiasi“, gr. ἥδομαι „džiaugiuosi“ ir lat. *sudît* „kräftig, fröhlich, rasch gehen“. Tačiau ir vienu, ir antru atveju pradinė semema gali būti ta pati: „bėgti, tekėti, sunktis; bėgioti, lakstyti, šokinėti; subėgti, krekėti, krešėti, išsiskirti“[1].

Pirminė šaknis **sŭ-*/**su̯e-* gali būti išlaikyta liet. *sū́ras*, *sūrùs*, lat. *sũrs* „salzig“, s. sl. *syrъ* „šlapias“, s. skand. *súrr* „rūgštus“, pr. *suge* „reynen (lietus?)“, gr. ὕει „lyja“ ir kt.

Vadinasi, liet. aukšt. *súodžiai*, *súodys*, *súodžios*, *súodas*, žem. *sū́dys* ir, matyt, lat. *suods*, *suôdēji*, *suôdrēji*, *suôdṛi*, *suodni*, *suôdrs*, iš vienos pusės, ir liet. *svedėti*, *svadungėti*, *ãt-svada*, *Svĕdasas*, lat. *svędra*[2] bei liet. *sū́dinti*, *sū́dyti*, lat. *sũdît*, liet. *sudra*, lat. *sudît* etc., iš antros, gali būti vienašaknės leksemos. Veiksmažodis *svadìnti* „sodinti“ (t. y. „daryti, kad sėstų“) tokiu atveju būtų *a* vokalizmo vedinys iš *svedėti* „trauktis“ (iš „tirštėti, tenėti, trauktis, krešėti, subėgti; išsiskirti, iškristi, nusėsti“), o *sū́dinti*, *sū́dyti*, *sũdît* būtų nykstamojo balsių kaitos laipsnio alomorfas šaknies **svēd-* „tirštėti, tenėti, trauktis, krešėti, subėgti; bėgti, tekėti etc.“, randamos *Svĕdasas*, *Svẽdupis*, *Svėdubẽ*. Vokalizmo *uo* leksemų generatyvinis pamatas galėtų būti alomorfo *sūd-*/*sud-* leksemos, ir jų turinio planas interpretuotinas kaip „kas sutirštėję, sutenėję, ap-, susitraukę, subėgę, išsiskyrę, nusėdę“.

úosti

úodžia, *úodė*, *úosti* (ir *uõsti* Debeikiai, Krokialaukis, Lioliai, Zervynos) „traukti orą pro nosį norint pažinti kvapą; kvėpinti; jausti, (nu)manyti, (su)žinoti“, *úostis* „turėti kvapą, kvepėti; smirdėti“ Pabiržė, Salamiestis vartojamas visame lietuvių kalbos plote. Tą patį vokalizmą dar turi iteratyvai *úostyti* (praes. *-o*) „gaudyti kvapą, uosti, kvėpinti“, *uostinėti* „(dem. iter.) uosti“ ir *uodinėti* „uostinėti“ Paringys, „slapčia ieškinėti, šniukštinėti“ Skirsnemunė, Užventis bei vardažodžiai *úodas* „uoslė, uodimas“ Vabalninkas, *uodus* (*šuo*) „kuris greit užuodžia“ A. Juška, *uodrus šuo* „ein guter Spürhund“ G 118, *uoslẽ* „sugebėjimas pajusti ir atskirti kvapą; nuvokimas, nujautimas“, *uoslùs* „gerai užuodžiantis“ (iš **uod-sl-*). Sudarant išvestines formas, vartojami formantai *-st-* ir *-sl-*.

Rytų aukštaičių tarmėse randamos tokios leksemos kaip *úonėti* (praes. *-ėja*) „uostyti“ Dusetos, Kamajai, Leliūnai, Salakas, Tauragnai, *úonioti* „uostyti“ Duokiš-

[1] Dėl „džiaugtis“ ryšio su „bėgti, tekėti; bėgioti, lakstyti, šokinėti etc.“ žr. aut., Kai kurie semantiniai modeliai, Lietuvių kalbos istorijos ir dialektologijos tyrinėjimai (Seminaro programa ir pranešimų tezės), Vilnius, 1971, p. 19.

kis, Kuktiškės, Skudutiškis, Sudeikiai, Utena, Užpaliai, *úonia* „uoslė“ Skriaudžiai. Veiksmažodžiai *úonėti*, *úonioti* veikiausiai yra vardažodžio *úonia* vediniai. Pastarajame K. Būga (RR II 347) buvo linkęs įžiūrėti atskirą šaknį, randamą s. sl. *vonja* „malonus kvapas“, s. rus. *vonja* „malonus kvapas; uoslė“[1]. Tačiau baltų kalbose konstatuojamas priebalsių junginių *dm*, *dn* supaprastėjimas į *m*, *n*[2], plg., pvz., liet. *ėmi* < **ēdmi* (plg. *ėda*); lat. *lìenu* < **lendnu* (plg. liet. *leñda*), todėl kartu su E. Fraenkeliu (LEW 1167–8) galima spėti čia slypint šaknį **uod-*: prolytę **uod-nią* (:**uod-ti* > *úosti*, plg. *bar-nià*: *bárti*, *kop-nià* : *kópti*, *smuk-nià* : *smùkti*) patvirtintų lat. *uôdne* „wer viel wissen will“ ME IV 413 su išlaikytu sveiku junginiu *dn*. Be *-n-*, latvių kalba čia dar turi priesagą *-sn-*, plg. *uôsnît* „schnüffeln“ ME IV 421, *uôšņât* „schnuppern, wittern; schnüffeln“ ib. 423 (iš **uod-sn-ią-*).

Liet. *úosti* ir *úostyti* latvių kalboje atliepia *uôst* (praes. *-žu*) „riechen“, *uôstît* (praes. *-u*) „riechen, wittern, schnuppern“ ME IV 421–2, plg. dar lat. *uôdiêns* „das einmalige, beendete Riechen“, *uôdîgs* „neugierig“ ME IV 412.

Liet. *úosti*, lat. *uôst* etimologinėje literatūroje[3] vieningai siejami su gr. ὄζω „kvepiu“ (iš **odį-ō*), lot. *odor*, *-ōris* (s. lot. *odōs*) „kvapas; malonus kvapas, kvepėjimas“, arm. *hot* „kvapas, kvepėjimas; uoslė“, *hotim* „kvepiu“, kuriems rekonstruojama ide. šaknis **od-* „riechen“ Pokorny IEW 772. Pagal šią hipotezę išeina, kad baltų *uo* vokalizmas čia yra kilęs iš trumpojo *o*, t. y. balt. *ō* > *uo* yra pailgintasis vokalizmo *o* balsių kaitos laipsnis. Tačiau reikia pasakyti, kad šios hipotezės trūkumas yra tas, jog ji 1) ignoruoja, nors ir neesminį, bet vis tik matomą semantinį skirtumą: balt. „uosti“ – kitų ide. kalbų „kvepėti“; 2) nepaaiškina, dėl kokių semantinių-morfologinių priežasčių baltų kalbose atsirado *ō* vokalizmas (vietoj ide. *o*) ir 3) neatsižvelgia į baltų kalbų duomenis (artimo turinio plano leksemas su *u*/*ū* šaknies vokalizmu, plg., pvz., lat. *ūdelêt* „übermässig suchen etc.“, *ūdurêt* „suchen, spionieren“; žr. žemiau). Žinoma, pirmasis argumentas šiai hipotezei neigti nėra svarus, nes, pirmiausia, abi minėtos sememos gali manifestuotis vienu raiškos plano segmentu, plg., pvz., vok. *riechen* „užuosti, uostyti; kvepėti; dvokti“, angl. *smell* „kvepėti; uosti, uostyti“, ir, be to, sangrąžinė forma lietuvių kalboje kaip tik ir reiškia „turėti kvapą, kvepėti; smirdėti“ (žr. aukščiau). Dėl antrojo kontraargumento reikia pasakyti, kad A. Meilletas yra išreiškęs nuomonę, jog nagrinėjamasis veiksmažodis ide. kalbinėje bendrystėje galėjo priklausyti atematiniam tipui, kuriame atskiros šaknys galėjo turėti ir vokalizmą *o*[4]. Atematiniuose veiksmažodžiuose baltų kalbos kartais ir turi pailgintąjį šaknies vokalizmo laipsnį (vietoj kitų ide. kalbų normaliojo), plg., pvz., liet. *ėmi* (iš **ēdmi*), pr. *īst*, s. sl. *jamь* (< **ēd-*): s. ind. *ádmi*, gr. ἔδω, lot. *edō*; analogiškai būtų balt. **ōd-* : ide. **od-*. Bet bėda ta, kad baltų kalbose nerandame jokių duomenų, rodančių *úosti* priklausius atematiniam asmenavimo tipui. Kita gramatinė kategorija, kur ide. kalbinėje bendrystėje galėjo būti pailgintasis šaknies vokalizmo laipsnis, buvo perfekto formos, plg. gr. ὄδ-ωδα, kur kaip tik ir turime *ō*. Tačiau baltų kalbose *úosti* yra *ją*-kamienis, plg. liet. *úodžia*, lat. *uôžu*, o spėjamosios perfekto formos baltų kalbose tapo atematinėmis ir įgijo infinityvo

[1] Apie juos žr. M. Vasmer, REW, I, p. 225.

[2] K. Būga, RR, II, p. 555; J. Endzelīns, Latviešu valodas skaņas un formas, p. 63; Baltų kalbų garsai ir formos, p. 48; Latviešu valodas gramatika, p. 226–7; J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, I, p. 365.

[3] Lit. žr. E. Fraenkel, LEW, p. 1167; J. Endzelīns, ME, IV, p. 421.

[4] A. Meillet, De quelque présents athématiques à vocalisme radical *o*, MSL, 19, 1914, p. 175.

kamieną su *-ē-* arba *-ā-*[1]. Dėl šių sunkumų, aiškinant *úosti*, *uôst* šaknies vokalizmo kilmę, ir dėl ignoruotų baltų kalbų faktų (žr. žemiau) tradicinės tapatybės *úodžiu*, *uôžu*=gr. ὄζω etc. galima ir atsisakyti.

Kas yra sememos „uosti, uostyti" ir „kvepėti", gali paaiškėti iš tokių vienašaknių leksemų kaip antai: 1) *kvẽpauti* „uostyti", *kvepénti* „uostyti; daryti ką kvepiantį, kvėpinti kvepalais", *kvėpìnti*, *kvẽpinti* „uostyti; daryti kvapų, purkšti, trinti kvepalais": *kvepėti* „būti malonaus kvapo, dvelkti maloniu kvapu; būti nemalonaus kvapo, dvokti": *kvẽpti* „traukti į save orą, kvėpuoti; pūsti, iškvėpti orą; dūksoti, vadėtis; skleisti kvapą, kvėpuoti", *kvėpúoti* „įkvėpti ir iškvėpti orą, alsuoti; sunkiai dūsuoti; pūsti orą; leisti iš savęs kvapą, kvėpti, pūsti"; 2) *dvõkti* „smirdėti; gesti, pūti skleidžiant smarvę, smirsti; dvelkti (apie dvasią, kvapą, ugnį); pūsti etc.", *dvõkas* „sunkus, blogas kvapas, smarvė", *dvãkas* „oras, kvapas; atsikvėpimas", *dũkas* „tvaikas, dvokas; kvapas, atsikvėpimas; dusulys", „dūkimas, šėlimas, kvailėjimas etc." : *dvokúoti* „pūsti, daryti vėją, vėduoti; sunkiai kvėpuoti, pūtuoti; smirdėti", *dvakoti* (be kirčio) „sunkiai kvėpuoti, šniokštuoti" : *dvokėtis* „dūkti, vadėtis", *dvakėtis* „netekti stiprumo, stelbtis, vadėtis; vėsti, darytis vėsesniam", *duksėti*, *dūksėti* „dūkti, vadėtis; dūsuoti, kvėpuoti; dūsauti, dejuoti; tikėtis, turėti viltį, viltis etc.", *dūksóti; dúksoti* „vadėtis, stelbtis; dūsauti, dejuoti etc.", *dũkti* „eiti dujoms, kvėptis, vadėtis, garuoti; labai pykti, niršti; eiti iš galvos, kvaišti, trakti; siusti, sirgti pasiutimo liga; šėlti, smarkauti, siausti, išdykauti etc.", *dūkénti* „vaikyti, ilsinti, baidyti, varginti; kvaršinti". Vadinasi, tokiu pat būdu vienos šaknies su *úosti*, *uôst* gali būti ne tik lat. *ūdelêt* „übermässig suchen, wo nichts zu suchen ist" EH II 740, *ūdurêt* „suchen, spionieren" ME IV 406 (dėl semantikos plg. liet. *uodinėti* „uostinėti; slapčia ieškinėti, šniukštinėti"), bet ir liet. *ūstóti* (praes. *-ója*) „dūsauti" Valkininkai, plg. *ūst ūst sùuodė užrietus nosį* Grūžiai, *uduoti* (be kirčio) „vaitoti, dejuoti, trokšti" Brodovskio žod., *ũdas* „išdykėlis" Mielagėnai, *vadėtis* (praes. *vãdisi*, *-ėjasi*) „kvėptis, dūkti, stalbti, netekti stiprumo" Biržai, Daugėliškis, Dusetos, Ėriškiai, Joniškis ir kt., *vadėti* „plūsti, keikti" Dusetos, *atsi-vadėti* „atsipeikėti" Paringys, *išsi-vadėti* „išsivėdinti (apie pirkią)" Švenčionys, „išgaruoti" Sudeikiai, lat. *vadêtiês*, *vadâtiês*, *nùo-vadîtiês* „verschalen, an Stärke, Geschmack verlieren" ME IV 429, EH II 745, liet. *vėdìnti*, *vėdénti* „daryti, kad vėstų", *vẽdauti*, *vėdauti*, *vėdúoti* „mosuoti kuo vėdinant; judinti pučiant", *vėdas* „išdykėlis" Paditvys (morfologiniu atžvilgiu plg. lat. *vẹ̄ds* „das einmalige (vollendete) Wehen, Wedeln, Fächeln" ME IV 550), lat. *vēdît* „lüften, wedeln", *vēdinât* „wehen; lüfteln, wedeln, fächeln; schwenken, schwingen", *vèdêt*[2] „lüftend abkühlen" ME IV 549–550, liet. *ũdauti* ar *ūdauti* „supti" Dusmenys, Eišiškės, Lazdijai, Leliūnai, Marcinkonys, Valkininkai, Varėna, *ũdotis* „suptis" Leipalingis, Liškiava, *ūdótis* (praes. *-ójasi*) „suptis" Kučiūnai (dėl reikšmės plg. lat. *vēdinât* „schwenken, schwingen...").

Leksemų *ūstóti*, *uduoti* (su *ū-*?), *ūdauti*, *ūdotis*, *ūdelêt*, *ūdurêt*, *vėdìnti*, *vėdúoti*, *vėdáuti*, *vēdît* etc., *vadėtis*, *vadêtiês* pamate, matyt, slypi liet. *vėti* (praes. *vėja*, praet. *vėjo*) „pūsti, dvelkti" (S. Chilinskio biblijoje), plg. dar liet. *vė-ja-s*, *vė-tra*, lat. *vẽ-j-š*, *vẹ̄-tra*. Iš šaknies **vē-* su priesaga *-d-* galėjo būti pasidaryti kauzatyvai *vėdìnti*, *vēdît*. Alomorfo **vēd-* nykstamasis laipsnis **ūd-* randamas minėtose leksemose su *ūd-*; dėl santykio tarp *vė-d-ìnti* etc. (: *vė-ti*) ir *va-d-ėtis* plg. *sė-ti* : *sa-ju-s* „kuo daug galima užsėti". Dėl pirminės sememos „pūsti, dvelkti" ryšio su „kvepėti"↔„uosti" plg. s. sl. *ǫchati* „kvepėti", *v-onja* „malonus kvapas" (su *-v-* pagal *vėjati*) : s. ind. *ániti* „jis kvė-

[1] Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen, p. 314.

puoja“, gr. ἄνεμος „kvėpavimas; vėjas“, lot. *anima* „oras; dvelkimas, pūtimas; vėjas“; danų *lugt*, švedų *lukt* „uosti“ iš vid. vok. aukšt. *lucht* „oras, kvėpavimas, kvapas“; bretonų *c'houez* „uosti“ : bret. *c'houez* „kvėpuoti“, korn. *chwyth* „kvėpuoti“, air. *sētim* „pūsti“.

Semantinė raida „pūsti, dvelkti“→„kvepėti“, „uosti“ yra lengvai suvokiama, o fonetinis *úosti*, *uôst* santykis su šaknimi **u̯ēd-*/**ūd-*/**u̯ad-* yra labai neaiškus. Paprasčiausia, žinoma, būtų manyti, kad *uod-* , remdamasis **u̯ēd-*, yra apofoninis pastarojo variantas. Tačiau, kad *úosti*, *uôst* reprezentuotų **u̯ōd-*, neturime duomenų įrodyti. Tiesa, iš Rokiškio turime užrašytą *išsi-vuoděti* (praes. *-ěja*) „išsikvėpti, nustoti kvepėti“, tačiau *v-* čia veikiausiai yra protetinis, panašiai kaip *vúostyti* Alovė, *vúodas* Dieveniškės, Palomenė, Rodūnia, *vuodegà* Debeikiai, Dusetos, Molėtai, Pilviškiai. Kad *uod-* remtųsi ir alomorfu *vad-*, taip pat nėra tikra, nors greta *vadėtis*, *vadêtiês* ir turime *uodėtis* (praes. *-ėjasi*) „vadėtis, silpnėti, dūkti“ Kairiai, lat. *uôdêtiês* (praes. *-êjuôs*) „verschalen“ ME IV 412 : čia *uo* gali būti fonetiškai atsiradęs iš *va* ypač pozicijoje po priebalsio (pvz., lat. *atvadêtiês* „verschalen“), plg. liet. *ap-uolùs* : *ap-valùs* (: *vélti*); *duõkas* „kvaiša, pusgalvis“ : *dvãkas* „kvaiša, pusgalvis; apykvailis“, *dvàkti* „kvailėti, kvaišti“; *kuojà* „pušis“ : *kvajà* (< brus. хвоя); lat. *at-uors* „eine Tiefe in der Krümmung eines Flusses“ : *at-vars* „der Abgrund, die Tiefe im Flusse“; *at-uose*: *at-vase*, *at-vasa* „Wurzelschössling, Sprössling“. Kadangi, savaime suprantama, *úosti*, *uôst* savojo *uo* negali turėti iš *va* (tai vėlyvas dialektinis reiškinys), belieka pripažinti, kad *úosti*, *uôst* susiformavo alomorfo *ūd-* (ar *ud-*) pamatu.

Leksemos su šaknies galo *-p-*, *-b-*

čiúopti

čiúopia, *čiúopė*, *čiúopti* (ir *čiuõpti* Daukšiai, Rudamina) „liesti, čiupinėti, grabinėti; stverti, griebti; vogti“ LKŽ II 161 vartojamas veik visame lietuvių kalbos plote (Baisogala, Ėriškiai, Gargždai, Griškabūdis, Jieznas, Joniškėlis, Joniškis, Kalnalis, Kapsukas, Keturvalakiai, Merkinė, Surviliškis, Valkininkai, Veiviržėnai). Jis žinomas ir iš senųjų raštų, plg. *ir rankomis apčiuopt gali* DP 403. Be jo, *uo* vokalizmą dar turi: *čiuõpoti* „čiupinėti, čiupnoti“, *čiúopa*, *čiuõpas* „apsileidęs ir nevikrus žmogus, čiupna“ LKŽ II 160.

o vokalizmą turi *čiopti* (praes. *-ia*; be kirčio) „liesti, čiupinėti, grabinėti“ (iš raštų), *čiõpinti* „lėtai, tingiai eiti“ (Alksnėnai, Salantai), *čiopyti* (praes. *-ija*; be kirčio) „smarkiai lyti, čebyti“ (Kupiškis, Palėvenė), *čiõpotis* „čiupinėtis, gaišti“ (Švenčionys, Varduva), *čiópelėtis* „gaišti, čiupinėtis, čiopotis“ (Mosėdis), *čiópa* „kas čiopojasi, čiupna“ (Skuodas, Šatės) LKŽ II 115–6 ir kt., o *ė* vokalizmą – *čẽpoti* „pamažu valgyti, čiaumoti; palengva ruoštis, tvarkytis, krapštytis“ (Rudamina), *čėpóti* „nevikriai arba sunkiai eiti; klampoti“, *čẽpinti* „lėtai, tingiai eiti, čėpoti“, *čẽploti* „valgyti iš lėto, lyg be dantų, čiaumoti; čiupinėti nešvariais pirštais, terlioti; pamažu ką dirbti, čiupinėti“ (rytų aukštaičiai), *čẽpa* „kas eina lėtai, svyruodamas ar klampodamas“ (Geistarai) LKŽ II 69–71 ir kt.

Čia suminėtos *uo*, *o* ir *ė* vokalizmų leksemos semantiškai glaudžiai siejasi su *u* eilės šaknies vokalizmo leksemomis, plg., pvz., *už-čiopti* (be kirčio) „užverti, uždaryti (burną), užčiaupti“ LKŽ II 116 ir *čiáupti* „verti, daryti (lūpas, burną) etc.“;

čiúopti „liesti, čiupinėti, grabinėti; stverti, griebti etc.“ ir *čiùpti* „griebti, stverti etc.“, *čiupinėti* „pirštais lytėti, graibyti“ (žr. žemiau).

čiáupti ir *čiaũpti* (praes. *-ia*) „verti, daryti (lūpas, burną); gniaužti, čiupti; čiulpsėti; kalbėti, plepėti“ LKŽ II 95 vartojamas visose tarmėse (Daukšiai, Ilguva, Joniškis, Kupiškis, Leipalingis, Pandėlys, Pilviškiai, Ramygala, Raseiniai, Rodūnia, Rokiškis, Varniai, Viekšniai, Vilkaviškis). Su *au* šaknies diftongu dar yra: *čiaupýti* (ir *čiáupyti*; praes. *-o*) „kraipyti lūpas“, *čiaupioti* (be kirčio), *čiaupóti* „kramtyti lyg be dantų, čiaumoti; valgyti“ LKŽ II 63 (plg. dar *čiaumóti* ir *čiáumoti* „negražiai, dideliais kąsniais valgyti; tepti nešvariais nagais, terlioti“ LKŽ II 62 gal iš **čiaup-m-*, plg. *čiaupnóti*), *čiaũpotis* „čiaupytis, tyliai juoktis“, *čiaupliòti* „plepėti, kalbėti“, *čiaupnóti* „čiaupsėti“, *čiaupsėti*, *čiáupsioti* „lūpas čiaupyti; pamažu valgyti“, *čiáupstytis* „čiaupytis, laižytis“, *čiaupà* „išvėpėlis, žioplys“ ir, atrodo, *čiáupas* „vamzdelio pavidalo latakėlis, įkalamas į medį sulai tekėti; kranas, snapas (indo)“ LKŽ II 62–63.

Ypač gausiai atstovaujamas nykstamasis laipsnis: *čiùpti* (praes. *čiuñpa*) „griebti, stverti; gauti, laimėti, pelnyti; griebti, imti į nagą; vogti; netikėtai užtikti, užklupti“ LKŽ II 171, *čiupinėti* „pirštais lytėti, graibyti“, *čiupnóti* „čiupinėti; lapnoti, ėsti“, *čiupà* „kas čiupinėjasi“, *čiùpas* „geležinis iešmas žemei badyti (pinigų ieškant)“, *čiùpas* „lėtas, negreitas“, *čiupùs* „miklus, čiuplus“ LKŽ II 110–116 ir kt., *čiũpoti* (praes. *-oja*, *-o*) „lytėti, čiupinėti“, *čiũploti* „čiupinėti, čėploti“, *čiũpytis* „čiūpotis, gaišti“, *čiũpelėtis*, *čiũpeliotis* „čiupinėtis, iš lėto dirbti“, *čiũpà* „kas čiupinėjasi“, *čiũpis* „čiupimas, sauja, žiupsnis“ LKŽ II 110–113 ir kt.

Liet. *čiúopti* (*čiuõpti*) latvių kalboje galėtų atliepti *čuôpju*, *čuôpu*, *čuôpt*[2] „stibitzen, entwenden“ ME I 426, plg. dar *čùoptiês*[2] „eilig mehreres zugleich tun“ EH I 300 ir *nùo-čuopt* „wegstibitzen“ ME II 771. Jis žinomas iš vidaus dialekto įvairių vietų (Emburga, Jaunsvirlauka, Lielseseve, Liepkalne, Mazsalaca, Mēmele) ir iš Kuršių Nerijos latvių tarmės. Be to, užfiksuotas iteratyvas *čùopît*[2] „stibitzen“, *čuôpîtiês*[2] „rupēties, piekuopties, savākties“ EH I 300 ir visa eilė vardažodžių: *čuõpa* „der Dieb“, *čuopa* „eine Handvoll“ ME I 426, *čuops*, *čuopîgs* „gādīgs, rūpīgs“, *čuôpis*[2] „ein ordentlicher, sorgsamer oder gar geiziger Mensch“, *čuôpene*[2] „eine weibliche Person, die alles, was ein anderer wegwirft oder nicht benutzt, für sich aufhebt und benutzt“ EH I 300.

Su *čuôpt*[2] šaknimi, gal būt, sietini ir *ā* vokalizmą turintys *čàpt* „stibitzen“, *čãpt* „langsam gehen“ (plg. liet. *čiõpinti* „lėtai, tingiai eiti“) ir, atrodo, *čãpa* „eine Handvoll“ ME I 408 (dėl reikšmės plg. *čuõpa* „eine Handvoll“), raiškos planu lygintini su liet. *čiopti* ir *čiópa*.

Ir raiškos, ir turinio planu latvių *uo*, *ā* vokalizmo leksemoms ir liet. *čiùpti*, *čiupinėti* labai artimi yra lat. *čupt* (praes. *čùpu*) „iegūt, ķert; (über einen od. etwas) herfallen (um sich dessen zu bemächtigen)“ (Ļaudona, Prauliena, Varakļāni, Zasa) ME I 421, *čupinêt* (Birži, Kaldabruņa, Varakļāni, Zasa), *čupinât* „betasten, befühlen; bei den Haaren (matus) zausen, foppen“ (Langės, Stenderio, Ulmanio žodynuose) ME I 421, plg. dar su pailgintuoju nykstamuoju vokalizmu *čũpîtiês* „sich bloss mit Spielsachen abgeben, ohne zu arbeiten“ EH I 298 ir su *au* vokalizmu, gal būt, *čiaũpata* „ein leichtsinniger Mensch“ ME I 407. Šaknis *čiuop-*, *čiaup-*, *čiup-* toliau gali būti gimininga su šaknimi, kurią turi *túopti*, *táupti*, *tũpti* (žr. s.v. *túopti*).

duõbti

Kad liet. *duõbia, duõbė, duõbti* (ir *dúobti*) „daryti įdubimą; skobti, skaptuoti plėšti, drengti; mušti, smogti, trenkti; žudyti, galabyti", lat. *dùobt* (praes. *-bju*) „aushöhlen, schrapen", *-tiês* „sich vertiefen", liet. *dóbti* (ir *dõbti*; praes. *-ia*) „mušti, smogti, trenkti; žudyti, galabyti; kankinti, varginti, atimti jėgas, sveikatą; (refl.) išdykauti, šėlti; daryti įdubimą, skobti, skaptuoti", lat. *dâbt* (praes. *-bju*) „schlagen, hauen" ir liet. *dẽbti* (praes. *-ia*) „remti, smeigti akis, kreivai pažvelgti; mušti, dobti, galabyti", lat. *ìe-dēbt* „einen Schlag versetzen" ME II 9, „sich merken" EH I 508 gali būti giminaičiai, jau buvo mėginta įrodyti[1]. Tokiu atveju leksemos *duõbti, dùobt, dóbti, dâbt* būtų generuotos pirminės šaknies **dēb-* pamatu, randamos liet. *dẽbti*, lat. *-dēbt*, gr. τέθηπα „aš esu apstulbęs ir sužavėtas".

Neneigiant šio visai galimo spėjimo, reikia atsižvelgti į dar vieną *uo* vokalizmo leksemų kilmės galimybę, kylančią iš to, kad labai artimus turinio segmentus turi *au* ir *u/ū* vokalizmų leksemos, plg., pvz., *daubà* (su *aũ*) „slėnys, klonis, griova; skylė, urvas, ola, įlanda; landynė", *daubė* (be kirčio) „t. p." LKŽ II 309–310, lat. *daũba, daube* (be kirčio) „die Schlucht" ME I 443, liet. *daũbas* „skylė, urvas, ola, įlanda; landynė", „pastumdėlis, apsileidėlis, tinginys" LKŽ II 310 ir *dúoba* „ drevė etc.", *duobẽ* „iškasta ar šiaip įdubusi vieta žemėje; dauba, slėnys, duburys etc.", lat. *dùobe* „die Höhlung, Gruft, Grube etc.". Šių leksemų *au* vokalizmo senumas yra paliudijamas pr. *pa-daubis* „Tal" Elb. 30 ir vietovardžio (ežero vardo) *Dauben* (plg. liet. *Daubà, Daũbas, Daubė* UEV 27, 220).

au vokalizmo veiksmažodžiai *daũbti* (praes. *-ia*) „duobti, skobti; dobti, mušti", *daubýti* (praes. *daũbo*) „daryti duobeles (šaukštu, koja)" LKŽ II 310 tevartojami aukštaičių tarmėse: *daubýti* – Tverečiuje, o *daũbti* reikšme „duobti, skobti" – šiaurinėse (Klovainiai, Vaškai), reikšme „dobti, mušti" – pietinėse (Dusmenys, Nedingė, Varėna).

Turinčios nykstamojo laipsnio šaknies vokalizmą leksemos pasižymi gausumu. Liet. *dùbti* (praes. *dumba*) „darytis dubiam, rastis įdubai, linkti; klimpti, smegti, grimzti; plyšti, irti" LKŽ II 785, kuris vartojamas visame lietuvių kalbos plote, atliepia lat. *dubt* (praes. *dubu*) „einsinken, einfallen, hohl werden" ME I 509. Čia pažymėtina, kad iš Vėžaičių (prie Klaipėdos) užfiksuota (B. Rokaitės) neintarpinė šio veiksmažodžio esamojo laiko forma, plg. *iš-duba, -dùbo, -dùbti* „išpūti", sutampanti su latvių kalbos tokia pat forma. Kitos nykstamojo laipsnio leksemos yra: *dubẽti* „darytis dubesniam; duobti; išmušti (duobę); mušti, plūkti; smarkiai valgyti, kimšti etc.", *dùbinti* „daryti įdubimą, skobti; mušti", *dùbyti* (praes. *-ija*) „daryti įdubimą, skobti; godžiai valgyti ar gerti", *dubsẽti* (praes. *dùbsi*) „kojoms įlisti į sniegą, dubti, einant linksėti", *dubnoti* „pamažu eiti", *dubóti* „klampoti" LKŽ II[1] 543–6.

Ypač gausūs yra vardažodžiai: *dubà* „duoba, drevė; jauja, pakura; pirkia, troba; atskiras ūkis, gyvenimas, sodyba" LKŽ II[1] 542, plg. lat. *duburis* „eine kleine Wirtschaft mit verfallenen Gebäuden und schlechtem Boden" ME I 509 (dėl turinio plano segmentų santykio žr. aukščiau); liet. *dùbė, dubẽ* „įdubimas, slėnys; duoba, drevė" LKŽ II[1] 543, *dubùs* „įdubęs, įduobtas, gilus; talpus, erdvus; tuščias, dykas" LKŽ II[1] 550 ir su įvairiomis priesagomis *dubakà* „gili įslėnė; įdubimas" LKŽ II[1] 542, lat. *dubaks* „grimušas vietas uz ceļa" EH I 338, liet. *dublià* „drevė, uoksas, duoba",

[1] Aut., Donum Balticum, Stockholm, 1970, p. 241–6.

dublỹs „t. p.“, *dublùs* „dubus“ LKŽ II 545–6, lat. *dubḷi* „der Kot, Schlamm“ ME I 509, nom. sing. *dublis* EH I 338, liet. *dubrà* „duoba miške“, *dubrẽ* „iškarta, praskina, spindis“ LKŽ II[1] 546, lat. *dubra* „ein Sumpf, Moor“ ME I 509, liet. *duburỹs* „mažesnis ar didesnis įdubimas žemėje, duobė, dauba, slėnys; šaltiniuota ar išmušta kelio, pievos, dirvos vieta; upės ar ežero dugne duobė; gelmė; kamuolio pavidalo debesis“, *dùburas* „duburys; žemos, šlapios vietos miškas“ LKŽ II[1] 549, lat. *duburs* „eine ziemlich tiefe und breite Stelle im Fluss; eine Baumhöhle“ ME I 509 ir kt.

Gana plačiai paliudytas ir pailgintas nykstamasis laipsnis: *dūbĕti* „darytis dubesniam; duobti; išmušti (duobę); mušti, plūkti“ (greta *dubĕti*), *dūbyti* (praes. *-ija*) „godžiai valgyti ar gerti“ (greta *dùbyti*), *dūbsóti* (praes. *dũbso*) „būti išdubusiam, su išduba; žiopsoti etc.“, *dū́bai* „palaida ruda žemė; kapai“, *dū́bintas* „skobtas, piaustytas“, *dūburys* „duburys“ (greta *duburỹs*), žr. LKŽ II[1] 542–9. Šis laipsnis yra aiškus lietuvių kalbos naujadaras, nes latvių kalba šios šaknies pailgintojo nykstamojo laipsnio, rodos, neturi.

Tai, kad, kaip matyti, nykstamojo laipsnio vokalizmo leksemos yra labai gausios, vartojamos mažne visose lietuvių ir latvių kalbų tarmėse ir kad lietuvių ir latvių kalbų leksemos raiškos ir turinio planu neretai yra identiškos, leidžia manyti, kad alomorfas *dub-* veikiausiai yra pirminis alomorfų *duob-*, *daub-* atžvilgiu. Taip spėti galima dar ir dėl to, kad alomorfo *dub-* atitikmenys pasirodo ir kitose gimininingose kalbose, plg. s. sl. *dъno* „dugnas, žemė, pamatas“ (iš **dhubnom*), *dъbrь* „dauba, tarpeklis, slėnys“; kimrų *dwfn*, kornų *down* „gilus“ (iš **dhubni-*), galų *dubno-*, *dumno-* „pasaulis“. Su slavų ir keltų kalbų žodžiais šaknies vokalizmu ir priesaga harmonizuoja liet. *dùgnas* „žemės įdubimo, indo, padargo ar kokio daikto apačia, galas“ (iš **dubnos*, plg. lat. *dubęns* „der Boden, der Grund, die Tiefe“), o su s.sl. *dъbrь* – liet. *dubrà* „duoba miške“, lat. *dubra* „ein Sumpf, Moor“.

Germanų kalbos šioje šaknyje turi vokalizmą *e*, plg. got. *diups*, s. isl. *diūpr*, s. angl. *dēop*, s. vok. aukšt. *tiof* „gilus, žemas“. Įdomu pažymėti, kad šį vokalizmą randame ir baltų kalbose (žr. žemiau, s.v. *džiúobti*).

džiúobti

džiúobia, *džiúobė*, *džiúobti* „kirsti snapu; kirsti, mušti, drožti; lyti“ (Leipalingis, Linkuva, Mielagėnai) LKŽ II 1033 sietinas su *džióbti* (praes. *-ia*) „kirsti, mušti“ (Užventis) ib. 1021. Kitur *o* vokalizmas yra trumpas: *džiòbinti* „mušti, daužyti, kirsti (dalgiu)“, *džiòbyti* „kirsti, kapoti; smarkiai lyti, dziobyti“, *džiòboti* „kirsti, kapoti, dzioboti“ LKŽ II 1021.

Paliudyti ir *a* bei *e* vokalizmai: *džãbyti* „mušti, plakti, kapoti; smarkiai lyti, čebyti; daug valgyti, kirsti“, *džẽbyti* „mušti, plakti, kapoti; smarkiai lyti, čebyti“, *džèbti* (praes. *džẽmba*) „silpti, nykti, skursti; gėbti, geibti“, *džabãlyti* „lesti“, *džebsĕti* „kapoti“, *džabà*, *džãbas* „pyla“ LKŽ II 1008–9.

Tokios čia pateiktų leksemų lietuvių kalbos morfonologinei sistemai nebūdingos ypatybės kaip trumpojo *o* egzistavimas bei afrikatos *dž* buvimas prieš priešakinės eilės balsius (plg. *džẽbyti*, *džèbti*) rodytų, kad čia mes turime ekspresyvinio-onomatopėjinio posistemio elementus. Šį teiginį tarsi patvirtina ir tai, kad greta daugelio jų egzistuoja morfonologiniai variantai su šaknies pradžios *dz-*: *dziuõbyti* „lesti“, *dziuõbinti* „kapoti, lesti“, *dziuõboti* „kirsti; gnaibyti“, *dziuobsĕti* „kapoti, kirsti“, *dzuobsĕti*

„kapoti, kirsti; kabalduoti“ LKŽ 1006, *dziubénti* „lesti; kirsti, kapoti; pamažu bėgti, risnoti“, *dziùbinti* „kapoti, lesti“, *dziubóti* „lesti“, *dziũboti* „lesti“ LKŽ II 1005; *dziobénti* „lesti“, *dziòbinti* „kirsti, kapoti; nerangiai eiti, kėblinti“, *dziòbyti* „lesti; smarkiai lyti“ LKŽ II 1003.

Vadinasi, balsių *uo* (: *u*) : *o* : *a* : *e* kaitaliojimasis čia nebūtų apspręstas morfologinės funkcijos, bet tik to, kad čia suminėti elementai priklauso ekspresyviniam-onomatopėjiniam posistemiui, plg. dar interjekcijas *dziúobt*, *dzúobt* LKŽ II 721, *džióbt* LKŽ II 733, *dziòbt* LKŽ II 719, *dziùbt* LKŽ II 720.

Nors čia suminėtosios leksemos su šaknies pradžios *dž-* ir *dz-* ir vartojamos pakaitomis aukštaičių tarmėse ir daugumas jų yra neabejotinai ekspresyvinės-onomatopėjinės, vargu ar mes daug ką laimėsime, čia įskyrę ir *džiúobti*, *džióbti*, *džèbti*, nes jų šaknies vokalizmai vis vien liktų patenkinamai nepaaiškinti. Be to, jų turinio planas yra toks prasmingas ir savarankiškas ir taip atitinka *i̯o* kamienui būdingus semantinius santykius, kad bandymas ieškoti kito jų kilmės aiškinimo yra netgi būtinas, Juoba kad atitinkamų duomenų randame ir latvių kalboje (žr. žemiau).

Pirmiausia reikia pažymėti, kad greta *džiúobyti*, *džiuoboti* (be kirčio), *džiuobsėti*, *džiuobterti* (be kirčio) LKŽ II 1033 ta pačia reikšme yra leksemos su šaknies vokalizmu *u*, plg. *džiùbyti* „lesti, kapoti su snapu; kirsti, kapoti etc.“, *džiùboti* „kirsti, kapoti“, *džiubsėti* „lesinėti“, *džiùbterėti* „suduoti, užkirsti etc.“ LKŽ II 1028–9. Tai rodytų, kad šių leksemų, o taip pat ir *džiúobti* šaknies vokalizmas *uo* priklauso *u* eilei, plg. dar *džiùbti* (praes. *džiumba*) „kristi, pulti žemėn (visu svoriu)“ LKŽ II 1029. Su liet. *džiùbti* galima lyginti lat. *žũbt* (praes. *žũbstu*) „sich erholen“ ME IV 835, kuris priešingą lietuvių kalbos žodžiui reikšmę galėjo įgyti vartojamas su *at-*. Nagrinėjamųjų leksemų turinio plane pasirodo segmentas „godžiai valgyti“, plg. liet. *džiùbyti* „lesti, kapoti su snapu; godžiai valgyti etc.“ LKŽ II 1028, todėl šiai šakniai galima skirti ir lat. *žubît* (*-īju*) „in kleinen Bissen essen; das Maul rümpfen; die Lippe aufwerfen“ ME IV 827, „nagen“ EH II 821, *žubinât* „saugen, lutschen; mit zahnlosem Mund essen; (das Fleisch von den Knochen, Gräten) nagen; mäkelnd essen; das Maul rümpfen“ ME IV 827.

Su turinio segmentais „kirsti, kapoti“ (*džiùbyti*, *džiùboti*), „kristi, pulti žemėn (visu svoriu)“ (*džiùbti*) ir „(das Fleisch von den Knochen, Gräten) nagen“ (*žubinât*) gana artimas yra lat. *džaûbt* (praes. *-bju*) „würgen“ EH I 365, *ǵaubt* (be kirčio) „schlachten, würgen“ ME I 694 turinio planas. Semema „rūpintis, nerimauti, nerimastauti“ gali būti kilusi iš „smaugti, gniaužti“, plg. angl. *worry* „nerimauti, rūpintis; varginti, įgristi etc.“: s. angl. *wyrgan* „smaugti, dusinti“; lot. *anxius* „bailus, baikštus; neramus, nerimastaująs, susirūpinęs etc.“ : *angō* „gniaužiu, spaudžiu; slegiu, smaugiu“, todėl vienos šaknies su *džaûbt*, *ǵaubt*, matyt, yra lat. *džaubt* (be kirčio) „sich sorgen, Sorge tragen“ EH I 365, *ǵaubt* (be kirčio) „achten auf, sorgen für, besorgen (gādāt)“ EH I 425 ir liet. *džiaũbti* (praes. *-ia*) „eiti nosį nuleidus“ (Gervėčiai) LKŽ II 1012.

Nagrinėjamosios leksemos toliau gali priklausyti tai pačiai šakniai, kaip ir *daũbti*, *daubà*, *daũba*, *dùbti*, *dubt* (žr. s.v. *duõbti*)[1].

Vadinasi, *džiúobti* atsiradimo pamatas veikiausiai ir bus *džiaũbti* arba *džiùbti* (*resp. džiùbyti* etc.), kurių archaiškumą garantuoja atitikmenys latvių kalboje.

[1] Detalesnę argumentaciją žr. aut., LKK, XIII, 1972, p. 18.

guõbia, guõbė, guõbti „duobti, skobti, skaptuoti; puoselėti, gerai prižiūrėti, globoti; grobti, griebti; krūvon traukti" LKŽ III 736 vartojamas visame lietuvių kalbos plote: reikšme „grobti, griebti; krūvon traukti; duobti, skobti, skaptuoti" – aukštaičių tarmėse (Druskininkai, Dusetos, Gižai, Kabeliai, Kupiškis, Nočia, Pilviškiai, Salamiestis, Surviliškis), o reikšme „puoselėti, gerai prižiūrėti, globoti" – žemaičių tarmėse (Gargždai, Veiviržėnai). Turinio segmentų „duobti, skobti, skaptuoti" ir „grobti, griebti" koegzistencija yra gana reguliari, plg. liet. *dóbti* „besti, skobti": „tverti, griebti"; *grémžti* „ruopti, drožti, skusti, brūžuoti, draskyti" : *susigrémžti* „susiglemžti, susiimti"; lat. *grebt* „...schaben, ausschrapen, aushöhlen etc.": „greifen"; serb.-chorv. *grèbēm* „gremžiu, dreskiu, skaptuoju": rus. гребу́ „čiumpu, griebiu, grėbiu".

Vokalizmą *uo* dar turi veiksmažodis *iš-guõboti* „sunkiai išversti, išristi" (Gargždai) ir vardažodžiai *gúoba* „žaginys" (Tauragnai), *gúoblas* „drevė, uoksas" (Druskininkai), *guobštas* (be kirčio) „nedidelis miškelis; plaukų įkuokšta ant galvos" (Nočia), *guobinùkas* „iš medžio išskaptuotas indas (Prienai) LKŽ III 736. Tik pastarasis vardažodis reikšme betarpiškai siejasi su *guõbti*, o *gúoba, gúoblas* ir *guobštas* turinio planai veikiau remiasi išlinkimo, iškilimo *resp.* įdubimo, įlinkimo idėja, plg. *gubà* „šlitis, gupeta etc." : *gùbti* „dubti, linkti"; *dubà* „drevė, uoksas etc." : *dùbti* „darytis dubiam, rastis įdubai, linkti"; *kùkštas* „kuokštas, pluoštas; sužėlusi krūva, guotas etc.": *kùkti* „linkti, svirti, klupti, kumpti". Matyt, *guõbti* ir *gúoba, gúoblas, guobštas* yra paraleliniai kažkokio pirminio alomorfo vediniai (žr. žemiau).

Liet. *gúoba* morfologiškai, o *guõbti* semantiškai latvių kalboje atliepia *guõba* „die Abgabe, Kontribution, der Tribut; Zinskorn, Steuerkorn; das Kirchenkorn, die dem Prediger zu leistende Abgabe; der Haufe" ME I 688, dėl segmentų „guobti, griebti; imti" ir „duoti" ryšio plg. het. *dahhi* „imu": liet. *dúoti*; s. air. *gaibid* „ima, griebia" (iš **ghab(h)-i-ti*): got. *giban*, s. vok. aukšt. *geban* „duoti".

Liet. *guõbti* šiaip toliau yra siejamas[1] su vokalizmus *o, ė* turinčiomis leksemomis kaip antai: liet. *góbti* (ir *gõbti*, Daugėliškis, Kamajai, Kupiškis, Lazūnai, Varenavas; praes. *-ia*, o M. Daukšos raštuose ir *gabia*, plg. *jop gãbias* DP 329, *manęsp gabias* DP 514) „rišti ant galvos skarelę (nuometą), gaubti; kloti, dengti; grobti, imti, glemžti; trokšti gauti; (refl.) vesti (moterį); (refl.) glaustis; (prk.) guostis" LKŽ III 470, kuris vartojamas visame lietuvių kalbos plote, lat. *gãbtiês* „für sich nehmen, greifen, raffen" EH I 388, liet. *gẽbti* (praes. *-ia*; *gẽbia* Bagaslaviškis, Linkmenys) „gobti, glemžti; globoti" (Bagaslaviškis, Linkmenys, Paringys, Salakas, Tauragnai, Tverečius), *at-gėbti* (be kirčio) „atnešti" (A. Juškos dainose) LKŽ III 193.

Tačiau reikia pažymėti, kad, turint galvoje semantinius santykius, su ne mažesniu pamatu *guõbti* galima sieti ir su *u* eilės šaknies vokalizmo leksemomis, plg. liet. *gaũbti* (praes. *-ia*) „supti, dengti, kloti, gobti; lenkti, riesti; telkti, kaupti, rinkti, imti" LKŽ III 159, *gùbti* (praes. *gumba*) „dubti, linkti" ib. 691, lat. *gubt* (praes. *gùbu, gubstu*) „einsinken, sich senken, sich niederbücken, zusammenfallen", *gubinât* „biegen, knillen", *gubît* (*-īju*) „rauben, heimlich oder gewaltsam wegnehmen; haschen, fangen; gewaltsam wegschaffen, abtreiben" ME I 674, „verderben, verlieren" EH I 415, *nùo-gūbtiês* „nuorūpēties" ME II 789, EH I 421, *gũbît* „fangen", *gũbstît* „ha-

[1] K. Būga, RR, III, p. 944, 646; E. Fraenkel, LEW, p. 127.

schen", *gũbâtiês* „sich krümmen, sich bücken, sich verstecken, sich in der Ferne bewegen, sich heimlich drücken" ME I 685 ir kt.

Palyginus *guõbti* ir *gaũbti* turinio planus, matyti, kad jie tesiskiria segmentais „lenkti, riesti" ir „duobti, skobti, skaptuoti", nes segmentai „puoselėti, gerai prižiūrėti, globoti" (*guõbti*) ir „supti, dengti, kloti, gobti" (*gaũbti*) gali būti alosemos, plg. *glóbti* „supti, siausti, vynioti, kamšyti" : „duoti globą, glausti, žiūrėti, šelpti, gelbėti", ir veikiausiai yra kilę iš sememos „(ap)imti, grobti, griebti, gauti", plg. dar *glóbti* „...glemžti, griebti"; *góbti* „rišti ant galvos skarelę, gaubti; kloti, dengti; siausti, supti; grobti, imti, glemžti, trokšti gauti..." Kad „duobti, skobti, skaptuoti" gali koegzistuoti su „(ap)imti, grobti, griebti", jau buvo kalbėta (žr. aukščiau). Sememos „duobti, skobti, skaptuoti" refleksyvinis variantas gali būti „dubti, linkti", plg. lat. *dùobt* „aushöhlen, schrapen" : *dùobtiês* „sich vertiefen", kuris, patekęs į opoziciją intranzityvumas : tranzityvumas, tampa „lenkti, riesti". Segmentą „sich vertiefen, dubti, linkti" kaip tik ir turi nykstamojo laipsnio leksemos *gùbti*, *gubt*.

Vadinasi, dalį *guõbti* ir *gaũbti* turinio segmentų galima kildinti iš „dubti, linkti". Bet kaip su tuo suderinti segmentus „(ap)imti, grobti, griebti; krūvon traukti", pasirodančius visų čia nagrinėjamųjų veiksmažodžių turinio plane? Plg.: *guõbti* „duobti, skobti, skaptuoti" : „grobti, griebti; krūvon traukti"; *gaũbti* „lenkti, riesti " : „telkti kaupti, rinkti, imti"; *gubt* „einsinken, sich senken..." : *gubît* „rauben, heimlich oder gewaltsam wegnehmen; haschen, fangen..." Kad sememos „grobti, griebti, imti" būta ir lietuvių kalbos šaknyje *gub-*, rodo *gubùs* „linkęs vagiliauti", *gùbužas* „nedidelis būrys, kuopa; gabana (šiaudų ar dobilų)" LKŽ III 692, dėl reikšmės plg. *gãbana* „šieno, šiaudų ar kito panašaus daikto glėbelis (kiek rankomis suėmus nebarstant panešama) etc.".

Vadinasi, tenka pripažinti, kad lietuvių ir latvių kalbų veiksmažodinė šaknis *gub-* iš seno turėjo du segmentus: „dubti, linkti"↔„lenkti, riesti *resp.* duobti, skobti, skaptuoti" ir „imti, grobti, griebti". Pastarąja reikšme šaknis *gub-* visai priartėja prie liet. *gáuti* „įgyti, laimėti; čiupti, griebti, stverti etc.", *at-gũti* „atsitaisyti, atgyti", lat. *gaut* (be kirčio) „haschen, etw. zu erlangen suchen, bekommen", *gũt* „fangen, haschen, greifen, erlangen, bekommen", pr. *po-gaũt* „empfangen". Taigi šaknis *gub-* su priesaga *-b-* veikiausiai ir bus susiformavusi iš šiuose veiksmažodžiuose slypinčios pirminės šaknies, juoba kad baltų šaknis **gau-*, be minėtųjų, yra turėjusi ir kitų, gal senesnių turinio segmentų (plg.: „Wz. **geu-* „konkav od. konvex gekrümmt sein")[1].

Turint tai galvoje, lengva suvokti, kad *guõbti* semantiškai yra glaudžiau susijęs su *gùbti*, negu su *gẽbti*. Sememos „dubti, linkti" kauzatyvinis variantas, kaip minėta, gali būti „duobti, skobti, skaptuoti" (plg. lat. *dùobt* : *dùobtiês*). *guõbti* turinio plane vyrauja konveksiškumo niuansas, kuris rekonstruojamas šakniai **geu-*, plg. „grobti, griebti, krūvon traukti", plg. dar *gaũbtas* „apvaliai lenktas, konvekcinis", *gaũbas* „iškilimas", *gaũbaras* „iškilimas, kaupas; kupstas", *gauburỹs* „iškilimas; kalnelis, kalva". Ši hipotezė turi dar ir tą pranašumą, kad iš *gub-* turinio plano nesunkiai galima kildinti ir vardažodžių *gúoba*, *gúoblas*, *guobštas* turinio segmentus (žr. aukščiau).

[1] E. Fraenkel, LEW, p. 141. Plg. J. Pokorny, IEW, p. 393.

klúopti

klúopia, klúopė, klúopti (ir *kluõpti*, plg. praet. *nù-kluopė, ùž-kluopė*) „sunkiai eiti" LKŽ VI 177 vartojamas pietų Lietuvos tarmėse (Kalesninkai, Vilkaviškis).

Iš vienos pusės, toliau jis galėtų sietis su vokalizmo *ē* leksemomis, plg. liet. *klẽpinti* „sunkiai eiti" (Gruzdžiai) ib. 50, lat. *klę̃pât* „langsam gehen; mit verletztem Fuss unsicher treten; hinken; mętāties" EH I 616, *klèpjuôt*[2] „galoppieren (vom Pferde); schnell die Füsse hoch hebend gehen; mit grossen Schritten gehen" ME II 224, EH I 616.

Iš kitos pusės, turinio segmentą „sunkiai eiti" suvokiant kaip „klumpant, klūpčiojant eiti", plg. *nu-klū́pčioti* „nueiti klūpčiojant" LKŽ VI 177, *klúopti* galima gretinti ir su *u* eilės šaknies vokalizmo leksemomis: liet. *klùpti* (praes. *klum̃pa*) „linkti stačiai, kumpti; įlūžti; pulti ant kelių, kniubti; kalbant rikti, užsikirsti; klimpti, smukti; žūti, dingti; staiga imti ką daryti, pulti; versti ką daryti, užsipulti" LKŽ VI 182–3, lat. *klupt* (praes. *klùpu*) „stolpern, straucheln, umfallen; stürzen" ME II 236, liet. *klũpti* (praes. *klùpia*) „klupti" LKŽ VI 185, *klaũpti* (praes. *-ia*) „keliais remtis žemės" LKŽ V 974, lat. *klàupât*[2] „mehrfach stolpern" ME II 216.

Pastarosios *u* eilės vokalizmo leksemos galėtų būti formanto *-p-* vediniai iš šaknies, randamos liet. *kliáuti* (praes. *-ja, -na*) „užkliūti, pasilikti, pabūti; (refl.) laikytis, liestis, priglusti; pritikti; sulaikyti, suturėti; uždaryti etc.", lat. *kļaût* (praes *-ju, -nu*) „neigen, schmiegen", *-tiês* „sich schmiegen, sich anlehnen, sich biegen"[1]. *klúopti* kurdamasis galėjo remtis tiek alomorfu *klaup-*, tiek ir alomorfu *klup-*.

kruõpti

kruõpia, kruõpė, kruõpti „po truputį dėti, kaupti, taupyti" LKŽ VI 714 A. Juškos užrašytas iš Veliuonos. Tolesnis to veiksmažodžio etimologinis ryšys nėra aiškus, nes semantiniu atžvilgiu jis siejasi, iš vienos pusės, su *o, ė* vokalizmų leksemomis, iš antros, – su *au, u* vokalizmų leksemomis (žr. žemiau).

Iš semantiškai artimų *o* vokalizmo leksemų pirmiausia minėtinos *krópti* (praes. *-ia*) „stropiai dirbti", *su-krópti* „sutaupyti" ir *krópti* (praes. *-ia*) „sukti, apgaudinėti; plėšti" LKŽ VI 684–5. Pastarajam veiksmažodžiui latvių kalboje atliepia *krâpt* (praes. *-pju*) „trügen, betrügen" ME II 267. Senesnis turinio segmentas čia gali būti „plėšti". Iš jo veikiausiai yra kilęs „sukti, apgaudinėti" (plg. angl. *deceive* „apgauti", lot. *dēcipiō* „sugaunu, apgaunu" : lot. *capiō* „imu, griebiu") ir „stropiai dirbti" (plg. *lùpti* „plėšti luobą, medžio žievę...; sunkiai dirbti"). Pripažinus senesnę reikšmę buvus „plėšti", suprantamas pasidaro ir tokių leksemų buvimas kaip *krõpas* „dvinagis kablys su kotu mėšlui iš vežimo versti" LKŽ VI 683, *kropintis* (be kirčio) „geisti, norėti" ib. (plg. lat. *gribêt* „wollen, verlangen, wünschen" : *greĩbt* „greifen, fassen") ir *krõpti* (praes. *-sta*) „nykti, menkėti" ib. 685 (plg. *drìžti* „vargti, silpti; dribti, glebti" : *drỹžti* „plyšti, trintis, dėvėtis, nešiotis; plėšti, drengti"). Turinio segmentą „taupyti" ir galima suvokti kaip „plėšti, griebti, savintis".

o vokalizmo leksemos lietuvių ir latvių kalbose manifestuoja ir kitą turinio segmentų grupę, plg. liet. *krópti, krõpti* (praes. *-ia*) „sunkiai, pamažu eiti, vilktis", *krõpinti* „pamažu eiti", *kropinėti, krõpinėti* „pamažu vaikštinėti, žingsniuoti" LKŽ VI

[1] Kitaip E. Fraenkel, LEW, p. 276; J. Endzelīns, ME, II, p. 236; R. Trautmann, BSW, p. 137.

683–4, lat. *krãptiês* (?) „kopti, keltis“ (plg. *krãpties uz kalna*), *krãpãns* „ein grosser Krebs; ein alter Mensch“ EH I 645.

Abi šios turinio segmentų grupės susijungia, ypač lietuvių kalboje, *a* vokalizmo leksemose, plg.: liet. *kraptis* (praes. *-asi*; be kirčio) „kratytis nuo ko, nenorėti“, *krãpintis* „t.p.“, *krapėti* (praes. *krãpa*) „paskui ką eiti pėda į pėdą“, *krapóti* „pajėgti, pradėti ką po truputį dirbti“, *krapìnti* „netvirtu žingsniu, apgraibomis eiti; (refl.) lipti, kabintis“, *krapinėti* „netvirtu, smulkiu žingsniu, pamažu, susilenkus eiti (apie seną žmogų ar vaiką); eiti rankomis grabaliojant, lyg ko ieškant (kaip aklam arba patamsyje) arba svirduliuojant, strakaliojant (kaip girtam)“, *krapalióti* „netvirtai laikytis ant kojų, šlitiniuoti, strapalioti; rankomis grabalioti, grabinėti; bet kaip dirbti ką, grabalioti; kurpti etc.“, *krapaliúoti* „šlitiniuojant, grabaliojant eiti“, *krapštýti* „nagais, snapu ar kokiu smailiu įrankiu ką nors knibinėti, rakinėti, kasinėti; šį tą dirbinėti, triūsti; tvarkytis; (refl.) palengva ruoštis, tvarkytis etc.“, *krãpas* „kas krapinėja“ LKŽ VI 426–439, lat. *krapãns* „ein kleines Kind“, *krapučis* „ein kleines Kind“ EH I 642, *krapšis*, *krapšķis* „ein ungeschickter, alter Mensch od. ein solches Tier, namentlich ein altes, mageres Pferd“ ME II 260, EH I 642, *krapšķis* „der Griff, Fang“, *krapants* „ein schwaches, mageres Pferd etc.“, *krapanti* „eine schwere Arbeit“ ME II 260. Pažymėtina, kad čia nereti turinio segmentai yra „der Griff, Fang“, „rankomis grabalioti“, „eiti rankomis grabaliojant“, kurie yra aiškiai gimininga su *o* vokalizmo leksemų turimu „plėšti“.

e/*ē* vokalizmų leksemos yra tokios: liet. *krèpaliuoti* „kraipytis į šonus, siūbuoti“, *krèpeliuoti* „biauriai, kreivai rašyti“, *kreplintis* (be kirčio) „eiti, vilktis“, *krẽplyti* (praes. *-ija*) „eiti krypuojant“, *krepesióti*, *krepesiúoti* „eiti svirdinėjant; strapinėti, strapalioti“ (*krepesỹs*, *krepẽsius* vediniai), *krèpesoti*, *krèpesuoti* „sunkiai, svyruojant eiti, krypuoti, puldinėti“ (*krèpesa* vedinys), *krepšténti* „(refl.) krapštytis, krapštinėtis; vargiai eiti, tapenti“, *krẽpštinti* „vos judėti, krutėti“, *krẽpšti* (praes. *krẽpščia*) „griebti, savintis“ LKŽ VI 530–533, lat. *krepele*, *krepelis* „caurumains, līks un greizs kuoks“ (plg. liet. *krèpaliuoti* „kraipytis į šonus...“), *krepsis* „eine Schindmähre“, *krepucis* „verächtl. Bezeichnung für einen Mensch“ (plg. liet. *krèpesa* „kas nevikrus, nerangus“), *krepît* (*-īju*) „greifen, festnehmen, festhalten; befestigen“, *krepinât* „anbinden (z. B. ein Pferd, ein Boot)“, *krepeste* „die Stärke der Halt“ EH I 649. Kad iš „plėšti; tverti, griebti“, matyt, per tarpinius segmentus „nutvėrus (stipriai) laikyti“ gali atsirasti „tvirtas; tvirtumas; tvirtinti“, rodo, pvz., iš šaknies *tvérti* „imti, griebti“ pasidarytas liet. *tvìrtas*.

Konstatavus turinio segmentus „tvirtas; tvirtinti etc.“, kilusius iš „plėšti; tverti, griebti“, su baltų kalbų *e*/*ē* vokalizmų leksemomis jau nebe sunku susieti s. sl. *krěpъ*, *krěpъkъ* „stiprus, tvirtas“, kimr. *craff* „stiprus, tvirtas“, s. isl. *hræfa* „pakelti, iškęsti“ (plg. liet. *tvérti* „imti, griebti; būti patvariam, laikytis; kęsti, rimti“).

Vadinasi, *e*/*ē* vokalizmų leksemos, pirmiausia *krepît* „greifen, festnehmen, festhalten“ ir *krẽpšti* „griebti, savintis“, turėdamos atitikmenų kitose ide. kalbose, gali būti senos. Iš jų, matyt, yra kilusios *a* ir *o* (lat. *ā*) vokalizmų leksemos. *e*/*ē* vokalizmų leksemomis savo kilme galėtų remtis ir *kruõpti*, bet tai nėra tikra, nes pastarõsios leksemos kilmę galima ir kitaip aiškinti. Mat, turime tos pačios reikšmės ir *u* eilės vokalizmo leksemų, plg., pvz., *kraupyti* (praes. *-o*; be kirčio) „taupyti“ LKŽ VI 471. Turėdama savo turinio planą, kilusį iš „drebėti, šykštauti, gailėti“ (plg. *drebėti* „būti apimtam dažno krečiančio judesio (dėl šalčio, baimės ir t.t.), virpėti, tirtėti“: „perdėtai

šykštauti, gailėti etc.“), leksema *kraupyti* toliau gali būti gimininga su *kraũpti* (praes. *-ia*) „gąsdinti; barti, surikti ant ko“, *kraupùs* „bailus, baikštus, bukštus, greit bijantis etc.“, *krùpti* (praes. *kruñpa*) „stingti, grubti; krūpauti, drebėti“ ir kt. (plačiau žr. s.v. *kruõpšti*). Be to, nagrinėjant *kruõpti* kilmę, tikslinga atsižvelgti ir į *uo* vokalizmo vardažodžius kaip antai: *kruopà* (su *uõ*) „susmulkintas grūdas; smulkios krušos ar ko kito gabalėlis; (prk.) truputis, nedidelis kiekis“, *kruõpos* „kruopų sriuba“, *kruõpas* „susmulkintas grūdas; smulkios krušos ar ko kito gabalėlis“, *kruõpai* „kruopų sriuba“, *kruopės* (be kirčio) „krušos ledai, kruša“, *krúopša* „smulkus kaip kruopos sniegas“ LKŽ VI 709–713. Šie vardažodžiai vartojami visame lietuvių kalbos plote: *kruopà, kruõpos* – aukštaičių, o *kruõpas, kruõpai* – žemaičių tarmėse. Vartojamas visai siaurai veiksmažodis *kruõpti* galėtų būti denominatyvas. Tam nepriештarautų ir semantika: „po truputį dėti, kaupti, taupyti“ būtų „po kruopelę dėti“.

Tiesa, vardažodžiai *kruopà, kruõpas* įtariami esant skoliniais iš slavų kalbų[1]. Visiškai nepaneigiant šios tam tikrą pagrindą (plg. *grũbai* „stambios kruopos; jų sriuba“ Joniškis, *grùcė* „nemaltų grūdų kruopos“, kurie irgi yra skoliniai) turinčios nuomonės, vis dėlto reikėtų atkreipti dėmesį į kai kurias aplinkybes. Pirmiausia reikėtų pažymėti, kad randame leksemų, kuriose šie turinio segmentai yra susipynę su taškuotumą, nelygumą, ruoplėtumą reiškiančiais segmentais, plg. *kruopẽtas* „kruopomis aplipęs; su kruopomis, kruopų dėtas; iš smulkių dalelių, lyg iš kruopų sudarytas; spuogeliais nubertas; su taškeliais, margas, kanapėtas; nelygus, ruplėtas; raupų sugadintas, raupuotas, rauplėtas etc.“, *kruopótas* „kruopomis aplipęs, kruopėtas; nelygus, grūdėtas, lyg iš kruopų sudarytas; lyg kruopomis, spuogeliais nubertas“, *ap-kruopẽti* „padaryti ruplėtą, lyg kruopomis apibertą“ LKŽ VI 711, 713. Jeigu taip, tai su *kruopà, kruõpas* galima identifikuoti ir tokias leksemas kaip *kruõpas* „gerklinis krupas“, *kruõpė* „rauplė“, *kruõpės* „tymai, blusinės; vėjaraupiai, rauplės“, *kruõpos* „difterija“ LKŽ VI 711, 713. Pastarųjų leksemų turinio planas reiškia rauplėtumą, ruoplėtumą, ruplėtumą, spuoguotumą, grublėtumą, plg. dar *raupaĩ* „sunki užkrečiama liga, pasireiškianti išbėrimais, darančiais išgijusio odą gruoblėtą“ : *rùpti* „rupiam, ruplėtam darytis; grubti, rambėti; spuogams rastis, šašti“ (žr. s. v. *ruõpti*). Bet su grublėtumu, nelygumu gali būti susijusi ir grūdo sąvoka, plg. kad ir *grũdas* „augalo sėkla; (ppr. pl.) javai“, lat. *grûdi* „piestā apgrūsti graudi“, *graûds* „das Korn“ ir *grúodas* „sušalęs purvas, sušalusi žemė; odos uždegimas arklio čiurnos (riešo) sulenkime žemiau šepetuko; gyvulių odos liga; susas“.

Dar kita svarbi aplinkybė yra ta, kad pastarieji turinio segmentai sutinkami ir *au* bei *u* vokalizmų leksemose, plg. *kraupaĩ* „obelų vaisius gadinančios raupiės“, *kraupias* „grubumas, pakilimas“, *kraupas* (be kirčio) „grubus, šiurkštus“, *kraupùs* „...nelygus, kruoplėtas, duobėtas“ LKŽ VI 471–2, *krùpas* „kvėpuojamosios gerklės viršutinės dalies uždegimas; difterija“ ib. 714, *krupšà* „sniego kruopelės; maži spuogeliai“ ib. 718, *krùpti* (praes. *kruñpa*) „šašti, nižti; pleišėti“ ib. 720 (plačiau žr. s. v. *kruõpšti*). Artimo turinio *au, u* vokalizmų leksemas turi ir latvių kalba: *kraũpêt* „vor Schmutz und Nässe rauh, grinding, schorfig werden, mit Krätze bedeckt werden; trocken werden (von Wunden, namentl. Krätzwunden)“ ME II 264, *kraupuôtiês* „schmutzig werden“ EH I 644, *kraũpt* „rauh, schorfig werden“ ME II 296, *kraũpa* „sich losgelöst habende Baumrinde; ein Knorren od. knotiger Auswuchs, der sich an einer verletzten Stelle eines Baumes bildet; geronnenes Blut, Schorf, Borke auf Wunden,

[1] Lit. žr. E. Fraenkel, LEW, p. 290.

die sich beim Verheilen bildende Kruste" ME II 264, *kraupa* (be kirčio) „Betrüger, Spitzbube" EH I 643 (su iš *a* vokalizmo leksemų pasiskolintu turinio planu), *kraũpa* „Grind der Pferde; Warze, Grind; Unebenheit auf der Kartoffel" ME II 295, *kraũps* „uneben, rauh" ib. 264, *krupt*, *krupt* (praes. *-ùpu*) „grinding od. räudig werden; verkümmern, zusammenschrumpfen, bersten, hocken, faulen" ME II 287 (žr. dar s. v. *kruõpšti*).

au/u vokalizmų leksemos yra pakankamai senos, kad iš jų būtų galėjusios kilti *uo* vokalizmo leksemos. Kad *uo* vokalizmo leksemų, tame tarpe ir vardažodžių, kurie gali būti ir neskoliniai, turinio segmentai galėjo atsirasti iš *au/u* leksemų turinio segmentų, yra visai akivaizdu. Analogiški generatyviniai santykiai matyti ir latvių kalbos atitinkamose leksemose: lat. *krùope*[2] „eine kleine Vertiefung; eine Ritze", *kruôpls* „krüppelig, krüppelhaft" ME II 295 savo kilme, matyt, sietinos su *krupt* (praes. *krùpu*) „grindig od. räudig werden; verkümmern, zusammenschrumpfen, bersten, hocken, faulen". Tai ir leidžia, aiškinant *uo* vokalizmo leksemų kilmę lietuvių kalboje, atiduoti pirmenybę jų siejimui ne su *e/ē* ir *ā* vokalizmo, bet su *au/u* vokalizmų leksemomis.

kiúopti

kiúopia, kiúopė, kiúopti „godžiai, su noru valgyti ar gerti" LKŽ V 917 (plg. *į-kiúopti* „įgalėti, pajėgti; įstengti valgyti, gerti") vartojamas žemaičių tarmėse (Alsėdžiai, Darbėnai, Gegrėnai, Kartena, Kuliai, Salantai, Skuodas, Šatės, Veiviržėnai). Semantiniu atžvilgiu jis betarpiškai siejasi su iš žemaičių tarmių žinomu *prisi-kiaupti* (praes. *-ia*; be kirčio) „prisivalgyti" (Judrėnai) LKŽ V 702.

Šiai šakniai galėtų priklausyti tokios nykstamojo laipsnio leksemos kaip *kiùpelioti* „kaupti", *kiùpelis* „užkumpintas kastuvas bulvėms kasti ar kaupti; apsileidėlis" LKŽ V 918, kurios taip pat vartojamos žemaičių tarmėse. Turinio segmentų „godžiai valgyti, gerti" ir „kaupti" gimininingumas matyti iš *iš-kópti* „išvalgyti, iškabinti", *į-kõpti* „įkabinti (šaukštu) valgant": *kõpti* „kasti į krūvą, daryti kaupą, kaupti; žerti; apkasioti, kaupuoti (bulves, daržoves...) etc.".

Neabejotina, kad *kiùpelis*, kurio vedinys yra *kiùpelioti*, yra pasidarytas iš veiksmažodinės šaknies *kiup-*, plg. *kìbelis* „pinklės; priekabė etc.": *kìbti*. Toji šaknis, atrodo, randama ir latvių kalboje, plg. *ķupe* „ein Schaf mit einer kurzen Schnauze und mit kleinen, kurzen Ohren; ein hornloses Schaf", *ķups* „stumpf" ME II 392. Kaip rodo lat. *kups* „stumpf" (plg. *kups nazis*) ME II 319, liet. *kuplùs* „storas, drūtas" LKŽ VI 928, plg. *Šis kuolas per daug kuplus* (bukas), ir lat. *kupt* „zusammengehen, gerinnen, gähren, sich ballen", liet. *kùpti* „kilti, rūgti", „į krūvą dėti", nagrinėjamosios leksemos toliau yra gimininingos su *kaup-/kup-* leksemomis (žr. s. v. *kuõpti*).

kuõpti

kuõpia, kuõpė, kuõpti (ir *kúopti* Šimkaičiai) „valyti, švarinti; prižiūrėti; doroti, derlių imti; imti medų, kopti; linus valyti nuo spalių, brukti; kaupti, kasti, kabinti; laidoti, slėpti; rūpintis, plėšti, griebti, stverti, vogti; su apetitu, daug valgyti, srėbti, ėsti, kabinti; smarkiai bėgti, eiti, dumti" LKŽ VI 916, lat. *kùopt* (praes. *-pju*) „reinigen, abräumen; pflegen, warten, bestellen, beschicken", *-tiês* „sich pflegen; die häuslichen Arbeiten verrichten" ME II 346–7, „an Körperfülle zunehmen" EH I 688,

kaip jau buvo pažymėta[1], rodo semantinį ryšį su liet. *kõpti* (praes. *-ia*) ir *kópti* (praes. *-ia*) „imti medų (iš avilio, drevės); valyti, kuopti; doroti, valyti (javus nuo lauko); imti, grobti, griebti, gobti" LKŽ VI 352 ir liet. *kẽpti* (praes. *-ia*) „grobti; geisti" LKŽ V 590, lat. *iz-ķêpît* „herausnehmen, herausheben, herausstehlen" ME I 759, *nuô-ķêpît* „wegstibitzen" ME II 806.

Čia dar reikia pažymėti, kad turinio segmentas „kaupti, kasti, kabinti; laidoti", atrodo, neskirtinas nuo kitų veiksmažodžio *kuõpti* turinio segmentų, t.y. etimologiškai čia negalima įžiūrėti dviejų veiksmažodžių, plg. *ruõbti* „gremžti, duobti, skaptuoti; kasti" : *rúobti* „triūsti apie namus, ruoštis"; *raũbti* „kasti" : „gremžti, duobti, skaptuoti"; *rùbinti* „kasti", *rubinėti* „krapštinėti" : lat. *rubinât* „einkerben, nagen, anfressen, ein Loch machen etc.", juoba kad tuos pačius turinio segmentus manifestuoja ir veiksmažodis *kõpti*. Be to, liet. *kõpti*, *kópti* turinio planu gali būti susiję ir su liet. *kópti* (praes. *-ia*, *-a*) „lipti (aukštyn, žemyn, per ką...); eiti, vykti" LKŽ VI 351, lat. *kâpt* (praes. *-pju*) „steigen; gehen, sich begeben; in das Krebsnetz steigen, sich von der Köder anlocken lassen" ME II 193, dėl turinio segmentų santykių plg., pvz., *kabìnti* „daryti, kad kabėtų, karti ant ko nors...; glėbti, imti aplink; griebti, čiupti, stverti, kasti; lipti, kopti; smarkiai eiti; (refl.) kartis, lipti etc."; *ruõbti* „gremžti, duobti, skaptuoti; kasti", *rúobti* „triūsti apie namus, ruoštis" : *ruõbtis* „lipti"; *ruõpti* „duobti, gremžti, urbti, skaptuoti; kasti" : *ruõptis* „lipti"; *(ap)rópti* „daug griebti, daug apimti; daryti, dirbti" : *rópti* „aukštyn lipti, kopti, keltis". Čia teigiamą *kõpti* „kasti į krūvą, daryti kaupą, kaupti, žerti etc." ir *kópti* „lipti etc." etimologinį ryšį gal patvirtintų ir tai, kad *kuõpti* irgi priklausomai nuo konteksto gali įgyti segmentą „lipti, keltis", plg. L. Rėzos biblijos vertimo: *už kůpti ant kalno* RB 2 Moz XIX 23 (p. 95) ir Šimkaičių: *Lips į mašiną, tai kúopia aukšty tą sijoną*.

Turint galvoje čia konstatuotą sememų „lipti, kopti"↔„čiupti, griebti, imti" koegzistavimą, darosi suprantama, kodėl vokalizmo *ē* atveju lietuvių kalboje turime *kẽpti* (praes. *-ia*) „grobti; geisti", o latvių kalboje – *ķēpt* „steigen, klettern" EH I 699.

Tokiu būdu tiek *kópti* „lipti etc.", *kâpt* „steigen etc.", tiek ir *kõpti* bei *kuõpti* „valyti, švarinti etc.", *kùopt* „reinigen, abräumen etc.", sprendžiant iš semantinių santykių, gali būti baltų šaknies **kēp-/*kōp-* „imti, čiupti, griebti" kontinuantai[2].

Tačiau reikia pažymėti, kad semantinė analizė leidžia kai kurių šių leksemų kilmę ir kitaip interpretuoti. Antai jau minėtasis lat. *ķēpt* „steigen, klettern" ir liet. *kepėti* „lipti vienas ant kito, grūstis" LKŽ VII 580 rodo, kad *kópti* „lipti etc.", *kâpt* „steigen etc." gali priklausyti šakniai, randamai lat. *ķept* „kleben, anhaften; mit den Klauen anpacken" ME II 367, liet. *kèpti* „lipti, kibti prie ko etc." LKŽ V 590, lat. *cept* „backen, braten" ME I 373, liet. *kèpti* „backen, braten", dėl semantikos plg. liet. *lìpti* „žengti, kopti (aukštyn, į ką, per ką, žemyn)", lat. *lipt* „klettern, steigen": liet. *lìpti* „kibti, klijuotis prie ko", lat. *lipt* „kleben, kleben bleiben", s. isl. *klífa* „kopti, lipti" : s . vok. aukšt. *klīban* „turėtis, būti prilipusiam", s. angl. *clífan* „t.p."; s. angl. *climban*, *climman* „lipti, kopti", vok. aukšt. *klimmen* „lipti, ruopštis": angl. *clam* „tepti", *clammy* „lipnus", *cleave* „klijuotis, lipti". Kad šaknis *kep-* gali turėti alomorfus su *ē* ir (liet.) *o*, matyti iš lat. *ķēpt* „übergären" ME II 375, „plūst" EH I 699 (: *ķēpt* „steigen, klettern") : liet. *su-kèpti* „sukrešėti, pasidaryti tirštam; surūgti"

[1] Aut., Baltistica, V(2), 1969, p. 185 tt.

[2] Ten pat, p. 189.

LKŽ V 590 (liet. *kèpti* „backen, braten", „lipti, kibti" gali priklausyti ir *kẽpti* „grobti; geisti", plg. *už-kèpti* „...užsigeisti, labai užsinorėti"); *kopti* (be kirčio) „kerti" LKŽ VI 354 (: *kópti* „lipti etc.") : *at-kèpti* „pasidaryti neprikibusiam, atšokti, atsiknoti" LKŽ V 587.

Kildinant iš šaknies *kep-* „kepti", vargu ar galima paaiškinti kitų leksemų – liet. *kuõpti* „kasti į krūvą, daryti kaupą, kaupti, žerti etc.", lat. *kùopt* „scharren, nehmen" – visų turinio segmentų kilmę. Todėl, neatmetant šios galimybės, reikia atsižvelgti dar ir į kitą, būtent, kad *kuõpti*, *kùopt* genetiškai gali būti susiję su *u* eilės vokalizmo leksemomis: liet. *kaũpti* (praes. *-ia*) „kasti į krūvą, daryti kaupą; sukasti žemes apie augalo kamieną ar apie ką kita, kaupuoti; rinkti, telkti, koncentruoti; grobti, griebti sau", „daryti kaupą, eiti per viršų" LKŽ V 439–440, *prisi-kiaupti* (be kirčio) „prisivalgyti" LKŽ V 702, lat. *ķaũpêtiês* „sich anstellen, sich stolz gebärden" ME II 357, liet. *kùpti* „kilti, rūgti", *iš-kùpti* „iškilti, išpusti; gerai augti, vešėti, virsti iš dirvos" LKŽ VI 937, lat. *kupt* „zusammengehen, gerinnen, gähren, sich ballen" ME II 319, liet. *kupti* (be kirčio) „į krūvą dėti" LKŽ VI 938, *kupẽti* „kilti, rūgti; gerai augti, vešėti, virsti iš dirvos" LKŽ VI 923, lat. *kupêt* „gut gedeihen" ME II 317, liet. *kùpyti* „su kaupu pilti, kaupinti" LKŽ VI 926, *kùpelioti* „daržoves kaupti", *kùpeliuoti* „pilną dėti, kaupuoti; (refl.) spiestis į krūvą, būti būryje; muštis" LKŽ VI 922 ir kt.[1]

Šios nykstamojo laipsnio leksemos yra palyginti senos, nes jos vartojamos atskirose aukštaičių ir žemaičių tarmių vietose ir turi atitikmenis latvių kalboje. Be to, jų archainį charakterį rodytų ir ta aplinkybė, kad kai kurios jų (pvz., *kupti* „į krūvą dėti") gyvojoje kalboje jau nebevartojamos, težinomos iš senųjų žodynų. Veiksmažodinių ir vardažodinių vedinių gausumas lietuvių ir latvių kalbose irgi tarsi kalba už tai. Šaknies *kup-* pirminė reikšmė galėjo būti „lenktis, gaubtis, kreiptis (kylant, rūgstant, gerai augant, einant į krūvą ir pan.)". Jos tranzityvinis-kauzatyvinis variantas galėtų būti „rauginti, kildyti, kaupinti, į krūvą dėti, häufen, mehren...", plg. liet. *kùpinti* „traukinti, kildyti, nusunkti parūgas (apie pieną); su kaupu pilti, kaupinti", lat. *kupinât* „häufen, mehren, gedeihen lassen, segnen, nähren; gerinnen lassen, käsen". Tokią reikšmę kaip tik ir turi liet. *kaũpti* bei *kuõpti*. Reikia pastebėti, kad segmentas „kasti; laidoti" čia veikiausiai yra kilęs iš „kasti į krūvą, daryti kaupą", o šis – iš „kaupinti, į krūvą dėti". Pastaruoju segmentu gali remtis ne tik „grobti, griebti sau; imti, čiupti, griebti", bet ir „doroti, derlių imti" bei „valyti, švarinti; prižiūrėti; linus valyti nuo spalių etc.". Pirminės reikšmės „kaupinti, daryti kaupą" prielaida nesunkiai paaiškinami turinio planai ir vardažodžių liet. *kúopa* „būrys, pulkas; krūva; kaimo žmonių sueiga, susirinkimas; draugija, draugystė; guba (sustatyta iš 10 pėdų); gubų eilė, statas, rikė; kaugė, kūgis, stirta; krūva, sampilas, daugybė" LKŽ VI 913–4, lat. *kuõpa* „der Haufe; ein Bund, Bündel; die Menge" ME II 344.

luõpti

luõpia, *luõpė*, *luõpti* „su pirštais lupti, gnybti, plėšti" (Šatės), *su-luõpti* (praes. *-ia*) „suduoti" (Kapsukas), *luopýti* (praes. *luõpo*) „eikvoti, kleisti" (plg. *Savo tuopo, o kito luõpo* Šatės) LKŽ VII 692–3 ir lat. *nuo-luôpt*[2] „hingehen" EH II 65 (dėl semantinių santykių plg. *lupît* „klauben, nagen, essen; eilig gehen") neabejotinai siejasi su liet.

[1] Plačiau žr. aut., Baltistica, V(2), 1969, p. 189 tt.

lùpti (praes. *-a*) „lupenas, žievę imti, šalinti, skusti; plėšti luobą, medžio žievę; kailį, odą imti, dirti; rauti, versti; imti laukan, gręžti; draskyti, drėksti etc.“ LKŽ VII 703, lat. *lupt* (praes. *-pju*) „schälen, kapp und kahl machen; essen“, *lupt* (praes. *lùpu*) „sich abschälen, ablösen, herabhangen; kahl werden“ ME II 515[1]. Kad *u* eilės šaknies vokalizmo leksemos gali būti pirminės *uo* vokalizmo leksemų atžvilgiu, matyti, be to, iš tokių atitikmenų lietuvių ir latvių kalbose: liet. *laũpti* (praes. *-ia*) „su pirštais lupti, gnybti, plėšti; ryti, ėsti“, *laupýti* (praes. *laũpo*) „lupinėti, laužyti rankomis duoną (ypač plutą), sūrį ir kt.; lupinėti, traukyti; draskyti; eikvoti, kleisti; ėsti, graužti ar valgyti; plėšti, grobti; piauti kelmuotą ar kemsuotą pievą“ LKŽ VII 193, lat. *làupt*[2] (praes. *làupju*) „gierig essen; (die Augen) unnatürlich weit aufreissen“ EH I 724, *làupît* (praes. *làupu*) „schälen, abhäuten, abblättern, aushülsen; rauben, plündern“ ME II 429.

Leksemų *luõpti*, *-luôpt*[2], *luopýti* susiformavimo pamatas ir bus alomorfų *lup-* ar *laup-* leksemos, plg. *luõp-ainis* „eine Kartoffelsorte“ EH I 767 greta *làup-iķi* „abzuschälende Kartoffeln etc.“ ME II 429.

Kad būtų geriau matyti *uo* ir *o* (lat. *ā*) vokalizmo leksemų diachroninis savarankiškumas ir kitais atvejais, pravartu dar atkreipti akis ir į *o* vokalizmo leksemas, nors, kaip žemiau matyti, jos ir priklauso visai kitai šakniai. *ā* vokalizmo leksemos liet. *lópyti* (praes. *-o*, *-ia*, *-ija*) „dėti lopą, taisyti prakiurusį etc.“ LKŽ VII 651, lat. *lãpît* (praes. *-u*, *-īju*) „flicken, ausbessern“ ME II 439, liet. *lõpas* „audeklo ar odos gabalėlis, kuriuo užlopoma prakiurusi vieta; lopinys; plotas, sklypas etc.“ LKŽ VII 647 (dėl turinio segmentų plg. vok. *Flick* „lopas“ : *Fleck* „dėmė; taškas, vieta; gabalas (žemės)“), lat. *lãps* „der Flick(en)“ ME II 440 veikiausiai yra kilę iš šaknies **lep-/*lēp-* „knotis, kerti, vipti, svirti, linkti žemyn, gubti, vysti“, plg.: liet. *lèpti* (praes. *leĩmpa*) „knotis, kerti“, „darytis lepiam, išpaikusiam; vysti“, *lẽpti* (praes. *-sta*) „glebti, vysti; nesilaikyti tiesiam, svirti, linkti žemyn; darytis sudribusiam, susmukusiam; alpti“, *lẽpti* (praes. *-ia*) „stipti, dvėsti“, lat. *lept* „verwöhnt werden, stolz werden“ ME II 453, *lêpt* (praes. *-stu*) „welken“ EH I 738 (plg. gr. λέπω „lupu, aižau, lukštenu“; ide. **lep-* „abschälen, abhäuten, abspalten“ Pokorny IEW 678)[2].

Argumentuojant semantinį kitimą „knotis, kerti, vipti, svirti, linkti žemyn, glebti, vysti“→„lopas; dėti lopą, lopyti“, reikėtų pažymėti, kad alomorfo *lop-* leksemos dar reiškia ir „daryti, verti, lapoti“, plg. *lópyti* (praes. *-o*) „daryti, verti“ (plg. *lópyti*, žr. aukščiau), *lópinti* „daryti, verti“ (plg. *lópinti* „dėti lopą, taisyti prakiurusį“), *lopóti* „daryti, verti“ LKŽ VII 651–4 (plg. *lopóti* „lopyti“). Raiškos plano segmentai, kaip matyti, yra identiški, vadinasi, gimininginė galėtų būti ir turinio segmentai. Ryšium su tuo pirmiausia pabrėžtina, kad „daryti, verti, lapoti“ pasirodo ir *a* bei *ė* vokalizmų leksemose, plg. *lapóti* „daryti, verti“ LKŽ VII 153, *lėpóti* „t. p.“ ib. 369. Tokiu atveju „daryti, verti, lapoti“, matyt, ir bus sememos „knotis, kerti, vipti etc.“ kauzatyvinė alosema. Be to, turinio segmentus „lopas; dėti lopą, lopyti“ ir „knotis, kerti, vipti, svirti, linkti žemyn, glebti, vysti“ koegzistuojant randame ir kitur, plg. *lúodyti* (praes. *-ija*, *-o*) „lopyti, apsiūti vyžas, pirštines“, *luõdas* „odos gabalas vyžoms, naginėms, veltiniams palopyti“ : *luõtas* „tinginys“, *láudaga* „tinginys, apsileidėlis“, *ludà* „tinginys“, *ludinėti* „dykinėti“, lat. *ludurêt apkārt* „sich ohne Arbeit herumtrei-

[1] Toliau žr. E. Fraenkel, LEW, p. 391–2; R. S. P. Beekes, A European Substratum Word, Orbis, XX, 1971, p. 132 tt.

[2] Žr. dar R. S. P. Beekes, Orbis, XX, 1971, p. 132 tt.

ben", *ludiñka* „der Hosenlatz (kelnių lopas!)", liet. *lùsti* (praes. *luñta*) „lepti, vysti, linkti", lat. *iz-lust* (praes. *-lùtu*) „sich verwöhnen, verwöhnt werden" (dėl „tinginys" ir „lepti, vysti, linkti" ryšio plg. *lĕpa* „pernelyg lėtas, ištižęs, nerangus, tingus žmogus": *lèpti*) ; *kuřpti* (praes. *-ia*) „prastai, nedailiai siūti, megzti, lopyti ar šiaip ką daryti", *kuřpas* „drabužio skiautė": lat. *kurpēt* „trocken, welken (von lange aufbewahrtem Gemüse)".

luõbti, liuõbti

luõbia, luõbė, luõbti „sunkiai dirbti" (Geistarai), *iš-luõbti* „godžiai išvalgyti" (Armoniškės) LKŽ VII 690 galima lyginti su lat. *luôbt* (praes. *-bju*) „schälen, ablösen; rasch laufen, sich eiligst begeben; die kleinen weiblichen Arbeiten im Hause verrichten; schleudern, werfen", *-tiês* „sich schälen, sich ablösen; glücken, gelingen, einen guten Fang haben; sich heraushelfen, entkommen" ME II 522. Liet. *lúobyti* (praes. *-ija*) „lupti, godžiai valgyti" LKŽ VII 689 galima sieti su lat. *luôbît* (*-u, -īju*) „schälen, klauben, bolstern; mit dem Fusse einen Schlag versetzen", *-tiês* „sich schälen, sich ablösen; glücken, gelingen" ME II 521, „pieēsties(?); zum eignen Nutzen und Vorteil ausbeuten" EH I 765.

Tokie segmentai kaip „schälen, ablösen", „einen guten Fang haben" leidžia čia skirti ir vardažodžius liet. *lúoba* „plona žievė, lupena; sukietėjęs paviršius, pluta; stora medžio žievė, karna", *lúobas* „stora medžio žievė, karna; lovelis kiaušiniams ristі; į medį įkeliamas avilys, viliokas" LKŽ VII 688–9, lat. *luôba* „der Fang, die Beute", *luobs* „die Schale; ķēriens, luoms (nutvėrimas; grobis, laimikis)" ME II 521, dėl jų semantinio ryšio su *luôbt* „schälen, ablösen etc." plg. *luobas laiks* „die Zeit, wo sich die Rinde vom Baum ablöst; die Zeit, wo man einen guten Fang machen kann" ME II 521 ir liet. *lùpena* „medžio žievė, luobas etc.": *lùpti* „lupenas, žievę imti, šalinti, skusti; plėšti luobą, medžio žievę etc."; liet. *karnà* „liepos, gluosnio ar karklo apatinė žievė", s. rus. *kora* „žievė": liet. *kérti* „knotis, luptis, atšokti, atkristi, atvėpti"; lot. *cortex* „žievė" <ide. **(s)qer-t-* „piauti" (plg. liet. *kiřsti* „kuo nors aštriu smogti; piauti dalgiu, piautuvu etc.")[1]. Taigi semema „luoba, žievė" gali būti kilusi iš „lupti, plėšti, piauti".

Tokiu atveju su vokalizmu *a* čia dar galima paminėti liet. *lobti* (be kirčio; praes. *-ia*) „plėšti, grobti" (Skirsnemunė) LKŽ VII 638, lat. *at-lâbt*[2] „rekonvaleszieren, sich erholen" EH I 152 greta *at-labt* „wieder gut werden, sich beruhigen; rekonvaleszieren, sich erholen" ME I 170, dėl reikšmės plg. *gáutis* „gaivintis, stiprėti, atgyti": *gáuti* „įgyti; čiupti, griebti, stverti". Tačiau, ar jie priklauso nagrinėjamajai šakniai, nėra aišku, nes kartu su liet. *lãbas*, lat. *labs*, pr. *labbis, labs* „gut" jie gali atstovauti visai skirtingai šakniai[2].

Vokalizmo *uo* leksemoms semantiškai daug artimesnės yra vokalizmo *u* leksemos: liet. *lùb-ena* „lupena, nuolupa, žievė", *lùbinis* „luobinis, iš luobo padarytas" LKŽ VII 668–9 (plg. *luobìnis* „iš luobų padarytas; turintis luobą" ib. 689), lat. *luba* „Rinde, Schale überhaupt (auch die jenige von Kartoffeln); der obere, sich abschälen lassende Teil (eines Gegenstandes)" EH I 759. Be to, lat. *luba* reiškia ir „ein abgespaltetes (nicht gesägtes) Brett" EH I 759, „das Brett" ME II 509, todėl

[1] B. Jēgers, KZ, 80, 1966, p. 16,22.

[2] E. Fraenkel, LEW, p. 327. Apie sememų „geras"↔„lupti, plėšti; čiupti, griebti, grobti" istorinį ryšį žr. A. Gāters. Commentationes Balticae, II, 1954, p. 36.

nagrinėjamajai šakniai veikiausiai priklauso ir liet. *lubà* „lubų lenta; patalpos apdengimas; stora medžio žievė, karna“ LKŽ VII 669 bei pr. *lubbo* „lenta“. Tuo pačiu konstatuojame ir tai, kad šaknis *lub-* yra bendrabaltiška ir, atrodo, pakankamai sena, kad iš jos galima būtų kildinti vokalizmo *uo* leksemas. Semema „luoba, žievė“, kaip jau buvo minėta, gali remtis „lupti, plėšti, piauti ir pan.“. Tokius segmentus ir turi lat. *lubît* „spleissen (skalas skelti)“ ME II 509 bei, matyt, *iz-lubît* „ausschlürfen“ EH I 464, dėl reikšmės plg. liet. *lúobyti* „lupti, godžiai valgyti“.

Vokalizmą *au* galima įžiūrėti liet. *laũbti* (praes. *-ia*) „kasti, rausti“ LKŽ VII 176 ir lat. *làubt*[2] „hauen, schlagen, stossen“ EH I 722 (dėl jų semantinių santykių plg. liet. *kapóti* „hacken, spalten, schlagen, hauen“ : s. sl. *kopati* „kasti“).

Šaknis *laub-/lub-* gali būti su priesaga *-b-* susiformavusi iš pirminės šaknies[1], slypinčios lat. *lavît* „fangen, greifen, nachstellen“ ME II 433, „greifen, stehlen, rauben“ EH I 725, liet. *lavĕti* „vystytis, lavintis, darytis lavesniam“, *lãvinti*, *lãvyti* „ugdyti, stiprinti, vystyti fizines ir dvasines savybes“, *lavùs* „vikrus, mitrus; gerai gaudantis grobį; išlavintas, sumanus, gudrus“ LKŽ VII 209–211 (dėl turinio segmentų santykių plg. *su-gáuti* „pagriebti, pačiupti“: „pajusti, suvokti; susiorientuoti“)[2].

Tokiu būdu atsiradusios šaknies *lub-* „plėšti, skelti (skalas) ir pan.“ pamatu galėjo būti toliau generuojamos tokios leksemos kaip antai: lat. *luôbît*, *luôbt*, liet. *lúobyti*, *luõbti*. Semantinė raida čia galėjo būti tokia: „imti, čiupti, griebti (*lavît*, *lãvinti*, *lãvyti*) → „plėšti (luobą), skelti (skalas), lupti (žievę)“ (*luôbît*, *luôbt*; iš čia „žievė, karna“) → „sunkiai dirbti; ruoštis, die kleinen weiblichen Arbeiten im Hause verrichten“ (*luõbti*, *luôbt*) ↔ „(godžiai) valgyti“ (*-luõbti*, *lúobyti*, *luôbît*).

Lat. *luôbt* (praes. *-bju*), reikšme „die kleinen weiblichen Arbeiten im Hause verrichten“, tiksliau atliepia liet. *liuõbti* (praes. *-bia*) „gyvulius šerti, duoti ėsti; triūsti apie namus, eiti namų apyvoką, ruoštis; valyti, švarinti, kuopti, mazgoti; mušti, kirsti, kulti; daug valgyti, srėbti, kirsti“ LKŽ VII 616, plg. dar su šaknies pradžios palataliniu *l* *liúoboti* „grobti, imti“ ib. 616, *liuobà* (su *uõ*) „gyvulių šėrimas, ruoša apie gyvulius; gyvulių šėrimo laikas; namų ruoša, apyvoka; pašaras, gyvulių ėdesys“, *liuõbas* „gyvulių šėrimas, ruoša apie gyvulius; namų ruoša, apyvoka“ LKŽ VII 615. Šių šaknies pradžios palatalinį priebalsį turinčių leksemų vartojimo plotas ribojasi daugiausia aukštaičių tarmėmis (*liuõbti* dar randamas S. Daukanto ir Žemaitės raštuose), o tai veikiausiai rodo jų naujumą.

pliuõpti

pliuõpia, *pliuõpė*, *pliuõpti* „tekėti, bėgti, plūsti; srėbti“ užfiksuotas iš Ėriškių ir žinomas iš A. Baranausko raštų. Iš vienos pusės, jis semantiškai susijęs su *pliõpti* (praes. *-ia*) „pliaupti, smarkiai lyti, tekėti etc.“, iš antros, – su *pliaũpti* (praes. *-ia*) „smarkiai lyti; tekėti, bėgti, plūsti; pilti; garsiai srėbti, gerti etc.“, *pliũpti* (praes. *-ia*) „tekėti, bėgti, plūsti; smarkiai mušti, perti“, *pliùpti* (praes. *pliumpa*) „tekėti, bėgti, plūsti; aitrintis, lakstyti; išduoti garsą, murmėti“, *pliupĕti* (praes. *pliùpa*) „su garsu virti, kunkuliuoti; išduoti garsą taškant skystį, pliauškėti; važiuoti (per purvyną); daug gerti, srėbti, pliaupti etc.“. Leksemos *pliõpti*, *pliaũpti*, *pliũpti*, *pliùpti*, *pliupĕti* vartojamos visame lietuvių kalbos plote. Alomorfas *pliup-* pasirodo jau ir

[1] Kitaip E. Fraenkel, LEW, p. 343, 388.
[2] Toliau žr. E. Fraenkel, LEW, p. 348.

latvių kalboje, plg. *plupt* (praes. *-pstu, -pju, plùpu*) „sprudeln wie kochende Grütze, spritzen", *plupêt* „hörbar kochen (von einer dickflüssigen Masse)", *plupinât* „etwas Flüssiges so lange kochen, bis es dick wird" ME III 373.

Šaknis *pliaup-/pliup-* gali būti antrinė: su formantu *-p-* ji gali būti susidariusi iš pirminės šaknies, kurią turi *pláuti* (praet. *plóvė*) „skalauti; mazgoti" (plg. dar s. sl. *plovą* „teku", s. ind. *plávate* „jis plaukia"). Trumpasis šaknies alomorfas gali būti išlaikytas tokiose leksemose kaip *plevénti* „plasnoti, mosuoti sparnais; mirgėti, žioruoti; (refl.) plaukioti, taškytis po vandenį", *plevinėti, plėvinėti* „be tikslo vaikščioti, valkiotis, slampinėti".

ruõpti

ruõpia, ruõpė, ruõpti „duobti, gremžti, urbti, skaptuoti; kasti; atkasinėjant dalba ristis iš žemės akmenį; (refl.) lipti" daugiausia vartojamas žemaičių (Alsėdžiai, Ylakiai, Skuodas, Viekšniai), pasitaiko ir aukštaičių (Armoniškės, Smilgiai) tarmėse. Žinomi ir iteratyvai: *ruopýti* „su peiliu daryti skyles" Alsėdžiai, *rúopoti* „ristis; pavargusiai verpti" Gargždai, Gegrėnai, Rietavas.

Vokalizmą *uo* turi ir vardažodžiai: *rúopas* „grublas; saga" A. Juška, *ruopa* (be kirčio) „gumbas, gunkla" Būga RR II 357, 545, *rúopis* „kaupas, rūsys" Jieznas, Kvėdarna, Rietavas, Veiviržėnai, Žeimelis, *ruoplà* „stora beržo žievė" Tryškiai, *uoplẽ* „sustorėjimas medyje" Judrėnai, *rúoplis* „beržo žievė" Akmenė, Ylakiai, Pasvalys, Salantai, Šatės, Šilalė.

Vokalizmo *uo* leksemos toliau betarpiškai siejasi su vokalizmo *u/au* leksemomis: liet. *raũpti* (praes. *-ia*) „kasti, duobti" Kvėdarna, Užventis, „turėti rūpestį, liūdėti" A. Juška, *raupýti* (praes. *raũpo*) „urbti" J I 622, s. v. *išruõpti*, lat. *raũpît* (*-u, -īju*) „(Gemüsewurzeln) mit einem Hackeisen zerhacken (zerstampfen)" EH II 358. Vokalizmą *au* turi ir visa eilė vardažodžių, plg. liet. *raũpas* Molėtai, *raupaĩ* „sunki užkrečiama liga, pasireiškianti išbėrimais, darančiais išgijusio odą gruoblėtą (variola)" Daukšiai, Dusetos, Kaltinėnai, Kapsukas, Raguva, Telšiai, lat. *raupi* „die abgeschnittenen Samenstengel des Flachses" ME III 488, *raũpi* „zerhackte Gemüsewurzeln und Blätter (als Futter für Kühe)" EH II 358, *ràups*[2], *raupa* „die Gänsehaut" ME III 488, liet. *raupùs* „nelygus nuo raupų, raupuotas; piktas" Alanta, Liškiava, Skirsnemunė, lat. *ràupjš, raûps*[2] „struppig, was grob, rauh anzufühlen ist; geköpert (von Geweben)" ME III 488.

Nykstamojo laipsnio leksemos yra tokios: *rùpti* (praes. *rumpa*) „rupiam, ruplėtam darytis; grubti, rambėti; spuogams rastis, šašti" Jurbarkas, Kartena, Kuliai, Linkuva, Luokė, Sintautai, Skuodas, Šatės, Šilalė, Tverai, Upyna, Viduklė (plg. dar *rùpti* „vargiai augti" Skirsnemunė; *rùptis* (praes. *rupuos*) „lipti (iš vežimo)" A. Juška), lat. *rupt* (*-stu,-u*) „rissig werden (von der Haut)" EH II 385. Greta jų egzistuoja ir nykstamojo laipsnio vardažodžiai: *rupas* „rauh, höckerig, holperig" N 451, *rupas* „gruby, krupny" M. Akelaičio žod. 376, *ruppà źémė* „rauhes Land" M I 230, *rupùs* „stambus, nesmulkus; šiurkštus" Dusetos, Joniškis, Lazdijai, Miroslavas, Nemenčinė, Seirijai, Ūdrija ir kt., lat. *rupjš, rups* „grob" ME III 563, EH II 385.

Pailgintą nykstamąjį vokalizmą turi čia priklausantys liet. *rūpėti* (praes. *rūpi*) „turėti rūpestį", lat. *rũpêt* (3 p. praes. *rũp*, praet. *rūpēja*) „Sorge machen, bekümmern" ME III 571, *pa-rũpti* (praes. *-sta*) „imti rūpėti", lat. *rũpt* (3 p. praes. *rũpj*, praet. *rũpa*) „Sorge machen, bekümmern; gereuen, verdriessen" ME III 572, liet. *rūpa* (be kir-

čio) J I 20, *rūpė* „rūpestis" Dusetos, žr. Būga RR II 544, lat. *rūpe, rūpa* „die Sorge(n), die Kummer, die Kümmernis" ME III 571, liet. *rūpùs* „rūpestingas" ir kt.; dėl sememų „kasti, duobti, raupyti" ir „turėti rūpestį, liūdėti, sielvartauti" gimininingumo plg., be jau minėto *raũpti* „kasti, duobti" : „turėti rūpestį, liūdėti", dar liet. *daũbti* „duobti, skobti; dobti, mušti" : liet. *džiaũbti* „eiti nosį nuleidus", lat. *g'aubt* „achten auf, sorgen für, besorgen (gādāt)", *džaubt* „sich sorgen, Sorge tragen"; s. ind. *rujáti* „jis laužia": lot. *lūgeō* „apverkiu, liūdžiu; gedžiu" (plg. liet. *širdis lūžta* (kalbant apie didelį širdies skausmą) LKŽ VII 718).

Liet. *rùpti*, lat. *rupt* giminaičiai kitose ide. kalbose gali būti s. angl. *rēofan*, s. isl. *riúfa* „laužti, traukti" (su *eu* vokalizmu), lot. *rumpo* „laužiu, laužau, plėšau, draskau" (perf. *rūpī*, seniau *rūpsī*), s. ind. *rúpyati* „jis turi gėlą kūne", *ropayati* „jis plėšo, drasko" (iš ide. šaknies **reup-* „ausreißen, zerreißen, brechen" Pokorny IEW 870). Lat. *raupa* atliepia serb.-chorv. *rȕpa* „skylė, duobė", s. skand. *rauf* „skylė".

Nykstamojo laipsnio leksemų pirmumas vokalizmų *uo* ir *au* leksemų atžvilgiu matyti iš to, kad nykstamojo laipsnio leksemos vartojamos visame lietuvių kalbos plote, turi tikslius atitikmenis latvių kalboje ir gana neabejotinus atliepinius kitose ide. kalbose. Vadinasi, jos galėjo sudaryti visai pakankamą pamatą vokalizmų *uo* ir *au* leksemoms generuotis.

Ryšium su tuo pravartu atsižvelgti ir į vokalizmų *o* (*ā*) bei *ē* leksemas, neretai turinčias semantinių susilietimo taškų su ką tik nagrinėtomis leksemomis.

rópti (ir *rõpti*, praes. *-ia*) „aukštyn lipti, kopti, keltis; tingiai eiti, vos judėti, vilktis; (paprastai su *ap-*) daug griebti, daug apimti; atlikti, daryti, dirbti" vartojamas daugiausia vakarinėje lietuvių kalbos ploto dalyje (Akmenė, Barstyčiai, Gargždai, Gegužinė, Kapsukas, Kruopiai, Lazdijai, Lioliai, Papilė, Rokiškis, Šatės, Vegeriai, Viekšniai, Žagarė). Latvių kalboje jam atliepia *rãpt* (praes. *-pju*) „kriechen, auf allen Vieren gehen" ME 497, plg. dar liet. *ropóti* „šliaužti, eiti velkant kūną" ir lat. *rãpât* (ir *ŗãpât* ME III 586) „kriechen, auf allen Vieren gehen" ME III 497.

Vokalizmą *a* turi: lat. *iz-rapêt* I „morsch, porös werden" ME I 789, *rapêt* III „schmutzig sein, vor Schmutz bersten", *rapêt* IV „kerben (einen Baum, dass er besser trockne und nicht platze)", *rapačât* „auf allen Vieren kriechen", „eine Arbeit gewissenhaft verrichten; am Samstagabend od. Sonntag arbeiten" ME III 478, liet. *rapečkénti* Dusetos, *rapečkóti* „lipti" Kuktiškės.

Liet. *rẽpti* (ir *rẽpti* Liudvinavas, Mosėdis, Ūdininkai; praes. *-ia*) „daug griebti, daug apimti; (refl.) lipti (į medį); lėtai eiti, vilktis; (su *nu-*) numanyti" vartojamas daugiausia rytinėje lietuvių kalbos ploto dalyje (Baisogala, Bartninkai, Daukšiai, Dusetos, Gižai, Igliauka, Jūžintai, Lazdijai, Leipalingis, Linkuva, Radviliškis, Rodūnia, Rokiškis, Skirsnemunė, Šilalė, Šimkaičiai, Šunskai, Traupis, Veiveriai, Veliuona, Žvirgždaičiai). Latvių kalboje jį atitinka *rèpt*[2] „mit Wohlgefallen einen nicht schwackhaften, ziemlich dünnen Brei essen" EH II 370; plg. dar lat. *rẹ̃puôt* „kriechen", *rẽpêt* „grindig werden, eine Kruste bekommen" ME III 521, liet. *rẽplinti, rėplióti* „eiti keturiomis, ropoti, šliaužti".

Vokalizmą *e* turi lat. *rept* (praes. *-pju*) „zur Heilung bewachsen, einen Kallus ansetzen" ME III 513, *ap-rept, -repêt, -rẽpêt* „zur Heilung bewachsen, benarben; schmutzig sein, vor Schmutz bersten" ME I 115, *repeči* „etwas Unebenes,

Schorfiges, zerplatzte Haut" ME III 512 ir kt., liet. *repečkénti, repečkióti, repečkúoti, repetúoti* „eiti keturiomis, ropoti" bei *rẽp-lės* „Zange".

Kartu su E. Lewy (IF 32, 163, ZfslPh 9,406), gal būt, čia galima skirti ir pr. *rīpaiti* „folget!" Ench 57,4 (2 plur. imper.), *rīpintin* Ench 53,31 (acc. sing. part. praes. act.), *rīpintinion* (įvardžiuotinio dalyvio acc. sing.; užfiksuota *rīpintinton*)[1], *serrīpimai* (1 plur. ind.) „erfahren" Ench 71,7 (iš **sen-rīpimai*) su dažnu prūsų kalboje *ē* virtimu *ī*. Identifikuojant kalbamuosius prūsų, lietuvių ir latvių kalbų žodžius, pirmiausia galima su pr. *ser-rīpimai* „erfahren" semantiškai palyginti liet. *nu-rẽpti* „numanyti" Dusetos ir toliau pasiremti tokiomis semantinėmis paralelėmis kaip pr. *līse* „kriecht", s. sl. *vъz-lězą* „lipu, kopiu, keliuosi": lat. *lēzêt* „langsam, lauernd gehen", *lēzētiês, lēžâtiês* „mit einem Schlittchen vom Berge fahren"; s. sl. *plěžą, plъzati* „šliaužti": s. vok. aukšt. *folgēn*, s. skand. *fylgja* „sekti".

Taigi prūsų kalboje randame paliudytą ir vokalizmą *ē*, ir vokalizmą *a*, plg. pr. *raples* „czange (replės)" Elb. 520 (plg. liet. *rãplės*).

Etimologiniuose žodynuose[2] čia suminėtas leksemas linkstama atskirti: iš vienos pusės, lyginant su lot. *rēpō* „šliaužiu, ropoju", liet. *rėplióti*, lat. *rãpât, rãpt*, pr. *rīpaiti* atstatoma ide. šaknis **rēp-* „kriechen, schleichen" Pokorny IEW 865; iš antros, be liet. *ap-rẽpti, rẽplės*, iš ide. šaknies **rep-* „an sich reißen, raffen" Pokorny IEW 865 kildinami lot. *rapiō* „griebiu, čiumpu, imu; ištraukiu, atimu; nuplėšiu, perplėšiu; skubiai padarau, įvykdau", gr. ἑρέπτομαι „pešu, ryju, ėdu", alb. *rjep* „plėšiu, traukiu" (iš **repō*); plg. dar bulg. *répam* „pešti (plaukus), rauti", kurį I. Duridanovas[3] linkęs įtarti skoliniu iš trakų ar dakų dialektų. Šių kitų ide. kalbų ir baltų kalbų leksemų semantinis artimumas yra toks didelis, kad tos leksemos visos gali būti vienos kilmės. Tačiau atskirti sememą „čiupti, griebti, imti; plėšti, traukti" nuo sememos „ropoti, šliaužti" vargu ar esama didesnio pamato. Negalėtų, rodosi, būti atsitiktinė ta aplinkybė, kad šios abi sememos neretai manifestuojamos tų pačių raiškos plano segmentų, plg. liet. *rẽpti* „daug griebti, daug apimti etc.": lat. *rę̃puôt* „kriechen"; liet. *rópti* „(su *ap-*) daug griebti, daug apimti etc.": lat. *rãpt* „kriechen"; lot. *rapiō* „griebiu, čiumpu, imu; ištraukiu; nuplėšiu etc.": *rēpō* „šliaužiu, ropoju". Tų sememų etimologinis ryšys yra gana suprantamas: juk šliaužti, ropoti tegalima čiumpant, griebiantis, kabinantis rankomis, plg. vok. *auf allen Vieren gehen*. Su „šliaužti, ropoti" glaudžiai yra susijęs segmentas „lipti, kopti", plg. s. sl. *plěžą, plъzati* „šliaužti": slovėn. *plêžem plêzati* „lipti, kopti"; liet. *ropóti* „šliaužti, eiti velkant kūną": *rópti* „aukštyn lipti, kopti, keltis etc.". Segmentas „lipti, kopti", matyt, irgi yra kilęs iš „čiupti, griebti, imti; plėšti, traukti", plg., pvz., *kabìnti* „...glėbti, imti aplink; griebti, čiupti, stverti; lipti, kopti etc."; *ruõbti* „gremžti, duobti, skaptuoti etc.": *ruõbtis* „lipti". Iš „čiupti, griebti, imti; plėšti, traukti" galima kildinti ir „atlikti, daryti, dirbti", plg. liet. *luõbti* „sunkiai dirbti", lat. *luôbt* „...die kleinen weiblichen Arbeiten im Hause verrichten": „schälen, ablösen etc.". Todėl suprantama, kodėl turinio segmentas „atlikti, daryti, dirbti; ruoštis" pasitaiko greta segmento „šliaužti", plg. lat. *rapačât* „auf allen Vieren kriechen; eine Arbeit gewissenhaft verrichten etc.", ir greta segmento „lipti, kopti", plg. liet. *rópti* „aukštyn lipti, kopti, keltis etc.; atlikti, daryti, dirbti".

---

[1] Žr. J. Endzelīns, FBR, 8, 1928, p. 7.

[2] Plg., pvz., R. Trautmann, BSW, p. 244, 246.

[3] I. Duridanov, Donum Balticum, p. 108.

Kiek sunkiau su čia spėjama pirmine semema „čiupti, griebti, imti; plėšti, traukti“ susieti turinio segmentus, kuriuos turi latvių kalbos vokalizmų *e* ir *a* leksemos. Apie galimą segmento „ruopti, gremžti, skobti, skaptuoti, rantuoti“ (plg. lat. *rapêt*) ryšį su „čiupti, griebti, grobti“ jau buvo kalbėta (žr. s. v. *guõbti*). Sememos „ruopti, gremžti, skobti, skaptuoti, rantuoti“ (t. y. „daryti šiurkštų, nelygų, gruoblėtą“) intranzityvinė alosema gali būti „ruplėtam, gruoblėtam darytis, grubti, rambėti; sprogti, šašti“, o ši alosema yra tai, ką turi latvių kalbos vokalizmų *a* ir *e* leksemos, semantiniu atžvilgiu dar plg. lot. *scabō* „kasau, grandau, gremžiu“: *scaber* „šiurkštus, gruoblėtas, nelygus“. Vadinasi, tarp liet. *rẽpti* (ir *rĕpti*) „daug griebti, daug apimti; (refl.) lipti; lėtai eiti, vilktis; numanyti“, lat. *rèpt*[2] „...dünnen Brei essen“ ir lat. *rept* „zur Heilung bewachsen, benarben, einen Kallus ansetzen“ galima įžiūrėti papildomosios distribucijos santykį. Tai reiškia, kad *rẽpti*, *rèpt*[2], *rept* leksemos susiformavo, skilus paradigmai **rep-* : **rēp-*. Vokalizmų *e* ir *ē* pirmumą patvirtina gana tikslūs atitikmenys kitose ide. kalbose. Vokalizmas *o* (lat. *ā*) čia gali būti išvestinis, o leksemų *rópti*, *rãpt* turinio plane galima matyti iteratyvinį atspalvį. Vadinasi, šaknies **rep-*/**rēp-* „čiupti, griebti, (ap)imti; plėšti, traukti“ vediniai veikiausiai yra leksemos *rópti*, *rãpt*. Todėl leksema *ruõpti* galėjo būti ir greičiausiai buvo generuota kitu, alomorfo *rup-* pamatu.

ruõbti, riuõbti

ruõbia, *ruõbė*, *ruõbti* (ir *riuõbti* Gargždai) „gremžti, duobti, skaptuoti; kasti; (refl.) lipti“ vartojamas žemaičių tarmėse (Alsėdžiai, Grobštai, Kretingalė, Plungė, Rietavas, Salantai, Tirkšliai, Viekšniai). F. Kuršaičio žodyne *rúobti* randamas reikšme „die (häuslichen) Arbeiten verrichten, beschicken“ K II 18. Nors šis veiksmažodis ir vartojamas šiaurės vakarų žemaičių tarmėse, kur kartais pasireiškia latvių kalbos įtaka, skoliniu iš latvių kalbos jis negalėtų būti[1], nes lietuvių kalboje apstu leksemų, turinčių kitus šaknies vokalizmo laipsnius (žr. žemiau).

Liet. *ruõbti* (ir *rúobti*) latvių kalboje atliepia *ìe-ruobt* (praes. *-ruobj*) „einkerben, eingravieren“ EH I 538. Vokalizmą *uo* čia dar turi *rùobît* (*-u*, *-īju*) „kerben, eine Kerbe hauen, höhlen, in Stücke hauen“ ME III 575, *ruoba* (be kirčio) „die Kerbe, der Einschnitt“ EH I 390, *ruobe* (be kirčio) „eine Kerbe im Holz“, *rùobs* „die Kerbe, der Einschnitt, die Falze, ein Ausfall, eine Lücke, ein Mangel etc.“, *ruobs* (be kirčio) „gekerbt, gezackt“ ME III 575–6. Šių latvių kalbos leksemų vokalizmo *uo* kilmė dar neišaiškinta. Tai padaryti trukdo ta aplinkybė, kad balsių kaitos laipsnių *ā*, *ē*, *e* latvių kalboje nerandame paliudytų. Morfonologinis kalbamųjų leksemų izoliuotumas leido atsirasti įvairiems spėliojimams: K. Būga (RR II 111, 541) lat. *rùobs* paskelbė skoliniu iš slavų kalbų; J. Endzelīns (ME III 576) lat. *uo* čia kildino iš *an*, pažymėdamas, kad pirminė šaknis *ramb-* (plg. lat. *rembêt*, *rimba*, *rumba*, liet. *rémbėti*) buvusi kontaminuota su šaknimi *rant-* (plg. lat. *ruotît*, *rantît*, liet. *rantýti*). Mat, latvių kalboje tik *am*, kilęs iš *an*, virto *uo*, o ide. **om*, **am* liko sveiki (*am*). Tik E. Fraenkelis (LEW 749) vokalizmą *uo* čia laikė senu, įskirdamas jį į *u* eilę. Kad lat. *-ruobt*, *rùobît*, *ruoba*, *rùobs*, o taip pat ir liet. *ruõbti* vokalizmas *uo* šiaip ar taip, matyt, remiasi *ō* ar *ōu*, rodytų vokalizmų *u*/*au* leksemos lietuvių ir latvių kalbose.

---

[1] Skoliniu laiko J. Endzelīns, IORJAS, 15, 2, 1910, p. 205; R. Trautmann, BSW, p. 236.

K. Būga (RR II 356) su liet. *ruõbti*, o E. Fraenkelis (LEW 749) su lat. *rùobît*, *rùobs* yra susieję liet. *rubinėti* „krapštinėti, kasinėti", lat. *rubinât* „einkerben, nagen etc.".

Vokalizmas *u* yra paliudytas tokiose leksemose: *rùbti* (praes. *rùba*) „kasti" A. Juška, *rùbinti* „kasti" Dusmenys, *rubinėti* „krapštinėti" Alsėdžiai, Pikeliai, lat. *rubinât* „einkerben, nagen, anfressen, ein Loch machen; aus dem Kartoffelfelde mit dem Hand grössere Kartoffeln hervorholen, indem man die kleinere stehen lässt" ME III 552, plg. A. Juškos sakinį: *Bulbes pàrubiau, patirdama, ar užaugo*. Tai, kad šios leksemos yra palyginti senos, rodytų jų semantinis ir vienur kitur (pvz., *rùbinti*, *rubinât*) morfologinis atitikimas lietuvių ir latvių kalbose. Įtarti lietuvių kalbos leksemas skolinimu iš latvių kalbos negalima dėl to, kad jos jau pasitaiko ir aukštaičių tarmėje (*rùbinti*) ir, be to, lietuvių kalboje pasirodo alomorfai *raub-* ir *riaub-*.

Liet. *raũbti* (praes. *-ia*) „kasti; gremžti, duobti, skaptuoti" vartojamas žemaičių tarmėje (Plungė, Varniai, Viekšniai ir S. Daukanto raštuose), o *riaũbti* (praes. *-ia*) „negražiai valgyti" – aukštaičių tarmėse (Šunskai); dėl reikšmės plg. lat. *rubinât* „ēst kuo sausu pa druskai" EH II 381.

Šaknis *raub-/riaub-/rub-* savo ruožtu gali būti su formantu *-b-* atsiradusi iš liet. *ráuti* „raufen, rupfen, reißen", lat. *raût* „reissen, ziehen, raufen"; dėl reišmės plg. s. sl. *ryti* (praes. *ryją*) „kasti" : s. sl. *rъvati* „rauti". Seniau buvus alomorfą su trumpuoju vokalizmu rodo liet. *ravėti*, lat. *ravêt*, *revêt* „jäten", s. sl. *rъvati* (praes. *rъvą*), s. ind. *rávati* „jis daužo", lot. *ruō* „verčiu, rausiu".

Nors leksemų *ruõbti* (*rúobti*), *-ruobt* ir *raũbti*, *rùbti*, *rùbinti*, *rubinât* turinio planai yra ir nepaprastai artimi, – tą artimumą, rodos, tegalima paaiškinti leidus tų leksemų genetinę vienybę, – reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad analogišką reikšmę turi ir tokios leksemos, kaip *robti* (be kirčio) „gremžti" Plikiai, Šatės, *ap-rẽbti* (praes. *-rẽbia*) „apglėbti, pajėgti" Kirdeikiai, *atsi-rẽblinti* „plačiai atsisėsti" J I 153; plg. dar *roblóti* „rėplioti" Linkuva, Vabalninkas, Vaškai, *roblinėti* „rėplinėti" Joniškis, Linkuva, Miežiškiai. Tačiau, neturėdami atitikmenų latvių kalboje, mes negalime leksemos *-rẽbti* laikyti tokia sena, kad iš jos galėtume kildinti *ruõbti* (*rúobti*), nors semantinis jų ryšys ir būtų suvokiamas.

skuõpti, *skúobti*

skuõpia, *skuõpė*, *skuõpti* „skinti, rėkšti; piauti" Ceikiniai, Skirsnemunė, „schneidend höhlen" K 386, *skúobia*, *skúobė*, *skúobti* (ir *skuõbti*)) „skinti, raškyti; drožti, duobti, skaptuoti" Kražiai, Palanga, Plateliai, Sintautai, Telšiai, kaip matyti, daugiausia vartojami vakarinėje lietuvių kalbos ploto dalyje. Pasitaiko jie kai kur ir rytų aukštaičiuose: *skúobti* „eiti, vykti (?)" Daugėliškis.

Semantiniu atžvilgiu *skuõpti*, *skúobti* artimiausios yra vokalizmo *o* leksemos: *skópti* (praes. *-ia*) „skaptuoti" Girdiškė, Salamiestis, *skõbti* (praes. *-ia*) „skinti, rėkšti; drožti, duobti, skaptuoti; bėgti (Upyna)", kurios taip pat daugiausia vartojamos žemaičių tarmių, bet pasitaiko ir aukštaičiuose (Barstyčiai, Darbėnai, Dovilai, Gegužinė, Kairiai, Kuliai, Kupiškis, Kuršėnai, Kužiai, Kvėdarna, Pajevonys, Pikeliai, Plateliai, Plungė, Salantai, Skuodas, Tauragė, Tauragnai, Tverai, Upyna); plg. dar *skobinėti* Pelesa. Žemaičių tarmėse užfiksuota ir esamojo laiko forma su vokalizmu *a*: *skõbti*, praes. *skãbia* „skinti, rėkšti; drožti, skaptuoti" Alsėdžiai, Kvėdarna, Plateliai, Rietavas, Salantai, Šatės, Tirkšliai, Viekšniai.

Plačiai paliudytas ir vokalizmas *a*: *iš-skàpti* (praes. *iš-skapu*) „išduobti, išskobti" J I 641, *skàbti* (praes. *skãbia*) „duobti, skaptuoti" Baisogala, Luokė, *skabĕti* (praes. *skabù*) „schneiden, kratzen" A. Bezzenberger BB 24, 274, *skabýti* (praes. *skãbo*) „skinti, raškyti; rupšnoti", lat. *skabît* „abhauen, (be)kappen" ME III 863 ir kt.

Vokalizmą *e* turi: lat. *šķēpêt* „der Länge nach zerschneiden", *šķęps* „der Spieß, Speer, das Bajonett", *šķēpelêt* „(ab)hauen, (ab)spalten, zerspalten, zerhacken etc.", *šķēpele* „ein abgesplittertes od. abgespaltenes Stück, ein kleines Stück Holz, eine Scherbe, das breite Ende am Ruder" ME IV 32–3, *šķēpete* „gabals" EH II 633, liet. *skėp-ùkas* „gabalėlis (mėsos, duonos)" Alytus, *su-skĕbti* (praes. *-sta*) „suspėti (ką padaryti), apžioti" Traupis.

Vokalizmą *e* turi: *skẽpeta, skẽpetas* „skarelė, skara; audeklo gabalas", *skeptà* „skepeta" (dėl reikšmės plg. *skarà* : *skìrti*), *skẽpsnė* „gabalas (mėsos, duonos); išplėštas drabužio lopas; skiedra", lat. *šķepsne, šķepste* „ein Griff, eine Handvoll" ME IV 98, liet. *skebérla, skebérlis* „nuskuręs medis", *skebérliai* „skudurai, nuoplyšos, skiedros", *skebérlėti* „prastai augti, kerpėti, skursti", *skebérda* „atsikišusi medžio šaka", *skebérdėti* „skarti; negražiai išsišakoti (apie medį)".

Ir vokalizmo *e*/*ē*, ir vokalizmo *a*/*ā* leksemų lietuvių ir latvių kalbose turinio segmentai yra artimi, ir dėl tų leksemų etimologinės vienybės didesnių abejonių nekyla. Atitinkami kitų ide. kalbų duomenys rodo vokalizmą *a* (resp. *ā*), o taip pat ir *e* (žr. žemiau).

Čia suminėtos baltų kalbų leksemos paprastai skiriamos ide. šakniai **skob*(*h*)- ar **skab*(*h*)-/**skāb*(*h*)- „mit scharfem Werkzeug schneiden, spalten" Pokorny IEW 930. Jai priklauso s. rus. *skoblь* „drožtuvas; kaišena, lankena" (rus. скобли́ть „skusti, grandyti, gremžti, kaišti"), rus. ска́ба, brus. ска́ба „skeveldra; skala; rakštis, pašinas" (dėl semantikos plg. lat. *skabaŕga* „der Splitter" ME III 862); got. *skaban*, s. vok. aukšt. *scaban* „grandyti, skusti; kirpti", s. isl. *skafa*, s. angl. *scafan* „grandyti, skusti" (s. isl., s. angl. praet. *skóf*); s. ind. *ava-skabhnāti* „jis (nu)laužia"; lot. *scabō* „kasau, grandau, gremžiu" (perf. *scābī*, plg. s. isl., s. angl. *skóf*, liet. *skõbė*), *scaber* „šiurkštus, gruoblėtas, nelygus" (plg. liet. *skabrùs* „vikrus, apsukrus; smagus, patogus", lat. *skabrs* „splitterig, scharf etc."). Be baltų kalbų, vokalizmas *e* dar randamas slavų kalbose, plg. rus. щéбень, щебель „(akmenų) skalda", щéбер „žvirgždas, skalda", щебло́ „skala, balana" (iš **skeb-*), plg. liet. *skebérda* „atsikišusi medžio šaka", *skebérla* „nuskendęs medis", *skebérliai* „skudurai, nuoplyšos, skiedros".

Kaip rodo *skẽpeta*(*s*), šaknis *skep-* su galo priebalsiu *-p-*, matyt, atsiradusiu iš *-b-* prieš tenues, irgi gali siekti senus laikus. Ir iš tiesų, pastaroji šaknis plačiai atstovaujama slavų kalbose, sutinkama ji ir graikų kalboje, plg. s. rus. *ščepa* „skiedra", rus. щепа́ть, lenk. *szczepać* „skelti, skaldyti" (plg. liet. *skẽpsnė* „gabalas (mėsos, duonos); išplėštas drabužio lopas; skiedra"), s. sl. *štap*, serb.-chorv. *štâp* „lazda", rus. щап „Anhieb (eines Baumes)" (iš **skēp-*, plg. liet. *skėp-ùkas* „gabalėlis (mėsos, duonos)", lat. *šķęps* „der Spieß, Speer" ir kt.); gr. σκέπαρνος „kirvis".

Nors kitų ide. kalbų atitikmenys yra gana aiškūs ir atrodo, kad *skuõpti, skúobti* įsijungia į *e*/*ē*, *a*/*ā* apofonijos eilę, *skuõpti, skúobti* vokalizmo *uo* kilmės klausimo negalima laikyti išspręstu, nepaaiškinus to, kad čia nagrinėjamosios šaknies leksemos turi susilietimo taškų su šaknies **skub-*/**skeub-* leksemomis, plg., pvz., liet. *skàbti* „duobti, skaptuoti", *skabĕti* „schneiden, kratzen", lat. *skabît* „abhauen, (be)kappen" ir lat. *skubît* „schlecht mähen, (das Haar) schlecht beschneiden; (Äste) abhac-

ken, behauen"; liet. *skabìnti* „skinti, raškyti", *skabénti* „rupšnoti; skainioti" ir lat. *skubît* „schlingen"; liet. *su-skĕbti* „suspėti, apžioti" ir *skubĕti* „greitai ką daryti".

Semema „skubėti; greitai eiti, bėgti" gali būti atsiradusi iš „piauti, kirsti, skusti, grandyti, plėšti", plg. liet. *skùsti* „piauti plaukus palei odą; paviršių, žievę grandyti, lupti": „greitai eiti, bėgti"; *drèngti* „nešiojant plėšti, draskyti, gadinti; brūžinti, trinti" : „smarkiai eiti, bėgti"; lat. *drīzs* „geschwind, flink, schnell etc.": liet. *drỹžti* „plyšti, trintis, dėvėtis, nešiotis; plėšti, drengti"; liet. *káuti* „mušti, dobti; kovoti": „eiti, vykti"; liet. *skúosti* „skubiai eiti, bėgti": liet. *skáutis* „muštis" (žr. s. v. *skúosti*). Tokiu atveju tai, kad, iš vienos pusės, turime liet. *skùbti* (praes. *skumba*) „spėti; skubiam darytis, skubėti", lat. *skubt* (praes. *skubstu*) „eilen", liet. *skubĕti* (praes. *skùba*) „greitai ką daryti", *skùbinti* „daryti, kad skubėtų; skubėti", lat. *skubinât* „antreiben, ansputen, fördern, aufmuntern (zu etw.), beeilen; rasch vollenden", o iš antros, – lat. *skubît* (*-īju*) „schlecht mähen, (das Haar) schlecht beschneiden; (Äste) abhacken, behauen", yra visai suprantama. Pirminę reikšmę buvus „piauti, kirsti, (nu)mušti, daryti aštrų" rodo ir vokalizmo *au*, einančio po palatalinio priebalsio, leksemos: liet. *skiaũbras* „aštrus, status; skiausčias" (dėl reikšmės plg. liet. *staigùs* „ūmus, greitas; karštas; status", lat. *ãtrs* „schnell, rasch, heftig; hitzig; jäh, steil"), *skiauberìs* „kokio nors daikto aštruma; apdegusi viršutinė duonos plutos dalis", lat. *šķauba* „die spitze Giebelwand am Hausboden" ME IV 21.

Vokalizmų *u* ir *au* baltų kalbų žodžiai paprastai skiriami ide. šakniai **skeub-*, **skeubh-* „dahinschiessen (flink); schiessen, werfen, schieben" Pokorny IEW 955, kuriai priklauso ir bažn. sl. *skubą*, s. ček. *skubu, skusti* „pešti, drėksti" (su vokalizmo *ou*), got. *af-skiuban* „iš-, pavaryti; nusižengti, nusikalsti (įstatymui)", s. vok. aukšt. *scioban* „stumti", s. skand. *skúfa* „stumti, daužti, trenkti" (su vokalizmu *eu*). Neneigiant šio galimo gretinimo su kitų ide. kalbų faktais, vis dėlto reikia pasakyti, kad baltų šaknis **skeub-*/**skub-* gali būti atsiradusi ir pačioje baltų kalbų dirvoje: su formantu *-b-* ji gali būti susidariusi iš *skáutis* (praet. *skóvės*) „muštis", lat. *skaût*[2] (praes. *skauju*) „schlagen" (dar žr. s. v. *skúosti*).

Veiksmažodžiai *skuõpti, skúobti* tokiu atveju gali būti susiformavę iš *skub-*, kurio reikšmė buvo „piauti, kirsti, (nu)mušti".

sriuõbti, sruõbti

sriuõbia, sriuõbė, sriuõbti „su garsu, atkišus lūpas siurbiant gerti, valgyti" vartojamas vakarinėje lietuvių kalbos ploto dalyje (Barstyčiai, Darbėnai, Eržvilkas, Gegrėnai, Griškabūdis, Grūžiai, Judrėnai, Jurbarkas, Lazdijai, Mosėdis, Pakapė, Plateliai, Sintautai, Skirsnemunė, Surviliškis, Užventis, Vadžgirys, Varduva). Be to, žemaičių tarmėse (Girdiškė, Kuršėnai, Kvėdarna, Pajūris, Pavandenė, Švėkšna, Upyna, Vainutas) pasitaiko leksemos su veliariniu *r*: *sruõbti* (praes. *-ia*) „t. p.", o iš Azierkų tas veiksmažodis žinomas su šaknies pradžios *str-*: *struõbti* (praes. *-ia*) „siurbti, traukti (skystį)".

Ir rytų aukštaičių tarmėse pasitaiko vokalizmo *uo* leksemų: *sriúoboti* „sriubčioti" Linkmenys, *sriuobóti* „srėbti" Adutiškis, *sriuobas* (be kirčio) „beduonė, badas" Dūkštas.

Suminėtosios leksemos morfonologinėmis ypatybėmis ypač suartėja su vokalizmų *au, u* leksemomis.

sriaũbti (praes. *-ia*) „srebiant traukti į save, gerti, siurbti; eiti vandeniui, sunktis, tekėti“ vartojamas visose lietuvių kalbos tarmėse. *sraũbti* (praes. *-ia*) „t. p.“ žinomas iš Seinų, F. Nesselmanno (N 497) ir K. Sirvydo (SD 414) žodynų bei iš S. Chilinskio biblijos vertimo (*Tesraubia* Ch 1 Moz XXV 30). Pietinėse lietuvių tarmėse dar vartojami *striaũbti* (praes. *-ia*) „siurbti, gerti; klimpti, giliai įsirausti (Daukšiai, Nemunaitis)“ Alytus, Daugai, Miroslavas, Varėna, Žilinai ir *straũbti* (praes. *-ia*) „gerti, srėbti, siurbti“ Lazdijai, Leipalingis, Liškiava, Merkinė, Ratnyčia, Rodūnia, Seirijai, Šventežeris, Veisiejai, Vilkaviškis.

Nykstamojo laipsnio šaknies vokalizmą turi: *sriũbti* (praes. *-ia*) „gerti, siurbti“ Eržvilkas, Gruzdžiai, *ap-srùbti* (praes. *-sruñba*) „aptekti vandeniu“ J I s. v., *srũbti* (praes. *srùbia*) „srėbti“ Šilalė, *srũbti* (praes. *srũbia*) „srėbti“ Užventis, *striũbauti* „gailiai verkti, kūkčioti, raudoti“ Alovė, Dusetos, Dusmenys, Merkinė, Nedingė, Nemunaitis, Valkininkai, Varėna, Žilinai, *strubóti* (praes. *-ója*) „verkti, kūkčioti“ Liškiava, Merkinė, Varėna. Šio tipo leksemos pasirodo jau ir latvių kalboje: *strubinât* „mit einer flüssigen, zu schlürfenden Speise speisen“ ME III 1093, *strubulêt* „uz ātru ruoku šļurpstuot strēbt“ EH II 589, *struba* „etwas zu Schlürfendes, zu Löffelndes“ ME III 1093, *strūbât* : *meita attecēja gar upmalu strūbādama* („bļaudama“) EH II 591, *strũbuļât* EH II 591, *strũbļât* „(aus langer Weile, durch die Zähne) hörbar schlürfen“ ME III 1097.

Šie latvių kalbos atitikmenys rodytų, kad nykstamojo laipsnio leksemos yra pirminės vokalizmų *uo* ir *au* leksemų atžvilgiu. Ryšium su tuo reikia nurodyti, kad esama ir kito nykstamojo laipsnio, plg. liet. *surbti* (praes. *-ia*) „siurbti“ (vartojamas žemaičių tarmėse), *siurbti* (praes. *-ia*) „traukti skystį į burną pro siaurai sudėtas lūpas“ (vartojamas aukštaičių ir žemaičių tarmėse), lat. *surbt* (praes. *-bju*) „schlürfen“ ME III 1125[1].

Liet. *sriuõbti*, *sruõbti*, *sriaũbti* ir *sraũbti* artimos turinio planu yra ir vokalizmo *e*/*ē* leksemos. Liet. *srẽbti* (praes. *srẽbia*) „valgyti viralą šaukštu“ vartojamas visame lietuvių kalbos plote. *strẽbti* (praes. *strẽbia*, *strẽbia* Kalesninkai) randame pietinėse aukštaičių tarmėse (Alytus, Barčiai, Butrimonys, Druskininkai, Kabeliai, Lazdijai, Lazūnai, Leipalingis, Merkinė, Rodūnia, Zervynos). Latvių kalboje čia turime *strèbt* (praes. *strebju*, *strèbju*, praet. *strèbu*), *strebt* (praes. *strebju*) „schlürfen, löffeln, mit Löffeln essen“ ME III 1087.

Rekonstruojamoji ide. bazė yra **srebh-*, **sr̥bh-* ir **serbh-* „schlürfen“ Pokorny IEW 1001. Kitose ide. kalbose plačiausiai yra paliudytas alomorfas **sr̥bh-*: s. sl. *srъbati* „srėbti“, s. vok. aukšt. *sürpfelen* „srėbti“, lot. *sorbeō* „srebiu, siurbiu“, gr. ῥοφέω, jon. ῥυφέω „srebiu“, arm. *arb* „gėriau“ (iš **sr̥bh-*). Alomorfą **serbh-* turi s. rus. *serebati* „srėbti“ ir alb. *gjerp* „srebiu“ (iš **serbhō*). Tokiu atveju iš visų baltų kalbose randamų alomorfų didžiausią senovę turėtų liet. *surbti*, lat. *surbt* (iš **sr̥bh-*). E. Fraenkelis (LEW 945) nurodo, kad liet. *surb-*, *srub-* reikia suprasti kaip *srebiù*, *srẽbti* ir *sruõbti* nykstamuosius laipsnius. Deja, E. Fraenkelis nepasako, kokiu būdu greta dėsningai fonetiniu keliu (*r̥* > *ur*) kilusio *surb-* atsirado *srub-*.

Galima spėti, kad, atsirandant gausiems čia suminėtiems baltų kalbų alomorfams, veikė ne vien fonetiniai ir morfonologiniai faktoriai: nemenką vaidmenį čia galėjo vaidinti ir derivaciniai. Antai *sriaũbti*, *sraũbti* turinio segmentas „eiti vandeniui, sukatis, tekėti“ le džia šias leksemas sieti su liet. *srũti* (praes. *srũva*) „srove te-

[1] Spėjamus baltų *surb-* atitikmenis kitose ide. kalbose žr. E. Fraenkel, LEW, p. 945.

kėti", *sravėti* (praes. *srãvi*) „sroventi, tekėti", lat. *nùo-stravêt* „herabfliessen, abfliessen" (žr. s. v. *sruõgti*). Tokiu atveju *sriaub-/srub-* gali būti formantu *-b-* išplėsta šaknis **sreu-/*sru-*, kuri savo ruožtu, matyt, sudarė pamatą gausiems inovaciniams baltų kalbų alomorfams atsirasti.

Antra vertus, alomorfas *surb-* < **sr̥b-* galėtų būti nykstamasis alomorfo *sreb-* laipsnis. Su kitų ide. kalbų faktais, besiremiančiais **serb-*, jis gali santykiauti Schwebeablautu.

I *suõpti*

suõpia, suõpė, suõpti „ūkti, rėkti, dejuoti (apie pelėdą); niekus taukšti, paistyti; skųstis; kliedėti" vartojamas pietinėse aukštaičių tarmėse (Gižai, Griškabūdis, Geistariškiai, Keturvalakiai, Liudvinavas, Lukšiai, Kapsukas, Merkinė, Plokščiai, Skirsnemunė, Šakiai, Veliuona, Vilkaviškis, Žilinai). Vokalizmą *uo* dar turi: *súopėti* (praes. *súopi*) „dejuoti, skausmu skųstis" Jurbarkas, *súopauti* „saldžiai kalbėti" Sintautai, *suopúoti* „tauzyti, zaunyti" Veliuona, *súopa* „kas niekus kalba; daina (niek.)" Griškabūdis, Kapsukas, Keturvalakiai, Pilviškiai, *suopas* (be kirčio) „kas kaip miegodamas dirba" Priekulė.

Vokalizmą *o* turi tokios leksemos: *sópauti* „kliedėti, niekus šnekėti" Dusetos, „dejuoti" Barstyčiai, Saugos, „irre reden" K 395, *sopúoti* „sunkiai alsuoti" Kirdeikiai, Kuktiškiai, Salakas, „dejuoti" Labanoras, „phantasieren (in der Krankheit)" Mit I 19. Vokalizmas *ė* randamas *sėpúoti* „sunkiai kvėpuoti, kvapą gaudyti" Giedraičiai, Kiaukliai, Molėtai, Strūnaitis.

Vokalizmą *a* turintis *sãpalioti* (ir *sapaliõti*) „niekus kalbėti, paistyti; sapnuoti (Raudėnai, Viekšniai)" vartojamas visame lietuvių kalbos plote, plg. dar *sapaliúoti* „per miegus kalbėti, sapnuoti" Akmenė, Papilė, Varduva, *sãparioti* „nežinant šnekėti" Gyliškiai, *sapùtyti* (praes. *-ija*) „sapnuoti" Lazdijai, „šnekėti; dainuoti" A. Juška. Alomorfas *sap-* jau pasirodo ir latvių kalboje, plg. *sapinuôt* „träumen", *sapinat* „träumen; (šadus tadus niekus) stāstīt" EH II 435, *iz-sapinêt* EH I 479, *pie-sapinêt* „träumen" EH II 269, *sanapât* „träumen" ME III 697, *sapnuôt*, *sapnuôt* „träumen" ib. 706. Pažymėtina, kad latvių kalboje randame paliudytą ir vokalizmą *e*, plg. *sepenêt* „träumen; faseln" ME III 818, EH II 477, *sepinêt* „schwer atmen mit Husten, wie es Lungenkranke tun" ME III 818, „(viel und unzusammenhängend) träumen; im Schlaff phantasieren; inhaltsloses Zeug schwatzen; faseln" EH II 477, *sepinât* „sapnuot" EH II 477, *iz-sepinât(iês)* „izpļāpāties" EH I 478.

Pastarosios vokalizmo *a* ir *e* latvių kalbos leksemos turinio planu (plg. „träumen"!) yra identiškos vardažodžiams liet. *sãpnas* (ir *sapnỹs*, *sãpnis*), *sepnas* (BB Job. 7,14), lat. *sapnis* (ir *sapinis*, *sapenis*, *sapns*) „der Traum", *sapns* „jem., der Unsinn redet, Phantast" ME III 705–6, *sępęns*, *sępins* „sapnis, der Traum", *sępns* (atstatyta iš loc. sing. *sepnā*) „der Traum" EH II 477.

Čia reikia pažymėti, kad, remiantis šia gausia lietuvių ir latvių kalbų medžiaga, vis dėlto negalima daryti išvados, kad *suõpti* šaknies vokalizmas priklauso *e/a* eilei, nors iš pirmo žvilgsnio taip gali ir pasirodyti. Mat, greta kai kurių čia suminėtų leksemų randame gretiminių formų, turinčių šaknyje balsį *u*, plg. *svàpuliuoti* „nei šį, nei tą kalbėti" Kalvarija (plg. *sapaliúoti*), *svapùtinti* „niekus kalbėti" Prienai (plg. *sapùtyti*), *svėpúoti* „sunkiai alsuoti" Daugėliškis, Dysna, Mielagėnai, Paringys, Tverečius, Vosiūnai (plg. *sėpúoti*), lat. *svâpinêt*[2] „in Gedanken versunken, ohne Zweck umher-

gehn" ME III 1144 (plg. liet. *sópauti*). Taigi alomorfai *sop-*, *sėp-*, *sap-* ir *sep-*, matyt, yra kilę iš **su̯āp-*, **su̯ēp*, - **su̯ap-* ir **su̯ep-*. Tokią prielaidą gražiai remia tai, kad liet. *sãpnas*, lat. *sapnis*, kaip žinoma, yra kilę iš **su̯opn-*, plg. s. skand. *suefn* „miegas", lot. *somnus* „miegas, sapnas" (iš **su̯opno-*), s. ind. *svápnaḥ* „t. p.", s. sl. *sъnъ* „t.p." (iš **supno-*), gr. ὕπνος „miegas".

Pamatiniu veiksmažodžiu galima laikyti liet. *svẽpti* (praes. *svẽpia*) „šniokšti, krokšti, sunkiai kvėpuoti" Paringys ir lat. *svēpt* (praes. *-pju*) „(mit *iz-*) ausräuchernd vertreiben; neiden, durch neidische Gedanken und Taten vernichten; kūpināt" ME III 1153, EH II 616, dėl jų semantinio ryšio plg. liet. *kvẽpti* „traukti į save orą, kvėpuoti; pūsti, iškvėpti orą etc." : lat. *kvêpt* „qualmen, rauchen; duften etc.". Toliau čia gali priklausyti lat. *sûpêt*[2] „räuchern", *sûpstîtiês*[2] „jammern, seufzen" ME III 1133 ir liet. *sùpti* (praes. *sùpa*) „vynioti kuo; stoti iš visų pusių, spisti; sūpuoti, linguoti", nes jis turi tokius turinio segmentus kaip antai: *sùpti* „pūsti (apie vėją)", „liūliuoti, migdyti" Salamiestis, dėl segmentų „pūsti" ir „supti" ryšio plg. lat. *vẽdinât* „wehen; lufteln, wedeln, fächeln" : „schwenken, schwingen"; liet. *vẽdauti*, *vėdúoti* „mosuoti kuo vėdinant; judinti pučiant" : *ũdauti* „supti", *ũdotis* „suptis".

II *suõpti*

suõpti „supti" J. Jablonskio užfiksuotas iš Mosėdžio frazėje *sõupte vãka*. Vokalizmą *uo* dar turi irgi žemaičių tarmėse (Alsėdžiai, Mosėdis, Plungė, Salantai, Skuodas, Šatės, Varduva) vartojamas *suopúoti* „sūpuoti".

Atsirasdamas *suõpti* neabejotinai rėmėsi *sùpti* (praes. *sùpa*) „vynioti kuo; stoti iš visų pusių, spisti; sūpuoti, linguoti", plg. kitų ide. kalbų atitikmenis: pr. *suppis* „pylimas, užtvanka" (dėl semantikos plg. s. sl. *sъpъ* „krūva": *sъpą* „pilu, lieju; krečiu, beriu"), s. sl. *sъpą*, *suti* „pilti, lieti; krėsti, berti", bažn. sl. *svepiti sę* „judėti", lot. *supō* „metu".

Vokalizmą *au* randame po veliarinio priebalsio veiksmažodžiuose *saũpti* (praes. *-ia*) „supti, siausti" (Pušalotas) A. Juška, *saũptis* „niauktis" Būdvietis ir po palatalinio priebalsio *siaũptis* (praes. *-iasi*) „siaustis, dengtis" Panevėžys, Pušalotas, *siaũpti* „semti, tvinti, kilti" Bartninkai.

Taigi *suõpti* „ūkti, rėkti, dejuoti (apie pelėdą); niekus taukšti, paistyti; skųstis; kliedėti" ir *suõpti* „supti" pasirodo turintys bendrą kilmę.

šliuõpti

šliuõpia, *šliuõpė*, *šliuõpti* „žuvis gaudyti" Švenčionys šaknies vokalizmu harmonizuoja su *šliuõpoti* (praes. *-oja*) „bristi, braidyti" Dusetos, *šliúopinti* „prastai eiti" Dusetos, *šliuopsėti* (praes. *šliuõpsi*) „suglebusiai eiti; eiti dideliais batais žliugsint, žliugsėti" Daugailiai, Dusetos, Ignalina, Kamajai, Tauragnai, *šliúopa* „prastos eisenos žmogus" Dusetos.

Su vokalizmu *o* yra: *šliõpti* (praes. *-ia*) „lieti, šliaukti" Mielagėnai, „godžiai valgyti, srėbti" Paringys, *šliópinti* „eiti, bėgti šlepsint; sunkiai eiti, vilktis" Klovainiai, Kupiškis, Subačius, Suvainiškis, *šliopsėti* (praes. *šliõpsi*) „eiti šlepsint" Dusetos, Kupiškis, Rimšė, Tverečius. Žemaičių tarmėje čia turime *sta*-kamienę formą su kitokia reikšme: *šliópti* (praes. *-sta*) „dvėsti, stipti" Alsėdžiai, Plungė, Salantai.

šlẽpti (praes. *-ia*) „glebti, silpti, lėpti, eiti prastyn, apsileisti" Paringys, Salantai ir *šlèpti* (praes. *šlem̃pa*) „t. p." Linkmenys, Mielagėnai, Švenčionėliai, Šėta, Tauragnai Varėna turi vokalizmus *ė* ir *e*.

Artimus turinio segmentus turi ir *u* eilės vokalizmo leksemos: *šliaũpti* (praes. *-ia*) „godžiai gerti, srėbti; lyti, pliaupti; nuolat eiti, dirbti" Daugėliškis, Strūnaitis, Subačius, *šliùpti* (praes. *šliu m̃pa*) „glebti, smukti, kristi, semti; valgyti daug ir dideliais kąsniais (Skuodas)" Kaltinėnai, Lazūnai, Raseiniai, Skuodas, Žvingiai, *šliùpinti* „ėsti, ryti; smarkiai lyti" Barstyčiai, Gegrėnai, Ilguva, Karklėnai, Kuliai, Mosėdis, Šatės, Tirkšliai, Varduva, *šliupsėti* (praes. *šliùpsi*) „teliūskuoti" Daugėliškis, Mielagėnai, Subačius, *šliùpinas* „girtas apsivėmęs" Šatės, Veliuona.

Vokalizmą *u* po veliarinio priebalsio turi *ap-šlùpti* (praes. *-šlum̃pa*) „nusigerti" A. Juška, *šlùpinas* „girtas" Tauragnai.

Nykstamojo laipsnio leksemos turi atitikmenų ir latvių kalboje: *šļupt* (praes. *šļùpu*) „ausgleiten" ME IV 75.

Leksemos *-šlùpti*, *šliùpti*, *šļupt*, *šliaũpti* ir kt. veikiausiai yra baltų kalbų naujadarai: su formantu *-p-* jos yra susidariusios iš šaknies, kurią randame liet. *šliáuti* (*-na*, *šlióvė*) „trenkti" Linkuva, *šliúti* (praes. *šliũva*) „šlyti" Gervėčiai, lat. *šļàut*[2] „schlagen" ME III 68, *nuô-šļaûtiês* „sich nachlässig hinlegen" ME II 868.

-šuõpti

prisi-šuõpia, *-šuopė*, *-šuõpti* „pasivogti" [plg. kontekstą: *Cigonė prisìšuopė miltų* Girdžiai (prie Jurbarko)] kilmės aiškinimas žymiai pareina nuo to, kaip suprasime sememą „(pasi)vogti". Jeigu ją suvoksime kaip „imti, čiupti, griebti", plg. *im̃ti* „(euf.) vogti" LKŽ IV 76, *čiùpti* „vogti" LKŽ II 171, *griẽbti* „plėšti, vogti" LKŽ III 589, etimologiškai *-šuõpti* būtų galima sieti su *pa-šàpti* (praes. *-šam̃pa*) „pagriebti, pavogti, Vadžgirys, *pa-šàpti* (praes. *-šapa*) „imti, gauti, rasti" Jurbarkas, Veliuona. Antra vertus, iš konteksto galima spėti čia slypint ir „prisiberti (*scil.* miltų)". Tokiu atveju leksema *-šuõpti* būtų bendrašaknė su *šiaupti* (praes. *-ia*; be kirčio) „berti (grūdus)" Lyduokiai, *šupẽti* (praes. *šùpi* Gegužinė) „byrėti" J I 211, *šiūpčioti* „šiūpt, šiūpt berti, pilti", *šiūpsėti* (praes. *šiūpsi*) „šiūpt, šiūpt berti" DLKŽ 811. Šių leksemų ryšys su onomatopėjiniais-ekspresyviniais žodeliais, plg. *šiùpt* „mažam pylimo veiksmui žymėti", *šiūpt* „smulkių daiktų pylimui pažymėti", gali būti tariamas, nes semantiškai minėtos leksemos visai artimos yra *šiupẽti* (praes. *šiùpa*) „trupėti, luptis, trintis", *šiùpti* (praes. *šiu m̃pa*) „triušti, šiurti; pūti; trupėti", nes „byrėti" ir yra „kristi (apie smulkius daiktus)". Toliau čia neabejotinai priklauso dar tokios leksemos: *šiupùs* „trapus, birus; šiurkštus", *šiupulỹs* „šipulys, skala", lat. *šupulis* „pamaza kuoka skamba", *šupuļât* „drāzt, schnitzen" EH II 657, *sa-šûpêt*[2] „nass zusammengelegt verschimmeln" ME III 759 (iš **siup-/*siūp-*). Vokalizmą *u/ū* po veliarinio priebalsio dar turi liet. *šùpas* „krislas, gabalėlis", *šupulỹs* „šakalys, žagaras, šipulys, nuolauža, skeveldra, krislas, gabalėlis", *šùpulioti* „daužyti, skaldyti, smulkinti, smulkiai kapoti, daryti šipulius", lat. *supata* „minderwertige Frühlingswolle; allerlei unnützer Kramm; Lumpen, Fetzen; zerfetzte, alte Kleider" ME III 1124, *supats* „ein abgetragenes Kleidungsstück, ein Fetzen" EH II 603, *sûpêt*[2] „schmutzig werden; verderben (vom Mehl), modern" ME III 1133 *nùo-sũpêt*, *nùo-sūpt* „schmutzig werden, beschlagen" ME II 862.

Kad *-šuõpti* „pasivogti" (iš „prisiberti (*scil.* miltų)"), matyt, sietinas su šaknimi *šup-/šiup-* „trupėti, skilti, triušti, luptis, trintis; pūti, trūnėti", – „berti" tada

suvoktinas kaip kauzatyvas „daryti, kad trupėtų, skiltų, triuštų, birtų etc.“, – galima paremti dar tuo, kad vokalizmo *uo* vardažodžiai *šúopa* „drevė, kiauruma medyje“ Grūžiai, Linkmenys, *šúopa* (ir *šuopà* su *uõ*) „duonos pluta, sudžiūvusios duonos gabalėlis“ Barčiai, Kabeliai, Kaniava, Marcinkonys, Nočia, Varėna, *šuopas* (be kirčio) „niekniekiai, šiukšlės“ Panevėžys, *šuõpis* „prastų rupių miltų ragaišis“ Akmenė, Vegeriai irgi veikiausiai yra kilę iš šaknies *šup-/šiup-*, plg. *su-βuppęs* (*médis*) „faul Holz“ M II 177, *su-szuppęs* „faul, verfault, vom Holz“ N 524. Iš *šiaup-/šiup-* (plg. *šiaupti* „berti (grūdus)“, *šiaupùs* (su *aũ*) „rupus (apie duoną)“ Tauragnai) gali būti kilę ir *nu-šiúopęs* „paliegęs“ Girkalnis, *nusi-šiõpti* (praes. *-ia*) „nusiminti, nuliūsti, turėti kokį nesmagumą ar nemalonumą“ Jurbarkas, Skirsnemunė, Šakiai, Šimkaičiai, Vadžgirys, Žvirgždaičiai, *pa-šiõpti* (praes. *-sta*) „paliegti, prastai išrodyti“ Raseiniai.

Lat. *šupulis*, *šupuļât*, *sa-šûpêt*[2], matyt, suponuoja **siup-/*siūp-*, kuriuo galėtų remtis lat. *šuopa* (ir *šuops*; be kirčio) „eine Narbe, Schmarre; eine Ritze; eine schadhafte Stelle (im Holze namentlich); ein wässeriger, sumpfiger Ort“, *šùopains*[2] „ungleich im Hölze; mit Narben, mit schadhaften Stellen“ ME IV 113; dėl reikšmės plg. *šupuļât* „drāzt, schnitzen“.

túopti

túopia, *túopė*, *túopti* „taupyti“ žinomas iš žemaičių tarmių (Alsėdžiai, Lazdynų Pelėdos raštai, žr. Būga RR II 360, 450, 452), o aukštaičių tarmėse jis vartojamas reikšme „tupinėti“ (plg. *Tuopia tuopia apie namus, taip ir praeina gyvenimas* Daugėliškis). Žemaičių tarmėse dar randame *tuopýti* (praes. *túopo*) „laikyti, taupyti, tausoti“ Alsėdžiai, Plateliai, Šatės, o aukštaičių tarmėse – *túopoti* „tupinėti“ Mielagėnai, Švenčionys, „lėtai, sunkiai eiti, vaikščioti“ Duokiškis, Dusetos, Ignalina, Kirdeikiai, Labanoras ir kt., *tuopsėti* (praes. *túopsi*) „šokuoti, nerimauti“ Antašava, Kuktiškės, Paringys, Tauragnai ir kt.

Artimo turinio plano yra ir vokalizmo *o* leksemos: *topóti* „dėti“ (plg. *Mes visi topojame, t. y. in vieną gaspadorystę dedame* A. Juška), *tópoti* (praes. *-oja*) „stengtis, rūpintis, darbuotis; liuobti, apeiti (gyvulius)“ Dotinėnai, Strūnaitis, Švenčionėliai, Vajasiškis, „slaugyti, prižiūrėti, rūpintis, globoti; lepinti“ Barstyčiai, Ylakiai, Kalnalis, Kartena, Mosėdis, Plungė, Šatės. Iš latvių kalbos čia galima paminėti *tãpaļât*[2] „kriechen; hocken“ ME IV 148 (plg. s. skand. *hūka* „tupėti; tūnoti, būti susirietus“: *hok(r)a* „šliaužti“), *tapstîtiês* „im Dunkel um sich tasten“ ib. 131.

Su *túopti*, *tuopýti*, *topóti* artimai siejasi vokalizmo *au* leksemos, plg. *táupti* (ir *taũpti* Dusetos; praes. *-ia*) „taupyti, tausoti“ Palėvenė, Šateikiai, *taupýti* (praes. *taũpo*) „dėti atsargas, lykyti, nekleisti, santaupas daryti; saugoti, tausoti“. Žemaičių tarmėse jos keičia savo reikšmę, plg. *táupti* (praes. *-ia*) „čiaupti (lūpas)“ Alsėdžiai, Kvėdarna, Rietavas, Salantai ir kt., *taupýti* „čiaupti (lūpas)“ Kartena. Latvių kalbos leksemos *taũpît* (praes. *-u*) „schonen, sparen, aufhalten, aufschieben“, *taupinât* „schonen, sparen; verteilen“ ME IV 138 semantiškai yra artimesnės lietuvių kalbos aukštaičių tarmių žodžiams.

Vokalizmo *au* leksemų turinio plane matome koegzistuojant sememas „čiaupti (lūpas)“↔„taupyti, tausoti; rūpintis, globoti, prižiūrėti“. Semema „čiaupti (lūpas)“, matyti, remiasi „gniaužti, spausti, glėbti“, plg. lat. *sakniebt lūpas* : *kniebt* „kneifen, zwicken, (gnybti, žnybti)“; vok. *die Lippen zusammenpressen* : *pressen* „spausti“. Pažymėtina, kad kaip tik tokį semantinį santykį ir randame *čiáupti* turinio plane:

„verti, daryti (lūpas, burną)“↔„gniaužti, čiaupti“. Sememą „taupyti, tausoti“ savo ruožtu galima suvokti kaip „apgniaužus, suspaudus, apglėbus, aptūpus laikyti, turėti“, juoba kad alomorfo *tuop-* leksemose randame koegzistuojant „taupyti“↔„tupinėti“ (plg. *túopti, tuopýti*).

Turint tai galvoje, leksemas *túopti, tuopýti, túopoti* etc., *táupti, taupýti, taũpît* toliau galima sieti su liet. *tũpti* (praes. *tũpia*) „sėstis ant kojų (apie paukščius, vabzdžius, žmones ir kt.)“, *tũpti* (praes. *tùpia*) „sėstis ant kojų (apie paukščius, vabzdžius, žmones ir kt.); leistis žemyn, smukti; eiti gulti, šikti“, lat. *tūptiês, tuptiês* „sich niederhocken“ ME IV 267, 282, *tupt* (praes. *tupju, tupstu, tūpu*, praet. *tupu*) „hocken“ ME IV 267, liet. *tùpti* (praes. *tumpa*) „(netikėtai) užklupti“ (A. Juška), *tupėti* (praes. *tùpi*) „sėdėti (apie paukščius, vabzdžius, gyvulius); perėti“, lat. *tupêt* (praes. *-u*) „hocken; seine Notdurft verrichten“ ME IV 267 ir kt.[1]

zriuobti

zriuobia, zriuobė, zriuobti (be kirčio) „uostyti tabaką“ žinomas iš M. Valančiaus raštų. Dial. *zrėpčióti* (praes. *-ója*) „ragauti, srėbčioti“ Rokiškis, atitinkantis bendrinės kalbos *srėbčioti* „srėbti po truputį“, rodo, kad čia turime sporadinio priebalsių grupės *sr-* virtimo *zr-* atvejį ir kad, vadinasi, *zriuobti* toliau siejasi su *sriuõbti* (žr. s.v.). Pažymėtina dar, kad analogišką reiškinį aukštaičių tarmėse randame vokalizmo *au* leksemoje, plg. *zriaũbti* (praes. *-ia*) „varvėti (apie seiles)“ Švenčionys, kuri yra fonetiškai atsiradusi iš *sriaũbti* (toliau žr. s. v. *sriuõbti*).

žliuõbti, žluõbti

žliuõbia, žliuõbė, žliuõbti (ir *žliúobti* Specht LM I 20, 29) „godžiai ėsti, ryti; myžti“ vartojamas rytų aukštaičių tarmėse (Kaltanėnai, Utena, Vajasiškis). Čia žinomos ir kitos vokalizmo *uo* po palatalinio priebalsio leksemos: *žliuobsėti* (praes. *žliúobsi*) „žliuogsėti (ėdant ar einant šlapiu keliu)“ Vaškai, *žliúoburti* „palengva valgyti“ Upyna, *žliuobà* „ėdrūnas“ Utena, *žliuobas* (be kirčio) „didelės keturkampės ėdžios karvėms arba kitiems galvijams šerti“ Pakruojis.

Vietomis rytų aukštaičių tarmėse randame leksemų ir su vokalizmu *uo* po veliarinio priebalsio, plg. *žluõbti* (praes. *-ia*) „godžiai ėsti, žliaubti“ Ėriškiai, *žlúobas* „karvių ėdžios“ Klovainiai, Krekenava, Šeduva.

Aukštaičių tarmėse susitelkusios ir leksemos su vokalizmu *o*, kuris yra tiek po palatalinio, tiek ir po veliarinio priebalsio, plg. *žliõbti* (praes. *-ia*) „godžiai ėsti, žliaubti, srėbti; smarkiai tekėti, bėgti; pilti; myžti“ Daugėliškis, Dūkštas, Dusetos, Kiaukliai, Palūšė, Salakas, Švenčionys, Tauragnai, Užpaliai, *žlõbti* (praes. *-ia*) „godžiai ėsti, žliaubti; šlapinti“ Mielagėnai, Tauragnai; *žlióba* „neišmanėlis, žioplys, vėpla“ Meldučiai, Pandėlys, Skirsnemunė, *žliobos* (priegaidė neaiški) „karvių ėdžios“ Linkuva, Saločiai, Šeduva, Vaškai, *žlóba* „ėdžios“ Kelmė, Šiauliai, Žeimiai; *žlióbas* „kas daug plepa“ Šimonys, *žliõbas* „karvių ėdžios“ Skaisgirys, Vaškai, *žlóbas* „karvių ėdžios“ Kupiškis, Salamiestis, Viešintos, „klojimo galai, kur javus krauna“ Kupiškis.

žlabénti „ėsti; verkšlenti“ Utena, Varduva, Žilinai, *žlãbas* „ėdžios su loviu karvėms šerti“ (vartojamos aukštaičių tarmėse ir kai kur – žemaičių, pvz., Alsėdžiuose)

[1] Apie balt. *tup-* toliau žr. E. Fraenkel, LEW, p. 70; J. Pokorny, IEW, p. 1085.

turi vokalizmą *a*. Vokalizmą *e/ē* randame paliudytą *žlẽbti* (praes. *žlẽbia* ir *žlẽbia* Želva) „godžiai valgyti, gerti; snigti šlapiu sniegu; verkti (Dusetos)" Dusetos, Plokščiai, Valkininkai, Želva. Vokalizmo *e/ē* leksemų yra ir latvių kalboje: *ap-žlebinât* „benagen, bekauen und besabbeln" ME I 139, *žļebinât* „kauen; schmatzen; langsam, schmatzend essen; ēst bez zuobiem etc.", *žļebuôt* „ohne Zähne essen" ME IV 817, *žļēbât* „kauend essen" EH II 820.

Aukštaičių tarmėse paplitusios ir artimos reikšmės vokalizmo *au/u* leksemos, plg. *žliaũbti* (praes. *-ia*) „godžiai ėsti, ryti, žlembti; bėgti, tekėti (apie seiles)", *žliùbti* (praes. *žliumba*, *žliùbia* Pilviškiai) „verkti, žliumbti" Kas 58, „niauktis (apie orą)" Pasvalys, *žliuba* (be kirčio) „putra" Miež 290, *žliùbinas* „šlapias, sudribęs" Liškiava, Miežiškiai, *žliùbnas* „ašarotas, ligotas (apie akis)" Palėvenė, Pasvalys. Iš aukštaičių *žliùbnas* ir žemaičių *žlãbanoti* „traiškanoti, varvėti (apie akis); verkti, ašaroti, žliumbti" matyti, kad su *žliùbti* „verkti, žliùmbti; niauktis (apie orą)" siejasi *ap-žliùbti* „žlibti, imti nebeprimatyti" Palėvenė, Pasvalys, *žliùbas* „silpnų akių, žlibas" Daukšiai, Pušalotas, Smilgiai, *žlùbti* (praes. *žlumba*) „žlibti, temti" J I s.v. *ap-žlùbti*, *žlùbas* „silpnų akių, žlibas" Dusetos, Pušalotas. Istorinį sememų „žlibti, nebeprimatyti" ir „verkti, žliumbti; ašaroti; tekėti, varvėti" ryšį rodo tai, kad šios sememos koegzistuoja ir kitais atvejais, plg. *žlẽbti* „snigti šlapiu sniegu; verkti" : „schwach sehen können" K 526; *žlabénti* „ėsti; verkšlenti" : *žlabóti* „neprimatyti"; *žliõbti* „smarkiai tekėti, bėgti; pilti; myžti etc." : *žliobsóti* „silpnai matyti; būti žlibam", *žliõbti* „šviesėti akyse, imti geriau matyti"; *žleĩbti* „glebti, tižti, silpti; kaušti, pasigerti etc." : „prastai matyti, žlibti".

Leksemos su šaknies galo *-s-*

júosti

júosia, júosė, júosti (ir *juõsti*) „juostą, diržą ar ką kita aplinkui rišti; supti; (prk.) mušti, kirsti, šerti" LKŽ IV 426 vartojamas visame lietuvių kalbos plote. Šis veiksmažodis žinomas jau XVI a. raštuose (J. Bretkūno Postilėje ir S. Chilinskio biblijos vertime). Jo vediniai yra *juosẽti* (praes. *juõsi, -ėja, júosia*) „apsijuosus nešioti", *juosénti* „atsargiai, pamažu juosti", iteratyvas *júostyti* (praes. *-o*), kauzatyvai *júosinti, júosdinti* ir kt. Iš jo pasidaryti veikiausiai yra ir šie priesagėtieji vardažodžiai, kurie jau turi atitikmenis latvių kalboje: *júosta* „iš vilnos, šilko ar kitko dažniausiai raštuotai austas ar pintas diržas (arba iš siūlų susukta virvė) susijuosti etc." LKŽ IV 424, lat. *juôsta* „der Gürtel; Strumpfbänder; Gürtel, die die Braut auf dem Wege verschenkt" ME II 127–8, *juoste* (be kirčio) „t. p." EH I 571, liet. *juostas* „(balno) juosta (?)" N 40 (žr. LKŽ IV 426), lat. *juosts* (be kirčio) „Brustriemen, Gehänk" EH I 571, liet. *juosmuõ* (acc. sing. *júosmenį*) „kelnių, sijono ar prijuostės juosiamoji dalis; aprumbas, apjuostis; kūno liemens vidurys, pusiaujas; strėnos" LKŽ IV 424, lat. *juosma, juosms, juosmenis* „der Gurt" ME II 127, liet. *júoslas* „tvarstis, tvarslas" LKŽ IV 424, lat. *juôsla* „ein gürtelartiger Streifen; Regenbogen" ME II 127, *juôsls* „gestreift, mit einem gürtelartigen Streifen versehen" ib. 127.

Lietuvių kalboje pasitaiko leksemų, turinčių šaknies galo *-z-*, plg. *juozẽti* „juosėti", *juozmuõ* „juosmuo" LKŽ III 429. Ypač gausu tokių formų yra latvių kalboje. Čia liet. *júosti* atitinka *juôzt* (praes. *juôžu*, praet. *juôzu* ir *juôdu* Dundangoje) „gürten; hauen, schlagen; sich eilig begeben; fallen", *juôztiês* „sich gürten;

sich aufmachen, sich eilig begeben; sich anstrengen" ME II 128, plg. dar lat. *juozêt* „schlagen", „weit, gehen, laufen, eine weite Strecke zurücklegen" ME II 128, *juôzêt* „viel essen", „(aus)lachen" EH I 571 (dėl reikšmės plg. angl. *gird* „juosti" ir „tyčiotis, šmeižti, peikti, darkyti", vok. *geisseln* „plakti (žodžiais)"), *juôzît* (praes. *juôzu*) „prügeln; schnell laufen" ME II 128, kurie turi gana smarkiai išsišakojusius turinio segmentus. Pirminei šaknies išvaizdai atstatyti svarbu tai, kad Stenderio žodyne „Lettisches Lexikon" (1789) greta formos *juožu* dar randame ir formas su šaknies galo *-s-* *juosu*, *juosīšu*. Vadinasi, tiek latvių, tiek ir lietuvių kalboje *-z-* čia gali būti pakeitęs etimologinį *-s-* pagal modelį *-T-/-D-*, nes, kaip žinoma, šaknies galo dusliųjų ir skardžiųjų priebalsių kaita yra lietuvių ir latvių kalbose labai dažnas reiškinys. Taigi latvių kalboje šis veiksmažodis seniau taip pat galėjo būti su *-s-*.

Kaip minėta, latvių kalba veiksmažodžio *juôzt* paradigmoje turi formų su šaknies galo *-d-*, plg. praet. *juôdu*. Dėl jos atsiradimo kaltos veikiausiai yra bendraties forma, kur pieš galūnę *-t* šaknies galo *-s-* manifestuoja fonemas *s*, *z*, *t* ir *d*, ir esamojo laiko forma, kur šaknies galo *-ž-* atspindi ir **-zj-*, ir *-*dj-*. Dėl tos priežasties pagal, pvz.,

muôst,	*muôžu*,	*muôdu*
uôst,	*uôžu*,	*uôdu*

prie *juôzt* (t. y. *juost*), *juôžu* ir galėjo būti prikurta būtojo laiko forma *juôdu*.

Tyrinėjant *i̯o*-kamienių veiksmažodžių *júosti*, *juôzt* istoriją, reikėtų atsižvelgti į dar vieną aplinkybę: lietuvių kalboje paliudytos jų atematinės formos, plg. *jůſmi* R I 51, *juoſmi* N 40, *jůſmi*, eine alte Form Präs. Ind. 1. Pers. für *jůſiu*, ich gürte K 159. Kad šios atematinės formos yra vėlyvi dialektiniai naujadarai, atsiradę atematinių veiksmažodžių ekspansijos baltų kalbose laikotarpiu, galima spėti iš to, kad *juosmī* ima rodytis tik nuo P. Ruigio žodyno (1747 m.). Be to, *juosmi* veikiausiai asocijuojasi su infinityvu *juosėti*. Greta šio būsenos infinityvo atematinė esamojo laiko forma nesunkiai galėjo atsirasti pagal jau egzistuojančią koreliaciją *-mi* : *-ėti* (plg. pvz., *vėizdmi* : *veizděti*)[1]. Tuo tarpu esamojo laiko *i̯o*-kamienės formos archaiškumas ryškėja ne tik iš to, kad ji paliudyta lietuvių ir latvių kalbose, bet ir iš to, kad ją turi ir slavų kalbos, plg. s. sl. *po-jašą*, *-jasati* „juosti". Taigi *júosti*, *juôzt* atveju vėl konstatuojame koreliatyvią prezenso kamieno *-i̯o-* ir šaknies vokalizmo *ō* koegzistenciją.

Aiškinant *júosti*, *juôzt* šaknies vokalizmo kilmę, reikia pažymėti, kad tai, jog balt. *juos-* remtųsi ide. **i̯ōs-*, nėra visai tikras dalykas, nors kitos ide. kalbos šioje šaknyje visur teturi vokalizmo *ō* refleksus, plg., be minėtų slavų kalbų faktų, dar gr. ζώννυμι „juosiu", av. *yāϑhayati* „jis juosia", *yāh-* „juosta, diržas", kafīrī *yasē* „t.p." (kafīrī yra dialektas su indų grupės kalbinėmis ypatybėmis; vadinasi, šaknis *yās-* paliudyta ne tik iranėnų, bet ir indų kalbose[2]). Mat, lietuvių ir latvių kalbose randame leksemų, turinčių vokalizmą *u*/*ū*, plg. liet. *jūsėti* (praes. *jūsi*, *jūsia*) „juosėti" LKŽ IV 435, *juzmėnė* „juosmenė" ib. 441 (vartojamos rytų aukštaičių tarmėse), lat. *juznêt* „schlagen" EH I 568. Todėl J. Pokorny (IEW 513) visai pagrįstai šiems ide. kalbų žodžiams atstatė **i̯ō[u]s-*/**i̯ūs-* „gürten".

Liet. *júosti*, lat. *juôzt* šaknies galo priebalsis, kaip jau minėta, yra *-s-* (su vėlesniu perėjimu atskirais atvejais į *-z-*). Grynai formaliai žiūrint, šaknies galo priebalsio

[1] Chr. S. Stang, Die athematischen Verba im Baltischen, atsp. iš: Scando-Slavica, VIII, p. 162, 168.

[2] M. Mayrhofer, KZ 76, 1959, p. 159.

atžvilgiu su *júosti* galima palyginti liet. *jaũsti* (praes. *-sia*) „rausti, versti, maišyti, netvarką daryti, jaukti jovalą“ LKŽ IV 321. Tiek *jaũsti*, tiek ir *jūsėti* vartojami tame pačiame areale rytų aukštaičių tarmėse (*jaũsti*: Dusetos, Kupiškis, Pandėlys, Pociūnėliai, Salamiestis, Sidabravas, Sudeikiai, Surviliškis; *jūsėt:i*. Kupiškis, Lyduokiai, Salamiestis, Subačius, Sudeikiai, Tauragnai). Tokiu būdu konstatuojame, kad tarp *júosti*, *jūsėti* ir *jaũsti* (praes. *-sia*) yra bendra: 1) šaknies galo priebalsis *-s-*; 2) *u* eilės šaknies vokalizmas ir 3) vartojimo arealas. Turint tai galvoje, jau galima kelti klausimą ir apie jų turinio planų istorinį ryšį: ar turinio segmentai „juosti, rišti“ ir „rausti, versti, maišyti, jaukti jovalą“ negali būti istoriškai gimininingi, t. y. ar jie nėra kilę iš vieno šaltinio?

Pirmiausia reikia pažymėti, kad *jaũsti* „rausti, versti, maišyti etc.“ yra aiškus priesagos *-s-* vedinys iš šaknies, kurią turi liet. *jáuti*, *jáuna*, *jõvė* (ir *jaũti*) „rausti, versti, maišyti, netvarką daryti, jaukti jovalą“ LKŽ IV 322, lat. *jàut* (praes. *jàunu*, praet. *jàvu*, *javu*) „mischen, (Teig) einrühren“ ME II 104. Šiems baltų kalbų veiksmažodžiams tiksliai atliepia s. ind. *yáuti*, *yuváti* „jis riša, kinko“, kuris taip pat reiškia ir „sumaišo“ (ide. **i̯eu-* „vermengen“ Pokorny IEW 507). Lietuvių kalboje *jáugti* (praes. *-ia*) reiškia „rišti prie jungo“, o *jaũgti* (ir *jáugti*) – „daryti netvarką; versti; kimšti, grūsti ką į vieną krūvą be tvarkos; dėti kartu, maišyti, jungti etc.“ LKŽ IV 298, kurie yra priesagos *-g-* vediniai iš *jáuti*, *jàut*. Kad lat. *jàut*, be minėtų reikšmių, galėjo turėti ir „jungti, rišti“, matyti iš lat. *jũtis* „die Stelle, wo sich der Weg teilt, der Scheideweg etc.“ ME II 123. Vadinasi, baltų ir senovės indų kalbose keliais atvejais turinio segmentai „jungti, rišti, juosti“ ir „maišyti, versti, jaukti“ koegzistuoja, o tai gali reikšti, kad istoriškai tie segmentai yra gimininingi. Ir pirmas, ir antras gali būti kilę iš trečio – iš „dėti kartu, jungti“, plg. liet. *jaũkti*, *jáukti* „versti, kimšti be tvarkos; jausti“: „dėti kartu, maišyti, jungti“; *jaũgti*, *jáugti* „daryti netvarką, versti; kimšti, grūsti ką į vieną krūvą be tvarkos“ : „dėti kartu, maišyti, jungti“.

Vadinasi, *júosti*, *juôzt* turinio planas visai nesunkiai gali būti išvedamas iš *jáuti* (ir *jaũti*), *jàut* turinio plano; semasiologiniu atžvilgiu plg. dar *jáugtas*, *jáugta* „diržas, kuriuo pririšamas dirbamam jaučiui prie ragų jungas“. Kaip su formantu *-s-* iš šios šaknies rytų aukštaičių tarmėse susidarė *jaũsti* (praes. *-sia*), taip ir prabaltų dialektuose šaknis **i̯ãu-*/**i̯au-* galėjo būti išplėsta formantu *-s-*, iš kur dabar turime *júosti*, *juôzt*.

suõsti

suõsia, *suõsė*, *suõsti* (ir *súosti* J. Balčikonio lapelis LKŽ-o kartotekoje) „kvaršinti galvą, kamuoti, būti įkyriam, įkyriai ko prašyti, zyzti, neduoti ramybės; (refl.) kvaršinti sau galvą, rūpintis“ vartojamas žemaičių (Barstyčiai, Darbėnai, Gargždai, Gegrėnai, Kalnalis, Kvėdarna, Lenkimai, Mosėdis, Pajūris, Plateliai, Priekulė, Salantai, Skuodas, Šatės, Šilalė, Varduva) ir rečiau aukštaičių tarmėse (Biržai, Gegužinė, Vadokliai, Vajasiškis, Žilinai). To paties vokalizmo yra ir vardažodžių, plg. *suosà* (su *uõ*) „vargas, rūpestis“ Mosėdis, Salantai, *suõsas* „rūpestis, neramumas, keblumas“ Biržai, Vadokliai, Žilinai, *suoslùs* „kuris suosia, įkyrus“ Alsėdžiai, Gargždai Grūšlaukis, Mosėdis, Salantai ir kt.

Šaknies vokalizmą *ū* turinčios leksemos yra: *sũstis* (praes. *-iasi*) „verkšlenti, yzti, ko prašyti, ko norėti; susenti, blogai degti (Viekšniai)“ Akmenė, Mažeikiai,

Seda, Šakyna, Viekšniai, Žemalė, *sũsti* (praes. *-sta*),,delsti" Bagotoji, *sūsties* ,,per daug veikties" Ivinskio žod. 361, ,,žudyties" Ivinskio žod. 605.

P. Skardžiaus (Žodžių daryba 479) ir E. Fraenkelio (LEW 943) *suõsti* susietas su *saũsas* ,,trocken, dürr", *sùsti* ,,susu, niežais aptekti; nykti, menkėti, džiūti, skursti". Kad toks siejimas patenkinamas ir semantiniu atžvilgiu, matyti iš liet. *džiovìnti gálvą* ,,kelti rūpestį, kvaršinti galvą, varginti; rūpintis, galvoti, vargti", sintaksine ir semantine struktūra tolygus F. Kuršaičio *gálvą suõsti* ,,den Kopf warm, heiss machen". Šią semantinę raidą galima paremti dar lenk. *suszyć głowę* ,,kvaršinti galvą" (: *suszyć* ,,džiovinti, sausinti") ir rus. сушúть кого ,,при(из)сушить, изводить горемъ, печалью; приворожить кого къ кому, томить невольной любовью" Даль IV 367 (:сушúть ,,дать чему либо сохнуть").

Liet. *saũsas*, *saũsti* (praes. *-sta*), *sùsti* atliepiniai latvių kalboje yra *sàuss* ,,trocken, dürr", *saust* (be kirčio; praes. *-sta*) ,,trocken werden", *sust* (praes., praet. *susu*) ,,dürre, trocken werden", o vokalizmo *uo* leksemos čia giminaičių neturi. Didelį *saũsas*, *sàuss* archaiškumą rodo tikslūs kitų ide. kalbų atitikmenys: pr. *sausai* (adv.), s. sl. *suchъ*, s. angl. *sēar*, gr. αὖος (iš**sausos*). Liet. *suõsti* turinio planą suvokiant ,,daryti sausą, džiovinti" (>,,kvaršinti galvą, kamuoti, būti įkyriam, įkyriai ko prašyti, zyzti, neduoti ramybės") ir todėl jį laikant kauzatyvu, tipologiškai *suõsti* galima lyginti su s. sl *sušiti* ,,džiovinti", gr. αὐαίνω ,,džiovinu" ir s. ind. *śoṣayati* ,,(jis) džiovina", kurie yra kauzatyvai. Čia dar reikia pažymėti, kad intranzityvinės nykstamojo laipsnio formos *sùsti*, *sust* (plg. dar lat. *susêt*, praes. *-u* ,,trocken werden") irgi gali būti gana senos, plg. tokio pat balsių kaitos laipsnio s. ind. intranzityvą *śúṣyati* ,,(jis) džiūva, vysta".

zuõsti

zuõsia, *zuõsė*, *zuõsti* ,,įkyriai ko prašyti, zyzti; būti įkyriam" Salantai gali šaknies galo *-s-* turėti iš *-z-*, plg. *zúoza* ,,kas įkyriai prašo" Subačius. *zuõsti* turinio planas gali būti paveiktas čia pat vartojamo rimažodžio *suõsti* ,,kvaršinti galvą, kamuoti, būti įkyriam, įkyriai ko prašyti, zyzti, neduoti ramybės etc." (žr. aukščiau).

Gimininingos *u* eilės vokalizmo leksemos galėtų būti: *zaũsti* (praes. *-ia*) ,,ūžti, kaukti" Skirsnemunė, *zũzti* (praes. *-ia*) ,,prašyti, maldauti, įkyrėti" Upyna, ,,niurnėti, bambėti" Šiauliai, ,,sakyti *zuz zuz* pamačius gerves" Dūkštas (dėl semantinio ryšio plg. *gvóti* ,,krankti (apie varnas); rėkti, šaukti; įkyriai prašyti, kaulyti etc."). Su šiomis leksemomis sieti *zuõsti* leidžia ta aplinkybė, kad *zũzti*, reikšme ,,prašyti, maldauti, įkyrėti", ir *zaũzti* vartojami vakarinėje lietuvių kalbos ploto dalyje.

Kad *u* eilės vokalizmo leksemos gali būti senesnės už *zuõsti*, rodo šaknies *zuz-*/ *zūz-* leksemų buvimas latvių kalboje, plg. *zūzêt* (praes. *-u*) ,,summen; säuseln; rascheln; wortlos singen, pfeifen; einlullen, singend wiegen, einschläfern; (ein Kind einschläfernd auf den Armen) schaukeln, wiegen" ME IV 755, *zuzêt* (praes. *-u*) ,,summen (von Insekten); eine Melodie summen; säuseln (vom Wind); sausen; rascheln (vom Laub)" ME IV 754 ir kt.

Ir lietuvių, ir latvių nykstamojo laipsnio leksemos gali būti atsiradusios onomatopėjiškai, plg. lat. interjekcijas *zuzu*, *zuzuo*; *zū*, *zū* ,,Einschläferungswort für Kinder", *zūzū* ,,t. p." ME IV 754–5, liet. *zũzti* ,,sakyti *zuz zuz* pamačius gerves".

Baigiant pravartu dar pažymėti, kad lietuvių kalboje randame artimos reikšmės ir vokalizmų *o* bei *ė* leksemų, plg. *zózinti* „palengva važiuoti“ Gegužinė, *zozinėti* „palengva vaikštinėti“ Rageliai, *zẽzti* (praes. *-ia*) „švilpti gerklėje“ Švenčionėliai. Etimologinis jų santykis su vokalizmų *uo*, *au* ir *u* leksemomis yra gana neaiškus.

Leksemos su šaknies galo *-š-*, *-ž-*

brúožti

brúožia, *brúožė*, *brúožti* (ir *bruõžti*) „brėžti, drėksti, braukti; plėšti (avalynę); smarkiai eiti, drožti; (refl.) taikstytis, gretintis“ LKŽ I 1095 vartojamas aukštaičių tarmėse (Alytus, Daugėliškis, Duokiškis, Dusetos, Joniškis, Linkmenys, Pakruojis, Ramygala, Rodūnia, Rokiškis, Skirsnemunė, Sudeikiai, Surviliškis). Su tuo pačiu vokalizmu dar yra *i* kamieno veiksmažodis *brúožėtis* (praes. *-isi*) „spirtis“ (Dūkštas; dėl reikšmės plg. *į-brúožti* „(refl.) užsispirti, užsiožiuoti“) ir vardažodžiai *brúožas* (nom. plur. *brúožai*, *bruožaĩ*) „ruožas, brūkšnys, linija“ (Sintautai, Varėna) ir *brúožtas* „užsibruožimas, ruoztas“ (Dusetos) LKŽ I 1095. Vardažodžių sistemoje vokalizmas *uo* randamas ir latvių kalboje, plg. lat. *bruôzma* „Gedränge“ ME I 343.

Gana šykščiai lietuvių kalboje paliudytas vokalizmas *o*: *bróžti* (praes. *-ia*) „braukti, čiuožti“ (J. Barono rusų-lietuvių kalbų žodynas), *brõžyti* (praes. *-ija*) „varyti, guiti“ (A. Juška), *brožintis* (be kirčio) „lįsti, suktis“ (A. Juška; dėl reikšmės plg. *brúožti* „(refl.) taikstytis, gretintis“) LKŽ I 1076.

Vokalizmą *a* galėtų turėti *bražúoti* „skusti, gramdyti“, *bražėti* (praes. *brãži*) „brazdėti, krabždėti“ LKŽ I 1026. K. Būga (RR II 547) ir E. Fraenkelis (LEW 56) yra pažymėję, kad liet. *brúožas* turi ablauto santykius su *brėžti*.

Liet. *brė̃žti* (praes. *-ia*) „drėksti, rėžti; pravesti (liniją); skrieti; braukti, žiebti, degti (degtuką); meluoti“ LKŽ I 1035 vartojamas žemaičių ir vakarų aukštaičių tarmėse (Alsėdžiai, Darbėnai, Gargždai, Joniškis, Jurbarkas, Kapsukas, Palanga, Plungė, Raudėnai, Šiaulėnai, Tverai, Užventis, Veiviržėnai, Viduklė, Viekšniai). Užfiksuotas jis ir iš rytų aukštaičių (Svėdasai).

Tą patį vokalizmą turi ir išvestiniai veiksmažodžiai: *brėžėti* (praes. *brė̃ži*) „braižyti, brazdėti“, *brė̃žyti* (praes. *-o*) „braižyti, rėžyti; (refl.) trankytis, belstis“, *brė̃žinti* „brazdėti, krebždėti“, *brė̃ždinti* „(cur.) drėksti, rėžti“, *brė̃žčioti* „(iter.) drėksti, rėžti“ LKŽ I 1033–1034 bei vardažodžiai: *brėžas* (be kirčio) „brūkšnys; randas, įdrėskimas; menkas vyrukas, vaikinas“, *brė̃žis* „įbrėžimas, žaizda, randas; linija, brūkšnys; rėžis, biržė“, *brėžỹs* „įbrėžimas, žaizda, randas“, *brėžiai* (be kirčio) „spyruoklinės akėčios; biržės“, *brė̃žtas* „tam tikras staliaus įrankis brėžti, žymėti“ LKŽ I 1033–1034.

Vokalizmą *e* turi: *brèžti* (praes. *brẽžta*) „stirti, kietėti; susiimti, subruzti“ (dėl semantinio ryšio su žemiau duodamomis leksemomis plg. *Subrežusi* (sušalusi) *žemė brež, kad eini* ib. 1033), *brèžinti* „skusti, gremžti“, *brẽžyti* (praes. *-ija*) „lupti, dirti“ LKŽ I 1034.

Ta aplinkybė, kad liet. *brė̃žti*, *brèžti* etc. neturi atitikmenų latvių kalboje, rodytų, jog šios leksemos yra lietuvių kalbos naujadarai. Todėl *brė̃žti*, *brèžti* etc., kaip jau teisingai spėta E. Fraenkelio (LEW 56–7), Schwebeablauto santykiais gali būti susiję su liet. *biržti* (praes. *-ia*) „daryti brėžį su koja dirvoje, kad sėjėjas matytų, kaip plačiai sėti; biržyti“ LKŽ I 852, lat. *bìrzt* (praes. *-ztu*) „zerbröckeln, zerfallen“ ME I 300,

beĩzt (praes. *-žu*) „reiben, scheuern, wund reiben" ME I 280 ir gal liet. *beĩžti* (praes. *-žta*) „nokti, bręsti, kietėti (apie javus)" LKŽ I 778 (dėl reikšmės plg. *brèžti* „stirti, kietėti").

biĩžti, *biĩzt*, *beĩzt*, *beĩžti*, turėdami formantą *-ž-*, toliau gali remtis šaknimi **bṛ/*ber-*, randama gr. φάρω „skeliu, trupinu", φαρόω „ariu", rus. боронá „akėčios", s. sl. *brazda* „vaga" (rus. бороздá, baltar. борознá)[1].

Iš pateiktos medžiagos aiškėja, kad pirmasis Schwebeablauto narys **bṛž-/*berž-* veikiausiai yra prabaltiškas, tačiau apie antrąjį narį **brēž-/*brež-* to pasakyti negalime. Vadinasi, teiginys, kad *brúožas*, tuo pačiu, žinoma, ir *brúožti* ablauto santykiais yra susijęs su *brĕžti*, diachroniškai žiūrint, gali būti kvestionuojamas, juoba kad, neturėdami paliudyto latvių kalboje **brēž-/*brež-*, mes negalime patenkinamai paaiškinti lat. *bruôzma* „Gedränge" atsiradimo.

Todėl čia pravartu atkreipti akis į K. Būgos (RR II 330, 546) konstatuotą *brúožti* ryšį su *u* eilės vokalizmo leksemomis.

Liet. *braũžti* (praes. *-ia*), „bruožti, braukti, maukti" (užfiksuotas J. Jablonskio ir žinomas iš V. Krėvės raštų) LKŽ I 1020 šaknies vokalizmo atžvilgiu veikiausiai sietinas su lat. *braũžņa* „einer, der sich viel unter die Leute mengt" ir jo vediniu *braũžņâtiês* „sich schuppen" ME I 327.

Nykstamąjį šaknies vokalizmą turi: liet. *brùžyti* (praes. *-ija*) „trinti, brūžuoti; sunkiai dirbti", *bružėti* (praes. *brùža*) „su triukšmu eiti, važiuoti, bildėti, grūstis" LKŽ I 1104–6, lat. *bružât*, *bružinât* „reiben, tragend abnutzen, streichen" ME I 340, *bružât* „oberflächlich eggen" EH I 246, *bružuôt* „reiben, streichen" ib. 246, liet. *brùžas* „kas nuolat brūžuoja, varsto duris, vaikščioja be reikalo; parišto rato padarytas ruožas šliaužiant nuo kalno; toks žaidimas; dabita, juokdarys (K. Sirvydo žodyne); rimbas, lazda (M. Miežinio žodyne)" LKŽ I 1104, *brùžas* „brūžuotojas" ib. 1104, *bružus* „juokingas, nerimtas" (K. Sirvydo žod.) ib. 1108, lat. *bruža* „das Gewühl" ME I 340, „schwere Arbeit" EH I 246 (iš **bruz-ja*), *bruzma* „das Getümmel, Gewühl, eine unruhige Menge" ME I 340.

Pailgintąjį nykstamąjį vokalizmą turi tokie veiksmažodžiai: liet. *brūžti* (praes. *-ia*) „triūsti, darbuotis, ruoštis" (dėl semantikos plg. liet. *brúžyti* „trinti, brūžuoti; sunkiai dirbti", lat. *bruža* „das Gewühl; schwere Arbeit"), *brūžúoti* „braukyti kuo šiurkščiu, trinti, trynioti, brūžinti; braukiant minkštinti; mušti; landžioti, slankioti", *brúžinti* (ir *brūžinti*, *brùžinti*) „trinti, brūžuoti; (refl.) slampinėti, slinkinėti; burgzti; paleistuvauti", *brūžénti* „trinti, brūžuoti", *brúžioti* „sunkiai dirbti (juodą darbą)" LKŽ I 1104–1107, lat. *brũžât* „abreiben" EH I 247, *brũž/ât* „reiben, brechen" ME I 342 ir kt.; plg. dar to paties šaknies vokalizmo vardažodžius: *brúžas* „brūžeklis, dildė", *brũžė* „ruožas, ženklas nuo bruožimo; ruplėta lenta skalbimui", *brũžis* „brėžis, brūkis, pabruožimas", *brūžmas* (be kirčio) „bruožas, ruožas" LKŽ I 1104–7.

Iš šios gausios lietuvių ir latvių kalbų medžiagos matyti, kad nykstamojo laipsnio – tiek normaliojo, tiek ir pailgintojo – leksemos, būdamos gausios ir plačiai vartojamos lietuvių ir latvių tarmėse, sutampa semantiniu, o kartais ir darybiniu atžvilgiu, plg., pvz., lat. *brũžât* (su *-žâ-* iš **-zi̯ā-*) „abreiben" ir liet. *brúžioti* „sunkiai dirbti"; *bružinât* „reiben, tragend abnutzen, streichen" ir liet. *brùžinti* „trinti, brūžuoti"; lat. *bruzma* „das Getümmel, Gewühl, eine unruhige Menge" ir liet. *brūžmas* „bruožas, ruožas". Jei atskiros, tegu ir turinčios tuos pačius formantus leksemos

[1] Apie šaknį **bṛ-* ⟨**bl̥-H-* dar žr. aut., Baltistica, VI(2), 1970, p. 205–6.

ir galėjo susidaryti nepriklausomai lietuvių ir latvių kalbose, paties alomorfo *bruž-/ /brūž-* nemaža senovė negalėtų, rodos, kelti didesnių abejonių; prabaltiškais laikais šis alomorfas galėjo būti su priesaga *-ž-* suformuotas iš šaknies, slypinčios *bráutis* (praet. *bróvėsi*) „skverbtis, spraustis, lįsti", *briáuti* (praet. *brióvė*) „stumti, spausti"[1].

Kad iš alomorfo *bruž-/brūž-* reikia kildinti ir lat. *bruôzma* „Gedränge", rodo ir daryba, ir turinio planu jam artimas lat. *bruzma* „das Getümmel, Gewühl, eine unruhige Menge". Remiantis šia analogija, logiška būtų ir liet. *brúožti, brúožas, brúoštas* laikyti kilusiais iš šaknies *bruž-/brūž-* „braukti, brėžti ir pan.", juoba kad pastariesiems vardažodžiams semantiškai artimi yra *ū* vokalizmo *brū̃žė* „ruožas, ženklas nuo bruožimo etc.", *brū̃žis* „brėžis, brūkis, pabruožimas".

čiúošti, čiuõžti

čiúošia, čiúošė, čiúošti „smarkiai lyti, čiožti" LKŽ II 162 žinomas iš Pociūnėlių. Kad jis siejasi su *čiuõžti*, matyti iš tokių pastarojo segmentų: *čiuõžti* „tekėti; (refl.) apsišlapinti; prišlapinti" LKŽ II 162–3.

čiuõžti (praes. *-ia*) „judėti slidžiu paviršiumi, šliuožti, slysti; eiti, važiuoti, slinkti; tekėti" LKŽ II 162 vartojamas vakarų aukštaičių ir prie jų prisišliejančiose vidurio aukštaičių ir dzūkų tarmėse (Baisogala, Daukšiai, Geistarai, Jurbarkas, Keturvalakiai, Lazdijai, Leipalingis, Pilviškiai, Šiauliai, Varėna, Veiveriai, Vilkaviškis, Vištytis); plg. dar *pa-čiuožėti* „kiek pačiuožti" (Alytus), *čiuožinėti* „čiuožti, čiužinėti" (Zapyškis), *čiuožtelėti* (be kirčio) „kiek pačiuožti" (Duokiškis) ib. 162.

Vokalizmą *uo* turi vardažodžiai: *čiuožas* (be kirčio) „žymė, kur čiūžta, šliūžė" (Ėriškiai), *čiuožẽ* (acc. sing. *čiuõžę*) „medinė pačiūža plūgui ar akėčioms į lauką vežti" (Gudeliai), *čiuožỹs* (acc. sing. *čiuõžį*) „landžius, akilanda", *čiuožlỹs* „roplys; rėplys" LKŽ II 162–3.

Vokalizmą *o* turi: *čióžti* (praes. *-ia*) „kirsti; smarkiai lyti; šlapinti" (Šiluva, Veiviržėnai, Viduklė) ir *čiõžinti* „palengva eiti" (Geistarai) LKŽ II 117.

Vokalizmą *e* turi: *nu-čėžti* (praes. *-čę̃žta*) „sulyti, sumirkti" (Šatės), *čežénti* „šnarėti, šlamėti; lynoti" (Kamajai), *čẽžinti* „daryti, kad čežėtų; kapoti, krimsti, graužti; šnarant smarkiai lyti, čežyti etc.", *čẽžyti* (praes. *-ija*) „smarkiai lyti, merkti", *čežúoti* „lynoti" LKŽ II 85–6.

Šios vokalizmo *e* leksemos gali remtis onomatopėjinės kilmės veiksmažodžiu *čežėti* (praes. *čẽža*) „čiužėti, šlamėti, šnarėti; čiulbėti, čirškėti; kalbėti, plepėti, čiauškėti" ib. 85, dėl semantikos plg. *Kai ėmė lyt, tik čẽža nuo stogų* (Geistarai), ir *čẽžinti* „šnarant smarkiai lyti".

Todėl, matyt, vokalizmo *e* leksemos savo kilme neturi nieko bendra su *čiúošti, čiuõžti*, juoba kad joms svetimi ir turinio segmentai „šliuožti, slysti, slinkti, eiti, važiuoti", kuriuos turi *čiuõžti*.

Vokalizmo *uo* leksemų semantinis ryšys su *u* eilės vokalizmo leksemomis yra gana akivaizdus. Tačiau, prieš pereinant prie nykstamojo laipsnio leksemų išskaičiavimo, reikia pažymėti, kad latvių kalboje čia taip pat randame paliudytą vokalizmą *uo*: *čuožâtiês* „zögern, zaudern", *čiuožîgs* „saumselig, ungeschickt" EH I 300. Pastarųjų leksemų semantinis ryšys su nykstamojo vokalizmo leksemomis matyti iš lat. *čužinâtiês* „trödeln, zögern, saumselig sein" ME I 424.

[1] E. Fraenkel, LEW, p. 54–6.

Liet. *čiaũžti* (praes. *-ia*) „čiuožti (ppr. su pačiūžomis) ; šliaužti, šliuožti; lipti, sliuogti; tylomis eiti; lyti, žliaugti; čeižti, šlapinti“ LKŽ II 99 – 100 vartojamas tiek žemaičių (tik reikšme „lyti, žliaugti; čeižti, šlapinti“ Barstyčiai, Mažeikiai, Švėkšna), tiek ir aukštaičių tarmėse (Dusetos, Ėriškiai, Joniškėlis, Kirdeikiai, Kupiškis, Linkmenys, Obeliai, Pabaiskas, Panevėžys, Pociūnėliai, Pušalotas, Raguva, Ramygala, Salakas, Salamiestis, Skirsnemunė, Tauragnai), plg. dar *čiaužýti* (praes. *čiaũžo*) „(iter.) čiaužti; šliaužti; mindyti, gadinti; palengva vaikščioti“, *čiáužėti* „šliaužioti, mindžioti“, *čiáužioti* „čiaužyti, šliaužyti; slankioti; nešioti, gadinti čiaužiant“, *čiaužinėti* „(iter. dem.) čiaužti“, *čiáužoti* „čiaužyti, šliaužyti“ LKŽ II 98 – 99.

Nykstamojo laipsnio vokalizmą turi šie veiksmažodžiai: liet. *čiùžti* (praes. *čiũžta*) „šlapti, mirkti“, *nu-čiùžti* „sulysti; apsileisti, apskursti“, *su-čiùžti* „niekam vertam pasidaryti“, *čiùžti* (praes. *čiũža*) „lovoje gulėti“ (F. Nesselmanno žod.), dėl semantikos plg. *čiūžoti* „gulėti parvirtus, čiūžtelėjus, paslydus“ ib. 191; *čiužiúoti* „eiti velkant kojas, čiūžinti“, *čiužénti* „vaikščioti, šliaužioti; vežti, vilkti; šliaužyti, gadinti“, *čiužinėti* „(iter. dem.) čiūžti; vaikštinėti, šliužinėti, slankioti; šį tą darbuotis, triūstis; akėti, dirbti“ LKŽ II 188 – 190.

Pailgintąjį nykstamojo laipsnio vokalizmą turi: liet. *čiũžti* (praes. *-ia*) „judėti slidžiu paviršiumi, šliuožti, slysti; braukti, vilkti, traukti; tekėti, driektis“ (Šatės, Veiviržėnai), *čiūžėti* (praes. *čiūža*) „čiaužti, čiuožti“ (Alytus), liet. *čiūžoti* (praes. *-o*) „gulėti parvirtus, čiūžtelėjus, paslydus; susitraukusiam kur būti, lindėti, kiūtoti“, liet. *čiūžúoti* „šliaužioti, čiužinėti, darbuotis“, *čiūžinti* „palengva eiti velkant kojas, šlepsint, šliaužti“, *čiūžinėti* „(iter. dem.) čiūžti; vaikštinėti, šliužinėti, slankioti; šį tą darbuotis, triūstis“, liet. *čiūžaloti* „čiužinėti“ *čiūžčioti* „(iter. dem.) čiūžti“ LKŽ II 187 – 191.

Nykstamojo laipsnio vokalizmą turi šie vardažodžiai: liet. *čiùžas* „grūdų nuosiautos, kiužės“, „siauras ariamas žemės rėžis“ LKŽ II 187, lat. *čuži* „altes Stroh od. Heu als Lagerstätte“ ME I 424, „Heuabfälle; Holz- und Reisigabfälle“ EH I 297, liet. *čiùžas* „lengvas važiuoti, sklandus“ LKŽ II 187, *čiužùs* „lengvas važiuoti, sklandus; tylus, ramus“ ib. 192, liet. *čiùžis* „iščiaužytas siauras pėdsakas, čiūžė; siauras žemės rėžis, čiužas“ ib. 190, *čiužỹs* „kas čiužinėja“ ib. 190 (plg.? lat. *čuzis* „der Schopf (čiupra)“ ME I 424), *čiužà* „kas suvargęs, nuskuręs, apsileidęs, čiuškis“ ib. 187, lat. *čuža* „der Schund, Quark; ein träges Mädchen“ ME I 424, „eine ungeschickte, unsaubere weibliche Person“ EH I 297, liet. *čiùžos* „šapai, šlamai“ LKŽ II 191, lat. *čužas* „dürres Laub; auch sonst allerlei Zusammengeharktes od. Zusammengefegtes“ ME I 424, „sagulęti salmi; Späne, Rinden und andere Holzabfälle zum Brennen; zerbröckeltes, spreuähnliches Stroh oder Heu“ EH I 297, *čiužena* „smulki šakelė, čyžena, čaižena“ ib. 187, lat. *čuž/i* „Abfall von zerhacktem Reisig“ ME I 424 ir kt.

Pailgintąjį nykstamojo laipsnio vokalizmą turi liet. *čiūžas* (be kirčio) „čiuožykla; medinė arba geležinė pavaža, dedama po ratu, važiuojant nuo kalno“ LKŽ II 187, *čiūža* „kas eidamas kojas velka, čiūžina, sugriuvėlis“ ib. 187, *čiūžė* (ir *čiūžė* bei *čiùžė*) „žymė, kur čiūžta, šliūžė; pačiūža; medinė pačiūža plūgui ar akėčioms į lauką vežti etc.“ ib. 187, *čiũžis* „čiuožimas“ ib. 190 ir kt.

čiuž-/čiūž- gali būti onomatopėjinės kilmės[1], plg. lat. *čužu* „Interj. zur Bezeichnung des Fahrens“ ME I 424.

[1] Dar žr. E. Fraenkel, LEW, p. 70.

druõžia, druõžė, druõžti „plėšti, dėvėti, trinti“ LKŽ II 767 (ir *driúožti* „plėšti, nešioti, dėvėti“ (Biržai) LKŽ II 731) vartojamas rytų aukštaičių tarmėse (Čedasai, Lyduokiai, Pasvalys, Želva).

Vokalizmą *uo* turi ir vardažodžiai: *drúožas* „dryžis, ruožas, juosta“ (Skirsnemunė), *druožẽ* (su *uõ*) „t. p“ (Kupiškis, Panemunėlis, Rietavas) LKŽ II 767, *driuožẽ* (su *uõ*) „t. p.“ (Gargždai, Veiviržėnai) LKŽ II 730, *druožlẽ* (su *uõ*) „droštuvu, obliumi, peiliu ar kitu įrankiu plonai nudrožta skiedra; piuvena“ (Alvitas, Dusetos, Girkalnis, Griškabūdis, Grūžiai, Gudeliai, Kupiškis, Liudvinavas) LKŽ II 767 ir kt. Kaip matyti, šie vardažodžiai jau vartojami ir žemaičių tarmėse. Latvių kalboje vokalizmas *uo* būdingas vardažodžiams, plg. *druõztala* (ir *druoztele, druozteliņa*) „ein Schnitzel, ein Stückchen, ein Krümchen“ ME I 508, *druoztalis* (be kirčio) „t. p.“ EH I 338, „Krümchensuppe“ ME I 508 (*druoztalât, druoztelêt* „hin und wieder ein wenig schnitzeln“ ME I 568 gali būti denominatyvai).

Čia suminėtoms leksemoms semantiškai artimos yra vokalizmo *o resp. ā* leksemos.

Liet. *dróžti* (praes. *-ia*) „su peiliu ar kitu aštriu įrankiu piaustyti; smailinti, lyginti; piaustant, raižant daryti, gaminti; tarkuoti; plėšti, nešioti; graužti, ėsti; mušti, kirsti, šerti, duoti; sakyti, kalbėti, rėžti; valgyti, kirsti, gerti; smarkiai eiti, bėgti, važiuoti, vykti, braukti; šlapinti, telžti; ką nors smarkiai dirbti, daryti, veikti“ LKŽ II 747 plačiai vartojamos aukštaičių, kiek šiauriau – žemaičių tarmėse. Latvių kalboje jam atliepia *drāzt* (praes. *-žu*) „schnitzen (mit dem Schneidemesser od. Messer); prügeln, schelten; schlagen, werfen, schleudern, giessen; streifend verletzen; schnell wohin sich begeben, laufen“ ME I 495[1].

Kad vokalizmas *uo* čia galėtų būti susikūręs greta vokalizmo *o resp. ā*, rodytų, pvz., tokios darybiniu atžvilgiu identiškos leksemos kaip antai: *drožẽ* „durpių drožimo (kasimo) klodas, ėmimas“: *druožẽ* „dryžis, ruožas, juosta“; *drožlẽ* „droštuvu, obliumi, peiliu ar kitu įrankiu plonai nudrožta skiedra; sluoksna; medžio žievė degutui degti“: *druožlẽ* „droštuvu, obliumi, peiliu ar kitu įrankiu plonai nudrožta skiedra; piuvena“; lat. *drāztala* „Schnitzel, Schabsel, Hobelspan“: *druõztale* „ein Schnitzel, ein Stückchen, ein Krümchen“. Tačiau tokia prielaida vargu ar galima, nes šios vokalizmo *uo* ir vokalizmo *o* leksemos vartojamos viename ir tame pačiame plote (pvz., *drožlẽ* ir *druožlẽ* aukštaičių tarmėse) ir, be to, kildindami *druož-* iš *drož-*, nepaaiškintume alomorfo *driuož-*. Vadinasi, veikiausiai čia turime paralelinius darinius, atsiradusius su formantais *-ė* ir *-l-* iš kažkokių senesnių morfemų.

Turinio planu veiksmažodžiui *druõžti* ypač yra artimas *drėžti* (praes. *-ia*) „dėvėti, nešioti, plėšti, drėksti“ LKŽ II 693, žinomas iš A. Juškos žodyno. Latvių kalboje jį atitinka *drêzt*[2] (praes. *-žu*): *drēzt uguni* „Feuer anmachen“ ME I 498, dėl semantinio ryšio plg. lat. *uguni uzraut*. Liet. *drėžti*, terandamas A. Juškos žodyne, ir lat. *drêzt*[2], teužfiksuotas iš vienos Latvijos vietos (Nigranda), atrodo gana archaiškai, todėl visai galimas daiktas, kad jų pamatu susiformavo *druõžti, drúožas* etc., *druoztala* etc. Bet čia vėl: kaip paaiškinti *driúožti, driuožẽ* atsiradimą?

[1] Apie kitas vokalizmo *o resp. ā* leksemas žr. aut., Baltistica, VII(2), 1971, p. 169 tt.

Todėl patikimiausia būtų vokalizmo *uo* leksemas kilmės atžvilgiu sieti su nykstamojo laipsnio alomorfu, nes čia, be *druž-*, randame ir *driuž-*. Be to, *druõžti*, *driúožti* formuodamiesi, suprantama, turėjo elgtis kaip visi vokalizmo *uo* *i̯o*-kamieniai veiksmažodžiai, kurių daugumas rodo kilmės ryšį su *u* eilės šaknies vokalizmo formomis.

Nykstamojo laipsnio vokalizmą turi: liet. *drùžti* (praes. *drũžta*, *drũža*) „menkėti, mažėti, silpti; blaustis; liautis" (dėl semantikos plg. *nu-drùžti* „nuplyšti, nuskarti, nudryžti"), *drùžinti* „(caus.) družti" LKŽ II 777, *driužinėti* „drožinėti, skutinėti" ib. 732, *družas* (be kirčio) „plakimas rykštėmis, botagu", *drùžas* „kas mėgsta drūžinti, valkiotis", *drùžnas* „dulsvas, apsiblausęs, drumzlinas; prastai matantis" LKŽ II 776–777, *driùžnas* „t. p." ib. 732, lat. *druzas* „der Schlamm, der Kot" ME I 506, *druzma* „grosses Gedränge, grosser Menschenhaufe" ib. 506, *druzme* „t. p." EH I 337 (*druzmêt* EH I 337, *druzmêtiês* „sich drängen, haufenweise zusammenkommen" ME I 506).

Pailgintąjį nykstamojo laipsnio vokalizmą turi: liet. *drūžinti* (be kirčio) „eiti, dūlinti, spūdinti" LKŽ II 777, *drūžė̃* „dryžis, ruožas, juosta" LKŽ 776 (*drūžėti* „austi drūžėmis" ib. 777), *driūžė̃* „t. p." ib. 732 (*driũžinti* „daryti driūžes" ib. 732, *driūžiuoti* „t. p." ib.), lat. *drūze* „die Schar, das Gedränge" ME I 507, *drùza*[2] „kraupis" EH I 337, liet. *drūžlė̃* „drožlė; piuvena" LKŽ II 777, *driūžlė̃* „dryžis, ruožas, juosta" ib. 732, lat. *drũzma* (ir *drusma*) „grosses Gedränge, grosser Menschenhaufe" ME I 507 (*drũzmêtiês* (ir *drūzmuôtiês*) „sich drängen, haufenweise zusammenkommen" ib. 507).

Nykstamojo laipsnio leksemos vartojamos aukštaičių ir žemaičių tarmėse (pvz., *drùžti* Joniškėlis, Priekulė). Jų archaiškumas matyti dar iš to, kad jos yra nykstančios leksemos, daugiausia užfiksuotos A. Juškos. Alomorfai *druz-*/*drūz-* atstovaujami ir latvių kalboje. Visa tai yra tvirtas pamatas manyti, kad iš jų kilo ne tik liet. *druõžti*, *driúožti*, *drúožas*, *druožė̃*, *driuožė̃*, *druožlė̃*, bet, atrodo, ir lat. *druõztala*.

Žymus *druõžti* „plėšti, dėvėti, trinti": *drùžti* „menkėti, mažėti, silpti; blaustis; liautis" *resp.* *driúožti* „plėšti, nešioti, dėvėti": *driuž-* (plg. *driùžnas* „dulsvas, apsiblausęs, drumzlinas; prastai matantis", dėl darybos plg. *drùž-ti*: *drùž-nas*) reikšmės skirtumas suprantamas (plg. *plėšia*: *plýšta*), nes *druõžti* yra tranzityvinis (kauzatyvinis) *i̯o*-kamienis veiksmažodis, o *drùžti* priklauso intranzityviniams *n resp. sta* veiksmažodžiams.

Šaknis *druž-*/*driuž-* gali būti susiformavusi vėliau šaknies *dirti* (praes. *dẽra*) „lupti, plėšti, maukti etc.", lat. *dirât* „schinden" pamatu[1].

gúoztis

gúožiasi, *gúožėsi*, *gúoztis* „tūptis, gūžtis" žinomas iš žemaičių tarmių (Eržvilkas, Kantaučiai, žr. Būga RR II 353, LKŽ III 741). Remiantis gana artimomis reikšmėmis (žr. žemiau), galima pritarti K. Būgai (RR II 354), kad *gúoztis* yra vardažodžio *gúož-tauta* „kas eina liuoksėdamas, gūžčiodamas (apie mažą, išsižiojusį žmogų)" LKŽ III 741 ir interjekcijos *gúož* „guži" (plg. *Gúož gúož eina* (nedarniai, kiek liuoksėdamas) ib. 741) giminaitis. Ir vardažodis, ir interjekcija vartojami rytų aukštaičių tarmėse (Kupiškis). Kaip rodo teksto fragmentas *Gúožtauta eina gúož gúož gúož*,

[1] Aut., Baltistica, VII(2), 1971, p. 177 tt.

vardažodis *gúož-tauta* gali būti susidaręs interjekcijos *gúož* pamatu. To negalima pasakyti apie veiksmažodį *gúožtis*, nes jis vartojamas žemaičių tarmėse, kur minėta interjekcija nepasitaiko.

Teksto fragmentai *iet saguôziês* „nach vorn gekrümmt", *galds nuo siltuma saguôziês* „hat sich geworfen" ME III 634 leidžia su liet. *gúožtis* susieti ir lat. *sa-guõztiês* „sich umwerfen, umstürzen, zusammenstürzen, auf einen Haufen stürzen (von Menschen in Ohnmachtsanfällen und Gebäuden); sich nach vorn beugen" ME III 634, *sa-guôztiês*[2] „sich schlaffgekrümmt hinsetzen" ib. 634, *sa-guoztiês* „sich tüchtig borsten, sträuben, sträubig machen, sich widersetzen" ME III 634. Pastarąją reikšmę *-guõztiês* galėjo gauti iš rimažodžio *buôztiês* „sich borsten, sich sträubig machen etc." ME I 363.

Nuo pastarųjų, rodos, neatskirtinas ir lat. *guôztiês* (praes. *-žuôs*) „sich zu einem Fest fertig machen" ME I 693. Sprendžiant iš fragmento *tas gan viņam kādu laiku guozīs* „die Folgen (etwa eines Schlagens) werden ihn einige Zeit belästigen", čia galėtų priklausyti ir lat. *guozt* (praes. *-žu*; be kirčio) „beissen" ME I 693. Fragmentas *tas guož* (gew. *kuož*) *kaulā* od. *kauluos* rodo, kad *guozt* turinio planas galėjo būti paveiktas veiksmažodžio *kuôst* (praes. *-žu*) „beissen" (liet. *kąsti*).

Smarkiai nutolę yra lat. *guôzêt* (ir *guozît*, *guozât*, *guoztît*) „wärmen, sonnen; rösten, schmoren", *guôzêtiês* „sich wärmen, sich sonnen; sich sonnend rekeln, sich hin- und herdrehen, trödeln, faulenzen" ME I 693 turinio segmentai. Galima manyti, kad su pamatiniu segmentu „gūžtis" juos sieja tarpiniai segmentai „šildantis prieš saulę, prie ugnies *resp.* kepinant, spirginant ant ugnies, riestis, lenktis, gūžtis", plg. ką tik minėtą *guôzêtiês* „sich sonnend rekeln, sich hin- und herdrehen etc.".

Randame ir daugiau varijuojančių turinio segmentų, plg. *ìe-guoztiês* „sich einwurzeln" ME II 21, *sa-guozîtiês* (?) „sich verfeinden, im Streit geraten" EH I 412, *ie-guoznis* (be kirčio) „eine Stelle, wo man *guozēties* kann; neliela paleja; nelięls meža līcis; eine Niederung im Acker" ME II 21.

Be *ieguoznis*, latvių kalboje paliudyti ir kiti vokalizmo *uo* vardažodžiai, plg. *guôza* „ruoza, kalna piegāze ar ieleju; meža līcis" EH I 424, *guôza* (ir *guôze*) „die Röste, die Glut; jem., der sich sonnt und nicht arbeitet" ME I 693, *guoža* „die Möglichkeit sich zu rekeln, Faulenzerei, leichtes Leben" ib. 693.

Lietuvių ir latvių kalbų *uo* vokalizmo leksemos semantiškai yra panašios į *o* (lat. *ā*) vokalizmo leksemas, plg. lat. *sa-guõztiês* „sich umwerfen, umstürzen, zusammenstürzen, auf einen Haufen stürzen (von Menschen in Ohnmachtsanfällen und Gebäuden) etc." ir lat. *gâztiês* „stürzen, umfallen, einstürzen", liet. *góžti* „griauti, versti etc."; liet. *gúožtis* „tūptis, gūžtis" ir *gõžti* „(refl.) susiriesti".

Liet. *góžti* (praes. *-ia*) „griauti, versti; lieti, pilti; smarkiai griebti, karščiuotis; (refl.) labai geisti ko; greit, nedailiai eiti" LKŽ III 488 latvių kalboje galėtų atitikti *gâzt* (praes. *-žu*) „giessen; zum Fall, zum Stürz bringen, umstürzen; giessen, stark regnen; bauen, schlagen" ME I 620, „schnell (im Trab) laufen, sich eilig begeben; arbeiten, tun" EH I 390, *-tiês* „sich ergiessen, strömen; giessen, stark regnen, strömen; stürzen, umfallen, einstürzen" ME I 620, „sterben" EH I 390; plg. dar liet. *gožytis* (praes. *-ijasi*; be kirčio) „smarkiai pulti, karščiuotis", *gõžinti* „nevikriai eiti; slimpinti, vėplinti" LKŽ III 488 (greičiausiai pasidarytas iš *góža* „vėpla"), lat. *gâzît* (praes. *gâzu* EH I 390) „wackeln machen, kippen" ME I 619; liet. *gožėti* (praes. *gõži*) „smelkti, stelbti, kalėti" LKŽ III 488, lat. *nùo-gâzêt* „durchprügeln" ME

II 784, liet. *už-gožúoti* „užslinkti“ LKŽ III 490, lat. *gãžuôtiês* „faulenzen“ ME I 620 (su *-ž-* iš **-zj-*) ir kt.

Liet. *góžti*, lat. *gâzt* giminaičiai kitose ide. kalbose nėra pakankamai aiškūs[1], todėl galima manyti, kad nagrinėjamosios leksemos susiformavo baltų kalbų dirvoje.

Be minėto *góžti*, lietuvių kalboje randame ir *gõžti* (praes. *-ia*) „klestėti, skleistis; dengti, užstoti, slopinti“ bei *nu-gošti* (praes. *-ia*; be kirčio) „nustelbti, nukalėti“ LKŽ III 487–9 (su *-š-* iš *-ž-* prieš tenues). Semantiniu atžvilgiu su jais galėtų būti gimininginė *ap-gvõšti* (praes. *-ta*) „apsvaigti, apalpti; paliegti, nusilpti, būti nesveikam; apkvaišti, apduiti“ LKŽ III 785, *ap-gvėšti* (be kirčio) „apsvaigti, apduiti“, *iš-gvėšti* (be kirčio) „ištižti, išdvėsti“, *pa-gvẽžęs* „nusilpęs, parsibaigęs“, *iš-gvẽšęs* „paliegęs, parsibaigęs“ LKŽ III 781, *ap-gvàšti* „apsvaigti, apsilpti, apkvaišti“ ib. 778; dėl turinio segmentų ryšio plg. *spel̃gti* „stelbti“: *spil̃gti* „stilbti, menkti be saulės“; *kalėti* „smelkti, stelbti, gožti (ppr. apie augalus)“: „nykti būnant vienoje vietoje, būnant prispaustam“. Leksemos *gožùs* „labai riebus“ LKŽ III 490 ir *gvõžti* (praes. *-ia*) „graužti“ ib. 786, atrodo, yra gimininginės, – tai rodytų jų kontekstai: *Aš tokio kugelio negaliu valgyti – perdaug gožùs* Jurbarkas ir *Pavasarį bulbės aitrios – kelis kąsnius prarysi, ir gvõžia gerklę* Sidabravas. Turinio segmentas „būti aitriam, riebiam; graužti (gerklę)“ savo ruožtu gali būti gimininginis su segmentais „labai norėti, geisti, degti noru“, plg. *giẽžti* „ėsti, graužti, kutenti (gerklėje); gaižuliui būti“: „labai norėti etc.“; *aitrùs* „gaižus, kartus, gailus“: *aitrà* „karštis, užsidegimas, didelis noras, aistra etc.“. Norą, geidimą reiškiančius segmentus ir turi keletas nagrinėjamosios šaknies leksemų: *góžti* (praes. *-ia*) „(refl.) labai geisti ko“ LKŽ III 488, *pasi-gvẽšti* (praes. *-ia*), *pasi-gvẽžti* (praes. *-ia*) „labai norėti, geisti; susivilioti; nesusivaldyti nuo didelio noro, geidulio ką įsigyti, paimti“ LKŽ III 781, *gežtis* (praes. *-iasi*; be kirčio), *gežytis* (praes. *-ijasi*) „labai norėti, geisti, gviežtis“ LKŽ III 281 (su *ge-*, gal būt, iš **gve-*).

Vadinasi, spėjama leksemų *góžti*, *gõžti*, *gâzt*, *gošti* (be kirčio) ir *-gvõšti*, *gvõžti*, *-gvėšti*, *-gvẽžti*, *-gvàšti* bei *gežtis* (< **gvežtis*) etimologinė vienybė yra gana akivaizdi.

Visos šios leksemos, apskritai paėmus, manifestuoja tokias turinio segmentų grupes: 1) „griauti, versti, zum Fall, zum Stürz bringen, umstürzen; stürzen, umfallen, einstürzen“; 2) „stelbti, kalėti, dengti, užstoti, slopinti“ ↔ „klestėti, skleistis“ ir 3) „labai geisti ko, labai norėti, pageidauti; nesusivaldyti nuo didelio noro, geidulio ką įsigyti, paimti“ ↔ „būti aitriam, riebiam, graužti (gerklėje)“. Turinio segmentai „sterben, silpti, alpti, svaigti, kvaišti, paliegti“, atrodo, yra gimininginis ir su pirmosios, ir su antrosios grupės segmentais ir gali būti jų abiejų alosemos. Pirmosios grupės turinio segmentus galima interpretuoti kaip „lenktis į priekį, riestis, svirti, (su)virsti“ (plg. lat. *sa-guõztiês*[2] „sich umwerfen, umstürzen, zusammenstürzen, auf einen Haufen stürzen (von Menschen in Ohnmachtsanfällen und Gebäuden); sich nach vorn beugen“) ir tokiu būdu juos susieti su šaknies *guž-* leksemų reiškiamais turinio segmentais, plg. *pa-gũžti* „(refl.) pasilenkti“, *gũžti* „(refl.) trauktis į krūvą, į kamuolį; riestis“, *pri-gũžti* „prisišlieti, prisiglausti“. Iš tokios interpretacijos, gal būt, paaiškėtų ir *gožė* „(ppr. pl.) lukštas, luobelis (žirnio, kanapės)...; nuosėdis, padugnės“ LKŽ

[1] E. Fraenkel, LEW, p. 162; J. Endzelīns, ME, I, p. 620.

III 487 turinio planas: „kas užsirietę, atsiknoję, atšokę“ *resp.* „kas susitraukę į krūvą, nusėdę“.

Etimologinį *góžti, gõžti, gâzt* ryšį su šaknies *guž-* leksemomis, gal būt, rodo ir kitų jų turinio segmentų raida.

Šie veiksmažodžiai dar reiškia „lieti, pilti; giessen, regnen, strömen“, „greit, nedailiai eiti“. Pastarųjų turinio segmentų atsiradimas yra ne visai aiškus: gal būt, prie jų kilimo prisidėjo ir rimažodis *kóšti* „pilti išrūgusį alų į statinę, atskiriant nuo nuosėdų; smarkiai lyti etc.“, *kãst* „seihen; stark regnen“; galėjo tie segmentai, gal būt, išriedėti ir iš „visu būriu su triukšmu vykti“ (*gužėti*), „būriu greit kur sueiti, susispiesti“ (*su-gũžti*), plg. *gúžoti* „rinktis, taisytis (apie lietų)“.

Antrosios ir trečiosios grupių turinio segmentai (žr. aukščiau) rodo leksemų *góžti, gõžti, gâzt, gošti, -gvõšti, gvõžti, -gvèšti, -gvẽžti, -gvàšti* bei *gežtis* (< **gvežtis*) betarpišką semantinį ryšį su *gáuti* „įsigyti, laimėti; čiupti, griebti, stverti etc.“, lat. *gaut* „haschen, etwas zu erlangen suchen, bekommen“, *gũt* „fangen, haschen, greifen, erlangen, bekommen“ (žr. žemiau); dėl antrosios grupės turinio segmentų ryšio su šių veiksmažodžių turinio planu plg. *nu-gáuti* „nustelbti, užgožti“; *su-gáuti* „atgauti, sustiprinti, sutaisyti; pasitaisyti“: *Rugiai jau pradeda susigauti* LKŽ III 185.

Vadinasi, leksemų *góžti, gõžti, gâzt* šaknis seniau galėjo būti **gu̯ãž-* (plg. *gvõšti, gvõžti*): tarp priebalsio ir ilgojo, ypač užpakalinio, balsio *v* gali lengvai išnykti, plg. *góti* „eiti skubiai“: *nu-gvóti* „nueiti, nuvėplinti“; *dõlikis* „5–6 gorčių saikas grūdams seikėti“: *dvõlikis* „t. p.“ (plg. *dvýlika*); *doklà* „apykvailis žmogus“: *dvókla, dvoklà* „t. p.“ (plg. *dvõkti*). Tokiu atveju nagrinėjamųjų veiksmažodžių šaknies vokalizmas, atrodo, priklauso *u* balsių kaitos eilei, ir, vadinasi, tie veiksmažodžiai gali būti gimininingi su *gauž-/guž-* šaknies veiksmažodžiais, kurie taip pat, matyt, galų gale remiasi pirmine šaknimi *gáuti, gaut* (žr. žemiau).

Liet. *gaũžti* (praes. *-ia*) „traukti tarp pečių; gaubti, dengti“, *gaũžtis* (praes. *-iasi*) „tūpti; kuprintis; įsitraukti kaklą“ vartojami žemaičių (Šatės, Židikai) ir aukštaičių tarmėse (Čedasai, Jūžintai, Kupreliškis, Pandėlys, Salamiestis, Svėdasai); plg. dar išvestinius *gaužėti* (be kirčio) „mūsoti, mūsyti“ (Šilutė), *gaužóti* „akyti; keltis (apie tešlą)“ (Subačius, Užventis, Vabalninkas), *gaužúoti* „rūgti, kilti rūgstant“ (Veliuona) LKŽ III 186–7.

Vokalizmą *au* turi vardažodžiai: *gáužas*, „žioplys“ (Giedraičiai), *gaužė* (be kirčio) „galva“ (žr. Būga RR I 329; dėl semantikos plg. *gúžė* „kopūsto galva“ ir *gũžti* „(refl.) siausti galvas (apie kopūstus) etc.“), *gaužỹs* „storžievis“ (Daukšiai), *gaũžalas* „apsileidėlis, laužas“ (Truskava), *gaužõlas* „nedidelis debesys“ (Girkalnis), *gaužùs* „įsigaužęs, susikūprinęs“ (Vabalninkas) LKŽ III 186–7.

Labai gausios yra nykstamąjį laipsnį turinčios leksemos. Su normaliuoju nykstamuoju vokalizmu yra: liet. *gužėti* (praes. *gùža*) „visu būriu su triukšmu vykti; knibždėti“ (dėl semantikos plg. *gũžti* „aptūpti, sparnais dengti, laikyti šiltai, glausti; (refl.) trauktis į krūvą, į kamuolį, riestis etc.“), *gužénti* „žiūrėti, ar višta su kiaušiniu“ LKŽ III 767–8, lat. *guznêt* „ohne Arbeit leben“, *guznît* „unschön, gierig essen“ EH I 421.

Normaliojo nykstamojo laipsnio vokalizmą turi šie vardažodžiai: liet. *guža* (be kirčio) „būrys, krūva (gyvių)“ LKŽ III 767, lat. *guza* „der Kropf; der Steiss, Bürzel; der Haufe, die Menge“ ME I 685, liet. *gùžas* (ir *gūžas*; be kirčio) „iškilimas, gumbas, guzas; skaudulys; paukščio gurklys“ LKŽ III 767, *gùžmis* „gabalas, lui-

tas“ ib. 771, lat. *guzma* (ir *gūzma*) „eine grosse Menge, Masse, ein Haufe; der Kropf; ein Höcker“ ME I 685, *guzums* „Höcker auf der Brust, Kropf“ ib. 685, *guzna* „der Kropf“ ib. 685, liet. *gùžulas* „guzulas, gubulas, gniūžtė“ LKŽ III 774.

Pailginto nykstamojo laipsnio vokalizmą turi šie veiksmažodžiai: liet. *gũžti* (praes. *-ia*) „aptūpti, sparnais dengti, laikyti šiltai, glausti; šiltai laikyti, šiltai supti; pritūpti (apie vištas), lenktis; (refl.) trauktis į krūvą, į kamuolį, riestis; gaudyti; (refl.) ieškoti lizdui vietos, lizdą sukti; glaustis, šlietis; glaustyti, globoti, saugoti; (refl.) siausti galvą (apie kopūstus)“, *gūžýti* (praes. *gũžo*) „leisti, sodinti vištą ar žąsį ant kiaušinių; perinti; daigus sodinti“, *apsi-gũžyti* „apsigaubti, apsisiausti“, *gūžėti* (praes. *-ėja*, *gũži*) „kuo apsidengus gulėti, šildytis lizde po paukščio sparnais (apie viščiukus, paukščiukus)“, *gūžoti* (praes. *-o*, *-oja*) „susigūžus, susitraukus sėdėti arba stovėti; rinktis, taisytis (apie lietų)“, *gūžčioti* „traukyti, trūkčioti (pečiais); baimintis, krūpčioti“ ir daugelis kitų priesagėtųjų, žr. LKŽ III 767–772, lat. *gūznêt* (praes. *gūznu*) „hocken, seine Zeit müssig zubringen, trödeln“ ME I 687.

Pailgintąjį nykstamąjį vokalizmą turi šie vardažodžiai: liet. *gúžė* (ir *gũžė*, *gūžė*) „kopūsto galva; nudribusi žąsies papilvė, dėtys (prieš dėsiant); gūžys, gurklys (paukščio)“, *gúžis* „paukščio gurklys; dėtys; krūtinės kaulas; šlaunies kaulo viršūnė; paukščio kryžkaulio galas; didžiųjų paukščių (žąsų, gulbių) sparnų alkūnė; kuprelė, guga etc.“, *gūžỹs* „paukščio gurklys; dėtis (dėtys); šlaunies kaulo viršūnė; Adomo obuolys; kopūsto galva, gūžė“, *gūžnùs* „kuris greit gūžiasi“, *gūžtà* „vieta, kur paukštis deda kiaušinius ar peri; lizdas; gývulio guolis; namai, troba, pirkia etc.“ LKŽ III 767–771, lat. *gūza* (be kirčio) „der Kropf“ ME I 687, *gũža* „die Hüfte, Lende, die Keule beim Braten“ ib. 687 (*-ž-* iš **-zj-*; dėl semantikos plg. liet. *gúžis*, *gūžỹs* „šlaunies kaulo viršūnė etc.“), *gūzna* „der Kropf“, „eine grosse Menge, Masse, eine Haufe“, *gũžīgs* „stämmig, klein und recht dick, breithüftig“ EH I 422–3.

Liet. *gùžas*, *gaužė*, lat. *guza* etc. norima sieti su slavų kalbų žodžiais: lenk. *guz* „kupra, gumbas, guzas“, slovėn. *gúza* „užpakalis“, kilusiais iš sl. ** guzъ* greta nazalizuotos formos **gǫzъ* (lenk. *gąz*, rus. гуз „pėdo apačia; pasturgalis; (paukščio) uodega“ ir kt.), su kuria gretinami liet. *gunžỹs* „gužys“, pr. *gunsix* „gumbas“[1]. Tarp pastarųjų baltų ir slavų kalbų žodžių genetinio ryšio negalėtų būti, nes *gunžỹs* vartojamas žemaičių tarmėse, kur neretai mėgstama įsprausti *-n-*, ir, vadinasi, gali būti vėliau atsiradęs. Taip pat lietuvių-latvių formų negalima, atrodo, sieti ir su gr. γόγγρος „išauga, gumbas (medžio kamiene)“ ir kt., nes šios šaknies graikų kalbos žodžiai veikiau siejasi su liet. *gùnga* „kreivumas, kupra; išsižiojęs žmogus, vėpla“, *guñgas* „nedailus žmogus, griozdas“, lat. *gùnǵis*[2] „Krümmung“ ir kt.[2]

Kaip matyti, kitų ide. kalbų atitikmenys yra tokie neaiškūs, kad jų galima visai nepaisyti ir *gũžti* „aptūpti, sparnais dengti; pritūpti (apie vištas), lenktis etc.; (refl.) trauktis į krūvą, į kamuolį, riestis etc.“, *gūznêt* „hocken etc.“, *gaũžtis* „tūpti; kuprintis etc.“ laikyti pasidarytais iš šaknies, kurią turi liet. *gáuti* „įgyti, laimėti; čiupti, griebti, stverti etc.“, *atgũti* „atsitaisyti, atgyti“, lat. *gaut* (be kirčio) „haschen, etwas zu erlangen suchen, bekommen“, *gũt* „fangen, haschen, greifen, erlangen, bekommen“, pr. *po-gaūt* „empfangen“, juoba kad baltų šaknis **gau-*,

[1] Žr. R. Trautmann, BSW, p. 101–2; E. Fraenkel, LEW, p. 179; M. Vasmer, REW, I, p. 318.

[2] Žr. E. Fraenkel, LEW, p. 179.

be minėtųjų, yra turėjusi ir kitų, gal senesnių turinio segmentų (plg.: „Wz. *geu- 'konkav od. konvex gekrümmt sein', žr. s. v. *guõbti*). Su pastarąja semema (t. y. „įdubusiam arba gaubtai, iškiliai išlenktam būti") gražiai derinasi tokie turinio segmentai kaip „(kopūsto) galva; (paukščio) gūžys, gurklys; žąsies papilvė, dėtys; krūtinės kaulas, šlaunies kaulo viršūnė, (paukščių) sparnų alkūnė etc.; guzulas, gubulas, gniūžtė; būrys, krūva etc.", kuriuos turi nykstamojo laipsnio leksemos lietuvių ir latvių kalboje.

Kaip aiškiai matyti, *gúožtis* (praes. *-iasi*) „tūptis, gūžtis" kilme yra susiję su *gũžti* (praes. *-ia*) „aptūpti, sparnais dengti etc.; pritūpti (apie vištas), lenktis; (refl.) trauktis į krūvą, į kamuolį, riestis etc." ir *gaũžti* (praes. *-ia*) „traukti tarp pečių; gaubti, dengti". Vėlesnę *gúožtis* kilmę rodytų ir tai, kad *gũžti*, *gaũžti* vartojami tiek aukštaičių, tiek ir žemaičių tarmėse, o *gúožti* terandamos žemaičių tarmėse.

Analogiškus semantinius santykius randame ir latvių kalboje. Alomorfo *guz-/gūz-* leksemos čia manifestuoja tokius turinio segmentus: „hocken, Zeit müssig zubringen, ohne Arbeit leben" (*guznêt*, *gūznêt*), „Kropf, Höcker, Hüfte, Lende, Steiss, Bürzel" (*guza*, *gūza*, *gũža*), „eine grosse Menge Masse, ein Haufe" (*guza*, *guzma*, *gūzma*). Jų vienijamoji ir kartu pamatinė semema gali būti „būti išsikišusiam, išlinkusiam, išsigaubusiam" su medialine alosema „linkti, lenktis, gaubtis, riestis".

Kaip tik su (į)linkimo idėja yra susijęs vokalizmo *uo* vardažodžių turinio planas, plg. *guôza* „ruoza, kalna piegāze ar ieleju; meža līcis". Prie alosemos „linkti, lenktis, gaubtis, riestis" šliejasi *sa-guõztiês* „...sich nach vorn beugen". Su *sa-guõztiês* „sich umwerfen, umstürzen, zusammenstürzen, auf einen Haufen stürzen (von Menschen in Ohnmachtsanfällen und Gebäuden)" galima lyginti „eine grosse Menge, Masse, ein Haufe". Iš „linkti, lenktis, gaubtis, riestis" gali būti atsiradę ir „sich sonnend rekeln, sich hin- und herdrehen" (*guôzētiês*) ir toliau „(sich) wärmen, (sich) sonnen".

kuošti

kuošia, *kuošė*, *kuošti* (be kirčio) „bėgti, vykti, keliauti" LKŽ VI 919 žinomas iš literatūros raštų (daugiausia Vaižganto). Tarmėse (K. Naumiestis) randamas *kuošinėti* „vaikštinėti be tikslo, dvoklinėti" ib. 319. Turinio planu jiems labai artimas yra užrašytas iš Baisogalos *kaũšti* (praes. *-ia*) „eiti" LKŽ V 447, plg. dar *kaũšinti* „eiti pamažu, kūprinti" (Kupiškis, Rokiškis) ib. 447, bei vakarinėje lietuvių kalbos ploto dalyje (Jurbarkas, Skirsnemunė, Šakyna, Šiauliai, Upyna, Varniai) vartojamas *kiáušti* (praes. *-ia*) „iš lėto, nerangiai eiti" LKŽ V 716, plg. *kiaũšinti* „iš lėto, nerangiai eiti" ib. 714 (aukštaičių ir žemaičių tarmės).

Nykstamojo laipsnio šaknies variantas galėtų būti atstovaujamas liet. *kùšti* (praes. *kuñša*, *kũšta*) „pradėti judėti, krutėti, kušėti" LKŽ VI 997, *kušėti* (praes. *kùša*) „judėti, krutėti; daug būti, knibždėti; dirbti, triūsti" ib. 991, *kuštėti* (praes. *kùšta*) „judėti, krutėti; virpėti, drebėti, kuštėti; dirbti, triūsti" ib. 997, lat. *kustêt* (praes. *-u*) „sich bewegen, sich ruhen" ME II 328, *kušņât* „bewegen, rühren" ib. 330, *kūsêt* (*-ēju*) „sich in hellen Haufen bewegen" ib. 338.

Plg. dar palatalinį šaknies pradžios priebalsį turintį liet. *kiũšinti* „iš lėto eiti, kiūtinti" LKŽ II 927.

Šaknis *kauš-/kiauš-/kuš-* gali būti su formantu *-š-* atsiradusi iš senesnės šaknies, kurią turi liet. *káuti* (*káuna*, *kãvo*) „eiti, vykti" LKŽ V 450 (plg. lat. *kaût* „treten": *gai-*

lis kaun vistu ME II 180), *at-kevelti* „atsibastyti iš kur nors“, *kevénti* „vos bejudėti, visai nusenti“ LKŽ V 672, *kẽvinti* „sunkiai eiti išsikėtusiam“ ib. 677, lat. *kũvet* (*-ẽju*) „albern, tollen, grassieren, laufen, springen, laufen (von Pferden) etc.“ ME II 339.

liúožti

liúožia, *liúožė*, *liúožti* (ir *liuõžti*) „godžiai valgyti, gerti; švarinti, gerbti; (refl.) linkti, norėti; pamažu eiti“ LKŽ VII 622 vartojamas žemaičių (Gegrėnai, Kuršėnai, Kvėdarna, Papilė, Šakyna, Šilalė, Tverai) ir kai kur aukštaičių tarmėse (Armoniškės). To paties vokalizmo yra ir *liuožus* (be kirčio) „švarus“ (A. Juškos žodynas).

Kaip matyti, šio veiksmažodžio turinio planas apima gana skirtingus segmentus. Tačiau vis dėlto, atrodo, čia turime polisemijos, bet ne homonimijos reiškinį. Pirmiausia reikia pasakyti, kad segmentai „godžiai valgyti, gerti“ ir „(pamažu) eiti“ priklauso prie tų, kurie lengvai atsiranda greta kitų įvairių sememų. Taip veikiausiai atsitiko ir šiuo atveju. Segmentų „švarinti, gerbti“ ir „(refl.) linkti, norėti“ *tertium comparationis* gali būti, pvz., „imti, griebti“, plg. *gerbti* „valyti, švarinti, ruošti etc.“: „imti, griebti“; lat. *greĩbt* „greifen, fassen“: *gribêt* „wollen, verlangen, wünschen“.

Savo reikšme veiksmažodžiui *liúožti* artimi yra *liaũšti* (praes. *-ia*) „godžiai valgyti“ (Skaudvilė) LKŽ VII 395, plg. dar *liaũšinti* „nerangiai eiti“, ir *liùšytis* (praes. *-ijasi*) „įgauti norą, jušintis“ bei *liùšas* „noras, linkimas“ ib. 629, žinomi iš A. Juškos žodyno. Šių leksemų šaknies galo *-š-* gali būti kilęs iš *-ž-*. Užuominą į *liaũšti* ir *liùšytis* senesnę reikšmę galėtų duoti *liáušas* „bulvės, buroko žievė; kiautas, kevalas“ (Pasvalys, Viduklė) LKŽ VII 395, nes semema „žievė; kevalas“ gali būti susijusi su lupimo, plėšimo, drėskimo, griebimo sąvoka (žr. s. v. *luõpti*).

Rekonstravus senesnę reikšmę „imti, griebti; plėšti, grobti“, su nagrinėjamąja šaknimi jau nebe sunku susieti *lū́šyti* (praes. *-ija*) „dirbti, minkštinti (kailius)“ (plg. *gerbti* „valyti, švarinti, ruošti etc.; imti, griebti etc.“: „dirbti odą“), *lū́šintis*, *lū́šytis* (praes. *-ijasi*) „muturiuotis, maukšlintis, gaubtis“ LKŽ VII 711, *laũšinti* „eiti iš lėto, storai apsirengus“, *laũšioti* „storai rengti, gūmoti“ (plg. *ap-góbti* „apsupti skara ar kitu drabužiu; aptraukti, apsiausti; aprėpti, apimti“), *laušúoti* „lamdyti, glamžyti, mušti“ LKŽ VII 194.

Iš latvių kalbos čia galima nurodyti: *lusîtiês* (praes. *-uos*) „schwänzen, einer schweren Arbeit zu entgehen suchen“, *lusinât* „hätscheln, verwöhnen, verzärteln“ ME II 516, „wohl pflegen und warten“ EH I 763, *lužinât* „warten und pflegen, verzärteln; (mit nassen Händen) glätten (einen Brotlaib, bevor er in den Ofen geschoben wird)“ ME II 517, *luza* „jemand, der nicht gern an der Arbeit will, der ungern arbeitet“ ME II 517, *lûsîtiês* „sich heranstehlen“ EH I 364, *lûsinât*, *lûsît* „ans Faulenzen gewöhnen; verwöhnen“, *-tiês* „sich ans Faulenzen gewöhnen“ EH I 764, *lũsinâtiês* „der Arbeit ausweichen“ ME II 520.

Šios latvių kalbos, taip pat, matyt, ir lietuvių kalbos leksemos toliau gali remtis lat. *ļavêt* (praes. *-vu*) „wackeln (vor Fett)“ ME II 533, *lavêtiês* „der Arbeit ausweichend bummeln“, *lavîtiês* „nach etw. für sich haschen, sich heimlich erstreben; lavieren, heimlich irgend wohin zu gelangen suchen; umherschleichen, lauern“, *lavît* „fangen, greifen, nachstellen“ ME II 433, liet. *lãvinti*, *lãvyti* „ugdyti, stiprinti, vystyti fizines ir dvasines savybes“ LKŽ VII 209 ir kt. (žr. s. v. *luõbti*).

Tokiu būdu *liúožti* susiejome galų gale su ta pačia pirmine šaknimi kaip ir *liuõbti* (žr. s. v. *luõbti*) – ir, matyt, neatsitiktinai, nes abu šie veiksmažodžiai turi bendrumų

ne tik raiškos (plg. jų šaknies pradžios palatalinį *l*-), bet ir turinio plane (plg. *liúožti* „švarinti, gerbti; godžiai valgyti, gerti etc." ir *liuõbti* „...valyti, švarinti, kuopti, mazgoti etc.; daug valgyti, srėbti, kirsti").

plúošti

plúošia, plúošė, plúošti (ir *pluõšti*) „smagiai eiti, drožti; sunkiai dirbti, plušėti" vartojamas rytų aukštaičių tarmėse (Ėriškiai, Grūžiai, Išlaužas, Joniškėlis, Klovainiai, Linkuva, Paringys, Pociūnėliai, Raguva, Surviliškis, Vaškai). Su tuo pačiu vokalizmu yra *plúošyti* (praes. *-ija*) „blaškyti" Antazavė, Dusetos ir *plúoša* „pluošimo, didelio darbo laikas" Grūžiai, *plúošas* „pluoštas; skara" Mosėdis (jo denominatyvas: *pluošoti, -oja* (be kirčio) „plaušoti" Gegrėnai), *plúoštas* „tekstilės žaliava, ploni ir stiprūs plaušeliai; kuokštas, sauja, glėbelis; puokštė, bukietas; juosta, rėželis, ruželis; (psn.) dalis, skyrius, knygos atskiras sąsiuvinis etc." Duokiškis, Dusetos, Eržvilkas, Geistarai, Joniškis, Lazūnai, Linkuva, Luokė, Pandėlys, Raseiniai, Surviliškis, Šalčininkai, Vabalninkas. Rytų aukštaičių tarmių šiaurės kampe (Kvetkai, Panemunis, N. Radviliškis) *plúoštas* reiškia „plaustas". Šį turinio segmentą jis vargu ar galėjo gauti iš *plúostas* „plaustas"[1], nes *plúostas* vartojamas vakarų žemaičių tarmėse (Alsėdžiai, Barstyčiai, Darbėnai, Plateliai, Salantai, Tirkšliai). Antra vertus, reikia pažymėti, kad semantinių santykių klausimas tuo tarpu ne tiek svarbu, nes, kaip dabar aiškėja, *plúoštas* ir *plúostas* etimologiškai gali priklausyti vienai ir tai pačiai šakniai (žr. žemiau).

Vokalizmą *o* galėtų turėti *plõšyti* (praes. *-ija*) „vaikytis, skirstytis; (refl.) veržtis, plėštis" Aviliai, Kupiškis, *plošinti* (be kirčio) „pamažu, sunkiai eiti" Kairiai.

plúošas, plúoštas laikomi abliauto santykiais susijusiais su *plėšti*[2]. Tačiau, greta to, neatmetama ir *plúošas, plúoštas* ryšio su *u* eilės vokalizmo leksemomis (žr. žemiau) galimybė[3]. E. Fraenkelis (LEW 633) pažymi: „Lautlich und semasiologisch bestehen beide Möglichkeiten".

Spėjamas pamatinis veiksmažodis *plėšti* (praes. *-ia*) „drėksti nuo paviršiaus, lupti (žievę, luobą, odą); skaldyti, ardyti, griauti; malant grūdams imti luobą, grūsti; smulkinti plėšiant; atimti gyvybę plėšiant, draskyti; arti (plėšinį); dėvint, nešiojant gadinti; laisvinti, alinti; (refl.) jėga veržtis, skverbtis; imti jėga, grobti; imti didelę kainą, lupti; sunkiai, smarkiai dirbti; bet ką smarkiai daryti; mušti; dainuoti, giedoti, groti; aušti, švisti" vartojamas aukštaičių ir žemaičių tarmėse. Latvių kalboje jam tiksliai atliepia *plêst* (praes. *-šu*) „reissen, raufen; spleissen; schinden; einen Neubruch zum ersten Mal pflügen" ME III 340, „angestrengt laufen; energisch etwas tun, beginnen" EH II 294, *-tiês* „sich raufen, sich prügeln, in Zwietracht leben; tollen, Mutwillen treiben; sich abmühen, abplagen, viel arbeiten" ME III 340, „dauzīties, truokšņuot; kasīties; unversehens zerrissen od. abgerissen werden" EH II 294.

Tikslus lietuvių ir latvių kalbų sutapimas leidžia spėti šį veiksmažodį esant gana seną, tačiau kitų ide. kalbų atitikmenys, kurie tai patvirtintų, nėra tikri[4]. S. ček.

[1] Aut., LKK, XIII, 1972, p. 11.

[2] K. Būga, RR, II, p. 342, 450, 531, 547; P. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, p. 321; E. Fraenkel, LEW, p. 619, 632–3.

[3] K. Būga, op. cit., p. 366; P. Skardžius, op. cit., p. 322.

[4] J. Endzelīns, ME, III, p. 341; E. Fraenkel, LEW, p. 619; J. Pokorny, IEW, p. 835.

plasati „draskyti, plėšyti“ veikiausiai yra denominatyvas, plg. s. ček. *plas* „grūmojantis bėgimas“. Patikimesni germanų kalbų atitikmenys, plg. s. isl. *flá* (iš **flahan*), s. vok. aukšt. *flahan*, s. angl. *flēan* „lupti, dirti“, kurie šaknyje turi vokalizmą *a*, kilusį iš *ē*.

Kaip matyti, *plẽšti*, *plêst* gali būti (rytų) baltų kalbų naujadaras. Tačiau, savaime suprantama, vokalizmo *uo* leksemos galėjo būti generuotos ir naujadaro pamatu pagal kalbos sistemoje jau veikiančius modelius. Svarstant, ar vokalizmo *uo* leksemos buvo generuotos *plẽšti* ar *pluš-* (žr. žemiau) pamatu, reikia pažymėti, kad *plúošti* savo turinio planu neabejotinai yra artimesnis *u* eilės vokalizmo leksemoms, plg. *plúošti* „smagiai eiti, drožti; sunkiai dirbti, plušėti“ ir *plùšti* „eiti plaušais, skarti, plušyti; smarkiai dirbti, triūsti, plušėti“. Tuo tarpu vardažodžių *plúošas*, *plúoštas* turinio planas nesunkiai išvedamas iš *plẽšti* segmentų, – taip bent atrodo, sprendžiant iš analogiškus turinio segmentus turinčių *ė* vokalizmo leksemų, plg. *plẽšà* (*plẽša*), ppr. *plẽšos* „jauno lazdyno ar karklo plona, liauna skalelė krepšiams, doklams, kretilams ir sietams dirbti bei vyžoms pinti; eglės ar pušies pusiau ar dar smulkiau perplėšta šaknis pintinėms, kretilams ir kt. dirbti“. Tačiau su ne mažesniu pagrįstumu šių vardažodžių turinio planą galima kildinti ir iš *pluš-* leksemų, plg. jau minėtą *plùšti* „eiti plaušais, skarti, plušyti...“. *plúoštas* yra polisemantinė leksema, ir dabar nepasakysi, kuris jos segmentas yra pirminis (latvių kalba čia nepadeda, nes jos vokalizmo *uo* vardažodžiai turi kitus su dūkimu, rėkimu susijusius segmentus, plg. lat. *pluosa* (be kirčio) „der Lärm, das Toben“, *pluôss* „ein Unartiger, Unbändiger“ ME III 364 ir kt.). Bet čia svarbu pažymėti, kad *plúoštas* turi ir tokių turinio segmentų, pvz., „plaustas“, kuriuos vargu ar galima paaiškinti *plẽšti* turinio planu. Be to, nėra jokios būtinybės segmentą „tekstilės žaliava, ploni ir stiprūs plaušeliai“ diachroniškai suvokti kaip „kas atplėšta *resp.* atplyšę“ (žr. žemiau). Tokiu būdu ne tik *plúošti*, bet, atrodo, ir *plúošas*, *plúoštas* linksta į *u* eilės vokalizmo leksemų pusę.

Nykstamojo laipsnio leksemos yra tokios: *plùšti* (praes. *plùša*, *plũšta*, *pluñša*) „eiti plaušais, skarti, plušti; smarkiai dirbti, triūsti, plušėti“, *plušẽti* (praes. *plùša*) „skubėti; smarkiai dirbti, triūsti; skubiai eiti“, *plūšýti* (praes. *-ìja*, *-ỹja*), *plúšyti*, *plušýti*, *plùšyti* „eiti plaušais, brigzti, skarti; daryti, kad plūšytų, skartų; šerpetotis; (refl.) smarkiai pūsti (apie vėją); mušti, perti; valgyti, graužti; (refl.) skubėti; (intr.) smarkiai dirbti“, *plūšinti*, *plūšìnti*, *plùšinti* „daryti, kad plušytų, ardyti; (refl.) brigzti, skarti, šerpetoti; taršyti, velti; dulkinti; plakti, daužyti, mušti; mušti, perti; godžiai valgyti, kirsti, šveisti; kirsti, genėti; smarkiai eiti, klampoti; sunkiai dirbti, plušėti“, *plūšà* „viena luobo skaidula, karna, plėša“, *plũšas* „viena luobo skaidula, karna, plėša; atplaiša, skiautė“ ir kt. Iš latvių kalbos čia galima nurodyti *plūsni* „die weisse, im Winde flatternde Birkenrinde“, *plūznas* „Flachs- oder Hedefasern“ ME III 362–3 (su *-z-* iš *-s-* prieš sonantą?).

Leksemas, turinčias „eiti plaušais, skarti, plušyti“ ir „smarkiai dirbti, triūsti, plušėti“, E. Fraenkelis (LEW 635) yra atskyręs. Toks skyrimas neturi rimtesnio pamato, kadangi, kaip matyti, jos koegzistuoja veik visose *u* vokalizmo leksemose, dėl jų ryšio plg. *lùpti* „plėšti luobą, medžio žievę etc.“: „sunkiai dirbti“, ir, be to, yra kilusios iš vieno šaltinio (žr. žemiau).

Iš vokalizmo *au* leksemų galima paminėti: *plaušýti* (praes. *plaũšo*) „siūlus ardyti“ Prienai, (praes. *-ìja*) „skilti, šerpetoti“ Gižai, *pláušėti*, *plaušẽti* „skilinėti, trūkinėti“,

plaušénti „plėšti plaušus nuo žievės“, *plaũšas*, *pláušas* „pluoštinio augalo dalis, žaliava audiniams austi; pluoštas, drieka; pluošto žiupsnis, siūleliai, skaidulos; liepos, gluosnio ar karklo apatinės žievės plonai išplėšta plėša, karna, lunkas; gabalas, skeveldra, atskala, atplaiša; plaušinė“ ir kt.

Šios lietuvių kalbos leksemos lyginamos su vid. vok. aukšt. *vlies*, s. angl. *fléos*, *flíes* „avikailis“[1]. Germanų kalbų paralelės atkrinta, nes *plauš-/pluš-* yra baltų naujadaras.

pluš- leksemos, žyminčios „smarkiai dirbti, triūsti, plušėti“, gražiai siejasi su lat. *plūtiês* „sich (vergeblich) bemühen“ ME III 363, o *plauš-/pluš-*, turinčios reikšmę „eiti plaušais, skarti, plyšti; skaidulos, plėša, karna“, ir lat. *plūsni*, *plūznas* – su lat. *plūves* „Fasern, Flocken“ ME III 363, „die unteren Blättchen der Flachpflanze“ EH II 305. Kadangi lat. *plūtiês* lietuvių kalboje atliepia *plū́ti* (praet. *plùvo*) „tekėti, plūsti“ bei jo apofoniniam variantui *pláuti* (praet. *plóvė*) „skalauti; mazgoti; keliauti, vykti, trankytis“, paaiškėja, kad būtent šia šaknimi ir gali remtis ne tik *pluš-*, *plauš-* leksemos, bet, matyt, ir *pluoš-* leksemos. Sememų „tekėti, plūsti“ ↔ „skalauti, mazgoti“ ir „tekstilės žaliava, ploni ir stiprūs plaušeliai“ diachroniniam santykiui paralelę sudaro *srúoga* „iš ritės išvyti, išlenkti siūlai, tų siūlų posmas, linų ar vilnų pluoštas etc.“, priklausantis šakniai **sreu-* „tekėti“ (žr. s. v. *sruõgti*); dėl semantikos dar plg. *į-bĕgti* „sudaryti tam tikrą kiekį (apie siūlus, audimą)“, lat. *tecêt* „sich abwickeln“ (plačiau žr. s. v. *sruõgti*). Tokiu būdu *plúošas*, *plúoštas* susieję su šaknimi **plū-* „tekėti, plūsti“[2], paaiškiname ir tokius pradžioje nesuprantamus *plúoštas* turinio segmentus, kaip „plaustas“. Ryšium su tuo dar reikia pridurti, kad esama atvejų, kur semema „(atšokusi) žievė, skaidula, karna etc.“ yra betarpiškai susijusi su „tekėti, plūsti; plaukti“, plg., pvz., be minėtų lat. *plūves* „Fasern, Flocken“: *plūtiês* „sich (vergeblich) bemühen“, liet. *plū́ti* „tekėti, plūsti“, dar lat. *plūsni* „die weisse, im Winde flatternde Birkenrinde“: *plūsnes* „Schwimmer am Netz“; *pluôde*[2] „Kieferborke, die sich vom Baum abgelöst hat“: *pluods* (be kirčio) „das Flottholz, der Schwimmer am Netz“, *plûst* (praet. *-du*) „sich ergiessen, überströmen, überschwemmen“; liet. *plúostas* „kuokštas, sauja, glėbelis“ Dubičiai, Lazūnai, Pelesa, Varėna : „plaustas“ (žemaičių tarmėse), *plū́sti* „gausiai tekėti, plaukti, lietis“.

Kiek komplikuotesni atitinkamų leksemų istoriniai santykiai yra latvių kalboje. Lat. *pluôsît* (praes. *-u*, praet. *-îju*) „reissen, zerreissen, zerren“, *-tiês* „sich reissen, sich balgen, toben, lärmen, Spektakel machen“ semantinis ryšys su *plêst* „reissen, raufen; spleissen etc.“, *-tiês* „sich raufen, sich prügeln, in Zwietracht leben; tollen etc.; dauzīties, truokšņuot etc.“ yra perdaug didelis, kad *pluôsît* būtų galima nelaikyti veiksmažodžio *plêst* frekventatyvu. Bet ir čia, ieškant leksemos *pluôsît* generatyvinio pamato, pravartu atsižvelgti į tokią *u* eilės vokalizmo leksemą kaip *plaûst*[2] (praes. *-šu*) „verschwenden“ ME 327, kuri turi šaknies galo *-s-* ir kurią J. Endzelīns (ME III 327), remdamasis semantiniu santykiu lat. *tecêt*: rus. рас-точить „išeikvoti“, pagrįstai sieja su lat. *plaûst* (praes. *-žu*) „ausgiessen etc.“, taigi su šaknimi **plū-* „tekėti, plūsti“. Semantiškai nuo *pluôsît* ne taip jau toli yra lat. *plūtiês* „sich (vergeblich) bemühen“.

---

[1] E. Fraenkel, LEW, p. 609; J. Pokorny, IEW, p. 338.

[2] Tokios kai kurių šių šaknyje *u* turinčių leksemų interpretacijos galimybę pripažino ir E. Fraenkelis (LEW 634): „Auch hier liegen. z. T. Abltgen. von idg. **pleu-* „schwimmen, fliegen“ vor“.

puõšia, puõšė, puõšti (ir *púošti* Akmenė, Kretingalė, Salantai, Šakyna) „dabinti, gražinti; rengti, vilkti" vartojamas žemaičių (Alsėdžiai, Kvėdarna, Mažeikiai, Rietavas, Šatės, Tryškiai, Varduva) ir aukštaičių (Baisogala, Gegužinė, Geistarai, Linkuva, Miežiškiai, Seirijai) tarmėse. Vokalizmą *uo* turi ir vardažodžiai: *puošaĩ* „puošalai" Šatės, *puošnas* (be kirčio) „pasipūtęs, išdidus" Q 509, *puošnus* (be kirčio) „kuris pasipuošęs" Kretinga, „pasipūtęs, išdidus" LL 11.

Liet. *puõšti* (*púošti*) latvių kalboje tiksliai atliepia *pùost, puôst* (praes. *-šu, -žu*) „reinigen, säubern, fegen, aufräumen; roden; putzen, schmücken; schnell gehen, laufen" ME III 458, „einen Baum beschneiden; roden" EH II 347, *-tiês* „sich putzen, schmücken; sich zurechtmachen, sich zu etw. anschicken" ME III 458. Su latvių kalbos turinio segmentais „reinigen, säubern, fegen, aufräumen" galima palyginti liet. „abputzen, nuluobti, nušveisti" (*nu-pošti*) ir „gražiai įrengti, sutvarkyti" (*pa-puõšti* Gegužinė).

Pagal paplitusią J. Zubatý (AfslPh 13, 479, BB 18,256) etimologiją *puõšti, pùost* giminaičiai yra s. skand. *fága* „valyti, gražinti, puošti", got. *ga-fehaba* „tinkamas, priderantis, padorus" ir kt.[1] Tačiau germanų kalbų žodžiai čia turi vokalizmą *ē*, kuris veikiausiai yra pačių germanų kalbų produktas, plg. normaliojo balsių kaitos laipsnio leksemas s. angl. *fegōn*, vid. vok. aukšt. *vegen* „šluoti, šluostyti, valyti". Todėl baltų kalbų leksemos istoriškai vargu ar turi ką bendra su šiomis germanų kalbų leksemomis, juoba kad pastarosios semantiškai artimos ide. šakniai **păk-*, **păg-* skiriamoms leksemoms, plg. s. v. aukšt. *gafuogi* „tinkamas" ir kt.[2]

Aiškinant *puõšti, pùost* kilmę, žingsnis į priekį buvo B. Jēgerio hipotezė: laikydamas *puõšti, pùost* senesne reikšme „su šaknimis išrauti, mišką iškirsti, roden" ir remdamasis jo paties konstatuotu sememų „su šaknimis išrauti, mišką iškirsti" ir „plėšti" gimininingumu (plg. lat. *plęsums* „Neubruch, Rodeland etc.": *plêst* „reissen, raufen; einen Neubruch zum ersten Mal roden" ir kt.), *puõšti, pùost* jis susiejo su *pèšti* „rauti, traukti plaukus, plunksnas, šieną ir pan.; (refl.) muštis", *pestiês* „über einen mit Worten herfallen; Anlass zum Streit suchen", *sa-pestiês* „sich raufen, sich durchprügeln"[3]. Semantiniu atžvilgiu toks siejimas didesnių abejonių nekelia. Šią įdomią hipotezę galima laikyti pagrįsta tik tuo atveju, jeigu būtų įrodyta, kad lietuvių ir latvių kalbose vokalizmas *ō* yra dėsningas *e* eilėje (apie tai žr. antrojoje šio darbo dalyje). Kitas dalykas, kuris verčia abejoti šia hipoteze, yra *u* eilės vokalizmo leksemos, į kurias B. Jēgerio hipotezė visai neatsižvelgia.

Artimo *puõšti, pùost* turinio plano vokalizmo *au* leksemos randamos latvių kalboje, plg. *paustiês* (be kirčio; praes. *-šuôs*) „sich anschicken, sich schmücken" ME III 129, „puosties" EH II 185, *pàustiês*[2] (praes. *-šuôs*) „lielīties" ME III 130 (: *pùostiês* „sich putzen, schmücken; sich zurechtmachen, sich zu etw. anschicken"). Vokalizmo *u* leksemos randamos latvių ir lietuvių kalbose: lat. *pušîtiês* „puosties" ME III 437, liet. *pùšinti* „puošti, dailinti, gražinti" Alksnėnai, Sintautai, Skirsnemunė, Švenčionys, Vilkaviškis, *pùšyti* (praes. *-ija*) „gražinti" Dusetos, Sintautai, *pùšuliuotis* „ilgai rengtis" Raseiniai (: lat. *puošît* (be kirčio) „schmücken, putzen; antreiben", *-tiês* „sich

[1] E. Fraenkel, LEW, p. 669.
[2] J. Pokorny, IEW, p. 787–8, 796–7; B. Jēgers, KZ, 80, 1966, p. 14–5.
[3] B. Jēgers, op. cit., p. 13–15.

putzen, schmücken; eilen, sich beeilen" ME III 460, *pùosît* „schmücken; antreiben" ME III 457, „säubern" EH II 347, *-tiês* „sich schmücken, sich fertig machen; sich beeilen" ME III 457); plg. dar vardažodžius liet. *pùšas* „kailis apvedžioti, apsiūti" A. Juška, *pa-pūšas* (be kirčio) „kailinių pagražinimas (ant skvernų, kišenių...)" Kamajai, *pùšnas* „stolz, aufgeblasen" C I 149, 152 (dėl liet. *puošnas* „pasipūtęs, išdidus" Q 509 jis negalėtų būti slavizmas, kaip manoma[1]).

Aiškinant tolesnius *puõšti*, *pùost* ir *paustiês*, *pàustiês*[2], *pušîtiês*, *pùšinti*, *pùšyti* etc. etimologinius ryšius, gali padėti ta aplinkybė, kad *puos-*, *paus-* latvių kalboje vartojami manifestuoti ir kitai turinio segmentų grupei. Latvių kalboje, iš vienos pusės, turime: *puôsât*[2] „eitern", *puõsuôt* „eitern", *puôsa*[2] (ir *puõsa*) „Eiter in den Augen", *puõsas* „der bereits geronnene Ausfluss (beim Katarrh) in den Augenwinkeln" ME III 457–460, *pùosa*[2] „der Feuerschwamm" EH II 347, *puoss* „der Feuerschwamm (polyporus igniarius); der präparierte Feuerschwamm; der Schimmel; Gewächs an Bäumen als Moos, Schwamm" ME III 458, „sapuvis kuoks" EH II 347, *puôši*[2] „strutas" ib. 347. Iš antros pusės, čia randame: *paũsîtiês* (praes. *-uos*) „schwellen, grösser werden (z. B. vom gärenden Brotteig, vom kochenden Fleisch)" EH II 185. Su pastaruoju veiksmažodžiu galima palyginti liet. *pauškėti* (praes. *paũškia*, *-ėja*) „būti išbertam, aptekti pūslėmis" A. Juška, plg. dar to paties vokalizmo vardažodžius *pauškulẽ*, *paũškulė*, *pauškūlẽ* „puškas, spuogas, odos pūslė" (žemaičių tarmės).

Tai, kad turinio segmentai „putzen, schmücken; reinigen, säubern etc." ir „eitern; schwellen" manifestuojami beveik identiškų raiškos plano segmentų, negalėtų būti atsitiktinis reiškinys, kitaip tariant, šie turinio segmentai turėtų būti gimininga ir kilę iš vienas kito ar kokio trečio segmento. Kad taip galėtų būti, rodytų ir nykstamojo laipsnio leksemos lietuvių kalboje, kur greta *pùšyti* (praes. *-ija*) „dabinti, gražinti" turime *pùšyti* „kelti vidurius, pūsti" Salakas; greta *pùšas* „kailis apvedžioti, apsiūti, pagražinti" – *pùšas* „šiltas garas iš lenkiamos įkaitintos lazdos; bezdalas" Meškuičiai, Salamiestis, Utena; greta *pùškas* „kabantis papuošalas, spurgas" Alksnėnai, Dusetos, Kamajai, Rokiškis – *pùškas*, *pũškas* „spuogas; pūslė nuo nudegimo; gurgulas, pamputys"; greta *pùšnas* „stolz, aufgeblasen" – *pušnùs* „purus, išsipūtęs, minkštas" Dusetos, Vaškai.

Čia pasirodantis turinio segmentas „kelti vidurius, pūsti" ir jam artimi kiti segmentai („išsipūtęs, minkštas" ir kt.) su ką tik paminėtomis leksemomis leidžia susieti liet. *pùsti* (praes. *puñta*) „tinti, brinkti, pūstis", *paũsti* (praes. *-ta*) „ruoštis dėti kiaušinį (apie paukščius)", *paũtai*, *páutai* „kiaušiniai" ir toliau *pũsti* (praes. *pùčia*) „vėjui eiti; varyti, stumti oro srovę etc.", lat. *pùst* (praes. *pùšu*, *pušu*, praet. *pùtu*) „wehen, hauchen, blasen; (schwer) atmen; stöhnen etc.". Visos šios leksemos remiasi ide. šaknimi **pŭ-*, **peu-*/**pou-* „aufblasen, anschwellen" Pokorny IEW 847, gausiai atstovaujama įvairiose ide. kalbose[2]. Ši šaknis baltų kalbose buvo plečiama įvairiais formantais, tame tarpe ir *-t-* bei *-š-*, atitinkamai modifikuojant ir jos reikšmę. Kad naujõsios šaknies *puš-*/*pauš-* (lat. *pus-*/*paus-*) formantas *-š-* yra kilęs iš senesniojo *-s-*, matyti iš kitų ide. kalbų atitikmenų, kurių genetinis ryšys su baltų *puš-*/*pauš-* leksemomis yra neabejotinas, plg. rus. bažn. *pyšą*, bulg. *pъcham* „sunkiai kvėpuoju, pučiu", s. sl. *puchati* „pūsti", norv. dial. *føysa* „(su)pusti, tinti; rūgti" (iš **fausjan*) ir, gal būt,

[1] E. Fraenkel, LEW, p. 680.

[2] Žr. R. Trautmann, BSW, p. 233–4; J. Endzelīns, ME, III, p. 450–1; E. Fraenkel, LEW, p. 678; J. Pokorny, IEW, p. 847 tt.

s. ind. *púṣyati* „augina, tarpina". Kadangi čia liet. *-š-* yra tolygus germ. *-s-*, sl. *-ch-* ir s. ind. *-ṣ-* ir kadangi sl. *-ch-* ir s. ind. *-ṣ-* čia yra fonetiškai atsiradę iš *-s-*, reikia pripažinti, kad ir kai kuriuose prabaltų dialektuose *-s-* šioje šaknyje po *u* virto *-š-*.

Sememą „pusti, tinti, pūstis" ir jos alosemas „kilti, rūgti; kelti vidurius, pūsti; pūliuoti" turi ir vokalizmo *u*, ir vokalizmo *au*, ir vokalizmo *uo* leksemos tiek lietuvių, tiek ir latvių kalbose. Tiesa, latvių kalbos vokalizmo *uo* leksemos, plg., pvz., *puôsât*[2] „eitern", *puoss* „sapuvis kuoks" ir kt. (žr. aukščiau) semantiniu atžvilgiu veikiau linksta į *pũt* „faulen, modern" pusę. Todėl J. Endzelīns (ME III 457) ir patį vokalizmą *uo* norėjo aiškinti, pvz., *puosa* kildindamas iš **pu(v)asa*. Su katra šių šaknų siesime nagrinėjamąsias vokalizmų *u*, *au*, *uo* leksemas, čia nėra tiek svarbu, nes galų gale giminingos gali būti ir pačios spėjamosios pirminės šaknys **peu- /*pou-* „aufblasen, anschwellen" ir **pū-* „faulen" (lat. *pũt*, liet. *pūti*).

Vokalizmų *u*, *au* ir *uo* leksemos, be sememos „pusti, tinti, pūstis" ir jos alosemų, turi ir sememas „dabinti, gražinti", „rengti, vilkti" ar joms artimus turinio segmentus. Sememą „rengti, vilkti" galima suvokti kaip „daryti iškilų, storą, pūsti", o pastarasis segmentas yra sememos „pusti, tinti, pūstis" variantas, dėl semantinio ryšio plg. liet. *pùžinti* „storai apsivilkus eiti; storai vilkti, rengti", lat. *pužîtiês* „sich ankleiden etc." : liet. *pūžóti* „akyti, kilti, rūgti", priklausančius šakniai **peu-/*pou-* „aufblasen, anschwellen"; liet. *tūlóti* „šiltai, storai susupti, suvynioti, aprengti ką nors", lat. *tūļât, tūļuôt* „einwickeln, einhüllen", kartu su *tũlas* „dažnas, ne vienas, daug kas" priklausančius šakniai **teu̯ə-/*tū-* „schwellen". Segmentas „dabinti, pažinti" veikiausiai yra sememos „rengti, vilkti" variantas, plg. liet. *taisýti* „vilkti drabužiais; puošti", at. *pužîtiês* „sich ankleiden, sich putzen, sich schön machen"; lot. *decet* „rengia, taiso, puošia". Su jais glaudžiai yra susiję segmentai „ruošti, rengti, (į)taisyti" (plg. lot. *ōrnō* „aprūpinu, paruošiu, įtaisau; papuošiu, pagražinu, išdailinu", *adōrnō* „ruošiu, rengiu; aprūpinu, puošiu") ir „luobti, šveisti, valyti, abputzen" (žr. aukščiau). Analogiškai interpretuotinas ir „einen Baum beschneiden; roden", juoba kad jis eina greta tokių segmentų kaip „reinigen, säubern, fegen, aufräumen" (plg. lat. *pùost* reikšmes). Kad segmentas „išdidus, pasipūtęs" irgi yra kilęs iš „pusti", matyti, pvz., iš *putlùs* „minkštas, pasipūtęs, išdidus, puikus" (: *pùsti* „tinti, brinkti, pūstis").

Čia pateikta hipoteze lengvai paaiškiname ir keistą formą *pùožu* (inf. *pùost* „reinigen, säubern, fegen etc."), turinčią *-ž-* (veikiausiai iš **-dj-*): nagrinėjamajai šakniai **peu-/pou-* „pusti, tinti, pūstis", atrodo, priklauso ir šaknies galo *-d-* turintis *paûst* (praes. *-žu*, praet. *-du*) „ruchbar machen, öffentlich verbreiten" ME III 129, koegzistuojąs su tos pačios reikšmės *pàust*[2] (*-šu*, *-su*). Kaip matyti, vokalizmo *au* esamojo laiko formose koegzistuoja *-ž-* ir *-š-*, todėl ši koreliacija nesunkiai galėjo būti perkelta ir į vokalizmo *uo* veiksmažodžių, genetiškai besiremiančių vokalizmo *au* (ar *u*) leksemomis, esamojo laiko formas.

ruõšti, -riuošti

ruõšia, ruõšė, ruõšti „eiti namų apyvoką, tvarkyti, rengti; taisyti; (refl.) taisytis, rengtis; vogti; mokėti, sugebėti; valgyti, kirsti; valyti (laukus)" vartojamas aukštaičių tarmėse (Apsas, Dusetos, Gelažiai, Klovainiai, Kvetkai, Linkuva, Ramygala, Svėdasai ir kt.). Žemaičių tarmėse tas žodis užfiksuotas iš Šačių (*su-riuošti* (be kirčio) „sunešti") bei Užvenčio (*apsi-ruõšusi*) ir žinomas iš Žemaitės raštų (*žmonys*...

ruošėsi prie darbo II 196). Randamas jau pirmajame lietuvių kalbos žodyne: *ruofiu* „sprawuię co, nudirbu" SD 349. Iš J. Basanavičiaus pasakų žinoma forma su šaknies galo *-ž-* (jei ne korektūros klaida): *jau ruožės aitē* Bs Mt II 33. Iš išvestinių veiksmažodžių paminėtinas *ruošúoti(s)* „ruošti(s), tvarkyti(s), šaruoti" Skirsnemunė, Tverečius.

Vokalizmą *uo* turi ir vardažodžiai: *ruošà* (su *uõ*) „ruošimasis, namų ruošos darbai; darymas, rengimas ko nors atsargos" Dusetos, Ėriškiai, Joniškis, Kriukai, Kupiškis, Linkmenys, Obeliai, Subačius, Sudeikiai, Vabalninkas, *rúošas* „apyvoka" Biržai, *ruoßus* „sprawny" SD 349, *ruošnas* (be kirčio) „geschäftig, arbeitsam" Mit I 390, *ruošnùs* (su *uõ*) „darbštus, vikrus, greitas" Gervėčiai, Veiveriai ir kitos leksemos.

Šių leksemų turinio planai nėra perdėm nutolę vienas nuo kito – jų segmentai telkiasi apie „(vikriai, skubiai, greitai) ką daryti, veikti, dirbti". Panašius turinio segmentus turi ir vokalizmo *uo* leksemos latvių kalboje.

Liet. *ruõšti* (praes. *-ia*) latvių kalboje atliepia *rùost*[2] (praes. *-šu*) „schmücken", *ruostiês* (praes. *-šuôs*, praet. *-suôs*) „geschäftig, rührig, tätig sein" ME III 582, *rùošt*[2] (praes. *-šu*, praet. *-šu*) „puost, gręznuot", *rùoštiês* „sich hübsch ankleiden, sich schmücken; sich zum Weggehen (Aufbruch) anschicken" EH II 392; plg. dar tokius priesagėtuosius veiksmažodžius kaip *rùosîtiês* (praes. *-uôs*, *-ījuôs*, praet. *-ījuôs*) „geschäftig, rührig, tätig sein; sich abwickeln", *rùosinât* „bewegen, regen, anregen, antreiben", *ruošinât* (be kirčio) „antreiben, zur Arbeit ermuntern", *rùosât* „schmücken", *ruõšalêtiês* „ruscheln, wühlen", *ruošņât*, *ruošnêt* „alle Winkel durchsuchen; scharren" ME III 582–3. Formas su *-š-* J. Endzelīns (EH I 539, II 444) linkęs laikyti lituanizmais. Bet reikšmės „puošti, gražinti" lietuvių kalbos leksemos neturi, todėl vargu ar čia galėjo būti skolintasi. Turinio segmentas „puošti, gražinti" galėjo atsirasti pačioje latvių kalboje iš segmento „vilkti, rengti", plg. lat. *pužîtiês* „sich ankleiden, sich putzen, sich schön machen"; liet. *taisýti* „vilkti drabužiais; puošti"; lot. *decet* „rengia, taiso, puošia". Segmentas „vilkti, rengti", kurį randame ir lietuvių, ir latvių kalbose, glaudžiai susijęs su „tvarkyti, taisyti", o toliau ir su „(vikriai, skubiai, greitai) ką daryti, veikti, dirbti". Pastarasis latvių kalboje gausiai atstovaujamas ne tik veiksmažodinių, bet ir vardažodinių leksemų, plg. lat. *rùoss*[2] „tätig, ruhrig", *rùosîgs* „geschäftig, rührig, tätig", *ruošs* (be kirčio) „ein Geschäftiger, der nicht stille sitzt, sich überall was zu tun macht" ME III 582–3.

Nuo A. Leskieno[1] laikų šios lietuvių ir latvių kalbų leksemos siejamos su *u* eilės vokalizmo leksemomis, ir jų vokalizmas *uo* laikomas priklausančiu *u* balsių kaitos eilei. Toks siejimas yra visai pagrįstas, nes atitinkamos leksemos semantiškai yra gana artimos, plg., pvz., liet. *rùšintis* „ruoštis, rengtis eiti" Kairiai, „judintis, judėti, skubėti" Dieveniškės, Lazūnai, Liudvinavas, Semeliškės.

Be minėtųjų, nykstamojo laipsnio leksemos dar yra tokios: *rùšinti* „imti, liesti; raginti" Gegužinė, Ylakiai, Kapsukas, Linkuva, Mažeikiai, Seda, Skirsnemunė, Vaškai, *rùšioti*, *rùšoti* „imti, liesti, judinti" (aukštaičių ir žemaičių tarmės), *rušėti* (praes. *rušiù*) „thätig sein, sich beschäftigen" N 452, „von grosser Geschäftigkeit und Bewegung erfüllt sein" Mit I 72, *iš-rùšti* (praet. *-rùšo*) „išgriūti, išsijudinti" Pakruojis. Alomorfas *rus-* paliudytas ir latvių kalboje, plg. lat. *sa-rusinâtiês* „heruntergleitend sich verwirren" ME III 724 ir, gal būt, *rusenis* „sehr lockerer Schnee", *rusums* „ein steiles, nacktes, abgerutschtes Ufer" ib. 563–4.

[1] A. Leskien, Der Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen, p. 308. Lit. žr. E. Fraenkel, LEW, p. 750.

Atskirai reikia paminėti lat. *rušît* (*-u*, *-ìju*) „die Erde mit den Händen auseinanderwerfen, weil man es im Herbst bei der Kartoffelaufnahme tut" ME III 565, „gewinnen, siegen; bewältigen" EH II 386, kuris išsiskiria savo reikšme, o šaknies vokalizmu ir fleksija harmonizuoja su liet. *rùšyti* (praes. *-ija*) „liesti, imti" Miežiškiai, Rozalimas, Žiežmariai, *susi-rùšyti* (praes. *-ija*) „susiruošti" Veiveriai. Į *iįo* kamieną šis veiksmažodis, matyt, yra perėjęs vėliau (plg. gana dažną svyravimą tarp *ā* ir *iįo* kamienų veiksmažodžių), nes jo senesnė fleksija yra dar užfiksuota senuosiuose žodynuose, pvz., anoniminiame XVII a. vokiečių-lietuvių kalbų žodyne, kuriuo remiasi F. Nesselmannas: *pa-ruszyti*, *ruszau*, *sziau* „etwas antasten" N 452. Dėl čia pateiktų lietuvių ir latvių kalbų duomenų nuomonė, kad liet. *rùšinti*, *rùšyti* yra slavizmas[1], pasidaro nepagrįsta.

Nagrinėjamojoje šaknyje pasirodęs turinio segmentas „die Erde mit den Händen auseinanderwerfen..." ir konstatuotas lat. *rušît* etimologinis ryšys su lietuvių kalbos *ruš-* leksemomis leidžia į šių leksemų tarpą įskirti ir lat. *rusinât*, *rušinât*, *ružinât* „wühlen, scharren, kratzen, etwas graben; Feuer schüren, in der Asche herumrühren" ME III 563–4, *rušâtiês* „mit dem Rüssel wühlen" EH II 386, *rūsa* „ein mit Erde od. Stroh bedeckter Kartoffelhaufe auf dem Felde, auch eine flache Kartoffelgrube etc.", *rūsene* „eine Grube" EH II 389; plg. *ruõšalêtiês* „ruscheln, wühlen", *ruošnât* „...scharren".

Šioms latvių kalbos leksemoms, be abejonės, atliepia liet. *rùsinti* „kasti žemes" Šėta, *rusėti* (praes. *rùsa*), *rusénti* „pamažu degti, smilkti" (dėl reikšmės plg. liet. *rausýti ugnį* Joniškis ir *nerausīšu uguntiņu* ME III 488 s.v. *ràust*), *rūsỹs* „duobė bulvėms, daržovėms laikyti" ir kt. Su vokalizmu *au* yra liet. *riaũsti* (praes. *-sia*) „kasti" Gižai, *raũsti* (praes. *-sia*) „kasti, knisti, versti", lat. *ràust* (*-šu*, *-su*) „schüren, zusammenschüren, wühlen, fegen; (zusammen)schaufeln, zusammenraffen" ME III 488.

Leksemos *raũsti*, *riaũsti*, *ràust*, *rùsinti*, *rusinât*, kuriose dominuoja turinio segmentas „kasinėti, rausinėti", kaip žinoma[2], yra susiformavusios, formantą *-s-* pridėjus prie šaknies, randamos liet. *ráuti* „traukti, pešti, versti su šaknimis", lat. *raût* „reissen, ziehen, raufen; nehmen, raffen, stehlen; schleppen etc.". Kad semema „kasinėti, rausinėti" gali atsirasti iš „reissen", matyti iš santykio tarp s. sl. *ryti* (praes. *ryją*) „kasti" ir s. ček. (praes.) *ruju* „plėšiu, dreskiu", baltų *ráuti*, *raût* giminaičių. Tuo pačiu reikia pripažinti, kad iš šaknies **reu-* (→*ráuti*, *raût*) yra kilusios ir leksemos lat. *rušît*, liet. *rùšyti*, *rùšinti*, *rušėti*, *rùšioti*, kuriose, kaip minėta, pasirodo ir segmentas „imti, liesti; liečiant, imant judinti, raginti". Tokio segmento buvimas yra visai suprantamas, nes rauti, plėšti ką tegalima paėmus, palietus rankomis, plg. jau minėtą *rušît* „die Erde mit den Händen auseinanderwerfen...".

Be nykstamojo laipsnio leksemų su šaknies galo *-š-*, lietuvių kalboje randame ir vokalizmo *au* leksemų su šaknies galo *-š-* bei *-ž-*, plg. *susi-riaũšti* „susinešti" Darbėnai, *riaũžti* (praes. *-žia*) „nesiprašius imti svetimą daiktą" Alsėdžiai, Kalnalis, Kartena, Plateliai (dėl semantinio ryšio su *ráuti* plg. liet. *Pilną kibirą vandens atrývė* (atnešė) DLKŽ 661 ir lat. *raût* „...nehmen, raffen, stehlen; schleppen..."), *riáuštis* (praes. *-iasi*) „pyktis, peštis" Vargo Mokykla, 1 d., p. 199 (dėl semantinio ryšio su *ráuti* plg. lat. *raûtiês* „zanken, streiten"), *riáušės* „netvarka, peštynės, eibės" Barzdai, Kupiškis, Sintautai, Skirsnemunė, Veiveriai, „eibės, daugybė, begalės" Eržvilkas, Gaurė, Girdžiai, Jurbarkas, Raseiniai, Skirsnemunė, Vadžgirys.

[1] E. Fraenkel, LEW, p. 752.
[2] Ten pat, p. 708.

Kadangi *-riaũšti, riáuštis, riaušẽ, riáušės*, iš vienos pusės, ir *riaũsti, raũsti*, iš antros, yra giminaičiai ir kilę iš vienos ir tos pačios šaknies **reu-* „rauti, plėšti, pešti", darosi suprantama ir tai, kad prūsų lietuvių žodynuose randame iš pirmo žvilgsnio visai nesuprantamų, turinčių reikšmę „rausti" ir šaknies galo *-š-* leksemų, plg. *raußaù, ßau, ßyſu, ßyti* „ich wühle, wie ein Schwein" R I 120, *ráußau, ßiau, ßyſu, ßyti* „ich wühle wie ein Schwein" M I 220, *rauszau, sziau, szyti*, dass. *rausau, siau, syti* „in der Erde wühlen, wie Schweine und Maulwürfe; in der Erde scharren, wie die Hühnen" N 433. Šių leksemų autentiškumą, be to, patvirtina ir *riaušẽ* „bulviaduobė" Svėdasai.

Šaknies galo priebalsiai *-š-* ir *-s-* lietuvių kalboje kaitaliojasi tiek normaliojo laipsnio, tiek ir nykstamojo laipsnio leksemose, plg. *-riaũšti* „nešti", *riáuštis* „pyktis, peštis", *riaušẽ* „bulviaduobė", *riáušės* „netvarka, peštynės, eibės...", *raušyti* „rausyti" : *riaũsti* (praes. *-sia*) „kasti", *raũsti* (praes. *-sia*) „kasti, knisti, versti", *rausýti* „(iterat.) rausti"; *raũsis* „išrausta duobė"; *-rùšti* „griūti, judintis", *rušėti* „thätig sein, sich beschäftigen...", *rùšyti* „liesti, imti", *rùšytis* „ruoštis", *rùšintis* „ruoštis, rengtis eiti; judintis, judėti, skubėti", *rùšioti* „imti, liesti, judinti" : *rùsinti* „judinti, trinti" Raseiniai, *rùsintis* „judėti" Skirsnemunė, Veliuona, *rùsinti* „kasti žemes", *rusėti, rusénti* „pamažu degti, smilkti", *rùsti* (praes. *runsù*) „rusėti" A. Juška (dėl „kasti žemes" ir „pamažu degti, smilkti" ryšio plg. lat. *rušinât* „wühlen, scharren, kratzen, etwas graben; Feuer schüren, in der Asche herumrühren etc."). Ypatingai įdomu tai, kad šią šaknies galo formantų kaitą randame ir latvių kalboje, plg. *iz-raušît* „wiederholt ausscharren, auseinanderbringen, ausziehen" ME I 720 : *ràust* (praet. *-su*) „schüren, zusammenschüren, wühlen, fegen etc.", *rausât* „schüren, wühlen"; *rušît* „die Erde mit den Händen auseinanderwerfen...", *rušinât* „wühlen, scharren, kratzen, etwas graben etc." : *rusinât* „wühlen, scharren, kratzen, etwas graben, etc.".

Patenkinamai paaiškinti šį reiškinį nėra lengva. Remiantis kitų ide. kalbų atitikmenimis, plg. šved. *rūsa* „išpulti" (šaknies galo priebalsis *-s-*), s. sl. *rušiti* „griauti, naikinti, laužti, versti", serb.-chorv. *rȕšiti* „sunaikinti, sugriauti", ukr., brus., ček., slovak., lenk. *ruch* „judėjimas, judinimas(is); judesys; sujudimas, sąjūdis; lingavimas, bangavimas" (su šaknies galo *-ch-* iš *-s-* po *u*), galima manyti, kad ir tam tikruose prabaltų dialektuose šaknyje **reus-/*rus-* pozicijoje po *u* šaknies galo *-s-* virto *-š-* (apie šį fonetinį reiškinį dar žr. s.v. *puõšti*). Tokiu keliu atsiradusius alomorfus *riauš-, rauš-, ruš-* galėtume ir turėti lietuvių kalbos leksemose su šaknies galo *-š-*. Lietuvių kalbos leksemos su šaknies galo *-s-* galėjo atsirasti, apibendrinus alomorfus *riaus-, rus-*, kuriuose dėl tam tikrų priežasčių (gal dėl to, kad *-s-* buvo prieš *j, v* ar kitus sonantus) tas fonetinis dėsnis neveikė, arba jos galėjo būti sukurtos vėliau, po kalbamojo fonetinio dėsnio veikimo. Tačiau, žinoma, neatmestina ir ta galimybė, kad lietuvių kalbos leksemos su *-s-* pateko iš tų baltų dialektų, kuriuose minėto dėsnio nebuvo, juoba kad skolinimu iš baltų *š*-dialektų paprasčiausia būtų aiškinti leksemų su *-š-* atsiradimą latvių kalboje.

Dabar jau galima konstatuoti, kad lygiai tokias pat morfonologines charakteristikas turi ir lietuvių bei latvių kalbų vokalizmo *uo* leksemos: šaknies pradžios palatalinį *r-* lietuvių kalboje (plg. *-riuošti* Šatės, *riuošà* Eržvilkas greta *-riaũšti, riáuštis*); šaknies galo *-s-/-š-* kaitą latvių kalboje; šaknies galo *-ž-* lietuvių ir latvių kalbose (plg. liet. *ruožės* ir *riaũžti*, lat. *ružinat*). Šio reiškinio patenkinamas paaiškinimas tegalimas, atrodo, vienopas: vokalizmo *uo* leksemos yra kilusios iš vokalizmo *au* ar *u* leksemų.

ruõžia, ruõžė, ruõžti yra dukart užrašytas: „šluoti“ Seirijai (plg. *Išruožk trobą*), „rievėti, draskyti, rantyti“ Tauragnai (plg. *Ruožia meteliai, ruožia vargeliai skaistų veidelį*). Tiesą sakant, kokio šaknies vokalizmo leksema yra vartojama Tauragnų apylinkėse, nėra visai aišku, nes čia turime fiksacijų ir su *o* vokalizmu, plg. *rožti* (praes. *-ia*; be kirčio) „vagoti, dryžuoti, rėžti“ (plg. *Šųluojunt da labiau rožia – parnakt intrūkinėja*), *su-rožti* (praes. *-ia*; be kirčio) „išgriauti, išnešti (apie vandenį)“. Iš kitur teturime vieną aiškesnį to vokalizmo užrašymą, plg. *rožtis* (be kirčio) „sich mühsam bewegen, um sich zu setzen“ BzF 165.

ruõžti galėtų būti pasidarytas iš aukštaičių tarmėse plačiai vartojamo vardažodžio *rúožas* (nom. pl. *-aĩ, rúožai*) „nuplyšus, be lapų šluota; ražas; šluotos kotas, šakės kotas, žabas; dryžis; juosta; tarpas; žemės gabalas, rėžis; eilė (žmonių)“. Tókia prielaida būtų galima vykusiai paaiškinti ir kai kurių turinio segmentų kilmę, pvz., „šluoti“ iš „šluota; ražas“. Vardažodis *rúožas* galėtų remtis *rẽžti* (praes. *-ia*) „kuo aštriu dalyti į dalis; piauti, brėžti; skersti, piauti; kirsti, trenkti, smarkiai daužti ar šiaip ką daryti, etc.“ : *rẽžti* turinio planu nesunkiai paaiškinami ir *rúožas* turinio segmentai, plg. *rẽžas* „įbrėžimas, brūkšnys, rėžis“, *rẽžis* „rėžimas; atrėžtas ko nors gabalas; (žemės) juosta“, neabejotinai kilusius iš *rẽžti*.

Tačiau reikia pažymėti, kad, laikydami *ruõžti* (ir *ruožti(s)*) denominatyvu, vis dėlto ne viską patenkinamai paaiškintume: antai *rúožas* turinio planu vargu ar paaiškinsime, kaip atsirado segmentai „išgriauti, išnešti (apie vandenį)“, „sich mühsam bewegen“. Aiškinant *ruõžti* kilmę, negalima palikti nuošalyje *įsi-riuožýti* „nugrimzti, įsirausti“ Palanga (plg. *Kad venteris įsiriuožytum į dumblą, įdeda į venterį kūlį* M. Untulis). Laikydami *-riuožýti* veiksmažodžio *rẽžti* kauzatyvu, jokiu būdu nepaaiškintume palatalinio *r-* kilmės. Todėl, matyt, *ruõžti* ir *rúožas* bus paralelūs dariniai, be to, *ruõžti* kartu su *-riuožýti* turės kažkokį kitą šaltinį.

Geriau įsižiūrėjus, kyla abejonių, ar lat. *ruôza* „ein Hügelrücken in Wald und Morast; der Bergrücken; eine Erhöhung in einer Ebene; ein Hügel; eine trockene Stelle im Morast; ein Hügel od. eine trockene Stelle im Kieferwald; eine kleine Wiese od. ein Bächlein zwischen Feldern; ein Streifen Laubholz im Fichtenwalde; ein schmaler Streifen Land; ein schmaler und erhabener Streifen Land, der eine Grenze bildet; Reihe, Schicht, Stapel; ein offener Ort im Walde; ein Nadelwald; eine Niederung; eine Schlucht; eine Vertiefung; eine schmale Vertiefung zwischen zwei Anhöhen“ ME III 585 tikrai sietinas su liet. *rúožas* ir *rẽžti*, kaip įprasta manyti[1], t. y. ar jo šaknies balsis atstovauja ide. *ō* ir ar jis įeina į tą patį generatyvinį modelį kaip liet. *rúožas*. Tikslaus liet. *rẽžti* atitikmens latvių kalba neturi. Leksemos, kurios turi vokalizmą *ē*, yra *rèzêt*[2] „starr aufrichten“ ME III 521 ir *rēzns* „jautrs“ EH II 370. Su *rèzêt*[2] E. Blesse ir sieja *ruôza*, tuoj pat pridurdamas, kad „...sonst im Ide. die *ō*- Stufe dieser Wz. nicht belegt zu sein scheint“[2]. Remiantis turinio segmentu „starr aufrichten“, vargu ar galima paaiškinti tokį didelį *ruôza* turinio planą, prasidedantį „ein Hügelrücken, der Bergrücken...“ ir besibaigiantį „...eine Schlucht, eine Vertiefung“.

Aiškinant lat. *ruôza* kilmę, negalima išleisti iš akių kitų to paties raiškos plano segmentų: *ruoza* (be kirčio) „eine Stelle im Brett, wo sich das Brett trocknend gekrümmt

[1] J. Plāķis, „Ruôzas“ vārds un tā izplatīšanās pa Latvijas territōriju, Rakstu krājums, 22, Rīgā, 1936, p. 121–126; J. Endzelīns, ME, III, p. 585.

[2] E. Blesse, Lettische Etymologien, In honorem Endzelini, Chicago, 1960, p. 38.

hat“ ME III 586, *ruôzas* „die Sucht (der Wunsch), sich zu recken (rekeln)“ EH II 393, *ruôza* „wer sich zu rekeln pflegt “ ME III 586. Pastarųjų leksemų semantinis-derivacinis ryšys su *ruôzîtiês* „sich dehnen, strecken, sich rekeln, gähnen; sich krümmen, sich werfen (von Brettern); Gliederbrechen haben“ (liet. *rąžýtis* „raivytis, tampytis“) ir *riêzt* „emporstrecken“, *-tiês* „sich werfen (von Brettern)“ (liet. *rę́žtis* „temptis, įtempti jėgas; duotis į šoną, svirti“) yra akivaizdus. Be to, ir jų intonacija yra viena ir ta pati – lauztinė. Vadinasi, ir *ruôza* „ein Hügelrücken in Wald und Morast...“ galima manyti esant susijusį su šiais veiksmažodžiais, juoba kad jo turinio segmentus visai įmanoma išvesti iš „sich krümmen, sich werfen“, plg. liet. *lankà* „kas nors sulenktas, suriestas; įlanka, užutekis“, „didelė lygi pieva, dažniausiai prie upės, potvynio metu užliejama vandens; klonis, slėnys, pakalnė; lapuočių giria“: *liñkti, leñkti*. Vadinasi, lat. *ruôza* „ein Hügelrücken in Wald und Morast...“, būdamas kilęs iš **ranz-*, su liet. *rúožas* tikriausiai nieko bendra neturi.

Tokios aplinkybės leidžia ieškoti liet. *rúožas* ir ypač *ruõžti, riuožýti* etimologinio ryšio su *u* eilės vokalizmo leksemomis. Iš jų paminėtinos: *su-rùžti* (praes. *-rũža, -rũžta*) „pasidaryti mieguistam, ligūstam“, *riùžti* „darytis mieguistam, apsiblaususiam“ (plg. dar *su-rùžęs* „apsiblausęs, surūgęs“, *su-riùžęs* „nepailsėjęs, sudribęs, mieguistas, sustyręs, aptingęs“, *riužnas* „vangus“), *rùžinti* „nešti“ Upyna, *riùžyti* (praes. *-ija*) „sunkiai ką nors nešti, traukti“ Lyduokiai, *rũžinti* „bartis, ginčytis, priešgyniauti; būti nepatenkintam, skųstis; sunkiai dirbti (Biržai)“. Su *rùžinti* „nešti“, *riùžyti* „sunkiai ką nors nešti, traukti“ siejasi *riaũžti* (praes. *-žia*) „nepasiprašius imti svetimą daiktą“ Alsėdžiai, Kalnalis, Kartena, Plateliai, o su *-rùžti, riùžti* „darytis mieguistam, apsiblaususiam“ galima palyginti lat. *ruzêt* (praes. *-u*) „abgehen, ausbleichen (von der Farbe)“ ME III 565, *rũzêt* „bräunlich werden; die Farbe verlieren“ ib. 574, plg. vok. *matt* „blankus (apie spalvą); iš-, nuvargęs“. Senesni segmentai čia gali būti „blukti, netekti spalvos“, kurie gali būti kilę iš konkrečių reikšmių, pvz., „brukti, braukti, rausti, gręsti, grandyti ir pan.“, plg. *brùkti* „blukti, netekti spalvos“: „terpti, sprausti, kišti; valyti nuo spalių, braukti; varyti, ginti, grūsti; smarkiai ką daryti (vežti, danginti...) etc.“; *blùkti* „šertis, šusti (apie spalvą)“ : „brukti, sprausti“; *šérti* „(refl.) mesti plaukus, plunksnas; blukti“ : „duoti, kirsti, rėžti, pilti“.

Turint galvoje šiuos galimus semantinius santykius, gal nebus perdėm nepagrįsta eventualiai pirminiais nagrinėjamosios šaknies turinio segmentais laikyti tuos, kuriuos turi, pvz., tokios leksemos: liet. *ružénti* „wühlen“ Mit I 74, „purenti“ Saugos, lat. *ružinât, -tiês* „wühlen, scharren, kratzen, etwas graben“ ME III 564 (plg. dar *ružinât* „sorgfältig füttern“ EH II 386), nes tiesiog šiais segmentais gali remtis ne tik „blukti, spalvos netekti“, bet ir „darytis mieguistam, apsiblaususiam, pavargusiam, sudribusiam, sustingusiam, aptingusiam“, plg. *pa-rẽžti* (praes. *-ta*) „pastirti“ (Kvėdarna, Veiviržėnai) : *rẽžti*. Senesnių segmentų galėjo būti ir daugiau: su „rausti, kasinėti, grandyti, braižyti, brėžti“ galėjo koegzistuoti „imti, liesti“, iš kurio atsirado „nepasiprašius imti svetimą daiktą“ (*riaũžti*), „nešti“ (*rùžinti*), „sunkiai ką nors nešti, traukti“ (*riùžyti*) ir „sorgfältig füttern“ (lat. *ružinât*; plg. liet. *liuõbti* „gyvulius šerti, duoti ėsti“ : *liúoboti* „grobti, imti“).

Atstačius eventualiai pirminius turinio segmentus „rausti, kasinėti, grandyti, braižyti, brėžti“ ir „imti, liesti“, susidarė situacija, kurią turėjome *ruõšti* (žr. s.v.) atveju: *riaũžti, rùžinti, riùžinti, ružinât, -rùžti, riùžti* su formantu *-ž-* yra pasidaryti iš šaknies, slypinčios *ráuti, raût* (žr. s. v. *ruõšti*).

Leksemas *ruõžti*, *ruožti(s)*, *-riuožýti*, *rúožas* irgi, atrodo, galima sieti su šia šaknimi, juoba kad ir čia, ir ten turime palatalinį šaknies pradžios priebalsį: plg. *-riuožýti* ir *riùžyti*, *riaũžti*. Vokalizmo *uo* leksemų ir šaknies *riauž-/ruž-* rekonstruotuosius turinio segmentus taip pat galima suderinti. Eventualiai pirminiams turinio segmentams „rausti, kasinėti, grandyti, braižyti, brėžti" *ruõžti* turinio segmentai „rievėti, draskyti, rantyti" yra gana artimi, o semema „šluoti" irgi suvoktina kaip „rausti, rausinėti, braukyti", plg. lat. *ràust* „schüren, wühlen, fegen". Segmentas „sich mühsam bewegen" (*roztis*) yra artimas segmentams „sunkiai dirbti" (*rũžinti*), „sunkiai ką nors nešti, traukti" (*rùžinti*). Sememą „...grandyti, braižyti, brėžti" metaforiškai pavartojus, atsirado „išgriauti, išnešti (apie vandenį)". Iš turinio segmentų „rausti, rausyti, kasinėti, grandyti, rievėti, braižyti ir pan." galėjo išriedėti ir vardažodžio *rúožas* turinio planas, plg. *biržti* (praes. *-ia*) „daryti brėžį su koja dirvoje, kad sėjėjas matytų, kaip plačiai sėti; biržyti" : *biržė* „...gairėmis nukaišiota linija; vienu ėjimu apsėjamas dirvos ruožas, sėjamo lauko plotas nuo vienos nubiržytos linijos ligi kitos; neplatus, (pr. užsėtas dirvos ruožas; lysvė; tam tikras miško ruožas, miško plotas, paskirtas (atmatuotas) kirsti, nusakinėti ir pan.; miške iškirsta linija".

šliuõžti

šliuõžia, *šliuõžė*, *šliuõžti* „šliaužti, čiuožti, slinkti" vartojamas aukštaičių tarmėse (Ėriškiai, Joniškėlis, Pušalotas, Šakiai, Žilinai). Vokalizmą *o* turi *šliõžti* (praes. *-ia*) „kojas žeme vilkti" Vadokliai, *šliožė* (be kirčio) „šliūžė" Šatės (plg. *šliuožẽ* „šliužė" Dusetos).

Dėl palatalinio šaknies pradžios *l* jie sietini su *šliaũžti* (praes. *-ia*) „šliuožti, čiaužti, slinkti, sliuogti; eiti, važiuoti, slinkti", vartojamu aukštaičių ir žemaičių tarmėse, *šliaužýti* (praes. *šliaũžo*) „(iter.) šliaužti" Ėriškiai, Panevėžys, Viešintos, *šliũžti* (praes. *-ia*) „slysti, čiuožti, šliaužti" (žemaičių tarmės) ir kitomis vokalizmo *u* leksemomis (*šliùžas*, *šliužà*, *šliùžė*, *šliũžas*, *šliūžẽ*). Pažymėtina, kad nykstamojo laipsnio leksemos randamos ir latvių kalboje : *šļužât*, *šļužuôt* „gleiten, schlurren" ME IV 77.

-ž- čia yra šaknies formantas. Senesnė šaknis gali slypėti liet. *šliáuti* (*-na*, *šlióvė*) „trenkti" Linkuva, *šliũti* (praes. *šliũva*) „šlyti" Gervėčiai, lat. *šļàut*[2] „schlagen" ME III 68, *nuô-šļaûtiês* „sich nachlässig hinlegen" ME II 868.

šiúošti

šiúošia, *šiúošė*, *šiúošti* „peikti" žinomas iš šiaurės vakarų žemaičių tarmių (Kalnalis, Salantai, Šatės), plg. dar *šiuošlys* (be kirčio) „kas viską peikia" Salantai.

Su vokalizmu *o* čia gali priklausyti *šiõšė* „kas pasišiaušusiais plaukais" Kamajai, Rokiškis, „piktas, netikęs žmogus" Dusetos, Vyžuonos, *šióšė* „šiaušė, pikčiurna" Grūžiai, *šióšis* „sutrūkusi žemė" Linkmenys, Tauragnai.

Toliau jie gali sietis su *šiáušti* (praes. *-šia*) „taršyti, velti, statyti aukštyn (apie plaukus); (refl.) pūstis, didžiuotis; priešintis; būti nepatenkintam, pykti; smagiai eiti, drožti, šveisti" (vartojamu aukštaičių ir žemaičių tarmėse), *šiáušai* „augalai pasišiaušusiomis galvutėmis" Tryškiai, *šiáušė* „kas šiaušiasi, pikčiurna" Grūžiai, Utena, Tverečius, *šiaušùs* „pasišiaušęs, šerpėtas; piktas" Pakuršė, Salantai, Skirsnemunė, *šiùšti* (praes. *-šta*) „šiauštis, šiurpti; pykti", *šiũšti* (praes. *-šta*) „šiauštis (nuo šalčio, iš baimės), šiurpti; bijoti", *šiũšti* (praes. *-šia*) „pūsti (apie vėją)".

Vokalizmai *au* ir *ū* paliudyti ir latvių kalboje, plg. *šaustiês* „sich die Haare zu Berge stehen lassen" ME IV 8, *šûst* (praes. *-stu*) „sich sträuben, sich emporheben (vom Haar od. von Federn)" EH II 659.

Pamatinis veiksmažodis veikiausiai yra liet. *šáuti* (praet. *šóvė* ir *šãvė* Raudėnai, Šakyna, Šešuolėliai) „sklęsti, stumti; kišti į krosnį; šaudyklę stumti audžiant; schiessen etc.", lat. *saũt* (praet. *sāvu*) „schiessen", *šaũt* (praet. *šāvu*) „eine heftige Bewegung nach einer Richtug hin machen etc." (lat. *šaũ-* iš **si̯au-*, plg. liet. žem. *šiáutuvas* „šaudyklė").

uošti, uožti

uošia, uošė, uošti (be kirčio) „rauschen, ošti" težinomas iš spausdintų šaltinių: *Kaip Perkunas perůſza* C II 700; *Bangos Jureſa dides ir ůße bjaurey* C II 915. Žinoma ir forma su šaknies galo *-ž-* : *uožti* (praes. *-žia*; be kirčio) „ošti" Klaipėdiškių dainos, 1908, p. 70 (plg. *Vejelis pūčia, šakelės uožia*). Tačiau, ar jų šaknies vokalizmas yra *uo*, neaišku, nes čia gali būti *o* > dial. *uo*, juoba kad leksema su *-ž-* ir *o* vartojama S. Daukanto raštuose.

Iš vienos pusės, *uošti* semantiškai artimas *õšti* (praes. *-šia*) „ūžti, šniokšti; tuščiai pasakoti, šnekėti, plepėti; stelbti, užželti" (vakarinės aukštaičių tarmės), *õžti* (praes. *-žia*) „ūžti, šniokšti; dainuoti" (S. Daukantas, A. Juška), iš antros, *ũžti* (praes. *-žia*) „gausti, ošti; bartis, burbėti, narnėti; siausti, linksmintis, gerti; lakstytis, krėktis (apie kiaules)" (aukštaičių ir žemaičių tarmės).

Leksema su šaknies galo *-šk-*

pluokšti

pluoškia, pluoškė, pluokšti (be kirčio) „pliuškinti, bliuškinti" žinomas iš „Tėvynės sargo" (1901, II–III, 47). Tos pačios reikšmės yra *u/ū* vokalizmo leksemos su šaknies pradžios veliariniu ir palataliniu sonantu: *plũkšti* (praes. *-ta*) „bliūkšti" K 323, *plùkšti* (praes. *pliũška, pliũkšta*) „trauktis, plonėti, raukšlėtis, smegti, bliukšti; liesėti, lysti", *pliũkštinti* „daryti, kad pliūkštų, ploti".

Pastarosios nykstamojo šaknies vokalizmo leksemos toliau gali būti gimininingos su tokiomis raiškos segmentus *plušk-*, *pliušk-* turinčiomis leksemomis, kaip *plũkšti* (praes. *-škia*) „smarkiai eiti, bristi, klampoti", *pliũkšti* (praes. *-škia*) „vandenyje pliauškėti, teškenti", *pliuškėti* (praes. *pliùška*) „negarsiai daužytis, teškėti; čiurlenti, sroventi; taukšti, pliaukšti niekus, pliurpti". *au* vokalizmo leksemos yra *pláukšti* (praes. *-kščia*) K 317, *pliaukšti* (praes. *-kščia*) R 280, M 374, *pliaukšti* (praes. *-škia*) „išduoti trumpą garsą teškant, teškėti; taškyti; smarkiai lyti, pliaupti; per vandenį, purvą vykti, bristi, braidyti; plepėti, niekus taukšti".

Juose pasitaikantys turinio segmentai „čiurlenti, sroventi", „smarkiai lyti, pliaupti", „per vandenį, purvą vykti, bristi" leidžia minėtąsias leksemas susieti su pamatinėmis leksemomis *plũti* (praes. *plũna, plũva*) „tekėti, plūsti" Daugėliškis, Subačius, *pláuti* (praes. *-na*) „skalauti; mazgoti; eiti, vykti, bastytis" (dar žr. s. v. *pluõkti*).

Šios šaknies pamatu kuriant naujas leksemas, buvo vartojamas, iš vienos pusės, formantas *-k-*, plg. *plùkti* (praes. *pluñka, plùka* Zietela) „tekėti, sroventi, plaukti; aptekti vandeniu, prakaitu, ašaromis ar kuo kitu; gausiai tekėti, plūsti", iš antros, – formantas *-šk-*.

pluokšti atsirado, matyt, betarpiškai leksemų *plúkšti*, *plũkšti* pamatu. Kad *pluokšti* turinio planas gali būti kilęs iš sememos „bėgti, tekėti, plūsti", rodo tas, kaip F. Kuršaitis (K 323) paaiškina leksemą *plúkšti*: „zusammenfallen, d. h. schmal oder dünn, schlapp werden, durchs Verwelken oder durchs Ausfliessen der Säfte"; plg. dar *bliùkti*, *bliúkti* „lysti, plonėti; bliukšti": *bliúkti* „bliaukti, tekėti" LKŽ I 927.

Leksemos su formantais *-st-* ir *-št-*

suõstis

suõsčiasi, *suõstėsi*, *suõstis* „rūpintis" Lazdijai, plg. dar *suostuos*, *suosties* „etwas unternehmen, besorgen" G 266, su priesaga *-st-*, matyt, yra pasidarytas iš *suõsti* (praes. *-ia*) „kvaršinti galvą, kamuoti, būti įkyriam, įkyriai ko prašyti, zyzti, neduoti ramybės; (refl.) kvaršinti sau galvą, rūpintis" (plačiau žr. s. v. *suõsti*), dėl semantikos plg. *suõsas* „rūpestis, neramumas".

kruõpšti

kruõpščia, *kruõpštė*, *kruõpšti* „stropiai visą laiką dirbti, triūsti; (refl.) ruoštis, baustis; (refl.) sunkiai lipti, ropštis" LKŽ VI 713 vartojamas vakarų aukštaičių tarmėse (Daukšiai, Geistarai, Lukšiai, K. Naumiestis, Plokščiai, Sasnava, Šakiai, Šakyna). Maždaug čia vartojamas ir *uo* vokalizmo vardažodis *kruopštùs* (su *uõ*) „stropus, rūpestingas, darbštus, uolus" (plg. dar *kruopšlùs* „kuris mėgsta dirbti; darbštus, kropšlus" LKŽ VI 713).

Turinio segmentą „(refl.) sunkiai lipti, ropštis" jis bus gavęs iš tame plote vartojamo savo rimažodžio *ruõpšti* „aukštyn lipti, keltis" (Lazdijai etc.).

kruõpšti semantiniu atžvilgiu siejasi, iš vienos pusės, su *o* ir *ė* vokalizmų leksemomis: *krópšti* (praes. *-čia*) „taupyti; grobti; (refl.) rengtis, baustis", *krõpštas* „kas kropščia, dirba, taupo" LKŽ VI 684 (plg. dar *kropšlùs* „darbštus, kruopštus" ib.), *krẽpšti* (praes. *krẽpščia*) „griebti, savintis" LKŽ VI 533. Iš antros, jam artimos yra *u* vokalizmo leksemos: *krupštėti* (praes. *krùpšta*), *krupštáuti* „šį tą dirbinėti, knibinėti; ką nors veikti", *krūpštinėti* „krutėti, judėti, darbuotis", *krupštùs* „darbštus, kruopštus" LKŽ VI 718–9 (plg. dar *krupnùs* „stropus, darbštus; greitas" ib. 717). Pažymėtina, kad *u* vokalizmo leksemos taip pat vartojamos vakarų aukštaičių tarmėse, vietomis pereidamos ir į žemaičių tarmes.

kruopš- leksemose pasirodo ir su ėjimu, judėjimu susiję turinio segmentai, plg. *krupšténti* „sunkiai, pamažu eiti; krūpšlinti", *krũpštinti*, *krùpštinti* „nerangiai eiti, kėblinti, kiūtinti", *krūpštinėti*, *krupštinėti* „(iter. dem.) nerangiai eiti, kėblinti, kiūtinti", *krūpšlinti* (be kirčio) „sunkiai eiti", *krùpštas*, *krùpštis* „labai senas, vos bepaeinantis žmogelis" LKŽ VI 718–9. Turinio segmentai „sunkiai, pamažu, nerangiai eiti, kėblinti, kiūtinti" ir „dirbinėti, knibinėti, ką nors veikti; krutėti, judėti, darbuotis" koegzistuoja ir kitais atvejais: be *krupnùs*, plg. dar *krõpštinti* „lėtai eiti", *kropštinėti* „pamažu vaikštinėti" : *krõpštas* „kas kropščia, dirba, taupo" LKŽ VI 684; *krẽpštinti* „vos judėti, krutėti", *krepšténti* „vargiai eiti, tapenti" LKŽ VI 533 : *krẽpšti* „griebti, savintis"; *kruopštinėti* „vaikštinėti" : „dirbinėti" LKŽ VI 713. Pateiktieji pavyzdžiai rodo, kad minimų turinio segmentų koegzistencija visai galima, tačiau pasakyti, katras jų pirmesnis, nelengva.

Kadangi turinio segmentai „...eiti, kėblinti, kiūtinti“ vietomis kartu su „triūsti, darbuotis“ pasirodo ir kitose raiškos segmento *krup-* leksemose, plg., pvz., *krupénti* „pamažu vaikščioti, tipenti; vargti, triūsti“, *krùpinti* „menkai eiti“, *krupinėti* „slampinėti, valkiotis“, *krupnóti* „krūpčioti, judėti, krutėti; pamažu bėgti, tipenti“ LKŽ VI 716–7, galima spėti juos esant senesnius už turinio segmentus „dirbinėti, knibinėti, ką veikti, darbuotis“. Vadinasi, turint tai galvoje ir atsižvelgiant į turinio segmentų „...eiti, kėblinti, kiūtinti; pamažu bėgti, tipenti“, „judėti, krutėti“ ir „krūpčioti, trūkčioti, drebėti, virpėti etc.“ gimininguma (žr. s.v. *druõkti*), nagrinėjamajai šakniai galima skirti ir tokias leksemas kaip antai: *krũptelėti, krũpterėti* „krustelėti, suvirpėti, sujudėti, išsigandus sudrebėti“ LKŽ VI 720, *krũpsėti* (praes. *-i*) „tarpais trūkčioti, drebėti, virpėti; baiminantis krūpčioti, gūžčioti“ ib. 717, *krũpčioti* „tarpais trūkčioti, drebėti, virpėti; baiminantis, nerimaujant gūžčioti, drebėti; traukyti (pečius)“ ib. 715, *krũpauti* „būkštauti, bijotis, nuogąstauti“ ib. 714, *krũpti* (praes. *-sta*) „baimintis, krūpauti; jaudintis, graudintis“, *krūptis* (praes. *-iasi;* be kirčio) „išsigąsti, krūptelėti“, *krùpti* (praes. *krumpa*) „stingti, grubti; krūpauti, drebėti“ ib. 721, *kraũpti* (praes. *-ia*) „gąsdinti; barti, surikti ant ko“, *kraupùs* (su *aũ*) „bailus, baikštus, bukštus, greit bijantis; jautrus, švelnus, trapus; baisus, nejaukus, gąsdinantis; šiurkštus, šiurpus, žvarbus; nelygus, kruoplėtas, duobėtas“ etc. LKŽ VI 471.

Kadangi „stingti, grubti“ ir yra „darytis nelygiam, kruoplėtam, duobėtam“ (plg. *krùpti, kraupùs*), todėl čia gali priklausyti[1] ir liet. *krùpti* (praes. *krumpa*) „šašti, nižti; rupti, pleišėti“ LKŽ VI 720, lat. *krupt* (praes. *krùpu*) „grindig od. räudig werden; verkümmern, zusammenschrumpfen, bersten, hocken, faulen“ ME II 287–8, *krups* „winzig“ ME II 287, „krumm (nur von Bäumen)“ EH I 660[2] (žr. dar s.v. *kruõpti*).

ruõpšti

ruõpščia, ruõpštė, ruõpšti „aukštyn lipti, keltis; kelti (pvz., akmenį)“, *riuõpštis* (praes. *-iasi*) „ruoštis“ Eržvilkas, „keltis, kopti“ Skirsnemunė vartojami vakarų ir pietų Lietuvoje: Alsėdžiai, Lazdijai, Mosėdis, Salantai, Tilžė, Varniai, Veiviržėnai, Žilinai. Semantiškai šiam veiksmažodžiui gimininingos *o* ir *ė* vokalizmų leksemos: *rõpštis, riõpštis* Salantai, Tauragė (praes. *-iasi*) „aukštyn lipti, kopti, keltis“ (vartojama žemaičių ir pažemaitės aukštaičių tarmėse), *rėpštis* (praes. *-iasi*) „stengtis, norėti“ Laukuva.

Antra vertus, atsižvelgtina ir į tokią *u* vokalizmo leksemą kaip *įsi-rùpšti* „įlipti, įkopti“ Šatės. Nors semantiškai ir nutolusi, bet raiškos planu artima yra leksema *raũpšti* (praes. *-ščia*) „godžiai ėsti“ Subačius. Jos nykstamojo laipsnio atitikmenys yra *rupštìnti, rùpštinti* „ėsti, kramsnoti“ Ylakiai, Barstyčiai, Kartena, *rupšnóti, riupšnóti* Varduva „ėdinėti, krumsnoti, pešioti (žolę), skainioti, skabyti“ (vartojama visame lietuvių kalbos plote).

Jau minėtoji leksema *įsi-rùpšti* ir, be to, *nu-rūpšti* (praes. *-ščia*) „pasidaryti šiurkščios, lyg rupūžės, odos“ Tauragnai leidžia spėti, kad *au/u* vokalizmo leksemų pamatas, matyt, yra *rùpti* (praes. *rumpa*) „rupiam, ruplėtam darytis; grubti, rambėti; spuogams rastis, šašti; vargiai augti“, lat. *rupt* (praes. *-stu*) „rissig werden (von der

[1] Kitaip E. Fraenkel, LEW, p. 290–291.
[2] Toliau žr. E. Fraenkel, loc. cit.; J. Pokorny, IEW, p. 623.

Haut)“ (žr. s.v. *ruõpti*). Turinio segmentai „godžiai ėsti; kramsnoti, pešioti (žolę) etc.“ *raupšt-/rupšt-* leksemose galėjo atsirasti dėl šaknies **rep-/*rēp-* „čiupti, griebti; (ap)imti, plėšti, traukti“ leksemų indukcijos (žr. s.v. *ruõpti*).

šiuokštis

šiuokščiasi, *šiuokštėsi*, *šiuokštis* (be kirčio) „knistis, ieškoti“ ir *šiuokšta* (be kirčio) „knislys, skundikas“ žinomi iš Tauragnų.

Kadangi šios leksemos su *o* vokalizmo leksemomis (plg. *šiõkšti* (praes. *-ščia*) „daug šnekėti, meluoti“ Jurbarkas), atrodo, neturi nieko bendra, reikėtų jas betarpiškai sieti su *u* eilės vokalizmo leksemomis: *šiaũkšti* (praes. *-ščia*) „valgant rankioti geresnį maistą“ Pivašiūnai, „karšyti“ Valkininkai, „imti luobą, trinti (apie avižas)“ Barčiai, *šiukštinėti* „uostinėti, ieškinėti“ Lygumai, lat. *sukstît* „schnüffeln, Verlorenes suchen; beriechen; geniessen“ ME III 1118, *šukstît* „schnüffeln, Verlorenes suchen; wittern“, *šukât* „suchen (nur von Hunden gesagt), schnüffeln, wittern“ ME IV 105 ir kt.

uo vokalizmo leksemos ir bus susiformavusios pastarųjų *u* eilės vokalizmo leksemų pamatu.

APIE *i̯o*-KAMIENIŲ VEIKSMAŽODŽIŲ *uo* ŠAKNIES VOKALIZMO TIPO FORMAVIMĄSI IR RAIDĄ

(Preliminarinės išvados)

Nagrinėjamųjų *uo* šaknies vokalizmo *i̯o*-kamienių veiksmažodžių ir atitinkamų to paties šaknies vokalizmo vardažodžių geografinio paplitimo nustatymas, giminingų kalbų, pirmiausia latvių, atitikmenų konstatavimas ir jų etimologinė analizė leidžia padaryti kai kurias išvadas apie *uo* vokalizmo *i̯o*-kamienių veiksmažodžių semantines-morfologines ypatybes.

Iš pateiktos *uo* vokalizmo veiksmažodžių analizės matyti, kad konstatuota jų raiškos plano vienoda struktūra implikuoja ir jų vienodą semantinę struktūrą. Iš tikrųjų, šių veiksmažodžių manifestuojami turinio segmentai priklauso toms pačioms ar gretimoms jutiminio pažinimo ar mąstymo sritims.

uo šaknies vokalizmo *i̯o*-kamienių veiksmažodžių turinio segmentus leksiniu atžvilgiu galima suskirstyti į keturias stambesnes grupes, kurias toliau dar galima skaidyti į smulkesnius pogrupius. Pirmąją turinio segmentų grupę sudarytų tie segmentai, kurie žymi lijimą, lašėjimą, tekėjimą, sruvimą, bėgimą, čiuožimą, slydimą, slinkimą, ėjimą, vykimą:

a) „lynoti, dulkti, krapnoti, smulkiai su migla lyti, dulksnoti, migloti" (*druõkti, druõgti, driuõkti, ruõkti, rúogti*); „varvėti, driektis; gausiai lašėti, tekėti, sravėti; smarkiai lyti; tvinti, plūsti, bėgti, srūti; smarkiai tekant plauti" (*druõgti, driuõkti, ruõgti, čiúošti, sruõgti, liuõgti, žliuõgti, pliuõpti*);

b) „srėbti (*pliuõpti*); su garsu atkišus lūpas siurbiant gerti, valgyti (*sriuõbti*); godžiai valgyti, ėsti, ryti, gerti" (*kiúokti, žliuõbti, žlúobti, liuõžti, kuõpti, luõbti*);

c) „šliaužti, čiuožti, slinkti, slysti (žeme, medžiu, slidžiu paviršiumi), lipti, kopti" (*šliuõžti, čiuõžti, sliuõkti, sliuõgti, liuõkti, liuõgti*), „sunkiai eiti (*pluõkti, klúopti*), pamažu eiti (*liuõžti*), eiti patyka, susigėdus (*-múogti*); slinkti, sėlinti (*šliuogti*); skubiai eiti, bėgti (*skúosti*), bėgti, vykti, keliauti (*kuošti*), smagiai eiti, drožti" (*plúošti*).

Antrajai grupei priklausytų tie turinio segmentai, kurie reiškia visus kitus įvairiausio pobūdžio fizinius veiksmus:

a) „valyti, švarinti, gerbti, kaupti, mazgoti; dabinti, gražinti, puošti, tvarkyti, taisyti, rengti, vilkti; prižiūrėti, puoselėti; doroti, derlių imti, valyti (laukus); eiti namų apyvoką, ruoštis, triūsti apie namus, gyvulius šerti, sunkiai dirbti, plušėti" (*kuõpti, liuõbti, puõšti, ruõšti, guõbti, plúošti*), „taupyti, kaupti; po truputį dėti, krūvon traukti" (*túopti, kruõpti, guõbti*), „grobti, vogti; plėšti, gnybti, su pirštais lupti; griebti, nutverti, čiupti; liesti, čiupinėti" (*guõbti, zuõgti, -luõkti, -šuõpti, -luõpti, čiúopti*);

b) „juostą, diržą ar ką kita aplinkui rišti, supti" (*júosti*), „supti" (*suõpti*), „vyti siūlus" (*sruõgti*), „brukti linus" (*pluõkti*), „coire cum femina" (*ruõkti*), „rasti, užtikti" (*truõpti*);

c) „pasivaryti rakštį" (*-šuokti, žuõkti*), „kapoti, piauti, rėžti; duobti, skobti, skaptuoti, gremžti, urbti; kasti; plėšti, drengti, draskyti; skinti, rėkšti; mušti, smogti, trenkti, kirsti (su snapu); žudyti, galabyti, stelbti, gožti" (*duõbti, džiúobti, guõbti, ruõpti, ruõbti, skuõpti, skúobti, brúožti, druõžti, ruõžti, stúogti*).

Į trečiąją semantinę grupę galima skirti veiksmažodžius, kurių turinio segmentai yra susiję su garsais:

a) „giedoti, čiulbėti; ūkti; šaukti, rėkti; niūniuoti, ošti; niekus taukšti, paistyti; kliedėti“ (*suõkti, suõpti, uošti*);

b) „prašyti, melsti, kaulyti; kvaršinti galvą, kamuoti; būti įkyriam, įkyriai ko prašyti, zyzti, neduoti ramybės“ (*kluõkti, suõsti, zuõsti*).

Ketvirtai semantinei grupei priklauso veiksmažodžiai, kurie žymi įvairius psichinius reiškinius, pojūčius:

a) „numanyti, suprasti, suvokti, orientuotis; sugebėti, galėti, pajėgti, įveikti“ (*duõkti, duõgti, -juõgti, -siuõkti, štúokti, tuõkti, úosti*), „peikėtis, gautis“ (*múostis*), „linkti, norėti“ (*liúožti*), „uosti“ (*úosti*);

b) „raminti, maldyti; užjausti, gailėti“ (*gúosti*), „skaudėti, sopėti“ (*skrúosti*), „juokauti, nerimtai ką daryti, tyčiotis, niekinti, peikti; skriausti, skurdinti; versti, spausti, įkalbinėti, raginti, liepti“ (*juokti, juõktis, suõkti, niuokti, núogti*).

Iš čia apibūdinto *uo* šaknies vokalizmo *i̯o*-kamienių veiksmažodžių turinio plano matyti, kad šie veiksmažodžiai, apskritai imant, yra iteratyviniai, frekventatyviniai, duratyviniai ir kauzatyviniai. Intranzityvumo – tranzityvumo opozicijos atžvilgiu vieni nagrinėjamųjų veiksmažodžių yra intranzityviniai, kiti – tranzityviniai. Intranzityviniai yra daugumas pirmajai semantinei grupei ir trečiosios grupės a) pogrupiui priskirtų veiksmažodžių. Tokios jų reikšmės nustatymas leidžia, atrodo, į nagrinėjamųjų veiksmažodžių tipo formavimąsi pažvelgti kaip į funkcionaliai determinuotą ir homogeninį procesą, nors tai atskleisti ir yra be galo sunku.

Antra vertus, būtina pažymėti ir tai, kad *uo* šaknies vokalizmo *i̯o*-kamieniai veiksmažodžiai leksine reikšme nesiskiria nuo kitų *i̯o*-kamienių veiksmažodžių tipų: analogines turinio segmentų grupes gali turėti ir *o*, *ė* vokalizmų ir kt. leksemos. Kitų *i̯o* kamieno tipų, pirmiausia *o* šaknies vokalizmo, veiksmažodžiai taip pat gali būti iteratyviniai, frekventatyviniai, duratyviniai ir kauzatyviniai.

Tokiu atveju lietuvių kalboje, sinchroniškai žiūrint, galime konstatuoti semantiškai artimų leksemų šaknies vokalizmų *uo* : *o* : *ė*/*e* kaitą, plg.: *-juõgti* : *jõkti*: *jẽkti*, *jẽgti*; *sluõkti*, *sluõgti* : *slógti* : *slẽgti*; *tuõkti*, *túokti*: *tõkti*, *-tókti*: *tekẽti*; *guosti*, *guodytis* (be kirčio): *-gõsti*, *godýtis*: *gèsti*; *čiúopti*, *čiuõpti*: *čiopti* (be kirčio), *čiõpinti*, *čiõpotis*: *čėpoti* (be kirčio), *čẽploti*; *duõbti*, *dúobti*: *dóbti*: *dẽbti*; *džiúobti*: *džióbti*: *džèbti*, *džẽbyti*; *guõbti* : *góbti*, *gõbti* : *gẽbti*; *kruõpti* : *krópti* : *krẽpšti*; *kuõpti*, *kúopti* : *kõpti*, *kópti* : *kẽpti*, *kèpti*; *ruõpti*, *ruopýti* : *rópti*, *rõpti* : *rẽpti*, *rẽpti*; *ruõbti*, *rúobti* : *róbti*, *roblóti* : *-rẽbti*, *-rẽblinti*; *skuõpti*, *skuõbti* : *skõbti* : *-skẽbti*; *suõpti* : *sópauti*: *sėpúoti*; *žliuõbti* : *žliõbti*, *žlõbti* : *žlẽbti*; *brúožti*, *bruõžti* : *bróžti*, *brõžyti*, *brožintis* (be kirčio) : *brẽžti*; *druõžti*, *driúožti* : *dróžti* : *drẽžti*; *kuošti* (be kirčio) : *kóšinti* : *kẽšinti*, *kėšóti*; *plúošti*, *pluõšti* : *plõšyti*, *plošinti* (be kirčio) : *plẽšti*; *šliuõžti* : *šliõžti* : *šlẽžtis*.

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, daugumas šių veiksmažodinių leksemų, turinčių vokalizmus *uo*, *o*, *ė*/*e*, priklauso *-i̯o* kamienui. Be to, kaip jau minėta, ir jų turinio planai yra gana artimi: leksinė reikšmė, suprantama, varijuoja, priklausomai nuo konteksto kiek nutoldama, bet turinio segmentų giminingumas lieka suvokiamas net ir sinchroniniame plane. Nuo veiksmažodinės leksemos iteratyvinio-duratyvinio ar kauzatyvinio charakterio šaknies vokalizmas, atrodo, nepriklauso, nes leksema gali būti, sakysim, kauzatyvinė, turėdama ir vokalizmą *uo*, ir *o*. Diachroniniu po-

žiūriu čia turime be galo įdomų ir lietuvių kalbotyroje beveik visai netyrinėtą reiškinį: kodėl visai artimiems turinio segmentams reikšti kalbos sistema susikūrė tris tam tikra prasme paralelines leksemas, priklausančias vienam ir tam pačiam kamienui, bet turinčias skirtingus šaknies vokalizmus? Nusakyti pirminę šaknies vokalizmų *uo*, *o* ir *ė*/*e* distribuciją, išryškinti jų pagrindines semantines-gramatines funkcijas ir nustatyti tuos modelius, kuriems veikiant buvo kuriamos leksemos su šaknies vokalizmais *uo*, *o* ir *ė*, nėra lengvas dalykas.

Prieš pereinant prie kai kurių šių klausimų sprendimo, vertėtų atkreipti dėmesį į vieną svarbią išvadą, kurią galima padaryti, remiantis čia nustatytu atitinkamų leksemų geografiniu paplitimu ir jų etimologine analize: vokalizmų *uo* ir *o* (lat. *ā*) leksemos, – tiek veiksmažodinės, tiek ir vardažodinės, – yra inovacinės; vokalizmų *uo* ir *o* leksemos semantiškai yra artimos, iš vienos pusės, vokalizmo *u*/*ū* leksemoms, iš kitos, vokalizmo *e*/*ē* leksemoms. Vadinasi, pastarojo tipo leksemos gali būti senesnės *resp.* pirminės vokalizmų *uo* ir *o* leksemų atžvilgiu.

Bandant išsiaiškinti vokalizmų *uo* ir *o* leksemų diachroninį tarpusavio santykį ir jų pirminę distribuciją, reikėtų pirmiausia nustatyti, kuriais atvejais lietuvių kalbos tarmėse tų vokalizmų skirtumas ar tapatybė galėjo būti apspręsta fonetinių veiksnių.

Prūsų lietuvių raštuose, pirmiausia P. Ruigio, K. Milkaus, F. Nesselmanno ir F. Kuršaičio žodynuose, grafema *o* pažymėtą šaknies vokalizmą randame daugelio tų leksemų, kurios kitose lietuvių kalbos tarmėse paprastai turi *uo*, plg.: *sàvo dokià* „freiwillig“ R II 149, M II 196 (: *duõkti*); *rókia* „es fällt Staubregen“ R I 123, M I 227, *rókia, kẽti* „es fällt ein Staubregen“ N 445, *rõkti* „in Form eines starken Nebels regnen“ K 357, *roknóti* „fein regnen“ C II 595, R II 289, M II 386, N 446, *roke, ês* „der Staubregen“ N 445 (: *ruõkti, rúokti*); *sriogà* „Eisnadel“ (Ragainė) K I 76, *stroga* (be kirčio) „Büschel (z .B. von Flachs)“ G 112, *stróga* „Streifen, Bündel, Büschel“ (plg. *stróga sáulės* „Sonnenstrahl“, *stróga lìnų* „Büschel Flachs“), „Striemen auf der Haut“ Mit I 79, *strógas*, gew. pl. „die Strahlen, welche die Sonne wirft, wenn sie „Wasser zieht““ GG A 1885, 941 (: *srúoga*); *sókti* „singen als die Littauischen Weiber zusammen“ R II 328, *sókiu* „ich ſinge weltliche Lieder“ M I 251, *sõkti* „unartikulirt oder in unbestimmter Weise halb leise singen, trällern, brummen“ K 395 (: *suõkti*); *skróstas* „die Wange, Backe“ R II 59, M II 528, N 483, K 167 (: *skrúostas*), *czopju* „ich greife, tappe wornach“ R I 21 (: *čiúopti, čiuõpti*); *róbti* „aushöhlen“ BzF 165 (: *ruõbti*); *srobti* „ſchlürfen“ N 497, *sriõbti* „schlürfen“ K 355, BB 17, 215, *nu-sriõpti* „abschlürfen“ K I 25 (: *sriuõbti, sruõbti*); *sõsti* „plagen, quälen“ K II 110, *sõstis* „absichtlich säumen (bei einer Arbeit, auf einem Gang); trödeln, säumen“ BzF 174 (: *suõsti*); *plóßtas* „eine Handvoll, Wisch“ R 344, K 322 (: *plúoštas*), *nu-poſzti* „abputzen“ Q 9, *pószti* „putzen, zieren“ Mit I 18, 68, 134 (: *puõšti*); *szlószti* „rutschen, wie die Kinder, auf dem Hinter“ R II 297, *szlóźiu* „ich rutsche“ M I 279 (: *šliuõžti*).

Minėtuose prūsų lietuvių raštuose fonema *uo* daugiausia rašoma ženklu *ů*. Todėl čia nurodytose tų raštų leksemose grafema *o* greičiausiai žymi vokalizmą *ō*. Kitur lietuvių kalbos tarmėse, kaip jau minėta, kalbamosios leksemos yra vartojamos su vokalizmu *uo*. Todėl jų vokalizmas *ō*, kuriuo tos leksemos yra užfiksuotos prūsų lietuvių raštuose, matyt, yra dialektinis, nuo fonetinių veiksnių pareinantis reiškinys.

Prūsų lietuvių tarmėse, kaip žinoma, senųjų *ō* ir *ā* refleksai daugeliu atvejų nebuvo skiriami: vietoj bk. (=bendrinės kalbos) *uo* ir *o* vienos tarmės turėjo *uo*, kitos

tarmės (pavyzdžiui, Ragainės tarmė) – *o*, dar kitos (pavyzdžiui, Tilžės tarmė) – *o* ir *uo* pramaišiui. Išimtį čia sudarė tik lietuvių žvejų tarmė, kurioje ta opozicija buvo išlaikoma – *uo*:*ou*[1].

Iš tokių tarmių ir gali būti kilusios ne tik vokalizmą *o* vietoj bk. *uo* turinčios, bet ir vokalizmą *uo* vietoj bendrinės kalbos ar kitų tarmių *o* turinčios leksemos. Antai P. Ruigio, F. Nesselmanno ir F. Kuršaičio žodynuose randame leksemas *guõdas* „didelis noras, godumas", *guodùs* „godus". Bet kitose lietuvių kalbos tarmėse šios leksemos žinomos su vokalizmu *o*, plg. *gõdas* „godus žmogus" Ylakiai, Jurbarkas, Skirsnemunė, *godà* „didelis noras, godumas" Upyna. Vokalizmo *o* senumą rodo latvių kalba, plg. *gãds* „Verschlagsamkeit". Iš prūsų lietuvių raštų (P. Ruigio, K. Donelaičio, L. Rėzos, F. Nesselmanno ir F. Kuršaičio) težinomos ir leksemos *nuõglas*, *nuoglùs* „staigus, netikėtas (ppr. apie mirtį)", o pietų ir rytų aukštaičių tarmės vietoj jų ta reikšme turi *nõglas*, *noglùs*. Kadangi kitos gimininingos leksemos (žr. s. v. *núogti*) visur turi *o*, vokalizmas *uo* laikytinas dialektine inovacija. Minėtoji fonemų *uo* ir *o* opozicijos neutralizacija prūsų lietuvių tarmėse, matyt, sukėlė ir tai, kad prūsų lietuvių žodynuose dažnai sutinkame dubletus, plg., pvz., F. Kuršaičio lietuvių-vokiečių kalbų žodyno *uoda*/*oda* „die Haut", *uokas*/*okas* „Haken", *úoras*/*óras* „die Luft, das Wetter" ir kt.

Fonemų *uo* ir *o* opozicija neutralizuojama ir žemaičių donininkų tarmėse. Todėl daugelyje vietų bk. fonema *uo* čia pasirodo kaip *o*. LKŽ randamo iš šių tarmių (Dovilai, Kintai, Klaipėda) užrašyto veiksmažodžio *móstis* (praes. *-džiasi*) „kvošėtis, peikėtis" LKŽ VIII 359 tikrasis vokalizmas greičiausiai yra *uo*. Su tokiu vokalizmu kalbamasis veiksmažodis kaip tik ir užfiksuotas A. Bezzenbergerio bei M. Miežinio, vartojamas I. Simonaitytės raštuose ir Prūsų Lietuvoje leistuose laikraščiuose („Aušroje", „Tiesos Prieteliuje").

Fonemų *uo* ir *o* skirtumas, kaip žinoma, išblėsta ir kitose lietuvių kalbos tarmėse. Aukštaičių rytiečių tarmėse jų skirtumas išnyksta nekirčiuotoje pozicijoje. Veiksmažodžio *atsi-juokėti* (praes. *-ėja*) „atsipeikėti, atsigauti, atsigodyti" LKŽ IV 417 abi fiksacijos vietos yra rytų aukštaičių tarmės: Užpaliai ir J. Basanavičiaus paskelbta pasaka (Bs P II 237). Todėl ne taip jau lengva pasakyti, koks yra tikrasis šio veiksmažodžio šaknies balsis. Sprendžiant iš kitur rytų aukštaičių tarmėse vartojamo *jõkti*, vokalizmo *o* reikėtų laukti ir šiame veiksmažodyje.

Fonetinę variaciją, priklausančią nuo tarmės, kur atitinkama leksema vartojama, fonetinės sistemos, reikėtų turėti galvoje, nagrinėjant kitų leksemų šaknies vokalizmą.

Antai *kruõpti* A. Juškos užrašytas tik iš Veliuonos, o visai greta, Eržvilke, ir kitur lietuvių kalbos tarmėse plačiai vartojamas *krõpti*. Įtarimas dėl *kruõpti* kyla ne todėl, kad tai – *hapax legomenon*, bet todėl, kad į vakarus nuo Veliuonos (Raudonė, Jurbarkas) konstatuotas sporadinis *o* virtimas *uo*. Sisteminiais sumetimais, plg. *kraupyti* (be kirčio), *kruõpti* čia vis dėlto traktuojamas kaip atskiras leksinis-gramatinis vienetas. Panašų dalyką galima pasakyti ir apie *skrúosti* bei *-šuokti* (be kirčio). Iš gyvosios kalbos *skrúosti* užrašytas tik Valkininkuose. Tačiau į šiaurės vakarus (Aukštdvarys, Butrimonys, Kietaviškės, Onuškis) ir į pietų rytus nuo Valkininkų (Dubi-

[1] J. Gerullis ir Chr. Stangas, Lietuvių žvejų tarmė Prūsuose, Kaunas, 1933, p. XI tt. Plg. Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, p. 86.

čiai, Rodūnia, Varenavas) pastebimas fonemos *o* diftongizavimas[1]. Todėl tokio diftongizavimo atvejai gali pasitaikyti ir tarmėse, esančiose tarp šių dviejų arealų. Savarankiška leksema *skrúosti* laikomas dėl minėtos iš Bagaslaviškio kilusio I. Šeiniaus apysakos konteksto ir dėl interjekcijos *skrúost* „kiaurai" (Bagaslaviškis, Dusetos).

Nagrinėtaisiais atvejais vokalizmas *o* galėtų būti senas, tai rodytų leksemų *krópti*, *šókti* ir *skrósti* tikslūs atitikmenys latvių kalboje. Tačiau sutinkame nemaža atvejų, kur šalia plačiai tarmėse vartojamų *uo* vokalizmo leksemų *o* vokalizmą turinčios leksemos pasirodo tik vienoje kitoje tarmėje, plg.: *ruõkti* : *rõkė*, *ròkė* (Grūžiai); *ruõkti* : *rõkti* (Skaisgirys); *sruõgti*, *srúoga*, *strúoga* : *sróga* (Kuršėnai), *stróga* (Gudžiūnai); *sriuõbti*, *sriuobas* (be kirčio): *sriòba* (Žarėnai); *plúošti*, *plúošyti* : *plõšyti* (Aviliai, Kupiškis), *plošinti* (be kirčio; Kairiai); *ruõžti* : *rožti* (be kirčio; Tauragnai); *šliuõžti* : *šliõžti* (Vadokliai), *šliožẽ* (Šatės). Čia dar reikia pridėti vokalizmo *o* leksemas, žinomas iš žodynų: *duõkti* : *dokti* (be kirčio; A. Lalis); *ruokti* : *rõkti* (M. Niedermannas ir kt.); *brúožti* : *bróžti* (J. Baronas), *brõžyti* (A. Juška).

Suminėtųjų leksemų *o* šaknies vokalizmas, matyt, yra visai naujas, bet jo atsiradimo sąlygos ir priežastys nėra pakankamai aiškios. Atkreipia dėmesį ta aplinkybė, kad *o* vokalizmo leksemos, išskyrus *šliožẽ* (Šatės), įeina į *uo* vokalizmo leksemų vartojimo plotą, kai kurios jų užrašytos iš vienos ir tos pačios vietos, pvz., *ruõkti* : *rõkė*, *ròkė* iš Grūžių, *ruõkti* : *rõkti* iš Skaisgirio, *rúožti* : *rožti* iš Tauragnų. Aiškinant tokių dubletų atsiradimą, nereikėtų nueiti lengviausiu keliu, manant, kad jie atsirado tik dėl neteisingo užrašymo, nors taip, suprantama, galėjo kai kur ir atsitikti.

Kai kurių ką tik suminėtų *o* vokalizmo leksemų fiksacijos vietos, pavyzdžiui, Gudžiūnai ir Skaisgirys, yra arti *o* > *uo* židinių (Šiluva – Šaukotas ir žemaičių tarmės), todėl čia vartojami *strúoga* ir *ruõkti* galėjo būti suvokti kaip tarmybės su *uo* < *o* ir padaryti tariamai dėsningomis leksemomis su *o*. Paminėtina ir kita aplinkybė. Kaip žinoma, žodžiai gali migruoti ir būti skolinami ne tik iš kalbos į kalbą, bet ir iš tarmės į tarmę. Antai aukštaitiška forma, pavyzdžiui, *srúoga* galėjo patekti į žemaičius ir būti tariama *srúoga* (Kuršėnai): jos vokalizmas *uo* gražiai sutapo su tarmės sistemos fonema *uo* (bk. *o*). Bet kadangi pastaroji fonema atliepia bk. *o*, kalbamoji forma tyrinėtojų suvokiama ir fiksuojama su *o* (iš *uo*).

Atskirose leksemose *o* vietoj *uo* galėjo atsirasti ir dėl pačios leksemos ekspresyvinio charakterio, plg. *ròkė*. Dar kitur tokie dubletai galėjo susiformuoti pagal analogiją su dažna semantiškai artimų leksemų kaita *uo*/*o*.

Pasakyti, kokiu būdu atsirado ši dažna *uo* ir *o* vokalizmų kaita semantiškai artimose leksemose, nėra lengva. Arealinis faktorius vargu ar galėjo čia veikti, nes *o* vokalizmo leksemos nesudaro kokio nors apibrėžtesnio arealo, kuris būtų priešpastatytas *uo* vokalizmo arealui. Daugumas *uo* ir *o* vokalizmo leksemų vartojamos pramaišiui tame pačiame areale, neretai viena jų užima didesnį, kita – mažesnį plotą. Antai, turimais duomenimis, leksemas *čiúopti* : *čiopti* (be kirčio), *guõbti* : *gõbti*, *góbti*, *ruõpti* : *rópti*, *rõpti* arba jų vedinius randame vartojamus visame lietuvių kalbos plote. Aukštaičių tarmėse kartu vartojamos *kuõpti* : *kõpti* ir *sluõgti* : *slógti*. *o* vokalizmo leksemos *tõkti* ir *dóbti* žinomos visoms lietuvių kalbos tarmėms, o jų koreliatai su vokalizmu *uo* vartojami tik aukštaičių tarmėse. Reguliaresnį pasiskirstymą galima pastebėti tik šių leksemų atveju: *jõkti*, *-gõsti* ir *šiósė* yra būdingos

[1] Žemėlapis, sudarytas filol. m. kand. K. Morkūno pagal „Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programos" (II leid., Vilnius, 1956) klausimą Nr. 189 a.

rytų aukštaičių tarmių leksemos, o *juõgti*, *gúosti* ir *šiúošti* vartojamos žemaičių (*gúosti* ir pažemaitės aukštaičių) tarmėse. Vadinasi, vargu ar galima nustatyti kokius nors vokalizmų *uo* ir *o* arealinius dėsningumus.

Galima dar manyti, kad vokalizmų *uo* ir *o* distribuciją sąlygojo kirčiuota ar nekirčiuota pozicija[1]. Laikantis J. Endzelīno hipotezės[2] ir sprendžiant iš latvių kalbos laužtinės priegaidės, atrodo, kad daugumas čia nagrinėjamų leksemų su vokalizmu *uo* seniau priklausė kilnojamojo kirčio paradigmai, plg. *sluõgti* (iš **slúogti*), *slúogas* : lat. *sluôdzît*, *sluôgs*; *múostis*, *múodytis* : *muôst*, *muôdît*; *luõbti* (iš **lúobti*), *lúobyti* : *luôbt*, *luôbît* : *júosti* (ir *juõsti*), *júosta* : *juôzt*, *juôsta*; *úosti* (ir *uõsti*), *úostyti* : *uôst*, *uôstît*; *gúoztis* : *guôztiês*; *núogti*, *núogas* : *nuôgs*; *brúožti* (ir *bruõžti*), *brúoztas* : *bruôzma*; *púošti* : *puôst* (ir *puõšti* : *pùost*). Manant, kad *uo* ir *o* vokalizmų atsiradimas buvo sąlygojamas kirčiuotos—nekirčiuotos pozicijos, liktų nesuprantama, kokiu būdu fonema *ō* buvo išlaikyta (t. y. nesutapo su *ā*) tokioje paradigmoje, kur didesnė dalis formų buvo oksitoninės. Ir taip neaiškią situaciją dar labiau komplikuoja tai, kad kilnojamojo kirčio paradigmai veikiausiai priklausė ir ne viena leksema su vokalizmu *o*, plg.: *šókti* : *sâkt* (plg. *šúokoti*, *šúokis*); *krópti* : *krâpt*; *dóbti* : *dâbt* (plg. *duõbti*, *dúobti*, lat. *dùobt*); *góžti* : *gâzt* (plg. *gúoztis*, lat. *guôstiês*); *stõgti*, *stógas* (nom. pl. *stogaĩ*): *stâgs*[2] (plg. *stúogti*, *stúogė*). Apskritai imant, vokalizmo *uo* ir vokalizmo *o* leksemos daugeliu atvejų turi tuos pačius akcentuacinius santykius, plg. dar: *tuõkti*, *túokti* : *tõkti*, *tókti*; *ruõpti*, *rúopti*, *rúopas* : *rõpti*, *rópti*, lat. *rãpt*; *kúopti*, *kuõpti*, lat. *kùopt* : *kópti*, *kõpti*, lat. *kàpt*; *driuõkti* : *driõkti*; *juõgti* : *jõkti* etc. Vadinasi, vokalizmo *uo* ir vokalizmo *o* leksemų atsiradimas vargu ar galėjo būti sąlygojamas akcentuacinių santykių. Jų atsiradimas, matyt, priklausė nuo kitų veiksnių.

Prieš nustatant tuos modelius, kuriems veikiant buvo generuojamos vokalizmo *uo* ir vokalizmo *o* (lat. *ā*) leksemos, pravartu sustoti prie vokalizmo *uo* veiksmažodžių ir vardažodžių tarpusavio santykių. Krinta į akis didelis *i̯o*-, *ā*- ir *ii̯o*-kamienių veiksmažodžių ir ypač *i̯o*- bei *ā*-kamienių vardažodžių paralelizmas, plg.: *duõkti*, *-duõgti* : *duõkas*, *duõgas*; *juõktis* : *juõkas*, lat. *juõks*; *liuõkti*, *liuõgti* : *liuõkas*, *liúoga*; *núogti* : *núogas*, *nuôgs*; *ruõkti* : *ruokà*; *sliuõkti*, *sliuõgti*, *sliúogti* : *sliúokas*, *sliúoga*; *sruõgti* : *srúoga*, lat. *strùoga*[2]; *stúogti* : *stúogė*, *stúogis*; *suõkti* : *súokas*; *štúokti* : *štúokas*; *tuõkti* : *tuõkas*; *gúosti*, *guodytis*, lat. *gùodit* : *guõdas*, lat. *gùods*; *skrúosti*, lat. *skruodîtiês*, *skruõstît* : lat. *skruõste*, *skrúostas*; *úosti* : *úodas* „uodimas"; *čiúopti*, lat. *čiuôpt*[2], *čùopît*[2] : *čiuõpas*, *čiúopa*, lat. *čuõpa*; *duõbti*, lat. *dùobt* : *dúobas*, *dúoba*, *duobẽ*, lat. *dùobs*, *duôbs*; *guõbti* : *gúoba*, lat. *guõba*; *kuõpti*, lat. *kùopt* : *kúopa*, lat. *kuõpa*, *kuops*; *luõbti*, *lúobyti*, lat. *luôbt*, *luôbit* : *lúoba*, *lúobas*, lat. *luôba*, *luobs*; *ruõpti*, *ruopýti* : *rúopas*, *rúopis*; *ruõbti*, lat. *-ruobt*, *rùobît* : *ruoba*, *rùobs*, *ruobe*; *sriuõbti* : *sriuobas*; *suõpti* : *súopa*, *suopas*; *šliuõpti* : *šliúopa*; *žliuõbti*, *žluõbti* : *žliuobà*, *žliuobos*, *žlúobas*; *suõsti* : *suosà*, *suõsas*; *brúožti* : *brúožas*; *čiuõžti* : *čiuožas*, *čiuožẽ*; *druõžti*, *driúožti* : *drúožas*, *druožẽ*, *driuožẽ*; *liúožti* : *liuožus*; *plúošti*, *plúošyti* : *plúoša*, *plúošas*; *puõšti* : *puošaĩ*; *ruõšti* : *ruošà*, *rúošas*; *ruõžti* : *rúožas*. Kokie jų tarpusavio darybiniai santykiai, kas iš ko kilęs—vardažodžiai iš veiksmažodžių ar atvirkščiai,—dabar nelengva pasakyti, nors kartais vardažodžius be didesnio motyvavimo ir

[1] J. Kazlauskas, Lietuvių kalbos istorinė gramatika, Vilnius, 1968, p. 112 tt.; S. Karaliūnas, LKK, X, Vilnius, 1968, p. 61 tt.; V. Mažiulis, Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai, Vilnius, 1970, p. 23 tt.

[2] J. Endzelīns, Darbu izlase, I, Rīgā, 1971, p. 117 tt.

linkstama laikyti atitinkamų veiksmažodžių galūnių vediniais (sinchroniniu požiūriu gal taip daryti ir galima), pvz.: *liuobà, juõkas* iš *liuõbti, juõktis*[1]. Bet ne mažiau pagrįstas gali būti ir priešingas teiginys, kad atskirais atvejais vokalizmo *uo* veiksmažodžiai yra denominatyvai. Antai aiškus denominatyvas yra *súostis*. Visai galimas daiktas, kad ir *ruõžti* „šluoti" yra pasidarytas iš *rúožas* „nuplyšus, be lapų šluota, ražas", juoba kad *ruožti*, vartojamas labai siaurai, įeina į *rúožas* vartojimo plotą, o *kruõpti* „po truputį dėti, kaupti, taupyti" – iš *kruopà* „susmulkintas grūdas; (prk.) truputis, nedidelis kiekis". Sprendžiant iš paplitimo, denominatyvai galėtų būti ir *duõbti* bei *druõžti, driúožti*, o taip pat ir kai kurie kiti. Turint galvoje *juõkas* atitikmenį latvių kalboje, plg. *juõks*, veiksmažodis *juõktis* diachroniškai veikiau laikytinas vardažodžio *juõkas* vediniu. Bet daugeliu atvejų pasakyti, kurios leksemos yra denominatyvai, o kurios – deverbatyvai, negalima, kaip to negalima pasakyti ir kitais panašiais atvejais, pvz., *sagýti* „segioti" – *sagà, sakýti* – *sãkas* „kaltintojas, ieškovas" *badýti* – *bãdas* „die Hungersnot", *vadýti* (praes. *vãdo*, praet. *vãdė*) „prašyti, kviesti" – *vãdas, matýti* „žiūrėti" – *mãtas* „matavimo vienetas" (dėl reikšmės plg. *Iš akių metus, bus čia* 5 *ha* Ylakiai), *lasýti* „rankioti" – *lasà* „kas lesama, lesalas", *pasinašýti* (praes. *-nãšo*, praet. *-nãšė*) „šnekėti, plisti kalboms" – *našà* „derlius, branda", *bradýti* – *brãdas, bradà* ir kt. Laikydami čia suminėtus vokalizmo *a* vardažodžius atitinkamų to paties vokalizmo veiksmažodžių vediniais, daugeliu atvejų veiksmažodžių turinio planu jokiu būdu patenkinamai nepaaiškintume vardažodžių turinio plano, plg., pvz., *pasi-našýti* „šnekėti, plisti kalboms" – *našà* „derlius, branda". Diachroniniu požiūriu patogiausia, matyt, į juos žiūrėti kaip į paralelinius darinius: kaip minėtieji vokalizmo *a* veiksmažodžiai ir vardažodžiai yra kiekvienas savo keliu kilę iš *sègti, sèkti, bèsti, vèsti, mèsti, lèsti, nèšti, brìsti* (praes. *brẽda*), taip ir vokalizmo *uo* veiksmažodžiai ir vardažodžiai daugeliu atvejų galėjo susiformuoti paraleliai.

Remiantis veiksmažodžių ir vardažodžių paralelizmu ir turint galvoje, kad kai kurie vokalizmo *uo* vardažodžiai, kaip manoma, su šaknies balsių kaita *ē* : *ō* yra kilę iš vokalizmo *ē* (ir, matyt, *e*) veiksmažodžių, plg., pvz., *brúožas* : *brẽžiu, lúomas* : *lẽmiau, plúoštas* : *plẽšiu, rúožas* : *rẽžiu, slúogas* : *slẽgiu, súodys* : *sẽdu, šešúolis* : *šešẽlis, úodas* : *ẽdu, žúolis* „pabėgis" : *žẽliau*, lat. *buôksts* „valkata" : *bêgu, bẽgu* ir kt.[2], galima manyti, kad ir kai kurie vokalizmo *uo* veiksmažodžiai irgi atsirado vokalizmo *ē*/*e* leksemų pamatu, pvz., lat. *sluôdzît* generatyvinis-derivacinis ryšys su *slêgt* yra gana aiškus. Jis neturi semantiškai artimų vokalizmo *au*/*u* leksemų. Ir dalį lietuvių kalbos vokalizmo *uo* veiksmažodžių galima laikyti generuotais eventualiai pirminių vokalizmo *ē*/*e* leksemų pamatu, nes, kaip konstatuojama šiame darbe, etimologiškai juos vienodai pagrįstai galima kildinti tiek iš vokalizmo *ē*/*e*, tiek ir iš vokalizmo *au*/*u* leksemų. Iš tokių veiksmažodžių, kuriuos galima būtų laikyti generuotais vokalizmo *ē*/*e* leksemų pamatu, paminėtini šie: *duõkti, -duõgti* (:*dėkà, dẽkas*, lat. *dę̃ka*), *juõgti* (:*jẽgti*), *sluõgti* (: *slẽgti*), *tuõkti* (: *tekẽti*), *gúosti* (: *gèsti*), *skrúosti*, lat. *skruodîtiês* (: *skrę̃dât*), *duõbti* (: *dẽbti*), *guõbti* (: *gẽbti*), *kuõpti* (: *kẽpti*), *luõpti* (: *lèpti*) *ruõpti* (: *rẽpti*), *ruõbti* (: *ap-rẽbti*), *skuõpti, skúobti* (: *su-skẽbti*), *sriuõbti, sruõbti*

[1] Lietuvių kalbos gramatika, I, Vilnius, 1965, p. 304–5.

[2] K. Būga, RR, II, p. 242, 341–2; J. Endzelīns, APh, V, p. 10–13; E. Fraenkel, Die baltischen Sprachen, p. 76; Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen, p. 40; J. Kazlauskas, Lietuvių kalbos istorinė gramatika, p. 111; S. Karaliūnas, LKK, X, p. 62, Donum Balticum, p. 244.

(: *srẽbti*), *suõpti* (: *sėpúoti*), *žliuõbti* (: *žlẽbti*), *brúožti* (: *brẽžti*), *druõžti* (: *drẽžti*), *kuošti* (: *kẽšinti, kėšóti*), *pluõšti* (: *plẽšti*), *ruõžti* (: *rẽžti*), *šliuõžti* (: *šlẽžtis* „apsileisti").

Vokalizmo *uo* (iš baltų *ō*) atsiradimas vokalizmo *ē* pamatu lietuvių ir latvių kalbose struktūriniu-generatyviniu požiūriu būtų lengvai suprantamas : jei vokalizmo *e* leksemų pamatu galėjo būti generuotos vokalizmo *a* (iš ide. *o*) leksemos, plg., pvz., *sėgti, sėkti, bėsti* etc.: *sagýti, sakýti, badýti* etc., tai natūralu būtų laukti, kad vokalizmo *ē* leksemų pamatu buvo kuriamos vokalizmo *ō* leksemos. Bet tókia vokalizmo *ō* leksemų susiformavimo prielaida vargu ar išnarpliotume čia norimą spręsti vokalizmo *uo* ir *o* (lat. *ā*) leksemų diachroninės distribucijos problemą. Mat, greta daugelio ką tik suminėtų vokalizmo *uo* leksemų, kaip jau nurodyta, egzistuoja to paties kamieno vokalizmo *o* (lat. *ā*) leksemos, kurių buvimas tokiu atveju būtų visiškai nesuprantamas. Ta prielaida vargu ar galėtume patenkinamai paaiškinti ir tai, kokiu būdu greta leksemų su veliariniu šaknies pradžios priebalsiu atsirado sinoniminės leksemos su palataliniu šaknies pradžios priebalsiu. Be to, ir į paties modelio *ē*→*ō* funkcionalinę vertę specialioje klausimo literatūroje, kiek žinoma, kritiškiau nebuvo pažiūrėta.

Nenorint visiškai paneigti modelio *ē*→*ō* egzistavimo tam tikru baltų kalbų raidos periodu galimybės, – tą galimybę rodo, gal būt, struktūrinė analogija su modeliu *e*→*a* (ide. *o*) ir atitinkami kitų ide. kalbų faktai, plg., pvz., liet. *rėžti*→*rúožas* ir s. sl. *rězą, rězati* „smogti, kirsti" → sl. *razъ* (serb.-chorv. *râz* „degtukas", ček. *ráz* „smūgis; kartas", rus. раз „kartas"), gr. ῥήγνυμι „plėšiu, dreskiu" → ῥώξ „plyšys", ῥωγή „plyšys", vis dėlto reikia pabrėžti, kad nėra pakankamai aišku, ar visos tam modeliui skiriamos leksemos tikrai susiformavo pagal tą modelį. Taigi iškyla atitinkamų leksemų etimologinio sutvarkymo klausimas: ar tikrai, pavyzdžiui, *brúožas, súodys* ir *úodas* etimologiškai yra sietini su *brėžti, sėsti* ir *ėsti*, ar visomis jų etimologizavimo galimybėmis jau yra pasinaudota? Šiame darbe iškėlėme faktų, leidžiančių *súodys, brúožas, plúoštas, plúošas* (žr. s. v. v.) ne mažiau pagrįstai susieti ir su vokalizmo *u* leksemomis, plg. *sū́dys, brū̃žė, brū̃žis, brùžas, plūšà, plū̃šas*, lat. *plūsni, plūznas*. Atitinkamai, matyt, ir *žúolis* „po geležinkelio bėgiais dedamas skersinis" sietinas ne su *žélti*, bet su *žulti* (praes. *-sta*) „nuožulniam darytis", *žulnùs* „nuožulnus, nuolaidus". Visuotinai priimta yra W. Schulzės etimologija[1], kad *úodas*, lat. *uôds* „Mücke" yra šaknies *ėd-* „ėsti" nomen agentis. Bet semantiniu atžvilgiu (plg. *Šimtas uodų ir kumelę papiauna* Liškiava) *úodas, uôds* su vienodu pamatu galima sieti ir su šaknimi *ved-* „kirsti", plg. liet. *vedegà, vėdegà*, lat. *vedga*, pr. *wedigo*, s. ind. *vádhati* „kerta". Šaknies *ved-* „kirsti" alomorfas, iš kurio betarpiškai kilo *úodas, uôds*, galėjo atrodyti **u̯ōd-* arba, tikriau, **ōud-* (plg. *úosti, uôst* < **ōud-*, *uõglis* „ein Gewächs" < **ōug-*). Taip pat ir turint greta normaliojo laipsnio formą *lẽmia* ir kelias nykstamojo laipsnio formas, plg. *lùmti* „kristi, smukti, smauktis", *lumt* „ausgleiten" ir *lìmti* „linkti, svirti", *lìmt*[2] „saliekties, ausgleiten, sakrist", pr. *limtwei* „brechen", ne visai aišku pasidaro, kodėl *lúomas, luôms* kildinami tik iš preterito formų *lėmė, lėmu*.

Vadinasi, modelis *ē*→*ō* lietuvių ir latvių kalbose yra neproduktyvus, ir juo galėjo būti sukurta tik viena kita archainė veiksmažodinė ir vardažodinė *uo* vokalizmo leksema. Pasakyti, kuri būtent, leidžia tik kruopšti etimologinė analizė. Turint

[1] W. Schulze, Lit. *úodas*, KZ, 43, 1910, p. 41.

tai galvoje, galima spėti, kad daugumas *uo* vokalizmo *įo*-kamienių veiksmažodžių susiformavo pagal kažkokį kitą produktyvesnį modelį.

Prieš konstatuojant tą modelį, dar pažymėtina, kad *uo* ir *o* vokalizmų leksemų kilmės ir *uo* ir *o* vokalizmų diachroninės distribucijos klausimo nederėtų spręsti atsietai nuo *au*/*u* vokalizmų leksemų: jų tarpusavio semantinis ryšys daugeliu atvejų yra itin stiprus. Ryšium su tuo galima prisiminti K. Būgos hipotezę. Savo darbe „Priesagos *-ūnas* ir dvibalsio *uo* kilmė" specialiai šiuos klausimus tyrinėjęs K. Būga priėjo išvadą, kad „...mūsų kalboje per dvibalsį *uo* galėjo atsirasti *ė* ir *o* balsio šaknies žodžiuose dvibalsis *au* su jo draugais *u* ir *ū*, nes kalbos sąmonėje nebebuvo jokio skirtumo tarp *uo*, kilusio iš vienbalsio *ō*, ir tarp *uo*, atsiradusio iš dvibalsio *ōu*"[1]. Deja, tokiai išvadai prieštarauja šiame darbe konstatuotas faktas, kad *u*/*ū* vokalizmo leksemos gali būti pirminės *uo* vokalizmo leksemų atžvilgiu.

Originali, bet taip pat nepakankamai pagrįsta yra ir struktūrinė hipotezė, *uo* vokalizmo leksemų atsiradimo greta *au* vokalizmo leksemų priežastimi laikanti struktūrinę analogiją su apofonija *ie* : *ai* (*ei*): We wszystkich powyższych wypadkach [turimi galvoje *dúobti*, *kuõpti*, *gúosti*, *šliuõžti* ir *luõbti*] czasownik z wokalizmem *uo* utworzony został wtórnie (do pierwotnie pochodnego rzeczownika lub przymiotnika) według proporcji: *paĩšas* : *piešiù*, *piẽšti* (*žaĩdas* : *žiedžiù*, *žiẽsti*, *aižà* : *iežiù*, *iẽžti*...) =*daubà*, *kaũpas*, **gaudà* (**gaũdas*), **šliaužà* (**šliaũžas*), **laũbas* : *dúobiu*, *kuopiù*, *gúodžiuos*, *šliuožiù*, *luobuos*"[2]. Tiesa, kad *uo* vokalizmas tam tikrais atvejais priklauso *u* balsių kaitos eilei. Suprantama ir tai, kad *uo* vokalizmo veiksmažodžių tipo formavimosi ir raidos neįmanoma suvokti, neatsižvelgus į *ie* vokalizmo *įo*-kamienius veiksmažodžius (žr. žemiau). Bet ištiso morfologinio tipo atsiradimas vargu ar galėjo būti sukeltas vien struktūrinės analogijos – čia turėjo būti kiti (gramatiniai-semantiniai) veiksniai, o struktūrinė analogija, reikia manyti, galėjo daryti įtaką tik tam, kas kalbos sistemoje jau egzistavo.

Nagrinėjamasis tipas formavosi, matyt, ilgą laiką ir palaipsniui. *uo* vokalizmo *įo*-kamienių veiksmažodžių tipas chronologiniu atžvilgiu nėra vienalytis: lietuvių kalboje šio tipo veiksmažodžiai gali priklausyti mažiausiai dviem chronologiniams sluoksniams. Iš etimologinės analizės ir geografinio paplitimo matyti, kad vienos *uo* vokalizmo veiksmažodinės leksemos yra vartojamos daugelyje lietuvių kalbos tarmių ir turi tikslius atitikmenis latvių kalboje, plg., pvz., liet. *juokti*, *juõktis* – lat. *juocîtiês*, liet. *kiúokti* – lat. *ķuokît*, liet. *sluõgti* – lat. *sluôdzît*, liet. *gúosti* – lat. *gùodît*, liet. *múostis*, *múodytis* – lat. *muôdît*, liet. *úosti* – lat. *uôst*, liet. *čiúopti* – lat. *čuôpt*[2], liet. *duõbti* – lat. *dùobt*, liet. *kuõpti* – lat. *kùopt*, liet. *luõpti* – lat. *-luôpt*[2], liet. *luõbti* – lat. *luôbt*, liet. *ruõbti* – lat. *-ruobt*, *rùobît*, liet. *juõsti* – lat. *juôzt*, liet. *gúoztis* – lat. *guôztiês*, liet. *puõšti* – lat. *pùost*, *puôst*. Išskyrus vieną kitą, atsiradusį paraleliai ir nepriklausomai lietuvių ir latvių kalbose, šie veiksmažodžiai galėtų būti gana seni. Kiti lietuvių kalbos veiksmažodžiai, ypač *hapax legomena* ir tie, kurie, turimais duomenimis, žinomi tik iš vienos kitos vietos ar vartojami tik vienoje kitoje tarmėje, gali būti atsiradę visai neseniai. Pažymėtina, kad pastarojo tipo *uo* vokalizmo leksemos semantiniu atžvilgu betarpiškai siejasi su *au* ir *ū*/*u* vokalizmų leksemomis, plg. : *kluõkti* : *klũkti*; *liuõkti*, *liuõgti* : *liaũkti*, *liaugóti*; *-múogti* : *mugóti*, *mu-*

[1] K. Būga, RR, II, p. 365–6.

[2] J. Kuryłowicz, Łotewsko-litewska monoftongizacja *ai*, *ei*⩾*ie*, BPTJ, XV, 1956, p. 124. Pritarė V. Mažiulis, žr. V. Mažiulis, Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai, p. 49.

gěti; *pluõkti* : *plũkti*, *plùkti*; I *ruõkti* : *raũkti*; I *suõkti* : *-sũkti*, *sùkti*; *zuõkti* : *zaũgti*; *klúopti*, *kluõpti* : *klaũpti* : *klũpti*, *klùpti*; *pliuõpti* : *pliaũpti* : *pliũpti*; *suõpti* : *saũpti*: *sùpti*; *šliuõpti* : *šliaũpti* : *šliùpti*; *-šuõpti* : *šupěti*; *zuõsti* : *zaũzti* : *zũzti*; *šiúošti* : *šiáušti*: *šiũšti*; *pluokšti* : *plúkšti*; *šiuokštis* : *šiaũkšti*.

Kadangi, kaip minėta, šių *uo* ir *au*, *ū*/*u* vokalizmų leksemų semantinis ryšys yra gana akivaizdus arba, pateikiant paralelių, lengvai parodomas, taigi šios leksemos yra vienašaknės, todėl sinchroniniu požiūriu čia turime šaknies balsių *uo* : *au* : *ū*/*u* kaitą. Kitaip sakant, fonema *uo* čia yra morfonemų {*uo*/*au*} ir {*uo*/*ū*} variantas. Diachroniniu požiūriu šį reiškinį tegalima, atrodo, interpretuoti vienaip: *uo* vokalizmo leksemos gali būti kilusios iš *au* ir *ū*/*u* vokalizmų alomorfų. Vadinasi, galime konstatuoti generatyvinį modelį:

(I) (*C*)*C*(*C*)*au*/*ū*(*C*)*C*-——→(*C*)*C*(*C*)*uo*(*C*)*C*-.

Šio modelio veikimo kryptį parodo šiame darbe padaryta išvada, kad *uo* vokalizmo leksemos yra inovacinės ir kad, vadinasi, *au* ir *ū*/*u* vokalizmų leksemos gali būti pirminės *uo* vokalizmo leksemų atžvilgiu. Atrodo, kad tas modelis tebeveikia ir dabar: pagal jį *au* ir *ū*/*u* vokalizmo leksemų pamatu tarmėse gali susikurti (ir, matyt, tebesusikuria) naujos leksemos su *uo* vokalizmu, reiškiančios iteratyvinius ir kauzatyvinius turinio segmentus.

Šio modelio susiformavimas lietuvių kalboje turėtų būti visai nesenų laikų padaras. Jo atsiradimo priežastis, be abejo, yra analogija: jis galėjo atsirasti tik tada, kada kalbos sistemoje susidarė vokalizmų *uo* ir *au* bei *ū*/*u* koreliacija, t. y. kada vienos šaknies leksemose greta vokalizmų *au* ir *ū*/*u* atsirado vokalizmas *uo*. Tik dėl šios koreliacijos egzistavimo ir galėjo atsitikti tai, kad žodžio galo akūtinio *uo* trumpėjimo rezultatas buvo *u*, plg. *gerù* : *gerúo-ju*, nes fonema *uo* trumpėdama gali virsti ir kitu balsiu, ne būtinai *u*, plg., pvz., *dòs* „duos" Linkmenys (iš *duõs*). Vadinasi, minimoji koreliacija turėjo susidaryti dar prieš Leskieno dėsnio veikimą. Taip pat prieš šio dėsnio veikimą senasis baltų *ō* jau turėjo būti virtęs *uo*, nes, reikia manyti, ilgojo balsio *ō* trumpėjimo rezultatas būtų buvęs koks nors kitas trumpasis balsis, bet ne *u*.

Minimosios koreliacijos susidarymo priežasčių, matyt, reikia ieškoti senesniam chronologiniam sluoksniui priskirtose *uo* vokalizmo leksemose.

Sutinkamos *uo* vokalizmo *i̯o*-kamienių veiksmažodžių dubletinės formos su šaknies pradžios veliariniu ir palataliniu priebalsiu, plg. *driuõkti* – *druõkti*; *sliuõkti*, *sliuõgti* – *sluõkti*, *sluõgti*; *džiúobti* – *dúobti*; *liuõbti* – *luõbti*; *riuõbti* – *ruõbti*; *sriuõbti* – *sruõbti*; *žliuõbti* – *žluõbti*; *driúožti* – *druõžti*. Šios dubletinės formos gali būti atsiradusios ne vien dėl fonetinių priežasčių, nors čia daugiausia ir turime veliarinių bei palatalinių *r*, *l* kaitą, kadangi minėtos formos užfiksuotos ne vien iš tų tarmių, kurios šiuos priebalsius linksta kietinti arba minkštinti. Nedaug ką laimėsime, šaknies pradžios palatalinio priebalsio atsiradimą aiškindami ekspresyvinės spontaninės palatalizacijos prielaida, nors tokia, atrodo, ir galima, plg., pvz., žem. *siúolas* (Pavandenė, Užventis, Vidsodis) greta kitų tarmių *súolas*. Jau etimologinėje šio darbo dalyje buvo atkreiptas dėmesys į vokalizmo *uo* ir vokalizmo *au* leksemų turinio artimumą ir raiškos paralelizmą: jei šaknies pradžios palatalinį priebalsį turi vokalizmo *uo* leksema, tai tokį pat priebalsį turi ir vokalizmo *au* leksema, plg.: *driuõkti* : *driaũkti*, *liuõkti*, *liuõgti* : *liaũkti*, *liaugóti*, *sliuõkti*, *sliuõgti* : *sliaũkti*, *sliaũgti*, *žliuõgti* : *žliaũgti* *čiúopti*, *čiuõpti* : *čiáupti*, *čiaũpti*, *džiúobti* : *džiaũbti*, *pliuõpti* : *pliaũpti*, *riuõbti* : *riaũb-*

ti, sriuõbti : *sriaũbti, šliuõpti* : *šliaũpti, žliuõbti* : *žliaũbti, čiuõžti* : *čiaũžti, liúožti*: *liaũšti, riuožýti* : *riaũžti, šliuõžti* : *šliaũžti, šiúošti* : *šiáušti*. Tais atvejais, kai vokalizmo *au* leksemų su prieš einančiu palataliniu priebalsiu nerandame paliudytų greta vokalizmo *uo* leksemų, tokias leksemas buvus galima gana lengvai numanyti, plg. *kiúokti* : *kiauk-* (plg. *kiáukas, kiáukė, kiáuklas* ir kt.), *-siuokti* (be kirčio): **siauk-* (: *sùkti*, plg. *kriaũšti* : *krùšti, siaũpti* : *sùpti* ir kt.), *driúožti* : **driauž-* (plg. *driùžnas*), *liuõbti* : *liaub-* (plg. *liaubýti, liaũbyti* „leisti ką daryti"). Čia pateiktų *uo* ir *au* vokalizmų po palatalinio priebalsio leksemų turinio ir raiškos panašumas yra toks didelis, kad sinchroniniu požiūriu lietuvių kalboje galime pripažinti šaknies balsių kaitą *uo* : *au* ir į vokalizmus *uo* ir *au* žiūrėti kaip į vienos morfonemos variantus, o diachroniniu požiūriu kalbamąsias leksemas laikyti kilusiomis iš vieno šaltinio.

Šalia vokalizmo *au* leksemų paprastai egzistuoja nykstamojo (normaliojo arba pailgintojo) laipsnio leksemos, plg.: *driaũkti* : *driũkinėti, driũkúoti*; *liaũkti, liaugóti*: *liùkti, liùgti, ɲukt, ɲudzêt*; *sliaũkti, sliaũgti* : *-sliũkti, -sliũgti, sliũkinti, sliũginti, šɲukt, šɲùkt, šɲugât*; *žliaũgti, žliaũkti, -žɲàukt*[2] : *žliùgti, žliũgti, žɲugt, – žɲûkt, žɲugt*[2]; *čiáupti, čiaũpti*, lat. *čaũpata* : *čiùpti, čiũpoti, čupt, čupinêt, čũpîtiês*; *džiaũbti, džâubt, ǵaubt*: *džiùbti, džiùbyti, žũbt, žubît*; *pliaũpti* : *pliùpti, pliũpti, pɲupt*; *sriaũbti* : *sriũbti*; *šliaũpti* : *šliùpti, šɲupt*; *žliaũbti* : *žliùbti*; *čiaũžti, čiáužėti, čauzêt* : *čiùžti, čiũžti, čužinât, čũžêt*; *liaũšti* : *liùšytis*; *riaũžti* : *riùžti, riùžnas, riùžyti*; *šliaũžti* : *šliũžti, šɲužât*; *šiáušti, šiaustiês* : *šiùšti, šiũšti, šûst*. Kaip matyti, nykstamojo laipsnio vokalizmo leksemos šaknies pradžioje irgi turi palatalinį priebalsį. Tačiau ta aplinkybė, matyt, nerodo, kad nykstamojo laipsnio vokalizmo leksemos buvo sukurtos vokalizmo *au* su prieš einančiu palataliniu priebalsiu leksemų pamatu, nors jų ir galėjo būti paveiktos. Kad nykstamojo laipsnio vokalizmo leksemos yra ypač gausios, kad jos plačiai vartojamos lietuvių kalbos tarmėse ir turi to paties vokalizmo laipsnio atitikmenis latvių kalboje, rodo, jog nykstamojo laipsnio vokalizmo leksemos, matyt, yra tiek pat senos, kaip ir vokalizmo *au* leksemos. Vokalizmas *au* ir prieš jį einantis palatalinis šaknies pradžios priebalsis greičiausiai atsirado dėl to, kad senasis diftongas *eu* čia galėjo virsti *jau*[1]. Šis vokalizmas galėjo priklausyti prezenso sistemai. Remiantis kai kurių reliktinių formų analogija, plg., pvz., praes. *liẽka* : praet. *lìko* (plg. dar gr. praes. λείπω : aor. ἔλιπον), toliau galima spėti, kad baltų kalbų preterito sistemai priklausė formos su nykstamuoju šaknies vokalizmu. Vadinasi, tam tikru baltų kalbų raidos periodu *u* eilės šaknies vokalizmo *i̯o*-kamieniai veiksmažodžiai galėjo turėti tokią paradigmą: praes. *(C)C(C)euC-*: praet. *(C)C(C)uC-* (resp. *(C)C(C)ēuC-* : *(C)C(C)ūC-*). Dėsningoji preterito forma turėjo būti tokia, kurioje šaknies vokalizmas *u* ėjo po šaknies pradžios veliarinio priebalsio. Kaip tik tokių formų ir randame išlikusių, plg. *driaũkti* : lat. *drugt, drùgnas*; *liaũkti, liaugóti* : lat. *lukt, lũgti, lugùs*; *sliaũkti, sliaũgti* : *slũgti*; *žliaũgti, žliaũkti* : *žlùgti*; *čiáupti, čiaũpti* : *tũpti, tũptiês, tùpti, tupt*; *džiaũbti, džâubt, ǵaubt* : *dùbti, dubt*; *sriaũbti* : *-srùbti, srũbti*; *šliaũpti* : *-šlùpti*; *žliaũbti* : *žlùbti*; *liaũšti* : *lusîtiês*; *riaũžti* : *-rùžti*; *šliaũžti* : *služât* „schlurren, glitschen, rutschen; längs der Erde ziehen, schleppen", *sluzns* „niedrig, niedrig gelegen".

Po to, kai diftongas *eu* lietuvių ir latvių kalbose fonetiškai pasikeitė į *jau*, prezenso sistemos formų šaknies pradžioje atsirado palatalinis priebalsis, kuris vėliau atskiruose dialektuose galėjo būti generalizuotas ir preteritinėms formoms, t. y. turinčioms nykstamojo laipsnio šaknies vokalizmą formoms. Skirtingų balsių kaitos

[1] Plačiau aut., LKK, X, 1968, p. 69 tt.

laipsnių šaknies vokalizmai vienos paradigmos formose ilgainiui, matyt, ėmė didesnio funkcionalinio vaidmens nebevaidinti, tapo redundantiniai, ir tokia paradigma, ypač *įo* kamiene, buvo eliminuota[1]: skirtingų laipsnių šaknies vokalizmus turinčių formų pamatu galėjo susikurti atskiros leksemos. *au* vokalizmo leksemos su šaknies pradžios palataliniu priebalsiu gali tęsti asmenuojamosios paradigmos prezentines formas, o nykstamojo laipsnio vokalizmo leksemos gali būti preteritinių formų kontinuantai. Tokiu būdu, matyt, ir atsirado nykstamojo laipsnio vokalizmo leksemos su šaknies pradžios palataliniu priebalsiu.

Sakykime, kad vienu baltų kalbų raidos periodu išvestinės leksemos buvo daromos tik iš asmenuojamosios paradigmos preterito sistemos formų. Jeigu išvestinės leksemos su vidine fleksija buvo daromos iš preteritinių formų su šaknies pradžios palataliniu priebalsiu, t. y.

$$\text{(II a)}\quad \{(C)C'(C')\breve{u}C\text{-}+\bar{o}\}\longrightarrow(C)C'(C')\bar{o}uC\text{-},$$

atsirado vokalizmo *uo* leksemos su šaknies pradžios palataliniu priebalsiu: *žliuõgti*, *čiúopti*, *džiúobti*, *pliuõpti* etc. Jeigu išvestinės leksemos su vidine fleksija buvo daromos iš preteritinių formų su veliariniu šaknies pradžios priebalsiu, t. y.

$$\text{(II b)}\quad \{(C)C(C)\breve{u}C\text{-}+\bar{o}\}\longrightarrow(C)C(C)\bar{o}uC\text{-},$$

atsirado vokalizmo *uo* leksemos su veliariniu šaknies pradžios priebalsiu: *druõkti*, *luõbti*, *sruõbti*, *žluõbti* etc.

Šia hipoteze lengva paaiškinti kilmę ypač tų *įo*-kamienių veiksmažodžių, kurių šaknies vokalizmas *uo* neabejotinai priklauso *u* balsių kaitos eilei, plg.: *juokti*, *juõktis* (*juõkas*, lat. *juõks*) : lat. *jàuktiês* : *-jùkti*; *ruõkti*, *rúokti* : *raũkti*(*s*) : *rũkti*, *rùkti*; *rúogti*, *ruõgti* : *ráugti*(*s*) : *rũgti*; *sruõgti* (*srúoga*, lat. *strùoga*[2]) : lat. *straũga* : *srũgti*, *srugti*, lat. *strũkt*, *strũga*, *struga*; *stúogti* : *stáugtis* : *stũgti*, *stùgti*; II *suõkti* : *saũkti*, *saũgti* : *sugti*; *-šuokti* : *šaũkti* : *šùkti*; *gúosti*, lat. *gùodît* : *gaũsti*, lat. *gaũst* : *gudėti*, lat. *gudât*; *múostis*, lat. *muôst* : *maũsti* : *mùsti*, lat. *mudît*, *mudît*; *skúosti* : *skáusti* : *skùsti*; *úosti*, lat. *uôst*: lat. *ūdelêt*, *ūdurêt*, liet. *ũdauti*, *ũdotis*, *ūdótis*; *luõpti*, lat. *-luôpt*[2] : *laũpti* : *lùpti*, lat. *lupt*; *sruõbti* : *sraũbti* : *-srùbti*, *srũbti*; *suõpti* (: *siaũpti*) : *sùpti*; *túopti* : *táupti*, *taũpti* : *tùpti*, *tũpti*, lat. *tuptiês*, *tūptiês*; *júosti*, *juõsti*, lat. *juôzt* (:*jaũsti*) : *jūsėti*, lat. *juznêt*; *suõsti*, *súosti* : *saũsti*, *saũsas* : *sùsti*, *sũsti*; *gúoztis*, lat. *guôztiês* : *gaũžti*(*s*), *gáužas* : *gužėti*, *gũžti*; *puõšti*, *púošti*, lat. *pùost*, *puôst* : lat. *paustiês* : *pùšinti*, *pùšyti*, lat. *pušîtiês*; *ruõšti*, lat. *rùost*[2], *ruostiês* (: *raušyti*) : *-rùšti*, *rušėti*, *rùšinti*(*s*). Kad šių *uo* vokalizmo leksemų generatyvinis pamatas vis dėlto, matyt, buvo *u*/*ū* (bet ne *au*) vokalizmo leksemos, kurios, kaip galima spėti, yra asmenuojamosios paradigmos preteritinių formų kontinuantai, kitaip sakant, kad kažkuriuo metu modelis (II) tikrai galėjo veikti, rodytų ta aplinkybė, kad greta *uo* vokalizmo leksemų lietuvių ir latvių kalbose ne vienu atveju turime paliudytas tik *u*/*ū* (bet ne *au*) vokalizmo leksemas. *uo* vokalizmo leksemos, būdamos gana plačiai vartojamos lietuvių kalbos tarmėse, turėdamos diferencijuotą turinio planą ir atitinkamus to paties šaknies vokalizmo vardažodžius, o ne viena jų – ir atitikmenį latvių kal-

[1] Plg.: „It is often stated that the decisive factor is the simplification of the paradigm, that is, the reduction of morpheme alternants per se: paradigms allegedly tend to be regularized, and the redundancy involved in having a formal (allomorphic; i. e., phonemic) difference which does not serve contrastive purposes tends to be eliminated“,– Henry M. Hoenigswald, Language Change and Linguistic Reconstruction, Chicago, 1960, p. 63.

boje, gali būti gana senos. Todėl jų šakninės morfemos struktūra seniau galėjo būti (*C*)*C*(*C*)*ōu*(*C*)*C*-. Kad seniau jų šakninė morfema galėjo turėti ilgąjį diftongą *ōu*, galima spręsti ir iš to, kad daugumas vokalizmo *uo* leksemų tebeturi akūtinę šaknį. Dalis jų dabar yra perėję į kilnojamojo kirčio paradigmą ir šaknyje turi cirkumfleksą, bet buvus akūtą dar galima nuspėti iš atitinkamų gretiminių vienašaknių leksemų, plg.: *juõktis*, bet *jáukti*, lat. *juõks*, *jũks*; *kluõkti*, bet *kliúokyti*; *liuõkti*, *liuõgti*, bet *liúoga*, *lúognas*, lat. *luôcîtiês*[2], *luôdzît*; *sliuõkti*, bet *sliúokas*; *sluõgti*, bet *slũgti*; *sruõgti*, bet *srúoga*; *suõkti*, bet *súokas*; *guõbti*, bet *gúoba*, *gúoblas*, lat. *guõba*; *liuõbti*, bet *lúoba*, *lúobas*, lat. *luôbt*, *luôba*; *ruõpti*, bet *rúopoti*, *rúopas*, lat. *raũpît*; I *suõpti*, bet *súopėti*, *súopa*; *šliuõpti*, bet *šliúopa*; *zuõsti*, bet *zúoza*; *ruõšti*, bet *rúošas*; *ruõžti*, bet *rúožas*.

Didžioji dalis *uo* vokalizmo *i̯o*-kamienių veiksmažodžių tokiu būdu savo kilme veikiausiai yra susiję su vokalizmo *u*/*ū* leksemomis, savo ruožtu kilusiomis iš asmenuojamosios paradigmos preteritinių formų, ir jų šaknis seniau galėjo turėti diftongą *ōu*. Ryšium su tuo galima ryžtis šią hipotezę pritaikyti ir likusiems *uo* vokalizmo *i̯o*-kamieniams veiksmažodžiams, juo labiau kad tie likusieji semantiniu atžvilgiu daugiau ar mažiau siejasi ir su vokalizmo *au*/*u* leksemomis (ne vien tik su vokalizmo *ē*/*e* leksemomis). Plg.:

-juõgti „susiorientuoti, suvokti“: *jaũgti*, *jáugti* „dėti kartu, maišyti, jungti etc.“;

sluõkti „šliaužti (žeme, medžiu)“, *sluõgti* „šliaužti (žeme, medžiu); lipti, kopti“: *slũgti* „mažėti, kristi; trauktis, bliūkšti“, *at-slūginti* „daryti, kad atslūgtų“; *sluõgti* „slėgti“: *susi-slūgėti* „susislėgti“;

tuõkti, *túokti* „numanyti, suprasti, nujausti“: *-taũkti* „suprasti, suvokti“, *taũkti* „gerai augti; gerai būti, sektis; taisytis, gautis; tarpti, trąšiai augti“ : *tùkti* „tarpti, vešėti, eiti riebyn; kaisti, šusti, drėgti, plėkti, pelėti, gesti, pūti, dvokti etc.“;

skrúosti „skaudėti, sopėti; verti“, *skruostà* „skrosta žuvis“, *skrúostas*, *skrúoslas* „blakstiena; antakiai; žandas etc.“; lat. *skruostît* „einkerben, einknicken; mit einem Meissel durchhauen“, (*acu*) *skruõste* „der Knochen unter den Augenbrauen“ : žem. *skraũsti* „daryti kam skriaudą“, lat. *-skraustît* „...nachgebliebenen Ähren, Hakkeln überdreschen“, *skrausts* „ein harter Lehmhügel etc.“: *skrùsti*, *skrudėti* „skaudėti, mausti; liūsti“;

duõbti „daryti įdubimą; skobti, skaptuoti; plėšti, drengti etc.“: *daũbti* „duobti, skobti; dobti, mušti“ : *dùbti* „darytis dubiam, rastis įdubai, linkti; plyšti, irti etc.“; lat. *dùobt* „aushöhlen, schrapen“, *-tiês* „sich vertiefen“ : *dubt* „einsinken, einfallen, hohl werden“;

guõbti „duobti, skobti, skaptuoti; puoselėti, gerai prižiūrėti, globoti; grobti, griebti etc.“ : *gaũbti* „supti, dengti, kloti, gobti; lenkti, riesti etc.“: *gùbti* „dubti, linkti“; lat. *guõba* „die Abgabe; der Haufe etc.“: *gubît* „haschen, fangen etc.“;

kuõpti „valyti, švarinti; doroti, derlių imti; imti medų, kopti; linus valyti nuo spalių, brukti; kaupti, kasti, kabinti; plėšti, griebti, stverti, vogti etc.“: *kaũpti* „kasti į krūvą, daryti kaupą, eiti per viršų; sukasti žemes apie augalo kamieną ar apie ką kita; grobti, griebti sau etc.“: *kùpti* „kilti, rūgti; pusti; gerai augti, vešėti, virsti iš dirvos“; lat. *kùopt* „reinigen, abräumen; pflegen, warten, bestellen, beschicken“, *-tiês* „sich pflegen; an Körperfülle zunehmen“ : lat. *kupt* „zusammengehen, gerinnen, gähren, sich ballen“;

luõbti „sunkiai dirbti“ : *laũbti* „kasti, rausti“ : *lub-* žodžiuose: *lùbena* „lupena, nuolupa, žievė“, *lubà* „stora medžio žievė, karna etc.“; lat. *luôbt* „schälen, ablösen etc.“, *luôbît* „schälen, klauben, bolstern etc.“ : *lubît* „spleissen“, *luba* „Rinde, Schale“;

ruõpti „duobti, gremžti, urbti, skaptuoti, kasti; (refl.) lipti etc.“ : *raũpti* „kasti, duobti“, „turėti rūpestį, liūdėti“ : *rùpti* „ruplėtam darytis; grubti, rambėti; spuogams rastis“, *rùptis* „lipti“;

ruõbti „gremžti, duobti, skaptuoti; kasti; (refl.) lipti“: *raũbti* „kasti; gremžti, duobti, skaptuoti“: *rùbti* „kasti“; lat. *ìe-ruobt* „einkerben, eingravieren“, *rùobît* „kerben, höhlen, in Stücke hauen“: *rubinât* „einkerben, nagen, ein Loch machen etc.“;

skuõpti „skinti, rėkšti; piauti“, *skúobti* „skinti, raškyti; drožti, duobti, skaptuoti“ : lat. *skubît* „schlecht mähen, (das Haar) schlecht beschneiden; (Äste) abhacken, behauen“;

brúožti „brėžti, drėksti, braukti; plėšti (avalynę) etc.“: *braũžti* „bružti, braukti, maukti“: *brũžti* „triūsti, darbuotis, ruoštis“, *brũžyti* „trinti, brūžuoti etc.“, lat. *bružât* „reiben, streichen etc.“;

druõžti „plėšti, dėvėti, trinti“ : *drùžti* „menkėti, mažėti, silpti etc.“;

plúošti „smagiai eiti, drožti; sunkiai dirbti, plušėti“: *plaušýti* „siūlus ardyti; skilti, šerpetoti“: *plùšti* „eiti plaušais, skarti, plušyti; smarkiai dirbti, triūsti, plušėti“.

Kaip kitais nagrinėtaisiais atvejais, taip ir čia nykstamojo laipsnio leksemų pirmumas vokalizmo *uo* leksemų atžvilgiu matyti iš to, kad jos yra gausios, plačiai vartojamos tarmėse ir turi atitikmenis latvių kalboje. Jos taip pat gali tęsti paradigmos preteritines formas. Viena nykstamojo laipsnio leksema paprastai yra intarpinis veiksmažodis, turintis intranzityvinę, kartais ir inchoatyvinę ir, vadinasi, atitinkamai modifikuotą leksinę reikšmę. Tuo tarpu vokalizmo *uo* leksemų reikšmė yra iteratyvinė (duratyvinė, frekventatyvinė) arba kauzatyvinė. Iš čia aiškėja, kad nykstamojo laipsnio ir vokalizmo *uo* leksemų manifestuojami turinio segmentai turi papildomosios distribucijos santykį, kitaip sakant, tos leksemos manifestuoja vieną ir tą pačią sememą, kurios vienas variantas yra intranzityvinis-inchoatyvinis, o antras – kauzatyvinis, plg., pvz., „duobti, skobti, skaptuoti“↔„dubti, linkti“ (*duõbti* ↔ *dùbti*, *guõbti* ↔ *gùbti*), „plėšti, drengti, trinti“↔„plyšti, irti; menkėti, mažėti, silpti“ (*duõbti*↔*dùbti*, *druõžti* ↔ *drùžti*), „duobti, gremžti, urbti, skaptuoti“↔„ruplėtam darytis; grubti, rambėti; spuogams rastis“ (*ruõpti*↔*rùpti*) ir kt. Kartais greta vokalizmo *uo* veiksmažodinės leksemos randame kauzatyvinę daugiausia *ā*- arba *iįo*-kamienę leksemą, plg. *guõbti* – *gubît*, *luõbti*, *luobît* – *lubît*, *ruõbti*, *ruobît* – *rubinât*, *skúobti* – *skubît*, *bruõžti* – *brũžyti*, *pluõšti* – *plùšyti*. Tokiu atveju jų reikšmė beveik nesiskiria. Šis reiškinys yra itin svarbus argumentas čia dėstomosios hipotezės naudai.

Nagrinėjamojo veiksmažodžių tipo istorijos neįmanoma teisingai suvokti, neatsižvelgus į kitus analogiškus semantinius-morfologinius veiksmažodžių tipus. W. R. Schmalstiegas yra atkreipęs dėmesį į *uo* ir *au* vokalizmų veiksmažodžių struktūrinį paralelizmą su *ie* ir *ei* vokalizmų veiksmažodžiais, pažymėdamas, kad „this alternation of the front diphthong has given rise to a certain number of analogical alternations (ua), (au) of the back diphthong“[1]. Leksinių dubletų su vokalizmais *ie* ir *ei* buvimas iš tikrųjų galėjo palengvinti morfologinių koreliatų su vokalizmais *uo* ir *au*

[1] William R. Schmalstieg, Lithuanian Doublets in *-uo-* and *-au-*, The Slavic and East European Journal, Vol. VII, No 3, 1963, p. 292.

išplitimą ir galėjo būti viena iš priežasčių, kad diftongas *uo* tapo morfonemos {*uo*/*au*} variantu. Bet tiek pat svarbu suvokti ir tai, kad morfologiniai dubletai su vokalizmais *uo* ir *au* ir jų formavimasis galėjo turėti įtakos ir veiksmažodžių su vokalizmu *ei* raidai, ir paties diftongo *ei* likimui baltų kalbose. Baltų diftongas *ei*, kaip žinoma, kirčiuotoje pozicijoje buvo monoftongizuotas, tačiau šios monoftongizacijos priežastys ir aplinkybės nebuvo užtektinai išryškintos ir nušviestos, tuo tarpu kai pakankamai aišku, kad morfologinių faktorių įtaka fonologiniams procesams yra didelė.

Tam tikrame baltų kalbų raidos etape, kaip minėta, iš asmenuojamosios paradigmos preteritinių formų su morfema *ō* buvo kuriamos naujos morfemos. Jos turėjo šaknyje ilgąjį diftongą *ōu*, kurio buvimą, matyt, sąlygojo ir pati šaknies struktūra: visos vokalizmo *uo* leksemos šaknies gale turi sprogstamąjį priebalsį (bet ne sonantą!). Savo šaknies struktūra jos prilygo morfemoms, turinčioms šaknyje ilgąjį diftongą *ēi*, t. y.

$$(C)C(C)\bar{o}uC\text{-} \leftrightarrow (C)C(C)\bar{e}iC\text{-}.$$

Vokalizmo *uo* morfemose balsis *u*, diftongo *ōu* antrasis komponentas, ėjęs betarpiškai po ilgojo komponento, fonetiškai galėjo visai lengvai išnykti (plg. liet. *núogas*, lat. *nuôgs*, s. sl. *nagъ* > **nōug-*; liet. *júosti*, lat. *juôzt*, s. sl. *po-jasъ* < **jōus-*). Dėl abiejų morfologinių tipų izomorfizmo šaknies vokalizmo transformacija galėjo prasidėti ir morfemose su šaknies vokalizmu *ēi*. Antrojo diftongo *ēi* komponento nykimą palengvina ta aplinkybė, kad jis taip pat ėjo po ilgojo komponento. Taigi turime visiškai paralelias transformacijas:

$$\begin{array}{l} \uparrow (C)C(C)\bar{o}uC\text{-} > (C)C(C)\bar{o}C\text{-} \\ \downarrow (C)C(C)\bar{e}iC\text{-} > / \rightarrow (C)C(C)\bar{e}C\text{-} \end{array}$$

(plg., pvz., **stōug-* ↔ **stēig-* → **stōg-* ↔ **stēg-* → *stúogti* „stelbti, gožti, užstoti" ↔ *stíegti* „dengti (stogą)".

Po to, kai antrasis diftongo *ōu* komponentas išnyko, ilgasis balsis *ō* niekuo nebesiskyrė nuo fonemos *ō* (iš ide. *ō*). Analogiškus pakitimus sistemos prievarta galėjo sukelti ir koreliaciniame atitikmenyje: diftongizacija apėmė ir trumpąjį diftongą *ei*, ir jos rezultatas *ē* sutapo su *ē* (iš *ēi*). Tokiu būdu baltų dialektuose susiformavusios naujos fonemos *ō* ir *ē* vėliau lietuvių (išskyrus žemaičių tarmę) ir latvių kalbose pasikeitė į *uo* ir *ie*.

Ilgieji diftongai *ōu* ir *ēi* ir jų vėlesnė monoftongizacija čia postuluojami gana vėlyviems baltų kalbų raidos etapams, t. y. etapams, buvusiems po diftongo *eu* virtimo *jau* ir palatalinių priebalsinių fonemų serijos susikūrimo. Tokia išvada neturėtų stebinti, nes pastaruoju metu pralietuviškiems dialektams norima skirti ir ilgųjų diftongų nykimą ir su juo susijusį intonacijų atsiradimą[1].

Vadinasi, tas kelias, kuriuo *uo* vokalizmo *i̯o*-kamienių veiksmažodžių pradinė šaknies struktūra *(C)C (C)ōuC-* (resp. *(C)C′(C′)ōuC-*) pasikeitė į dabartinę struktūrą *(C)C(C)uoC-* (resp. *(C)C′ (C′) uoC-*), yra gana paprastas ir suprantamas.

Morfema, kuri tarnavo vidine fleksija ir galėjo būti spraudžiama į asmenuojamosios paradigmos preteritinių formų šaknį, kaip jau minėta, buvo *ō*. Taip pat jau buvo minėta, kad *uo* vokalizmo *i̯o*-kamieniai veiksmažodžiai, apskritai paėmus, savo reikšme yra iteratyviniai (duratyviniai, frekventatyviniai) ir kauzatyviniai. Vadinasi, iteratyvumas—kauzatyvumas ir yra morfemos *ō* funkcija. Šią lietuvių kalbos medžiagos

[1] Mathiassen Terje, Baltisch und Slawisch. Zur Chronologie und Bedeutung der Kürzung langer Diphthonge, Donum Balticum, Stockholm, 1970, p. 322 tt.

analizės pagrindu gautą išvadą galima paremti kitų giminingų kalbų duomenimis, kur iteratyviniai ar kauzatyviniai veiksmažodžiai taip pat šaknyje turi vokalizmą *ō*, plg., pvz., s. sl. *iz-baviti* „išvaduoti, išgelbėti“: s. sl. *byti* „būti“; s. ind. *bhāvayati* „įgyvendina“ : s. ind. *bhávati* „(jis) yra, tampa“; s. ind. *pātáyati* „skraidina“, gr. πωτάομαι „plasdenu, plasnoju, mušu sparnais“ (greta s. ind. *patáyati*, gr. ποτέομαι su vokalizmu *o*) : s. ind. *pátati* „jis lekia, skrenda, skrieja, skuba“, gr. πέτομαι „skrendu“, lot. *petō* „metuosi, puolu, šoku“; gr. νωμάω „(dosniai) dalinu“, τρωπάω „sukiojuosi“, τρωχάω „bėgioju“ : νέμω „dalinu, duodu, skiriu“, τρέπω „suku, gręžiu“, τρέχω „bėgu“; o senovės indų ir lotynų paralelę *svāpáyati* „jis užmigdo“, *sōpiō* „užmigdau“ galima (bent tipologiniu atžvilgiu) pratęsti ir ligi baltų kalbų, plg. liet. *suõpti* „supti“ (plg. s. ind. *svápiti*, *svápati* „jis miega“ su normaliuoju šaknies vokalizmu ir liet. *sùpti* su nykstamojo laipsnio vokalizmu)[1].

Iš pavyzdžių matyti, kad kitose ide. kalbose iteratyvinių-kauzatyvinių veiksmažodžių *ō* vokalizmas priklauso *e* balsių kaitos eilei, t. y. primarinės leksemos turi *e* vokalizmą. Turint galvoje lietuvių kalbos konservatyvumą, galima tikėtis, kad šis modelis joje taip pat yra išlaikytas.

Išvada, kad *uo* vokalizmo *i̯o*-kamieniai veiksmažodžiai kartu su atitinkamomis *uo* vokalizmo vardažodinėmis leksemomis greičiausiai yra kilę iš *u* vokalizmo leksemų, implikuoja tai, kad *o* (lat. *ā*) vokalizmo leksemos gali būti sukurtos *e*/*ē* vokalizmo leksemų pamatu. Neatsitiktina, matyt, ta aplinkybė, kad šalia *o* vokalizmo leksemų dažniausiai randamos *e*/*ē* vokalizmo leksemos. Be to, jos gana glaudžiai siejasi ir semantiniu atžvilgiu. Vadinasi, *o* (lat. *ā*) vokalizmo ir *e*/*ē* vokalizmo leksemos lietuvių ir latvių kalbose, diachroniškai žiūrint, gali būti vienašaknės, plg.:

driõkti „draskyti, plėšti, laužyti, mindžioti, trypti“, lat. *drākât* „ausgelassen (unartig) sein“ : *drẽkti* „gadinti, darkyti, daryti, teršti“; *drognià*, *drõgnė* „dargana, dranga“ : *drẽgti* „drėkinti, šlapinti“ (plg. *driuõkti*, *druõgti*);

jõkti „jausti; nuvokti“, *jokẽtis* „gaivintis, gyti, gautis, peikėtis“ : *-jẽkti* „šiek tiek mokėti, išmanyti, suprasti etc.“, *-jẽkėti* „peikėtis etc.“, *jẽgti* „įstengti, galėti“ (plg. *juõgti*);

klõkti (praes. *-ia*) „ploti, guldyti, plakti (prie žemės)“ : *klèkti* (praes. *kleñka*) „tenėti, krešėti; akti“ (plg. *kluõkti*);

mógautis „gėrėtis, grožėtis, gardžiuotis“, *mogúoti* „trokšti, geidauti“, *mõgis* „malonumas, pasitenkinimas“: *mẽgti* (plg. *-múogti*);

slógti (praes. *-ia*), *slogýti* (praes. *slõgo*), *slogìnti* „slėgti, spausti“, *slõgas* (nom. pl. *slõgai*) „sunkumas, svoris“, lat. *slâgs* „was zum Beschweren, Niederdrücken gebraucht wird, die Last“: *slẽgti* (ir *slèkti*) „apdėti svoriu, spausti“, lat. *slêgt* „schliessen, zumachen (plg. *sluõgti*, *slúogas*, *sluôdzît*);

stogiù „tego“, *stõgti* „dengti stogą šiaudais“, *stógas* : *stẽgti* „dengti (stogą)“, *stèkti* (be kirčio) „durti, smeigti“, lat. *stẽdzêt* „keimen“ (plg. *stúogti*);

tõkti, *tókti* „prasimanyti ką, nušnekėti, niekus taukšti; (refl.) gautis, taisytis, peikėtis“, *-tokẽti* „atsiminti, atsigauti, atsipeikėti“, *-tókti* „drėgti; plūsti“: *tekẽti* „gyti, taisytis, peikėtis etc.“, „bėgti, sruventi“, lat. *tecêt* „fliessen“ (plg. *tuõkti*, *túokti*);

at-gõsti „atprasti, atgusti; (refl.) atsigauti; atsiminti, susivokti, susiprasti“, *godýtis* „galvoti, manyti norint ką prisiminti; atsigauti, atsikvėpti“, lat. *gādinât* „besorgen“ :

[1] Kadangi liet. *suõpti* yra kilęs iš **sōup-*, galima prisiminti ir tai, kad H. Hirtas (Der indogermanische Ablaut, Strassburg, 1900, p. 135) lot. *sōpiō* irgi kildino iš **sōup-*.

gèsti „nuvokti, nutuokti, suprasti, nujausti, sužinoti; irti, trikti, prastėti, pūti; alpti, leipti etc.“ (plg. *gúosti*);

modúoti „mėginti, bandyti“, *mõdžioti* „kiek dirbti“: *mẽdis, mėdžià* „noras, patraukimas, pamėgimas etc.“ (plg. *múostis*);

skrósti „vidurius imti, darinėti; piauti, rėžti etc.“ : *skrę̃dât* „platzen“ (plg. *skrúosti*);

dóbti „mušti, smogti, trenkti etc.“, lat. *dâbt* „schlagen, hauen“: *dẽbti* „remti, smeigti akis; mušti, dobti“, lat. *-dēbt* „einen Schlag versetzen“ (plg. *duõbti, dùobt*);

góbti „rišti ant galvos skarelę; gaubti; kloti, dengti; grobti, imti etc.“, lat. *gãbtiês* „für sich nehmen, greifen, raffen“: *gẽbti* „gobti, glemžti; globoti“ (plg. *guõbti*);

krópti „sukti, apgaudinėti; plėšti“, lat. *krâpt* „betrugen“ : *krẽpšti* „griebti, savintis“, lat. *krepît* „greifen, festnehmen, festhalten etc.“ (plg. *kruõpti*);

kópti „lipti (aukštyn, žemyn per ką...); eiti, vykti“; lat. *kâpt* „steigen; gehen, sich begeben etc.“ : *kẽpti* „grobti; geisti“, lat. *iz-ķêpît* „herausnehmen, herausheben etc.“, *ķēpt* „steigen, klettern“, liet. *kepėti* „lipti vienas ant kito, grūstis“, *kèpti* „lipti, kibti prie ko etc.“, lat. *ķept* „kleben, anhaften; mit den Klauen anpacken“ (plg. *kuõpti, kùopt*);

lópyti (praes. *-o, -ija, -ia*), *lopóti* (praes. *-ója*) „dėti lopą, taisyti prakiurusį“, *lópyti* (praes. *-o*), *lopóti* (praes. *-ója*) „daryti, verti“, lat. *lãpît* (praes. *-u, -īju*) „flicken, ausbessern“, *lãpât* „locker, lose (nicht straff) sein, sich nicht fest anschliessen“ : *lẽpti, lĕpti* (praes. *-sta*) „glebti, vysti; nesilaikyti tiesiam, svirti, linkti žemyn; darytis sudribusiam, susmukusiam etc.“, *lẽpti* (praes. *-ia*) „stipti, dvėsti“, lat. *lêpt* (praes. *-stu*) „welken“, *lêps* „plump, ungeschickt im Gehen“, liet. *ap-lèpti* (praes. *-lem̃pa*) „aplėpti, nulinkti; ištižti, susmukti, suglebti; nuvysti etc.“, *lèpti* (praes. *lem̃pa*) „knotis, kerti“ (plg. *luõpti*);

lobti (be kirčio) „plėšti, grobti“, *lõbti, lóbti* (praes. *-sta*) „turtėti; (refl.) sektis“, lat. *at-lâbt*[2] „rekonvaleszieren, sich erholen“ : *lèbti* (praes. *-sta*) „gerai gyventi“, *lèbti* (praes. *lem̃ba*) „tižti, apsileisti; glebti“, *lebĕti* „tvirkti, pasileisti; glebti“ (plg. *luõbti, luôbt, liuõbti*);

rópti, rõpti „aukštyn lipti, kopti, keltis; daug griebti, imti etc.“, lat. *rãpt* „kriechen, auf allen Vieren gehen“: *rẽpti, rĕpti* „daug griebti, imti; (refl.) lipti etc.“, lat. *rèpt*[2] „...dünnen Brei essen“, *rept* „zur Heilung bewachsen, einen Kallus ansetzen“ (plg. *ruõpti*);

robti (be kirčio) „gremžti, skaptuoti“, *roblóti* „rėplioti“ : *-rẽbti* „glėbti“ (plg. *ruõbti*);

skõbti „skinti, rėkšti; drožti, duobti, skaptuoti etc.“: *-skĕbti* „spėti, apžioti“, lat. *šķēpêt* „der Länge nach zerschneiden“ (plg. *skuõpti, skúobti*);

sópauti „kliedėti, niekus šnekėti; dejuoti“, *sopúoti* „sunkiai alsuoti“: *sėpúoti* „sunkiai kvėpuoti etc.“, lat. *sę̃pata*[2] „ein brustkranker Mensch“ (plg. *suõpti*);

dróžti „su peiliu ar kitu aštriu įrankiu piaustyti etc.“, lat. *drāzt* „schnitzen etc.“ : *drĕžti* „dėvėti, nešioti, plėšti, drėksti“, lat. *drêzt*[2] in: *drēzt uguni* „Feuer anmachen“ (plg. *druõžti*);

ložėti, lóžėti (praes. *-ėja, loži*) „būti išlūžusiam (apie javus)“, *ložẽ* „vieta, kur išgulę javai“ : *lẽžti, lĕžti* (praes. *-ta*) „tilti, rimti“, *iš-lèžti* (praes. *-leñža*) „išgulti nuvytus“ (plg. *liúožti*).

Sinchroniniame plane čia turime šaknies balsių *e* : *ė* : *o* (lat. *e* : *ē* : *ā*) kaitą. *e* ir *ė* vokalizmų, iš vienos pusės, ir *o* vokalizmo leksemų, iš antros, turinio segmentų giminingumas daugeliu atvejų yra visai akivaizdus, o ne vienu atveju ir sinchroniškai lengvai suvokiamas. Diachroniškai interpretuojant šią abliauto eilę, pirmiausia reikia pasakyti, kad daugelį *o* vokalizmo *i̯o*-kamienių veiksmažodžių semantiškai galima suvokti esant iteratyvus (duratyvus, frekventatyvus) arba kauzatyvus. Toks manymas galimas dar ir todėl, kad kaip paralelines formas randame *ā* ar *i̯i̯o* kamienų iteratyvus ir kauzatyvus, plg. *slogýti*, *godýtis*, *skródyti*, *lópyti*, *góbstyti* (*ā*-kamieniai), *dõbyti* (*i̯i̯o*-kamienis). Kita svarbi aplinkybė yra ta, kad *e*/*ē* vokalizmo leksemos, atrodo, yra pirminės *o* (lat. *ā*) vokalizmo leksemų atžvilgiu, nes pirmosios leksiškai yra gana gausios, semantiškai labai diferencijuotos, tarmėse plačiai vartojamos ir turi daugiau ar mažiau aiškius atitikmenis gimininingose, pirmiausia latvių, kalbose. Vadinasi, *o* vokalizmo leksemos, pirmiausia *i̯o*-kamieniai veiksmažodžiai, būdamos inovacinės, galėjo būti generuotos *e*/*ē* vokalizmo leksemų pamatu. Tas generatyvinis modelis, pagal kurį buvo generuojamos minėtos leksemos, ypač tos, kurios ir esamojo laiko formoje turi vokalizmą *o* (lat. *ā*), galėjo būti toks:

(III) (*C*)*C*(*C*)*e*/*ēC*-——→(*C*)*C*(*C*)*õC*-.

Naujai generuotų leksemų šaknies vokalizmas *õ* ir čia, matyt, buvo iteratyvumo bei kauzatyvumo rodiklis. Kodėl jo refleksas lietuvių ir latvių kalbose buvo *o resp. ā* (bet ne *uo*), ne taip jau lengva paaiškinti. Priežasčių galėjo būti įvairių. Čia norėtume tik atkreipti dėmesį į tą aplinkybę, kad šalia *o* (lat. *ā*) vokalizmo leksemų lietuvių ir latvių kalbose randame paliudytą ir vokalizmą *a*. Vienur jis funkcionuoja prezenso sistemoje, plg.: *gabia* : *góbti*, *gõbti*; *kãpia* : *kópti*, *kõpti*, lat. *kapju* : *kàpt*; *skãbia* : *skõbti*. Kitur vokalizmas *a* jau randamas atskirose leksemose, plg.: *dragóti*, lat. *dragât* : *drogóti*, lat. *drãkât*; *nãgais*, *nãgam* : *nõglas*, *nõgnas*; lat. *slags* : *slâgs*; *šakùs* : *šokùs*, *šókti*, lat. *sâkt*; *madúoti*, *madóti* : *modúoti*, *mõdžioti*; *skrãdas*, *skradžià* : *skrósti*; *dabstýti*, *dãbyti*, lat. *dabît* : *dóbti*, lat. *dâbt*; lat. *rapêt*, *rapačât* : *rãpât*, *rópti*; *-skàpti*, *skàbti* : *skópti*, *skõbti* etc. Nors tuo tarpu ir negalima detaliai aprašyti *o* ir *a* vokalizmų leksemų tarpusavio sąveikos istorinio mechanizmo, ta aplinkybė, kad greta *o* (lat. *ā*) vokalizmo daugeliu atvejų randamos *a* vokalizmo leksemos, leidžia spėti pastarąsias buvus kaltas dėl baltų alomorfo (*C*)*C*(*C*)*õ*(*C*)*C*- virtimo liet. (*C*)*C*(*C*)*o*(*C*)*C*- ir lat. (*C*)*C*(*C*)*ā*(*C*)*C*- : „...nach dem Muster von *e* : *a* entstanden neben den Formen mit *ē* Ablautformen mit *ā*; gleichzeitig wurde der quantitative Ablaut in der Form *a* : *ā* wiederhergestellt“[1].

Vadinasi, *uo* ir *o* (lat. *ā*) vokalizmų *i̯o*-kamieniai veiksmažodžiai savo reikšme, apskritai paėmus, yra iteratyvai (duratyvai, frekventatyvai) ir kauzatyvai. Iteratyvumo – kauzatyvumo rodiklis galėjo būti morfema *õ*, kuri vienuose *i̯o*-kamieniuose veiksmažodžiuose reflektuojama šaknies vokalizmu *uo*, kituose – šaknies vokalizmu *o* (lat. *ā*). Skirtinga iteratyvumo – kauzatyvumo rodiklio *õ* refleksacija rytų baltų kalbose, matyt, priklausė nuo skirtingos *uo* ir *o* (lat. *ā*) vokalizmų *i̯o*-kamienių veiksmažodžių kilmės. *uo* vokalizmo *i̯o*-kamieniai veiksmažodžiai galėjo būti generuoti *u* vokalizmo leksemų pamatu, o *o* (lat. *ā*) vokalizmo *i̯o*-kamieniai veiksmažodžiai galėjo būti sukurti vokalizmo *e*-/*ē* leksemų pamatu. Tokiu būdu *uo* vokalizmo *i̯o*-kamieniai veiksmažodžiai ir *o* vokalizmo *i̯o*-kamieniai veiksmažodžiai, išskyrus jų vėlesnę

[1] Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen, p. 40.

semantinę konvergenciją, etimologiškai greičiausiai neturi nieko bendra, nes, kaip matyti iš šio darbo, *u/au* vokalizmo leksemos, nors jos ir susiformavo jau baltų kalbų dirvoje, yra visiškai savarankiški leksiniai-semantiniai vienetai.

Kadangi, kaip čia linkstama manyti, *uo* ir *o* vokalizmų *i̯o*-kamieniai veiksmažodžiai diachroniniu požiūriu greičiausiai yra savarankiškos leksemos, iškyla reikalas paaiškinti tą įdomų reiškinį, kad daugelis *uo* ir *o* vokalizmų veiksmažodžių semantiškai yra gana artimi, o kai kurie turi net tuos pačius turinio segmentus. Semantinis jų panašumas galėjo atsirasti pirmiausia dėl to, kad semantiškai artimos buvo ir jų pamatinės leksemos, t. y. *u/ū resp. e/ē* vokalizmus turinčios leksemos. Antai *skuõpti, skúobti*, iš vienos pusės, ir *skópti, skõbti*, iš antros, negalėjo derivacijos metu semantiškai labai nutolti, nes ir pačių pamatinių leksemų turinio planas yra labai artimas, plg. lat. *skubît* ir liet. *skàbti, skabėti, skabýti*, lat. *skabît* turinio planus. Turinio segmentas „mušti, dobti" įėjo ir į *daub-/dub-*, ir į **dēb-* turinio planus, plg. *daũbti resp. dẽbti*. Todėl tas segmentas negalėjo nepasirodyti ir atitinkamų derivatų turinio plane, plg. *duõbti* ir *dóbti*. Veiksmažodis *gáuti* manifestuoja turinio segmentus „imti, čiupti, griebti", o veiksmažodis *gẽbti* – „gobti, glemžti". Todėl ir jų vediniai turi tuos pačius ar panašius turinio segmentus, plg. *guõbti* „...grobti, griebti; krūvon traukti" ir *góbti* „...grobti, imti, glemžti; trokšti gauti". Reikšmė „skaudėti, sopėti, diegti, verti" manifestuojama ir *skrúosti*, ir *skrósti*. Pastarojo veiksmažodžio turinio plane ji, matyt, atsirado iš „skelti, piauti, rėžti". Bet gimininguis turinio segmentus „verti, durti, smeigti, mauti" galima rekonstruoti ir alomorfui *skrud-*; „plėšti, dėvėti, nešioti" reiškia ne tik *druõžti*, bet ir *dróžti*. Tačiau tokius pat turinio segmentus randame ir spėjamų pirminių leksemų turinio planuose, plg. *nu-drùžti* ir *drẽžti*.

Kita priežastis, dėl kurios galėjo atsirasti *uo* ir *o* vokalizmų leksemų turinio planų panašumas, galėjo būti semantinė konvergencija: skirtingos kilmės leksemų panašūs turinio segmentai galėjo atsirasti dėl reguliarios semantinės raidos. Antai segmentas „taupyti" pasirodo ir *kruõpti*, ir *krópti* turinio plane: veiksmažodžio *kruõpti* atveju jis veikiausiai atsirado iš „drebėti, šykštauti, gailėti", o veiksmažodžio *krópti* atveju tas segmentas galėjo kilti iš „plėšti, griebti, savintis". Tokie turinio segmentai kaip „susiorientuoti, suvokti", „jausti; nuvokti" ir „susiprasti, susigriebti, atsiminti" ir kt. gali turėti keleriopą kilmę (plg. *duõkti, duõgti, -juõgti, -siuokti, štúokti, tuõkti, guõsti, muóstis, úosti*). *-juõgti* ir *jõkti, jokẽtis* atveju jie galėjo atsirasti ir iš „dėti kartu, jungti" (plg. *-juõgti*), ir iš „stengtis, veržtis, lėkti, skubėti; varyti, gainioti; dūkti, siausti, šėlti" (plg. *jõkti, jokẽtis*).

Dar kita priežastis galėtų būti *uo* ir *o* vokalizmo leksemų semantinė indukcija. Juk žinomas dalykas yra tas, kad turinčios panašų fonetinį apvalkalą leksemos yra dažnai panašios ir semantiniu atžvilgiu. Vartojama analoginiuose kontekstuose viena leksema gali patekti į kitos leksemos semantinį lauką, ir jos turinio plane gali pasirodyti turinio segmentai, kuriuos turi indukuojančioji leksema. Turinio segmentus „kaupti, kasti, kabinti" turi ir *kuõpti*, ir *kõpti*. Pastarasis veiksmažodis semantiniu atžvilgiu ypač yra artimas *kaũpti*, plg. jų bendrus turinio segmentus „kasti į krūvą, daryti kaupą, kaupti, apkasioti, kaupuoti (bulves, daržoves...)". Segmentai „kaupti, kasti, kabinti", suprantama, galėjo atsirasti ir nepriklausomai: *kuõpti* atveju – iš „plėšti, griebti" (žr. s. v. *ruõšti*), o *kõpti* atveju – iš „kapoti", plg. *kàpti* (praes. *kãpa*) „po truputį kapoti", *kapóti* (praes. *-ója*) „dažnai kirsti, piauti, genėti; skaldyti, smulkinti, piaustyti etc.", lat. *kapât* (*-ãju*) „hacken, klein hauen; hauen, schlagen etc."

(dėl reikšmės plg. s. sl. *kopati* „kapoti; kasti“, liet. *kapóti*, lat. *kapât* giminaitį). Antra vertus, matyt, čia neapsieita ir be indukuojančios semantinės įtakos: prie turinio segmentų „kasti į krūvą, daryti kaupą, kaupti, apkasioti, kaupuoti (bulves, daržoves...)“ išplitimo ypač *kaũpti* turinio plane galėjo prisidėti veiksmažodis *kõpti*, nes iš *kùpti*, *kupẽti* „kilti, rūgti“, *kvẽpti* (praes. *kvẽpia*) „traukti į save orą, kvėpuoti; pūsti, iškvėpti orą; dūksoti, vadėtis; skleisti kvapą, kvepėti“ ne taip jau lengvai galėjo atsirasti konkretūs, su kasimu susiję turinio segmentai (bet plg. *kùpti* „į krūvą dėti“, iš čia gal ir „kaupti, kaupuoti, apkasioti“).

Veiksmažodžio *tuõkti* turinio segmentų „sutikti, sugyventi“ išriedėjimas iš „tarpti, vešėti, gerai augti; gerai būti, sektis“ yra visai suprantamas (plg. *taũkti*, *tùkti*), o veiksmažodžio *tõkti* (ir *tókti*) atveju segmentai „sutikti, draugauti, myluotis“ tik su dideliu vargu gali būti kildinami iš spėjamo pamatinio veiksmažodžio *tekẽti* turinio segmentų, plg. (?) *tekẽti* „eiti už vyro“. Tuos turinio segmentus *tõkti* (ir *tókti*), matyt, bus gavęs iš *tuõkti*. Savo turinio planuose šie veiksmažodžiai jau turėjo gana artimų segmentų grupę, plg. *tuõkti* „numanyti, suprasti, nujausti“ ir *tõkti*, *tókti* „gautis, taisytis, peikėtis“, todėl lengvai galėjo atsirasti ir vieno jų turinio plane nesamas segmentas.

Savo turinio segmentą „(refl.) lipti“ veiksmažodis *ruõpti* galėjo gauti arba iš *rópti*, *rõpti* „aukštyn lipti, kopti, keltis...“, kur jis gali būti reguliarios semantinės raidos rezultatas (iš „griebti, imti“), arba, – tai labiau patikima, – iš *rùptis* „lipti (iš vežimo)“. Bet pastarasis turinio segmentas visiškai išsiskiria iš veiksmažodžio *rùpti* ir jo vedinių turinio plano. Vienintelė patikimesnė galimybė paaiškinti to segmento atsiradimą yra ta, kad veiksmažodžio *rùpti* turinio planas, matyt, buvo indukuotas alomorfo *rap-* leksemų, plg. *rapečkóti* „lipti“. Tik tokios semantinės indukcijos prielaida tegalima, rodos, paaiškinti *driužinėti* „drožinėti“ atsiradimą: kadangi alomorfų *druž-*, *driuž-* leksemų turinio plane segmentas „drožinėti“ yra visiškai svetimas, kalbamasis segmentas čia galėjo patekti tiktai iš *dróžti*, *drožinėti* turinio plano.

Aiškinant *uo* ir *o* vokalizmų leksemų semantinį panašumą, svarbu atkreipti akis į tą aplinkybę, kad semantinis artimumas būdingas ir kitų alomorfų leksemoms. Kaip jau minėta, neretai semantiškai yra artimos ir pačios eventualiai pirminės vokalizmų *e*, *a*, iš vienos pusės, ir vokalizmo *u*, iš antros, leksemos, plg., pvz.: *gedėti* „gailėti (ppr. mirusio); liūdėti; nešioti gedulą“ (kuris yra būsenos veiksmažodis greta *gèsti* „nuvokti, nutuokti, suprasti, nujausti; sužinoti“): *gudėti* (be kirčio) „budėti prie mirusio“ (plg. *gaũsti* „ ...verkti, apraudoti (mirusius“); *madúoti* „gebėti, mokėti; bandyti“, *madóti* „gebėti, mokėti“: *į-mudóti* „įmanyti“, *mudúoti* „mėginti, bandyti, maduoti“, *į-mudúoti* „sugebėti“; *su-kèpti* „sukrešėti, pasidaryti tirštam; surūgti“: *kùpti*, *kupẽti* „kilti, rūgti“; *brẽžyti* „lupti, dirti“, *brèžinti* „skusti, gremžti“ : *brùžyti* „trinti, brūžuoti“ ir kt. Esant tokiai situacijai, suprantama pasidaro ir tai, kad greta veiksmažodžio *sẽsti* analogiška reikšme seniau galėjo egzistuoti ir šaknis **su̯ed-* (plg. *svadìnti*, *svedėti*), iš kurios vėliau ir galėjo susiformuoti tokios leksemos kaip žem. *sũdys*, aukšt. *súodžiai*, *súodys*, *súodžios*, *súodas* (iš **sōud-*).

Turint prieš akis šiuos faktus, belieka padaryti išvadą, kad eventualiai pirminės leksemos su vokalizmu *u*/*ū*, formuodamosios baltų kalbų dirvoje, ne vienu atveju iš vokalizmų *e* ir *a* leksemų galėjo gauti ir savo formantą, šaknies galo priebalsį.

Iteratyvinis-kauzatyvinis *uo* ir *o* vokalizmų *i̯o*-kamienių veiksmažodžių charakteris, matyt, atsispindėjo ir fleksijoje. Tuo labiau, kad, kaip žinoma, vidinė fleksija, šaknies balsių kaita, viena retai kada funkcionuoja, dažniausiai ji derinama su atitinkamais formantais. Nagrinėjamieji veiksmažodžiai dabar turi tokią fleksiją: praes. *-ia*, praet. *-ė*, inf. *-ti* (lat. praes. *-ju*, praet. *-u*, inf. *-t*). Bet seniau jie galėjo būti ir kitaip kaitomi. Neatsitiktinis, matyt, yra tas reiškinys, kad vienur kitur lietuvių kalbos tarmėse ir latvių kalboje greta *i̯o*-kamienių randame *uo* vokalizmo *ā*- ir *ii̯o*-kamienių veiksmažodžių; plg.: *juokti* : *juocîtiês*, *kluõkti* : *kliúokyti*, *kiúokti* : *kuokît*, *liuõgti* : *luôdzît*, *sluõgti* : *sluôdzît*, *gúosti* : *guodytis*, *guodît*, *múostis* : *múodytis*, *muôdît*, *skúosti* : *skúodyti*, *luõpti* : *luopýti*, *luõbti* : *lúobyti*, *luôbt* : *luôbît*, *ruõpti*: *ruopýti*, *ruõbti* : *rùobît*, *túopti* : *tuopýti*, *júosti* : *juôzît*, *gúožtis*, *guôztiês* : *guozît*, *plúošti* : *plúošyti*, *ruõšti*, *rùost*[2] : *rùosîtiês*, *ruõžti* : *-riuožýti* etc. Šį paralelizmą galėtume interpretuoti taip, kad seniau *uo* vokalizmo *i̯o*-kamieniai veiksmažodžiai turėjo tokią pat fleksiją kaip *ā* kamieno veiksmažodžiai. Kaip žinoma, *ā*-kamieniai veiksmažodžiai rytinėse lietuvių tarmėse buvo ir yra *i̯o*-kamieniai[1], plg. praes. *mókia* Linkmenys, 1 sing. *mokiu* SD[3] 107, praet. *mókė*, inf. *mókyti* (plg. lat. *mâcu* , *mâcîju*, *mâcît* „lehren"). Čia nagrinėjami *uo* vokalizmo veiksmažodžiai esamajame laike kaip tik ir turi *i̯o* kamieną. *uo* vokalizmo *i̯o*-kamienių veiksmažodžių ir *ā*-kamienių veiksmažodžių būtojo laiko fleksija yra vienoda, plg. *gúodė* ir *mókė*. Vadinasi, belieka pripažinti, kad *uo* vokalizmo *i̯o*-kamieniai veiksmažodžiai seniau turėjo infinityvą su *-yti*. Kitaip sakant, jų fleksija seniau galėjo būti tokia: praes. **-ja*, praet. **-ē*, inf. **-īt(e)i*. Nagrinėjamuosius *i̯o*-kamienius veiksmažodžius seniau turėjus tokią fleksiją, kitais žodžiais tariant, juos esant kilusius iš *mókia*, *mókė*, *mókyti* tipo veiksmažodžių, rodytų iteratyvinės priesagos *-st-* (*-št-*) buvimas, plg. *suõstis*, *kruõpšti*, *ruõpšti*, *šiuokštis*: tas formantas čia galėjo patekti tik iš praet. *-ė*, inf. *-yti* veiksmažodžių (plg. *úosto*, *úostė*, *úostyti* greta *úodžia*, *úodė*, *úosti*). Atskirose lietuvių kalbos tarmėse tokios fleksijos liekanų dar, atrodo, randame, plg. *luõpo*, *luõpė*, *luopýti*; *ruõpo ruõpė*, *ruopýti*; *tuõpo*, *tuõpė*, *tuopýti* etc. Tik čia pagal *ā* kamieno fleksiją, matyt, yra prikurtas prezensas. Senasis prezensas, plg. *luõpia*, *ruõpia*, *túopia*, dabar funkcionuoja kitoje paradigmoje. Paradigma praes. *túopia*, praet. *túopė*, inf. *túopti* ⩽ *tuopýti* (Alsėdžiai, Plateliai, Šatės) ir gali būti senoji *uo* vokalizmo *i̯o*-kamienių veiksmažodžių paradigma, tik turinti inovacinę infinityvo formą. Senosios infinityvo formos, pvz., *tuopýti*, pakeitimo inovacine forma *túopti* priežastys gana suprantamos: tai analogija su *ie* šaknies vokalizmo *i̯o*-kamieniais veiksmažodžiais, kuriais ir šaknies vokalizmo, ir fleksijos srityje rėmėsi *uo* vokalizmo *i̯o*-kamienių veiksmažodžių raida. *ie* vokalizmo *i̯o*-kamieniuose veiksmažodžiuose infinityvo galūnė *-ti*, matyt, iš seno ėjo betarpiškai po šaknies, plg. liet. *míegia*, *míegė*, *míegti* „diegti, durti; smogti, trenkti, kirsti", lat. *miêdzu*, *miêdzu*, *miêgt* „stark drücken; schlagen". Kadangi *uo* ir *ie* vokalizmų *i̯o*-kamieniai veiksmažodžiai turėjo vienodą prezenso ir preterito fleksiją, tai kalbos sistema pasistengė ją suvienodinti ir infinityve.

---

[1] Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, p. 344; F. Specht, Šyrwids Punktay sakimu, Göttingen, 1929, p. 38–9.

С. КАРАЛЮНАС

ИЗ ИСТОРИИ ГЛАГОЛОВ С ОСНОВОЙ НА *-i̯o-* В ЛИТОВСКОМ ЯЗЫКЕ (ТИП С КОРНЕВЫМ ВОКАЛИЗМОМ *uo*)

Резюме

В настоящей работе исследуются 92 глагола с основой на *-i̯o-* в литовском языке с соответствующими глаголами в латышском языке. Структура корня данных глаголов характеризуется корневым вокализмом *uo* и взрывным согласным в исходе. Четыре глагола рассматриваемой группы имеют еще суффикс *-st-* (*-št-*). Семантически эти глаголы выражают а) движение, течение, б) различные физические действия, в) звуки и г) психические процессы.

Многие из глаголов обнаруживают семантическую близость как к глаголам с корневыми вокализмами *o* и *ē/e*, так и к глаголам с вокализмами *au* и *ū/u*. Установление географического распространения глаголов с корневыми вокализмами *uo* и *o* и их этимологический анализ позволяют прийти к выводу, что *i̯o*-основные глаголы с корневыми вокализмами *uo* и *o* являются, по-видимому, новообразованиями, что делает возможным установить для них исходные глагольные формы.

В связи с этим должное внимание следовало бы уделить тем *i̯o*-основным глаголам с вокализмом *uo*, которые семантически непосредственно соотносятся с глаголами с вокализмами *au* и *ū/u*. Отсутствие семантически близких глаголов с вокализмами *ē/e* делает историческую связь глаголов с вокализмом *uo* и глаголов с вокализмами *ū/u* несомненной. Данная связь указывает на модель образования глаголов с вокализмом *uo*.

Не подлежит сомнению то, что тип *i̯o*-основных глаголов с корневым вокализмом *uo* диахронически является гетерогенным. На самом деле, некоторые глаголы данного типа употребляются во всех литовских диалектах и имеют более или менее точные соответствия в латышском языке. Другие же известны в одном или нескольких диалектах. Так как предполагаемые исходные глаголы с вокализмами *au* и *ū/u* широко распространены в литовских диалектах, мы в состоянии установить порождающую модель (I). Существуют некоторые данные, указывающие на то, что эта модель действует в современном литовском языке. Данная модель могла образоваться по аналогии с более древними глаголами с вокализмами *uo* и *ū/u*.

Среди глаголов с вокализмом *uo* существуют дублеты с велярным и палатальным согласным в начале корня. Возможным объяснением возникновения палатального согласного перед *uo* является, по-видимому, этимологическая идентификация этих глаголов и глаголов с вокализмом *au* после палатального согласного, который в данных глаголах возник, по всей вероятности, в силу фонетического развития *jau*<*eu*. Палатальный и велярный согласный в начале корня имеют и лексемы с вокализмом *ū/u*, принадлежащие тому же самому корню, что и лексемы с вокализмом *au*. Предполагается, что лексемы с вокализмами *au* и *ū/u* продолжают, по-видимому, прабалтийскую парадигму, в которой презентные формы имели вокализм *eu*, а претеритные – вокализм *u*. После изменения *eu*>*jau* палатальный согласный начала корня в некоторых диалектах мог быть обобщен и в претеритных формах. Предполагается также, что базой для образования новых лексем служили претеритные формы. Если итеративно-каузативные глаголы с „внутренней" флексией *ō* образовывались из претеритных форм с велярным согласным в начале корня, возникли *i̯o*-основные глаголы с корневым вокализмом *uo* после велярного согласного (модель II а). Если итеративно-каузативные глаголы с „внутренней" флексией *ō* делались из претеритных форм с палатальным согласным в начале корня, в современном литовском языке существуют глаголы с вокализмом *uo* после палатального согласного (модель II в). На то, что исследуемые глаголы раньше в корне содержали долгий дифтонг *ōu*, указывает их акутовая интонация.

Данная модель образования *i̯o*-основных глаголов с вокализмом *uo* распространяется и на остальных глаголов исследуемого типа, несмотря на то, что они обнаруживают семан-

тическую связь также с глаголами с вокализмом *ē/e*. Вывод о том, что глаголы с вокализмом *uo* образовались на базе лексем с вокализмами *ū/u*, имплицирует то, что из лексем с вокализмом *ē/e* порождались *i̯o*-основные итеративно-каузативные глаголы с вокализмом *o* (модель III).

S. KARALIŪNAS

ON THE HISTORY OF THE LITHUANIAN *i̯o*-STEM VERBS

(The type with *uo*-root vocalism)

Summary

The *i̯o*-stem type of the Lithuanian verbs (with the corresponding verbs in Latvian), which consists of 92 verbs, is being examined. The root structure of the verbs is distinguished by *uo*-root vocalism and the final consonant which is normally an explosive (but never a sonant). There are other four verbs which are additionally characterized by the suffix *-st-*(*-št-*). With regard to their semantic structure, these verbs may express: a) processes connected with raining, dripping, flowing, streaming, running, sliding, slipping, moving; b) effective physical actions of various kinds; c) sounds of human beings and birds and d) perception, sensations and mental activity.

What needs to be emphasized is that the verbs dealt here with are in general iteratives, frequentatives, duratives and causatives. It should be pointed out, however, that semantically the verbs with *uo*-vocalism do not differ from the other types of the *i̯o*-stem verbs. Therefore from the synchronic point of view, it is possible to state the root vowel alternation *uo*: *o* : *ė/e* in lexemes having a similar or, sometimes, the same meaning. But it is not clear what kind of linguistic phenomenon this is from the diachronic point of view. What we are attempting to do is to clarify as far as possible the historical interrelationship between the verbs with *uo*-root vocalism, on the one hand, and those with *o*- and *ė/e*-root vocalism, on the other.

The establishment of the areal distribution of the *i̯o*-stem verbs with *uo*-vocalism and their thorough etymological examination leads us to the conclusion that the verbs in question as well as the verbs with *o*-vocalism must be innovations. This conclusion makes it possible to trace them back to their original forms, i. e. forms which may have generated verbs with *uo*- and *o*-vocalisms, or, in other words, on the basis of the conclusion we can establish some generating patterns.

The examination of the material involved shows that the diachronic distribution of the *uo*- and *o*-vocalisms did not depend on areal factor as the verbs with *uo*-vocalism and the verbs with *o*-vocalism are in use in the same dialects. Nor were the *uo*- and *o*-root vocalisms, in all likelihood, determined by accentuational properties of the verb, as has been recently suggested. This distribution seems to have been effected by the interplay of the factors of quite a different nature.

Before establishing the patterns in question it is necessary to point out that *i̯o*-stem verbs with *uo*-vocalism often have (*i̯*)*o*-, *ā*-stem nouns with the same vocalism alongside with them, cf. e. g. *juõktis* "to laugh" : *juõkas*, Latv. *juõks* "a laugh". Nouns with *uo*-vocalism are sometimes thought to be derivatives of the corresponding verbs. But the truth of it may be questioned. The point is that, in view of the Latvian equivalent allowing to attribute a certain age to Lith. *juõkas*, the verb rather than the noun may be regarded as a derivative. Denominatives might be some other *i̯o*-stem verbs with *uo*-vocalism, e. g. *suõstis*, *druõžti*, *ruõžti*. But in majority of cases it is impossible to establish the exact state of things. Therefore, it would be most expedient to look upon them as independent, parallel derivations resulting from the same underlying forms.

As is generally assumed, many nouns with *uo*-vocalism are built on the pattern *ē*→ *ō*, cf. *ėsti* "to eat": *úodas* "gnat" etc. As *i̯o*-stem verbs with *uo*-vocalism and *uo*-vocalism nouns seem to be independent and parallel formations, it is legitimate to accept that part of the verbs under consideration could have in their origin followed this pattern as well. At first sight this seems to be true of those verbs which alongside with them have semantically related lexemes with *e/ē*-root vocalism, cf. *duõbti* "to hollow out, to scoop; to beat, hit, strike; to slay, kill", Latv. *dùobt* "to hollow out, scrape": *dėbti* "to stare, to look askew, askance; to beat, hit, kill", Latv. *ie-dēbt* "to strike a blow; to note, remember" etc. But two facts contradict this assumption: firstly, the pattern *ē* → *ō* mus-

be an archaic one, hence only a few obsolete lexemes could have been generated while *i̯o*-stem verbs with *uo*-vocalism have the appearance of being recent formations; secondly, the occurrence of *i̯o*-stem verbs with *o*-root vocalism in such a case is left without a satisfactory explanation.

In establishing patterns that *i̯o*-stem verbs with *uo*-root vocalism could have followed, the se mantic relation of the above verbs with those containing *u*/*au*-vocalism may be of great importance It should also be pointed out that these make up a few clear cases of verbs where *ā*- or *e*/*ē* vocalisms do not occur at all, which suggests that verbs with *uo*-vocalism may be derivationally related to roots with *au*/*u*-vocalisms.

The fact that a certain group of *i̯o*-stem verbs with *uo*-vocalism are connected etymologically with *au*/*u*-vocalism roots has been long recognized. K. Būga put forward a hypothesis that on the basis of the merger of *ō* and *ōu* into *uo* a series of lexemes with *au*- and *ū*-vocalisms had been newly produced side by side with lexemes with *uo*-vocalism resulting from *ō*-vocalism. It is difficult to match with Būga's hypothesis the fact that *ū̆*-vocalism lexemes are evidently older than *uo*-vocal ism lexemes, which is clearly seen from their wide occurrence in Lithuanian dialects and their equivalents in Latvian. Kuryłowicz's hypothesis claiming a structural analogy with the apophonic *ie* : *ai*(*ei*) as the main cause for the formation of the type of the verbs with *uo*-vocalism and *i̯o*-stem is also inadequate. It goes without saying that analogy itself is not a sufficient factor in the creation of a morphological type.

It is obvious that the formation of *i̯o*-stem verbs with *uo*-vocalism took a long time. Hence its heterogeneity with respect to chronology. Actually some verbs of the type are in use all over the whole of the Lithuanian area and have equivalents in Latvian. The others are restricted to certain Lithuanian dialects or are known in one or two places, which probably shows their recent origin. What is particular about them is that they are semantically close to lexemes with *au*- and *ū̆*-vocalisms, which in such a case could have served a basis for their generation. Thus we can establish a generative pattern (I). *au*- and *ū̆*-vocalism lexemes seem to be older than *uo*-vocalism lexemes, and this may be used as an argument confirming the direction the pattern operated in. The pattern may still serve as a source for the generation of new iterative-causative verbs with *uo*-vocalism in present-day Lithuanian. It is probably by the analogy with the older verbs (cf. *luõpti* : *lùpti*, Latv. *-luôpt*[2]: *lupt*), where the correlation between *uo* and *u* existed, that the pattern (I) was brought about.

Before we proceed to describe the pattern on which the older verbs could have been generated, or, in other words, the way in which the *uo*-vocalism and the *ū̆*-vocalism were associated in one and the same root, it is necessary first to point out that in some *uo*-vocalism verbs the initial consonant is palatalized, in others non-palatalized, cf. *driuõkti* "to drip; to rain": *druõkti* "to rain" etc. As there is a large number of such cases, this phenomenon can not be adequatly accounted for by a mere assumption of an expressive (spontaneous) palatalization. The most remarkable thing is that we find a palatalized initial consonant in semantically related lexemes containing the root vocalism *au*, cf. *driuõkti* "to rain" : *driaũkti* "to slaver; to float, to drift" etc. This cannot be accidental, and the only possible way to account for it is probably to identify etymologically both the lexemes with *uo*-vocalism and those with *au*-vocalism. Alongside with the *au*-vocalism verbs there exists a large number of zero-grade verbs with a palatalized initial consonant as well as a velar consonant, cf. *driaũkti* : *driũkúoti* "to leap, to run", Latv. *drūgtiês* "to be alarmed, startled; to relax, relent, soften", *drugt* "to grow less, abate, decrease", Lith. *drùgnas* "lukewarm" etc. It is reasonable to expect that the *au*-vocalism lexemes with a palatalized initial consonant earlier had the diphthong *eu* in their roots. As is well known, later on the diphthong passed into *jau* in the East Baltic languages, thereby causing the palatalization of a preceding consonant.

With respect to some archaic forms of the *ei*/*i*-vocalism verbs (cf. praes. *liẽka* : praet. *liko*, inf. *likti* "to remain" and gr. praes. λείπω : aor. ἔλιπον) it is legitimate to attribute the paradigm with *eu*-vocalism present and *u*- (i. e. zero-grade) vocalism preterite to the Proto-Baltic dialects. After the diphthong *eu* changed into *jau* and the consonants followed by *j* were palatalized, the palatalized initial consonant of the root might have been introduced into preterite forms. It may be now supposed that in a certain period of the history of the Baltic languages new lexemes were derived mainly from preterite forms. Thus if new lexemes were derived by means of the so-called "inner" inflexion *ō* from the preterite forms with a palatalized initial consonant, so now we have *uo*-vocalism lexemes with an initial palatalized consonant (pattern II a). If new lexemes were

made with the "inner" inflexion *ō* of the preterite forms with a velar initial consonant (pattern II b), in present-day Lithuanian there exist *uo*-vocalism lexemes with a velar initial consonant (pattern II b). Thus the *uo*-vocalism lexemes (verbal as well as nominal) are assumed to have had a root structure with the long diphthong *ōu*. The presence of the long diphthong may in addition be proved by the fact that the majority of the *uo*-vocalism lexemes have an acute intonation. This hypothesis easily accounts for the lexemes which, as has been already pointed out, show a close semantic connexion with *ŭ̄*-vocalism verbs, the more so because they are lacking corresponding *e*/*ē*-vocalism lexemes. As far as the rest of *uo*-vocalism verbs are concerned, it must be pointed out that because of their semantic relationship with the *au*/*ŭ̄*-vocalism lexemes (as well as with the *e*/*ē*-vocalism lexemes) it is possible to extend our hypothesis by applying it to the rest of *uo*-vocalism lexemes. To put it more precisely, there is some evidence allowing us to derive all *i̯o*-stem verbs with *uo*-vocalism (as well as the corresponding nouns) from *ŭ̄*-vocalism lexemes.

It was the morpheme *ō* that served as "inner" inflexion and was regularly inserted into the root. Its value probably was that of iterativeness-causativeness. The morpheme in this value is found in other IE languages, too. What is particular about it is that in the other IE languages the morpheme is present in verbs derived from *e*-vocalism roots. In view of a certain conservatism of the Lithuanian language, we may expect the pattern to be preserved in present-day Lithuanian, too. Our inference that the *i̯o*-stem verbs with *uo*-vocalism could have been generated from underlying *ŭ̄*-vocalism verbs implies that eventually *i̯o*-stem verbs with *o*- (Latv. *ā*-) vocalism could have been derived from underlying *e*/*ē*-vocalism verbs. This is the way we arrive at the pattern (III) established here. The point that *e*/*ē*-vocalism lexemes should be previous with respect to the *o*-vocalism lexemes can be proved by the fact that the *e*/*ē*-vocalism lexemes are semantically differentiated and widely used in the dialects and have more or less clear equivalents in cognate languages (mostly Latvian). It is a problem why the long vowel *ō* has been here reflected as *o* in Lithuanian and *ā* in Latvian (instead of the expected *uo*). The reason for this may be the fact that *o*-vocalism and *a*-vocalism lexemes exist side by side: having followed the pattern *e* : *a*, a new root vowel interchange *ē* : *ā* might have occurred instead of the *ē* : *ō* inherited from IE.

Two things may be observed in the semantic development of the *uo*- and *o*-vocalism verbs. First, their underlying lexemes, i. e. lexemes having *ŭ̄ resp. e*/*ē* vocalism, were in a number of cases semantically similar, cf. *gedėti* "to grieve, mourn": *gudėti* "to sit by the deceased, to mourn"; *madúoti* "to be able; to try": *mudúoti* "to try, attempt" etc. Second, *uo*-vocalism lexemes, on the one hand, and *o*-vocalism lexemes, on the other, semantically converged in certain instances, e. g. the segments of the content-plan "to find one's bearings, to apprehend" and "to forebode, comprehend, conceive", which are manifested by *-juõgti* and *jõkti* respectively go back, in all probability, to quite different segments: the former — to "to put together", the latter — to "to endeavour, strive, make one's way through, run, sweep, hurry; drive, chase etc.".

The iterative-causative character of the *i̯o*-stem verbs with *uo*-vocalism must have been reflected in the inflexion, too. The present inflexion (praes. *-ía*, praet. *-ė*, inf. *-ti*) must have developed from the older one (praes. **-ja*, praet. **-ē*, inf. **-īt(e)i*). This might be demonstrated by the fact that in the Lithuanian dialects and more often in Latvian we encounter *ā*- and *i̯i̯o*-stem verbs with *uo*-vocalism alongside with the verbs under examination.